

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Ігор Гурак

**“Молода Україна”:
студентство в
суспільно-політичному
житті Галичини
(60-ті рр. ХІХ –
початок ХХ ст.)**

Івано-Франківськ
2007

УДК 94(477.83/86)-057.87“XIX – поч. XX ст.”
ББК 63.3(4 Укр)52
Г – 95

Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 5 від 27 грудня 2006 р.).

Гурак І.Ф.

«Молода Україна»: студентство в суспільно-політичному житті Галичини (60-ті рр. XIX – початок XX ст.). – Івано-Франківськ: видавництво ПП Третяк І. Я., 2007. - с. 280.

У монографії досліджуються умови, за яких українське студентство включилося у суспільно-політичне життя Галичини; аналізується місце студентів у творенні та діяльності народовської і радикальної течій. Подано детальний аналіз національно-політичних напрямків у студентському середовищі; з'ясовано роль, яку відіграли студенти у діяльності галицьких політичних партій, у виборчих кампаніях; розкрито участь студентської молоді у боротьбі за відкриття у Львові українського університету та впровадження демократичного виборчого законодавства.

Для науковців, студентів, учителів та всіх, хто цікавиться історією України.

Рецензенти:

Литвин М.Р., доктор історичних наук, професор

Марчук В.В., доктор історичних наук, професор

Жерноклєєв О.С., кандидат історичних наук, доцент

ISBN 978-966-8207-97-6

© Ігор Гурак, 2007

“Молода Україна” і політичний рух у Галичині

(замість передмови)

У суспільному житті України рубіж ХХ – ХХІ століть характеризується низкою принципів тенденцій, серед яких – зростання ролі молодих людей у політичних процесах держави. Події двох останніх десятиліть в українській історії демонструють різке зростання громадсько-політичної активності студентської молоді. Розглядаючи український соціум під кутом зору значущості студентства як чинника, що зумовлює прогресивні зміни в країні в напрямку демократизації та європеїзації, чітко простежуємо паралелі між сучасністю та політичним життям галицьких українців другої половини ХІХ – початку ХХ століть.

Із постановом незалежної української держави наш народ сподівався, що зі зміною статусу практично одразу якісно нового рівня досягнуть соціально-економічний та суспільно-політичний стандарти життя. Однак надії не виправдалися: керівництво країни та пересічні громадяни виявилися неготовими до переходу від командно-адміністративної до ринкової моделі управління економікою, в результаті чого відбулося стрімке зuboжіння переважаючої частини населення, зросла соціальна поляризація в суспільстві. Не менш складною виявилася ситуація в політичній сфері. Нові керманічі держави, які вийшли із демократичного табору, не мали відповідної підготовки та досвіду управління величезною державою. Представники колишньої радянської системи, в міру об'єктивних обставин, не завжди були готові дати адекватну відповідь на питання, які ставили перед ними нові реалії життя. За таких умов інноваційні процеси в суспільстві пов'язуються насамперед із діяльністю молодшого покоління, репрезентанти якого не зазнали впливу “радянізованих” засад марксистсько-класової теорії, тож в міру своєї незаангажованості та в умовах відкритого суспільства здатні до різного роду запозичень*.

---

* Щоправда не завжди найкращих і таких, що є близькими українській ментальності та могли б бути ефективно використані в сучасних реаліях.

У свою чергу українське студентство Галичини в окреслений дослідником період було носієм національної ідеї, найбільш прогресивною та доволі дієвою складовою галицької інтелігенції. Під впливом ідейних засад, піднятих членами Кирило-Мефодіївського братства, студенти у 1860-х рр. у жорсткій боротьбі із консервативним старорусинством стали творцями народовської культурно-просвітньої течії. Її представники в умовах кризи самоідентифікації галицьких українців зробили чіткий наголос на тому, що русини є невід'ємною частиною українського народу, розділеного австрійсько-російським кордоном.

У середині 70-х рр. ХІХ ст. представники студентської молоді, до якої належав такий титан української національної думки як Іван Франко, стали творцями нового напрямку у політичному спектрі русинів – радикалізму. Студенти спрямували свої зусилля насамперед в соціальну площину та намагалися посилити зв'язок між галицькими інтелігентами та простим народом.

У наступні десятиліття представники студентства відіграли значну роль у створенні та формуванні ідеологічної бази РУРП, УСДП. Завдяки їхнім зусиллям до програмних засад радикальної, а згодом і інших галицьких партій, був внесений постулат політичної самостійності українських земель. Вагомий внесок належить студентській молоді в процесі боротьби русинів за реформування виборчого законодавства, заснування вищого українського навчального закладу в Львові, зменшення експлуатації селян та робітників тощо.

Поважний відбиток на скрижальях української історії залишила чимала кількість активних членів студентських товариств “Академічний кружок”, “Дружній лихвар”, “Академічне братство”, “Ватра”, “Академічна громада”, “Український студентський союз”. Діячами загальнонаціонального масштабу стали О. Барвінський, М. Павлик, К. Левицький, І. Белей, К. Трильовський, В. Охримович, Ю. Бачинський, Л. Цегельський, Є. Коновалець, Д. Вітовський та інші.

Розглядаючи проаналізовані в роботі Ігоря Гурака явища та процеси у контексті загальнонаціонального розвитку української суспільності другої половини ХІХ – початку ХХ століть, здійснюючи порівняльний аналіз тогочасних подій та сьогодення, не викликає жодних сумнівів актуальність обраної дослідником проблематики,

цілком очевидною є поважна не тільки наукова, а й власне практична цінність, на яку може претендувати праця “Молода Україна”: студентство в суспільно-політичному житті Галичини (60-ті рр. ХІХ – початок ХХ ст.)”.

*Заступник директора Інституту історії НАН України,
член-кореспондент НАН України,
доктор історичних наук, професор
Регент Олександр Петрович*

Вступ

Для визначення пріоритетних шляхів поступу будь-якого суспільства, беззаперечно, важливим є об'єктивний та всебічний аналіз процесів, що відбуваються в сучасному світі та відповідне врахування глобальних тенденцій на державному рівні. Це безапеляційна аксіома, оскільки рух всупереч загальноновизнаним законам може призвести до стагнацій та міжнародної ізоляції.

Зіншого боку, вагомими чинниками, що значною мірою впливають на вибір стратегічних напрямків розвитку, є історичний досвід та традиції народу. Ця складова в сучасному високоінтегрованому та в технічному плані “зменшеному” світі зумовлює особливості різноманітних культур, соціумів.

Виходячи з цієї позиції, доволі репрезентативними можна вважати процеси, що мали місце в Галичині у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Упродовж кількох десятиліть у різноманітних сферах життя галицьких українців відбулися разючі зміни. Якщо в 1860-х рр. русини уособлювалися майже виключно із селянством, а національна еліта як така практично була відсутня, то на межі ХІХ – ХХ ст. українська інтелігенція, що проживала на цих землях, стала генератором ідей, котрі поширювалися не тільки в Галичині, але й в Наддніпрянщині. Важливу роль у цих процесах відіграла студентська молодь.

Студенти у будь-якій державі є носіями прогресивних, демократичних ідей, борцями з проявами реакційності та консерватизму. Ця частина інтелігенції у житті багатьох країн, особливо у переломні моменти історії, відіграла якщо не головну, то принаймні дуже важливу роль.

Сучасна українська студентська молодь, не обтяжена пережитками минулого, свідомістю, що сформувалася в умовах командно-адміністративної системи та тоталітарного суспільства, прискорює процес перетворення України на цивілізовану, правову державу. У наш час студенти відіграють важливу роль у різних громадських молодіжних об'єднаннях, беруть участь у виборчих кампаніях, інших проявах суспільного життя. Поряд з тим, відсутність життєвого досвіду, а також традиційно складне матеріальне становище

іноді провокують ситуацію, коли частина студентської молоді стає знаряддям у руках різноманітних політичних діячів, які використовують її потенціал, задля реалізації власних меркантильних інтересів.

З метою подолання подібного роду проблем, українській громадськості і, насамперед самій молоді, слід взяти до уваги все те позитивне, що було властивим для суспільно-політичної діяльності галицького студентства досліджуваного періоду. Адже в цей час українські студенти становили значний відсоток борців за національну ідею, а в окремі періоди навіть очолювали національний рух русинів. Витворені в її середовищі ідеали досить часто лягали в основу концепцій розвитку політичних напрямків та партій. Отож не випадково активний громадсько-політичний діяч Галичини, а на початку ХХ ст. один із лідерів українського студентства Є. Косевич зазначав: “Історія нашого відродження в Галичині, це історія поривів і змагань академічної молоді; до основи всіх інституцій до всякого руху серед нашої суспільності, чи літературного, чи суспільного давала почин все молодь”¹.

Зв’язок роботи з науковими планами, темами. Монографія підготовлена на кафедрі історії України та у Науковому центрі дослідження українського національно-визвольного руху Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника і є складовою частиною науково-дослідної програми “Історія суспільно-політичних рухів в Україні у ХІХ – ХХ ст.”.

Мета дослідження полягає у висвітленні місця і ролі українського студентства у суспільно-політичних процесах Галичини від 60-х рр. ХІХ ст. до початку Першої світової війни.

Реалізація поставленої мети вимагала розв’язання наступних завдань:

- визначити основні здобутки і прогалини у вивченні проблеми та інформативний потенціал джерельної бази дослідження;
- розкрити національно-політичну орієнтацію студентської молоді та чинники, що її зумовили;
- з’ясувати роль студентів у формуванні народовської та радикальної течій;
- проаналізувати вплив діяльності студентства на заснування і розвиток РУРП та інших партій;

– розглянути та оцінити багатовекторність суспільно-політичної діяльності студентської молоді на початку ХХ ст.

Об'єкт дослідження – український суспільно-політичний рух у Східній Галичині від 60-х рр. ХІХ – до початку ХХ ст.

Предметом дослідження є національно-політичні напрямки у середовищі студентської молоді, участь її представників у формуванні народовського та радикального рухів, діяльність студентів у складі українських політичних партій.

Хронологічні рамки роботи обумовлені предметом дослідження й охоплюють період від 1861 – до середини 1914 р. Нижня межа зумовлена появою народовської громади “Молода Русь”, що ознаменувала активізацію суспільно-політичної діяльності студентства. Верхня межа збігається з початком Першої світової війни, що була однією із рубіжних дат в історії європейських народів, у тому числі й українців.

Географічні межі дослідження охоплюють Галичину – етнічні українські землі, які в досліджуваний період перебували у складі Австрійської (Австро-Угорської) імперії. Щоправда, у той час назва “Галичина” поширювалася і на штучно приєднані до українських територій землі колишніх Краківського, Сандомирського та Люблінського воеводств. Спільно вони склали автономну адміністративну одиницю – Галицький коронний край. Для ідентифікації власне історичних українських земель у повсякденному вжитку, періодичних виданнях і навіть офіційних документах тих чи інших владних інституцій використовувалося означення “Східна Галичина”^{*}.

Методологічну основу роботи становлять принципи об'єктивності та історизму. Принцип об'єктивності зумовив неупереджене ставлення до проаналізованих у роботі фактів та процесів, співставлення найрізноманітніших думок, а також написання висновків, які логічно випливають із всього опрацьованого матеріалу. Принцип історизму дозволив розглядати події, що досліджуються, в контексті суспільно-політичних та етнонаціональних відносин у Галичині.

---

^{*} У зв'язку з цим, з метою недопущення двозначних тлумачень, у роботі для окреслення українських територій в складі Галицького коронного краю буде використовуватися назва “Східна Галичина”.

Класифікуючи різні групи студентів за орієнтацією на ті чи інші національно-політичні ідеали, розглядаючи характерні риси різноманітних політичних напрямків і підводячи підсумки, автор використовував загальнонаукові методи: аналіз, синтез та узагальнення. Для того, щоб зосередитися виключно на суспільно-політичній діяльності студентської молоді, застосовано метод абстрагування. Для типологізації джерел були використані методи систематизації та класифікації. Характеризуючи етапи та напрямки у діяльності студентської молоді, аналізуючи передумови і визначаючи джерела, на яких базувалися різні процеси, розглядаючи події, з урахуванням конкретних історичних умов, в основу роботи були покладені порівняльний, проблемно-хронологічний, конкретно-історичний та ретроспективний методи дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у комплексному розгляді, на основі аналізу як вже відомих, але переосмислених з позицій сучасної методології, так і маловідомих чи взагалі невідомих фактів та тенденцій розвитку, суспільно-політичної діяльності галицького українського студентства. Монографічне дослідження є однією з перших спроб в історичній науці визначити місце українського студентства у політичному житті Галичини. Автором введено в науковий обіг значну кількість неопублікованих раніше матеріалів; показано студентську молодь впливовою політичною силою, яка спричинилася до появи народовської і радикальної течій; акцентовано увагу на важливості ролі студентства у процесі створення та ідеологічної еволюції РУРП; висвітлено місце українських студентів у найрізноманітніших суспільно-політичних акціях та процесах у Східній Галичині на початку ХХ ст. На основі історико-політологічного аналізу доведено, що у плані національно-політичної орієнтації студентство було відображенням всього галицького суспільства.

Практичне значення монографії полягає в тому, що введені у науковий обіг нові неопубліковані джерела, конструктивно-критичний аналіз опублікованих матеріалів обумовили появу оригінальних висновків, які значно розширюють спектр наукових знань з історії студентства та окремих аспектів суспільно-політичних відносин другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Результати дослідження можуть бути використані при підготовці підручників, монографій з політичної історії

та молодіжного руху, біографічних робіт, у процесі підготовки лекційних курсів та спецкурсів з історії України XIX – XX ст.

Особистий внесок дослідника полягає в ініціюванні розробки актуальної, але маловивченої теми, виявленні та систематизації низки джерел, висуненні та обґрунтуванні нових концептуальних підходів до висвітлення суспільно-політичної діяльності українського студентства Східної Галичини у 60-х рр. XIX – на початку XX ст.

---

¹ Косевич Є. Молодіж і політика // Молода Україна. – 1900. – Ч. 2. – С. 50.

Розділ I

ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі пошукової роботи нами була виявлена значна кількість матеріалів, які в тій чи іншій мірі стосуються окремих аспектів досліджуваної проблеми. Різноманітність робіт, різні методологічні засади, використані їхніми авторами, дають підстави при їхньому аналізі виділити кілька груп: розвідки досліджуваного періоду та міжвоєнних років, праці, підготовлені вітчизняними науковцями у радянські часи, монографії діаспорних авторів та дослідження істориків незалежної України.

Ще у 1866 р. невідомим автором була написана розвідка “Молода Русь” в роках 1860 – 1866”¹, що практично є першою роботою, в якій через призму народовської громади описано суспільно-політичну діяльність українських студентів (академіків)*, розкрито їхню роль у формуванні та перших кроках народовської течії.

Наприкінці 70-х рр. XIX ст. М.Павлик підготував досить ґрунтовне дослідження під назвою “Рух галицько-руської молоді 1870 – 1879 р.”². Головний акцент у ній зроблений на динаміці ідейної орієнтації, яка мала місце в середовищі українських студентських товариств у середині 1870-х рр. М.Павлик розкрив причини та хід короткочасного переходу русофільського товариства “Академічний кружок” на народовські позиції. Тут також відображено зародження у політичному спектрі Східної Галичини радикального напрямку, до чого студенти мали пряме відношення. Однак ця праця не була опублікована і збереглася тільки у вигляді рукопису у фонді М.Павлика у Центральному державному історичному архіві України у місті Львові.

---

* В основному, у охопленому у монографічному дослідженні періоді, слухачів гімназій та вищих навчальних закладів називали “академіками”. Назва “студенти” вживається тільки з початку XX ст.

У середині 80-х рр. ХІХ ст. один із керівників “Академічного братства” Є.Калитовський написав працю “Історичний очерк розвою Товариства “Дружний Лихвар”, опісля “Академічне Братство”, 1871 – 1885” (авторство встановлено львівським дослідником Р.Ковалюком)³. Поряд із описом подій товариського життя, наукової діяльності членів організації автор також розкрив політичну орієнтацію українського студентства на початку 1870-х рр. та її зміни у середині цього десятиліття.

Зростання політичної активності українського студентства у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. відображено у роботі О.Назарука та О.Охримович під назвою «Хроніка руху української академічної молоді від 1861 р. до 1908»⁴. На той час це було серйозне дослідження, написане на основі різноманітних джерел, у тому числі документації студентських товариств, тогочасних газетних публікаціях та спогадах очевидців.

На початку ХХ ст. з’явилася низка праць, присвячених суспільно-політичним процесам, окремим діячам, автори яких у тій чи іншій мірі торкалися досліджуваної проблеми. Зокрема, у цей час була опублікована робота О.Терлецького “Галицько-руське письменство 1848 – 1865 рр.”⁵, у якій аналізувалися початки народовського руху, його організаційна структура. Дослідник досить детально змалював фактори, які впливали на формування світогляду ранніх народовців, подав порівняльну характеристику ідейних засад “народної партії” та представників старшої інтелігенції, відобразив процес еволюції взаємин між цими двома політичними напрямками впродовж першої половини 60-х рр. ХІХ ст.

Цінною є робота Є.Олесницького “З перед четвертини століття”⁶. Автор у ній показав зміни політичної орієнтації, які мали місце в середовищі українського студентства в останній третині 1870-х рр. Він також висвітлив протистояння, що існувало у товаристві “Дружній лихвар”, котре у той період об’єднувало студентів народовського та радикального напрямків.

Національне життя галицьких українців протягом другої половини 70-х – 90-х рр. ХІХ ст., відносини між тогочасними галицькими політичними течіями та участь у цих процесах студентської молоді відтворив І.Франко у роботі “Молода Україна. Провідні ідеї і епізоди”⁷.

Т.Ревакович та І.Верхратський на сторінках “Записок Наукового товариства Шевченка” опублікували розвідки⁸, в яких розкрили процес зародження народовського напрямку, відобразили видавничу діяльність ранніх народовців, контакти студентів, що підтримували відповідну національно-політичну ідеологію із старшими галицькими діячами та представниками інтелігенції із Наддніпрянщини.

Вплив соціал-демократичних ідеалів на студентську молодь та її орган “Молоду Україну” продемонстрував у роботі “Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині” В.Левинський⁹.

Чинники, які спричинилися до зміни національно-політичної орієнтації українського галицького студентства у середині 1870-х рр., перші кроки радикальної течії показав у розвідці, присвяченій дволітньому ювілею смерті М.Павлика, М.Лозинський¹⁰.

У період від Першої світової війни до включення західно-українських земель до складу Української РСР значну частину творів, що мали відношення до монографічної роботи, становила мемуарна література. Поряд з тим, тогочасними науковцями та політичними діячами також було опубліковано ряд досліджень, у котрих висвітлювалися окремі прояви суспільно-політичної діяльності українського галицького студентства у досліджуваній нами період. Так, К.Студинським та Я.Гординським у цей час були написані праці, присвячені національно-політичним поглядам та активності студентів, що належали до народовської громади¹¹.

На особливу увагу заслуговує праця В.Мудрого “Боротьба за огнище української культури в західних землях України”¹². У ній автор показав становище, яке займали українці у Львівському університеті*, висвітлив боротьбу різних верств галицького суспільства і, насамперед студентської молоді, за відкриття у Львові вищого навчального закладу для галицьких українців.

---

* До 1880-х рр. вищий навчальний заклад, відомий як Львівський університет, офіційно носив назву Цісарсько-королівський університет у Львові, з 80-х рр. – Цісарсько-королівський університет ім. Франца І у Львові. Однак, оскільки у тогочасному загальному вжитку побутовала назва “Львівський університет”, до того ж вона використовується сучасними дослідниками то автор задля зручності буде використовувати саме таке означення.

Цінною працею для характеристики політичної орієнтації українських студентів у першій половині 90-х рр. XIX ст., їх участі у заснуванні та діяльності РУРП є робота В.Будзиновського “Ішли діди на муки”¹³. Безпосередній учасник описуваних процесів, В.Будзиновський не тільки подав фактичний опис подій, але і намагався проаналізувати їх, піддаючи критиці певні стереотипи, які склалися на той час в оцінці відповідних процесів.

Ставленню загалу студентства до військового виховання русинів напередодні Першої світової війни та участі цієї частини молоді у формуванні стрілецьких організацій присвятили свої роботи О.Думін, С.Ріпецький та В.Темницький¹⁴.

Ідеологічні засади, на яких ґрунтувалися ранні народовці, чинники, що спричинилися до утвердження серед студентської молоді українських національних ідеалів розкрив у розвідках “На переломі. Коротка історія українського політичного руху в новіших часах” та “На хвилях революції”¹⁵ М.Стахів. Крім того, у працях “Проти хвиль: Історичний розвиток українського соціалістичного руху на західних українських землях” і “Пробудження народних мас. Історія українського політичного руху”¹⁶ він відтворив зміни ідеологічної орієнтації в середовищі студентської молоді у середині 1870-х рр., проаналізував причини зростання соціального спрямування серед молоді, показав, яким чином тогочасне галицьке суспільство реагувало на ці зміни.

Найзначніші прояви політичної активності студентської молоді у різні роки досліджуваного періоду були висвітлені у праці “У роковини. Українське студентство в минулому і сучасному”¹⁷.

Ідейну базу та суспільно-політичну діяльність студентів проросійської орієнтації у збірнику, присвяченому шістдесятій річниці заснування товариства “Друг”, намагалися викласти Р.Луцик та О.Хиляк¹⁸.

Вищеназвані роботи, написані у досліджуваній період або дещо пізніше, проте людьми, які у своїй більшості були очевидцями, а то й учасниками описуваних подій. Спільною рисою вказаних праць є те, що у них студентська молодь розкрита як вагомий чинник, що мав значний вплив на політичні процеси у Галичині, з яким змушені були рахуватися всі політичні течії. Їх також поєднує вагома фактологічна

цінність, оскільки у них використано значна кількість втрачених на сьогодні історичних документів, а також спогадів. Однак для деяких із цих робіт, особливо написаних студентами, характерним є відсутність аналізу причинно-наслідкових зв'язків, тенденційність суджень авторів, некритичне ставлення до джерел, якими вони послуговувалися та описуваних явищ і процесів. Спільним недоліком вищенаведених праць є майже цілковите ігнорування діяльності студентів-русофілів (за виключенням розвідок Р.Луцика та О.Хиляка).

Наступну групу наукових робіт, що дають відповіді на окремі питання досліджуваної проблеми становлять праці, написані радянськими істориками. У той час на багато тем було накладено негласну заборону. Серед них і діяльність більшості галицьких діячів, політичних партій та організацій досліджуваного періоду, які уособлювалися із “буржуазним націоналізмом”. Частково висвітлювалися тільки процеси, пов'язані з робітничим та селянським рухами, розглядалася діяльність діячів, які знаходилися якщо не на марксистських, то принаймні на соціалістичних позиціях.

Однією з перших робіт такого роду, в якій також охоплюється участь українського студентства в акціях, викликаних впливом російської революції 1905 – 1907 рр., стало дослідження І.Довгаля “Вплив російської революції 1905 р. на розвиток революційного руху в Галичині”¹⁹.

Дещо пізніше М.Кравець опублікував низку статей, присвячених робітничому рухові у Східній Галичині та утворенню РУРП²⁰. На основі тогочасних періодичних видань, архівних матеріалів автор показав у них участь студентської молоді у зазначених процесах.

Чи не найґрунтовнішою роботою радянської історіографії, що має безпосереднє відношення до досліджуваної проблеми, є праця С.Трусевича “Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50 – 70-х рр. ХІХ ст.”²¹. У ній автор поряд з іншими явищами та процесами розкрив участь студентства у діяльності народовського напрямку, подав аналіз чинників, які впливали на формування ідейних засад народовців, відтворив участь студентської молоді у суспільно-політичному житті галицьких українців у 70-ті рр. ХІХ ст.

Суттєвий внесок у вивчення суспільно-політичної діяльності студентства у другій половині 70-х рр. ХІХ ст. зроблено І.Бассом,

М.Возняком та іншими авторами, які займалися дослідженням життя та творчості І.Франка²². Серед робіт такого гатунку на особливу увагу заслуговує монографія В.Калиновича “Політичні процеси Івана Франка та його товаришів”²³. Попри певну ідеологічну заангажованість праця не втратила своєї наукової цінності, що зумовлено залученням В.Калиновичем широкого кола архівних матеріалів, на основі яких він висвітлив процес зародження в середовищі студентства, а разом з тим і серед української інтелігенції Галичини вцілому, соціалістичної течії. Також автор продемонстрував тісні зв’язки І.Франка із студентською молоддю упродовж 1880-х рр.

Зміна ідейної орієнтації українського студентства у середині 70-х рр. ХІХ ст., її причини та до певної міри наслідки частково висвітлені у працях, які стосуються діяльності М.Драгоманова²⁴.

Суспільно-політична активність студентства у 90-х рр. ХІХ – на початку ХХ ст. через призму діяльності окремих галицьких діячів стала предметом досліджень О.Бандури, Ф.Погребеника, О.Скакуна²⁵.

Участь студентської молоді в окремих епізодах селянського руху показав В.Іщенко у праці “Селянський рух у Східній Галичині (1905 – 1907 рр.)”²⁶.

Вказані та деякі інші праці, написані за умов дуже жорсткої ідеологічної цензури, обтяжені марксистсько-ленінською ідеологією та класовим підходом, однак, введені тогочасними дослідниками у науковий обіг документи, становлять міцне фактологічне підґрунтя для сучасних досліджень.

Окремі аспекти досліджуваної проблеми знайшли своє висвітлення у працях українських істориків у діаспорі. Значна кількість таких робіт присвячена окремим галицьким діячам кінця ХІХ – початку ХХ ст. Зокрема, обставини боротьби студентської молоді за відкриття у Львові українського університету, підготовка та організація втечі із в’язниці М.Січинського були описані М.Заклинським у праці, присвяченій Д.Вітовському²⁷.

Суспільно-політична діяльність, національно-політична орієнтація українського студентства на початку ХХ ст. частково висвітлені О.Грицаєм, С.Шахом та О.Зінкевичем у контексті дослідження студентських років Є.Коновальця²⁸.

Політична диференціація галицького студентства на рубежі ХІХ – ХХ ст., ключові національні ідеали цієї частини інтелігенції відтворені у розвідці Ю.Старосольського “Молода Україна”²⁹.

Передвоєнній діяльності студентства, спрямованій на запровадження серед галицької молоді військового виховання, присвячений збірник Головної управи Українських січових стрільців “За волю України”³⁰.

Принципове значення для розуміння національно-політичних ідеалів, якими у різні часи керувалися українські студенти, мають також праці, що стосуються студентської преси. Серед них в першу чергу слід відмітити роботи В.Яніва та А.Животко³¹, в яких проаналізована видавнича діяльність студентської молоді, починаючи від 60-х рр. ХІХ ст. і завершуючи початком Першої світової війни.

Найрізноманітніші прояви національного руху галицьких українців досліджуваного періоду й одночасно участь у ньому студентської молоді стали предметом дослідження І.Лисяка-Рудницького³². Зокрема, автор показав, яку роль відіграло студентство у формуванні народовського та радикального напрямків.

Вклад студентської молоді у формування РУРП, боротьба за український університет у Львові знайшли своє висвітлення на сторінках праці Т.Гунчака “Україна: перша половина ХХ ст.: Нарис політичної історії”³³.

На особливу увагу заслуговує робота В.Малика “Українська організована молодь (молодечі організації від початків до 1914 р.)”³⁴. Попри обмежене коло джерел, якими мав змогу користуватися автор та зумовлені цією обставиною неточності, цінність роботи полягає в тому, що вона була першою спробою комплексного дослідження діяльності українського галицького студентства у відповідні роки.

Грунтовне дослідження, яке охоплює значну частину важливих для монографічної роботи проблем, підготував сучасний канадський історик Дж.-П.Химка. У праці “Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890)”³⁵ він на підставі українських та зарубіжних архівних матеріалів, часописів та робіт окресленого періоду, досліджень діаспорних та радянських істориків здійснив аналіз діяльності народовської громади, відтворив процес зародження радикального напрямку та його еволюцію включно

до заснування РУРП. При цьому поважне місце у дослідженні відводиться студентській молоді.

Роботи закордонних істориків представляють значну цінність у тому плані, що вони позбавлені однобічності у напрямках дослідження та висновках, що було властивим для робіт, написаних в умовах радянської системи.

Таким чином дві останні групи праць практично доповнюють одна одну. Діаспорні роботи з різними методологічними засадами та концептуальними підходами, при порівняно обмеженому колі джерел, а також радянські дослідження, для яких характерно залучення великого масиву архівних документів, за умов глибокого та всебічного аналізу при їх співставленні створюють підґрунтя для нових висновків і узагальнень.

Після здобуття Українською державою незалежності в 1991 р. історія галицького студентства поступово ввійшла в коло наукових інтересів вітчизняних дослідників. Серед них поважне місце належить Р.Ковалюку, який опублікував низку праць, присвячених діяльності українського студентства у Галичині³⁶. Основні результати своїх досліджень Р.Ковалюк відобразив у монографії “Український студентський рух на західних землях. ХІХ – ХХ ст.”³⁷. Розглядаючи найрізноманітніші напрямки діяльності українських студентів західноукраїнських земель, науковець ввів у науковий обіг значний масив неопублікованих раніше архівних матеріалів, збагатив сучасну історіографію новими концептуальними висновками. Поряд з тим, значні хронологічні межі, охоплені Р.Ковалюком у роботах і та обставина, що він намагався розкрити весь спектр діяльності студентської молоді, дозволили нам значно поглибити вивчення суспільно-політичної складової активності студентства досліджуваного у монографії періоду.

Помітне місце у діяльності українського студентства на початку ХХ ст. займала боротьба за відкриття у Львові українського університету. На цю тему підготовлено кілька наукових робіт дослідником В.Качмаром³⁸. Ним також була захищена кандидатська дисертація на тему “Проблема українського університету у Львові в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.: суспільно-політичний аспект”³⁹, в якій значне місце відведене саме діяльності української студентської молоді.

Комплексним дослідженням історії студентства Львівського університету займається В.Благий. Ним написано кілька праць, що стосуються діяльності українських студентів на початку ХХ ст.: їх відносин з польською молоддю, історії студентської преси, причому як народовської, так і русофільської⁴⁰. У них автор час від часу зупиняється на моментах, що мають відношення до окресленої нами проблеми. У 2002 р. В.Благий захистив кандидатську дисертацію на тему “Студентство Львівського університету в 1900 – 1914 роках: історико-соціологічний аспект”⁴¹. У ній один із параграфів четвертого розділу присвячений суспільно-політичній діяльності студентства Східної Галичини (розглядаються українська, польська та єврейська студентська молодь).

Досить ґрунтовні роботи, що характеризують участь студентства у політичному житті Східної Галичини, належать Я.Грицаку. У працях “Молоді” радикали в суспільно-політичному житті Галичини” та “До генези ідеї політичної самостійності України”⁴² дослідник розкрив участь студентської молоді у процесі утворення РУРП, проаналізував вплив, який здійснювали студенти на партію у перші роки її існування.

Окремі моменти суспільно-політичної діяльності українського студентства, його політичної орієнтації через призму діяльності студентських товариств відобразив у окремому розділі розвідки “Українські молодіжні товариства Галичини: 1861 – 1939 рр. (Короткий історичний нарис)”⁴³ І.Андрухів.

Сучасний дослідник О.Середа у статтях “Питання української національної ідентичності у громадсько-політичному житті Галичини в 1860 – 1867 роках”, “Національна свідомість і політична програма ранніх народовців у Східній Галичині (1861 – 1867)”, “Громади ранніх народовців у Східній Галичині (60-і роки ХІХ ст.)”⁴⁴ розглянув формування, діяльність громади ранніх народовців, їхні політичні погляди. Беручи до уваги те, що основу цієї громади становили студенти, він практично відтворив ідейну орієнтацію та прояви суспільно-політичної активності українського студентства у 60-ті рр. ХІХ ст.

Участь українського студентства у діяльності РУРП та УСДП, політична диференціація українського студентства на початку ХХ ст., місце студентства у боротьбі за український університет знайшли своє висвітлення у монографії О.Жерноклеєва “Українська соціал-

демократія в Галичині: нарис історії (1899 – 1918)” та статті “Національна ідея “Молодої України” (1900 – 1903)”⁴⁵.

Діяльність студентської молоді напередодні Першої світової війни і, зокрема, участь її представників у формуванні українських військових організацій проаналізовані у дослідженнях М.Литвина, К.Науменка та М.Лазаровича⁴⁶.

Політична активність галицького студентства на початку 90-х рр. ХІХ ст., відношення представників студентських товариств (у тому числі проросійської орієнтації) до “ нової ери ” відображені у роботі І.Чорновола “ Польсько-українська угода 1890 – 1894 рр. ”⁴⁷.

Окремі прояви суспільно-політичної діяльності української студентської молоді Східної Галичини розкриває у монографії “ Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ ст. – 1939 р.) ”⁴⁸ М.Кугутяк. Дослідник також працював над проблемою боротьби студентства за утворення у Львові українського вищого навчального закладу, що знайшло своє відображення у статтях “ Проблема українського університету в суспільно-політичному русі Східної Галичини (1848 – 1918) ” та “ Боротьба за український університет була боротьбою за державність ”⁴⁹.

Роль студентства у діяльності РУРП, вплив, який мала ця частина інтелігенції на прийняття партією постулату політичної самостійності українських земель, висвітлив у дослідженні “ Галичина між Сходом і Заходом. Нариси історії ХІХ – початку ХХ ст. ”⁵⁰ О.Сухий. Додаткова інформація про політичні реалії, в яких приходилося діяти представникам студентської молоді у другій половині ХІХ ст., міститься у його монографії “ Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у ХІХ ст.) ”⁵¹.

Національно-політичні переконання представників різноманітних ідейних таборів ґрунтовно проаналізовано у працях М.Мудрого⁵².

Після здобуття Україною незалежності історики почали зосереджувати увагу на дослідженні історичних постатей, які у радянський час або замовчувалися, або висвітлювалися однобоко та тенденційно. Як наслідок, у останні роки з’явилася значна кількість наукових робіт біографічного характеру. Та обставина, що абсолютна більшість відомих галицьких діячів у свій час були студентами, до того ж перші

кроки на суспільно-політичному поприщі зазвичай робилися ними ще під час навчання у вищих навчальних закладах зумовлює ситуацію, коли значна частина біографічних робіт, які стосуються діячів другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст., проливають світло на ті чи інші аспекти суспільно-політичної діяльності як студентства взагалі, так і окремих його представників.

Серед таких праць важливе місце посідає монографія О.Жернаклеєва та І.Райківського⁵³, присвячена лідерам української соціал-демократії в Австро-Угорщині й роботи І.Андрухів та П.Арсенича, в яких висвітлюється діяльність відомих діячів Станіславщини⁵⁴. Також значну фактологічну цінність для нашого дослідження становлять праці В.Качкана з біографістики⁵⁵, що розкривають життєвий шлях та діяльність значної кількості представників галицької еліти. Аналіз суспільно-політичної діяльності Д.Вітовського, у тому числі і в студентські роки, зустрічаємо у нарисі В.Великочого та Б.Гаврилів⁵⁶. Політичній діяльності студентської молоді у першій половині 90-х рр. ХІХ ст., особливо місцю у цій діяльності Ю.Бачинського, присвячені роботи І.Бегея, І.Гошуляка, Ю.Шаповала⁵⁷. Участь у суспільно-політичному житті Галичини Л.Бачинського, а поряд з ним В.Стефаніка та Л.Мартовича висвітлена у дослідженні Ф.Погребеника “Лев Бачинський”⁵⁸. Життєвий шлях та діяльність відомих політичних діячів, які у окреслений період були лідерами студентської молоді, досліджено у роботах Л.Бурачок, П.Гуцала, Л.Кобути, І.Кресіної, Т.Огородника, І.Селецького⁵⁹.

Значну цінність для розуміння суті політичних процесів, а відповідно і факторів, що впливали на суспільно-політичну діяльність та ідейну диференціацію студентства, становлять загальні праці з історії України, використані у дослідженні⁶⁰.

Підсумовуючи огляд історіографічних праць, зазначимо, що їхній аналіз дає підстави стверджувати, що на цей час в історичній науці не існує окремого дослідження, яке б комплексно висвітлювало визначену нами проблему. Поряд з тим є низка праць, що розкривають певні її складові частини.

Основні аспекти досліджуваної проблеми були висвітлені нами завдяки використанню документальних матеріалів, що є основою нашої роботи. Серед них вагоме місце займають неопубліковані

документи. Основний їхній масив зосереджений у Центральному державному історичному архіві України (ЦДІАУ) у місті Львові та у Державному архіві Львівської області (ДАЛО).

Серед документів ЦДІАУ у м. Львові особливу цінність для нашої роботи становлять справи 146 фонду (Галицьке намісництво, м. Львів, 1772 – 1921 рр.)⁶¹. У його 4, 7, 8 та інших описах зберігається значна кількість донесень староств, органів поліції, в яких містяться матеріали, присвячені участі студентської молоді у селянських рухах, боротьбі за виборчу реформу та заснування у Львові українського університету й іншим політичним акціям.

Суспільно-політична діяльність студентства, представники якого у першій половині 90-х рр. ХХ ст. знаходилися на пронародовських позиціях, частково відображена у діловодській документації товариства “Ватра”, що зібрана у 349 фондів (Студентське товариство “Ватра”, м. Львів)⁶².

Значну фактологічну вартість для нашої роботи становлять звіти з діяльності повітових секцій Українського студентського союзу, зосереджені у 400 фондів (Український студентський союз у Львові)⁶³. Його матеріали, зокрема, розкривають участь студентства у суспільно-політичному житті Східної Галичини напередодні Першої світової війни, описують прояви ідейної диференціації у середовищі молоді.

Політичні переконання академічної молоді, яка підтримувала панруську ідеологію, до певної міри продемонстровані у діловодстві товариства “Друг”, що зберігається серед справ 506 фонду (Товариство руських студентів “Друг”, м. Львів)⁶⁴.

Принципово важлива інформація почерпнута нами із справ 663 фонду (Павлик М. (1853 – 1915), публіцист, письменник, громадсько-політичний діяч, дійсний член НТШ)⁶⁵. Через низку неопублікованих статей М.Павлика, його листи, а також епістолярну спадщину М.Драгоманова, К.Трильовського простежуємо найрізноманітніші прояви політичної активності, політичні течії, що існували в середовищі українського студентства впродовж другої половини 70-х – першої половини 80-х рр. ХІХ ст.

Значний науковий інтерес для дослідження становлять документи, які демонструють суспільно-політичну діяльність студентства Східної

Галичини, починаючи від 90-х рр. XIX ст. і завершуючи початком Першої світової війни, що зберігаються в особистих фондах інших громадсько-політичних діячів. Зокрема, матеріали окремих судових процесів, до яких мала відношення студентська молодь, листування лідерів студентського руху, які згодом ставали провідними діячами галицького національного руху, містяться у 360 (Старосольський В. (1878 – 1942), адвокат, правник, соціолог, громадський і політичний діяч, дійсний член НТШ, професор), 372 (Охримович В. (1870 – 1931), адвокат, письменник, етнограф, етнолог, громадсько-політичний діяч, журналіст, дійсний член НТШ), 387 (Левинський В. (1880 – 1953), публіцист, політичний діяч, теоретик українського соціалістичного руху, один із засновників УСДП, редактор і співробітник ряду соціал-демократичних видань), 683 (Бачинський Ю. (1870 – 1940), адвокат, суспільно-політичний діяч, публіцист)⁶⁶ фондах.

Інформація, що стосується окремих моментів досліджуваної проблеми, виявлена нами у колекції маловідомих робіт, зібраних у 309 (Наукове товариство ім. Т.Шевченка, м. Львів)⁶⁷ фондї. Серед його справ є також різноманітні звернення студентських організацій, що демонструють позицію українського студентства стосовно тих чи інших подій політичного життя Галичини.

Значна кількість актуальних для монографічного дослідження документів зберігається у ДАЛО. Особливу цінність для роботи становить кореспонденція Галицького намісництва, Міністерства внутрішніх справ Австро-Угорщини, Крайової шкільної ради, донесення старост та поліцейських органів, що містяться у 350 фондї (Дирекція поліції у Львові)⁶⁸. У такого роду матеріалах відтворена участь студентської молоді у різних політичних акціях та процесах, у тому числі селянських страйках і роботі українських партій.

Діяльність студентської молоді, спрямована на відкриття у Львові українського університету, боротьба слухачів вищих навчальних закладів проти обмеження їхніх академічних прав і свобод через призму дисциплінарних слідств, повідомлення старост та листування керівництва вузів із Дирекцією поліції у Львові, Міністерством віросповідань і просвіти висвітлені у 26 (Львівський королівський університет ім. Франца І) та 27 (Вища політехнічна школа у Львові)⁶⁹ фондах.

Значну цінність для більш об'єктивної, всесторонньої оцінки діяльності студентської молоді становлять матеріали українських студентських товариств, зосереджені у 296 (Товариство “Академічна громада” у Львові) і 297 (“Академічне братство” у Львові) фондах⁷⁰. Внутрішня документація “Академічного братства”, “Академічної громади”, листування цих товариств між собою та з іншими організаціями відтворюють окремі прояви суспільно-політичної активності та національну орієнтацію їхніх членів у 80-ті рр. XIX – на початку XX ст.

Поодинокі архівні справи, які стосуються широкого кола питань означеної теми, починаючи від діяльності молоді в Українському студентському союзі і завершуючи контактами студентської молоді із відомими громадськими діячами, виявлено у фонді 57 (Колекція документів по історії комуністичної партії України)⁷¹ Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО), 1235 фонді (Грушевський М.С.)⁷² Центрального державного історичного архіву України (ЦДІАУ) у місті Києві, у 2 (Станіславське воєводське управління м. Станіслав. Відділ громадської безпеки) і 225 (Станіславська Державна Прокуратура м. Станіслав)⁷³ фондах Державного архіву Івано-Франківської області (ДАІФО) та відповідно у фонді 33 (Тернопільський міський магістрат)⁷⁴ Державного архіву Тернопільської області (ДАТО). Зауважимо, що це досить різнопланові документи, які включають розпорядження Кураторії львівського шкільного округу, кореспонденцію органів державної безпеки, автобіографічні матеріали визначних політичних діячів, а разом з тим і лідерів студентського руху та інші справи.

Значно збагатили джерельну базу монографічного дослідження матеріали відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України (ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. В. р.) у місті Львові. Серед них на особливу увагу заслуговують документи 119 (“Академічна громада”) та 166 (“Дружній лихвар”)⁷⁵ фондів. Так звані “Кореспонденційні книги” “Академічної громади” та документи “Дружнього лихваря” адміністративного плану демонструють суспільно-політичну діяльність українського студентства у кінці XIX – на початку XX ст., а також надають додаткову інформацію про життя студентської молоді у 1870-ті рр.

Окремі аспекти суспільно-політичної діяльності студентства відображено у неопублікованих працях М.Павлика та зробленій ним підбірці газетних публікацій, що зберігаються у 160 (Павлик Михайло)⁷⁶ фондів.

Цінна інформація, що стосується різнопланових проявів активності окремих представників студентства у 60 – 70-ті рр. XIX ст., міститься у листах, зібраних у фонді 1 (Наукове товариство ім. Т.Г.Шевченка)⁷⁷.

Суттєвим доповненням до архівних матеріалів є опубліковані документи. Враховуючи значну кількість та різноманітні форми, вони умовно поділені на кілька типів: періодику, спогади очевидців, епістолярну спадщину учасників описуваних процесів, звіти та заяви академічних товариств і груп молоді, а також збірники документів.

Важливим і в той же час досить об'єктивним джерелом для дослідження є преса означеного періоду. Безперечно, найбільше інформації про національно-політичні погляди студентства, політичну діяльність цієї групи молоді зустрічаємо на шпальтах студентських часописів і видань, або ж таких, що у той чи інший час гуртували студентську молодь. Серед них найважливішими є “Вечерниці”, “Мета”, “Правда”, “Друг”, “Живое слово”, “Молода Україна”, “Гайдамаки”, “Живая мысль”, “Новая жизнь” та “Шляхи”⁷⁸.

Широке коло питань, охоплених у монографії, висвітлювалося також на сторінках часописів українських партій та політичних течій. Значний фактологічний матеріал, що стосується участі студентської молоді у суспільно-політичному житті Східної Галичини, оцінки такого роду діяльності діячами народовської орієнтації, пізніше членами НДП знаходимо на шпальтах часописів “Основа” та “Діло”⁷⁹.

Суспільна діяльність українських студентів у першій половині 90-х рр. XIX ст. та політична диференціація в їхньому середовищі, участь цієї частини молоді у роботі РУРП досить часто ставали предметом обговорення офіційного органу радикальної партії – журналу “Народ”⁸⁰.

Помітно розширили та урізноманітнили джерельну базу дослідження матеріали русофільсько-москвофільських часописів “Слово”, “Галичанин”, “Червоная Русь”, “Прикарпатская Русь”⁸¹. У них, зокрема, час від часу вміщувалися статті, присвячені політичним крокам студентської молоді (в першу чергу це стосується слухачів вищих навчальних закладів проросійської орієнтації), що в своїй більшості носили оціночний, а інколи інформативний характер.

Матеріали про політичну активність студентів, особливо членів УРП та УСДП, зустрічаємо у партійних часописах “Громадський голос” та “Воля”⁸².

Значна кількість моментів, висвітлених у дослідженні, відображено в автобіографічних працях, спогадах очевидців подій та безпосередніх їх учасників. До таких робіт належить праця В.Будзиновського “Смішне в поважнім”⁸³. Будучи одним з ініціаторів та організаторів РУРП, автор описує процес її заснування, змальовує ідейну боротьбу, яка велася в середовищі партії між “старшими” та “молодими”. Інформація аналогічного характеру, а також матеріали про діяльність В.Будзиновського у кінці 80-х рр., коли він брав участь у робітничому русі та спричинився до появи соціалістичного студентського журналу “Товариш”, відображена у його автобіографічній роботі “Як чоловік зійшов на пана”⁸⁴.

Досить ґрунтовні спогади, що частково стосуються окреслених нами проблем, належать К.Левицькому. У праці “Історія політичної думки галицьких українців 1848 – 1914 на підставі споминів”⁸⁵, подаючи цілісну картину політичних процесів, що мали місце у Східній Галичині, висвітлюючи категорії галицького суспільства, які брали участь у цих процесах, автор часто звертав свої погляди на політичну діяльність студентства.

Стосункам між студентською та гімназійною молоддю у середині 70-х рр. ХІХ ст. присвятив частину роботи “Сторінки з мого життя”⁸⁶ Є.Олесницький. У ній також відтворені відносини, що склалися в середовищі українського студентства після соціалістичних процесів 1877 – 1878 рр.

Значну фактологічну цінність для висвітлення історії народовської громади у 1860-х рр. становлять спогади О.Барвінського⁸⁷. У них автор простежив впливи, що справили ранні народовці на галицьку шкільну молодь у цей період, продемонстрував діяльність перших студентів-народовців, які були вихованцями гімназійних громад.

Важливим джерелом, що розкриває світоглядні орієнтації українського студентства у другій половині 70-х рр. ХІХ ст., зв’язки студентів із провідними діячами соціалістичного руху у Галичині в останній третині ХІХ ст. є спогади про І.Франка, залишені Г.Величком, С.Даниловичем, А.Дольницьким В.Лукичем, М.Мочульським, В.Охримовичем та іншими особами⁸⁸.

Участь студентства у діяльності УСДП та РУРП, значення цієї групи молоді для загального розвитку партій, їх ідеологічної спрямованості подали у своїх спогадах Лев та Микола Ганкевичі⁸⁹.

Надзвичайно цінною для досліджуваної теми є епістолярна спадщина тогочасних політичних діячів – активних учасників студентського руху. Зазначимо, що основний її масив зберігається в архівних фондах. Однак, що стосується листування І.Франка, М.Павлика, М.Драгоманова, то значний його відсоток на сьогоднішній день вже опублікований. Використання цих матеріалів дозволило нам більш виважено відтворити суспільно-політичну діяльність студентської молоді у 70 – 90-ті рр. ХІХ ст., дати аналіз ідеологічної орієнтації окремих її груп протягом зазначеного періоду⁹⁰.

Погляди студентів на ті чи інші політичні події, їхнє бачення шляхів розв'язання різних суспільно значущих проблем, панівні настрої серед молоді простежуються у звітах “академічних” товариств про їхню діяльність та різного роду зверненнях, заявах⁹¹.

Цінним джерелом для творення цілісної картини досліджуваної нами проблеми є збірники документів, присвячені політичній історії, тим чи іншим особам, історії населених пунктів. Серед них важливе місце займає збірник “Українська суспільно-політична думка в ХХ ст. Документи і матеріали”⁹². У ньому поряд із програмними документами політичних організацій, у творенні яких брали участь також і студенти, частина матеріалів стосується виключно студентської молоді, розкриває її політичні ідеали та національні прагнення.

Безпосереднє відношення до історії студентства та його політичної діяльності має частина документів збірника “Іван Франко. Документи і матеріали”⁹³. У першу чергу вони стосуються часу, коли І.Франко був студентом, однак нами використано і кілька документів пізнішого періоду, оскільки й після завершення навчання в університеті І.Франко підтримував тісні стосунки із студентською молоддю, мав визначальний вплив на формування її політичного світогляду.

Відомості про окремі політичні кроки академічної молоді у другій половині 1890-х рр. зустрічаємо у збірнику документів, присвяченому В.Гнатюкові⁹⁴.

Низку документів про початки народовського руху, переслідування студентства за соціалістичні погляди, участь студентства у селянських страйках на початку ХХ ст. вміщено у збірнику “Історія Львова в документах і матеріалах”⁹⁵.

Найрізноманітніші опубліковані документи та архівні матеріали, використані у роботі, при застосуванні критичного аналізу, співставленні викладених у них фактів, думок, за умови неупередженого підходу до оцінки тих чи інших історичних процесів продемонстрували значний інформаційний потенціал джерельної бази.

Отже, проаналізовані вище історичні праці та документальні матеріали склали основу для вирішення поставлених перед собою дослідником завдань.

¹ “Молода Русь” в роках 1860 – 1866 [з рукопису з року 1866] // Діло. – 1892. – 3 (15) лютого; “Молода Русь” в роках 1860 – 1866 [з рукопису з року 1866] // Діло. – 1892. – 5 (17) лютого; “Молода Русь” в роках 1860 – 1866 [з рукопису з року 1866] // Діло. – 1892. – 6 (18) лютого; “Молода Русь” в роках 1860 – 1866 [з рукопису з року 1866] // Діло. – 1892. – 7 (19) лютого; “Молода Русь” в роках 1860 – 1866 [з рукопису з року 1866] // Діло. – 1892. – 10 (22) лютого; “Молода Русь” в роках 1860 – 1866 [з рукопису з року 1866] // Діло. – 1892. – 12 (24) лютого; “Молода Русь” в роках 1860 – 1866 [з рукопису з року 1866] // Діло. – 1892. – 13 (25) лютого; “Молода Русь” в роках 1860 – 1866 [з рукопису з року 1866] // Діло. – 1892. – 17 (29) лютого; “Молода Русь” в роках 1860 – 1866 [з рукопису з року 1866] // Діло. – 1892. – 19 лютого (2 березня); “Молода Русь” в роках 1860 – 1866 [з рукопису з року 1866] / Діло. – 1892. – 20 лютого (3 березня).

² Центральний державний історичний архів України у місті Львові (далі – ЦДІАУ у Львові). – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 9.

³ Історичний очерк розвитку Товариства “Дружний Лихвар”, опісля “Академічне Братство”, 1871 – 1885, з передмовою дра І.Франка // Записки НТШ. – Т. LV. – 1903. – Кн. V.

⁴ Назарук О., Охримович О. Хроніка руху української академічної молоді від 1861 р. до 1908 // “Січ”. Альманах в пам’ять 40-х роковин оснований товариства “Січ” у Відні. – Львів, 1908. – С. 387-435.

⁵ Терлецький О. Галицько-руське письменство 1848 – 1865 рр. Недокінчена праця. – Львів, 1903.

⁶ Олесницький Е. З перед четвертини століття (Коротка з історії молодіжні університетської) // Літературно-науковий вісник. – 1904. – Т. 27. – С. 125-132.

⁷ Франко І. Молода Україна. Провідні ідеї і епізоди. – Львів, 1910.

⁸ Верхратський І. З перших літ народовців (1861 – 1866) // Записки НТШ. – Т. 122. – Львів, 1915. – С. 79-101; Ревакович Т. З початків ширення поезій Шевченка в Галичині // Записки НТШ. – Т. 126-127. – Львів, 1918. – С. 259-261; його ж. Переписка

- письменників 1860-тих років в Галичині // Записки НТШ. – Т. 117-118. – Львів, 1913. – С. 269-286.
- ⁹ Левинський В. Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині. – К., 1914.
- ¹⁰ Лозинський М. Михайло Павлик. Його життя та діяльність. З приводу дволітньої річниці смерті в дні 26 січня // Вісник Союзу визволення України. – 1917. – 14 лютого.
- ¹¹ Гординський Я. До історії культурного і політичного життя в Галичині в 60-тих рр. XIX ст. – Львів, 1917; Студинський К. Епізоди боротьби за Українство в 1863 р. – Львів, 1928; його ж. До історії зв'язків Куліша з галичанами в р. 1869 – 70. // Україна. – 1927. – Кн. 1-2. – С. 76-93; його ж. Слідами Куліша // Записки НТШ. – Т. 148. – Львів, 1928.
- ¹² Змагання за українські університети у Галичині. – Львів – Нью-Йорк, 1999.
- ¹³ Будзиновський В. "Ішли діди на муки. – Львів, 1995.
- ¹⁴ Думін О. Історія легіону українських січових стрільців 1914 – 1918. – Львів, 1936; Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво. Визвольна ідея і збройний чин. – Нью-Йорк, 1936; Темницький В. Українські Січові Стрільці. – Відень, 1915.
- ¹⁵ Стахів М. На хвилях революції. – Ч. II. – Львів, 1938; його ж. На переломі. Коротка історія українського політичного руху в новіших часах. – Ч. III. – Львів, 1938.
- ¹⁶ Стахів М. Проти хвиль. Історичний розвиток українського соціалістичного руху на західних українських землях. – Львів, 1934; його ж. Пробудження народних мас. Істрія українського політичного руху. – Ч. IV. – Львів, 1939.
- ¹⁷ У роковини. Українське студентство в минулому і сучасному. – Вієн, 1938.
- ¹⁸ Луцик Р.Я. Журнали галицко-русскаго студенчества (историко-библиографический очерк) // Вешня вода. Сборникъ статей посвященныхъ шестидесятилетию общества русскихъ студентовъ "Другъ" ("Академический кружокъ"). 1871 – 1939. – Львовъ, 1932. – С. 72-119; Хилякъ А.Е. Идеологія і розвитіе общественно-национальной мысли галицко-русскаго студенчества // Вешня вода. Сборникъ статей посвященныхъ шестидесятилетию общества русскихъ студентовъ "Другъ" ("Академический кружокъ"). 1871 – 1939. – Львовъ, 1932. – С. 36-54.
- ¹⁹ Доваль І. Вплив російської революції 1905 р. на розвиток революційного руху в Галичині. – К., 1952.
- ²⁰ Кравець М.М. До питання про Русько-українську радикальну партію у Східній Галичині в 90-х роках XIX ст. // З історії західноукраїнських земель. Вип. 3. – К., 1957. – С. 124-140; його ж. Масові робітничі виступи у Східній Галичині на початку XX ст. (1901 – 1914 роки) // З історії західноукраїнських земель. Вип. 5. – К., 1960. – С. 113-135; його ж. Початок робітничого руху в Східній Галичині // З історії західноукраїнських земель. Вип. 3. – К., 1957. – С. 23-59.
- ²¹ Трусевич С.М. Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50 – 70-х рр. XIX ст. – К., 1978.
- ²² Басс І.І. Іван Франко. Біографія. – К., 1966; Білецький О.І., Басс І.І., Кисельов О.І. Іван Франко: життя і творчість. – К., 1956; Возняк М.С. З життя і творчості Івана Франка. – К., 1955; Грицак Я.Й., Трусевич С.М. Іван Франко і робітничий рух у Східній Галичині у 70 – 80-х роках XIX ст. // Іван Франко і світова культура. Матеріали міжнародного симпозиуму ЮНЕСКО (Львів, 11 – 15 вересня 1986 р.). – Кн. 1. – К., 1990. – С. 343-347.

- ²³ Калинович В.І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів, 1967.
- ²⁴ Злупко С.М. М.П. Драгоманов і розвиток прогресивної суспільно-економічної думки в Галичині // УІЖ. – 1966. – № 9. – С. 59-71; Іванова Р.П. Михайло Драгоманов у суспільно-політичному русі Росії та України (II половина XIX ст.). – К., 1971.
- ²⁵ Бандура О. Василь Стефаник. – Львів, 1956; Погребеник Ф. Лесь Мартович. Життя і творчість. – К., 1971; Скакун О.Ф. До 90-річчя від дня народження В.П. Левинського // УІЖ. – 1970. – № 7. – С. 116-118.
- ²⁶ Іщенко В.Я. Селянський рух у Східній Галичині (1905 – 1907 рр.) // УІЖ. – 1977. – № 1. – С. 97-102.
- ²⁷ Заклинський М. Дмитро Вітовський. – Нью-Йорк, 1967.
- ²⁸ Грицай О. Життя і діяльність Є. Коновальця до революції 1917 р. // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 17-44; Зінкевич О. Студентські роки Євгена Коновальця // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 88-111; Шах С. Молодість Є. Коновальця // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 45-87.
- ²⁹ Старосольський Ю. Молода Україна // Володимир Старосольський 1878 – 1942 / Записки НТШ. – Т. 210. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – С. 44-51.
- ³⁰ За волю України. Історичний збірник УСС. – Нью-Йорк, 1967.
- ³¹ Животко А. Історія української преси. – Мюнхен, 1989-90; Янів В. Українська студентська преса // Визвольний шлях. – 1978. – Кн. 12. – С. 1407-1421.
- ³² Українці в Галичині під Австрійським пануванням // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В. 2 т. – Т. 1. – К., 1994. – С. 413-450.
- ³³ Гунчак Т. Україна: перша половина XX ст.: Нарис політичної історії. – К., 1993.
- ³⁴ Леник В. Українська організована молодь (молодечі організації від початків до 1914 р.). – Мюнхен – Львів, 1994.
- ³⁵ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002.
- ³⁶ Ковалюк Р.Т. "Академічна громада" і проблема українського університету у Львові // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету ім. І. Франка. Вип. 6-7. Львів, 2002. – С. 260-272; його ж. Зростання національної свідомості українських студентів Львівської політехніки XIX ст. // Народознавчі зошити. № 2. Львів, 2001. – С. 291-296; його ж. Зростання організованості українських студентів Галичини 70-их рр. XIX ст. // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. Вип. 11. Львів, 2002. – С. 79-101; його ж. "Молода Русь" – ідейне об'єднання українських студентів Галичини // Українська періодика: історія і сучасність. – Львів, 2002. – С. 201-210; його ж. Національний рух студентів Львівської політехніки (друга половина XIX – перша половина XX ст.). – Львів, 2002; його ж. Національно-патріотичний рух студентської молоді Галичини в 1900 – 1914 рр. // Галичина: науково-просвітній краєзнавчий часопис – 2002. – № 6. – С. 35-46; його ж. Національно-патріотичний студентський рух Львівської академії ветеринарної медицини (кін XIX ст. – серед. 40-х рр. XX ст.) / Науковий вісник Львівської державної ветеринарної медицини ім. С.З. Гжицького. Вип. 3 (Ч. 2). Львів, 1999. – С. 8-10.
- ³⁷ Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях. XIX – XX ст. – Львів, 2001; його ж. Український студентський рух на західних землях XIX –

XX ст. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук / 07.00.01 – Історія України. – Львів, 2003.

³⁸ Качмар В. Деякі штрихи боротьби наддніпрянців – студентів Львівського університету за його український характер на початку XX ст. // Наукові зошити історичного факультету Львівського державного університету імені Івана Франка. Збірник наукових праць. – Львів, 1999. – Вип. 2. – С. 114-116; його ж. За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець XIX - початок XX ст.). – Львів, 1999; його ж. Справа українського університету на тлі польсько-українських суперечностей у Галичині 1901 – 1908 рр. // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 2002. – Вип. 52. – С. 47-58; його ж. Суспільно-політичне відлуння сецесії українських студентів з Львівського університету в грудні 1901 р. // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1999. – Вип. 34. – С. 289-299.

³⁹ Качмар В.М. Проблема українського університету у Львові в кінці XIX – на початку XX ст.: суспільно-політичний аспект. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук / 07.00.01 – Історія України. – Львів, 1999.

⁴⁰ Благий В. Відносини між українським та польським студентством Львова на початку XX ст. // Українсько-польські відносини в Галичині в XX ст. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21 – 22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ, 1997. – С. 98-102; його ж. Журнал “Шляхи” (1913 – 1914 рр.) та його вплив на консолідацію українського студентства в Галичині // Українська періодика: історія і сучасність / Доп. та повід. четвертої Всеукр. наук.-теорет. конф. 19 – 20 грудня 1997 р. – Львів, 1997. – С. 68-71; його ж. Преса москвофільського студентства Галичини початку XX ст. // Українська періодика: історія і сучасність / Доп. та повід. п'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. 27 – 28 листопада 1998 р. – Львів, 1999. – С. 55-59; його ж. Студенти-медики Львівського університету на початку XX ст. (1900 – 1914 рр.) // Львів: місто – суспільство – культура: Збірник наукових праць. Т. 3 / За ред. М.Мудрого. [Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск]. – Львів, 1999. – С. 409-420; його ж. Студентки Львівського університету в 1897 – 1914 роках // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1998. – Вип. 33. – С. 132-138; його ж. Товариства студенток Львівського університету на початку XX ст. // Наукові зошити історичного факультету Львівського державного університету імені Івана Франка. Збірник наукових праць. – Львів, 1999. – С. 117-121; його ж. Студентство Львівської академії ветеринарії на початку XX ст. // Сучасні проблеми біології, ветеринарної медицини, зооінженерії та технологій продуктів тваринництва. Збірник статей Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 9 – 11 жовт. 1997 р.). – Львів, 1997. – С. 5-7; його ж. Українська студентська преса Галичини (60-ті рр. XIX ст. – 1914 р.): історико-бібліографічний огляд // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики / За ред. М. Романюка. – Львів, 1998. – Вип. 5. – С. 421-453.

⁴¹ Благий В.Б. Студентство Львівського університету в 1900 – 1914 роках: історико-соціологічний аспект. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук / 07.00.01 – Історія України. – Львів, 2002.

⁴² Грицак Я. “Молоді” радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки НТШ. – Т. 222. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – С. 71-110; його

ж. До генези ідеї політичної самостійності України // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Міжвузівський збірник наукових праць. – Вип. 1. – К., 1992. – С. 119-143.

⁴³ Андрухів І. Українські молодіжні товариства Галичини: 1861 – 1939 рр. (Короткий історичний нарис). – Івано-Франківськ, 1995.

⁴⁴ Середа О. Питання української національної ідентичності у громадсько-політичному житті Галичини в 1860 – 1867 роках // Третій міжнародний конгрес українців. 26 – 29 серпня 1996 р. Історія. – Ч. 1. – Харків, 1996. – С. 112-118; його ж. Національна свідомість і політична програма раннях народоців у Східній Галичині (1861 – 1867) // Вісник Львівського університету. Серія історична. 1999. Вип. 34. – С. 199-214; його ж. Громади раннях народоців у Східній Галичині (60-і роки XIX ст.) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. Вип. 9. – С. 378-392.

⁴⁵ Жерноклеєв О. Національна ідея "Молодої України" (1900 – 1903) // Галичина: науково-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ. – 1997. – № 1. – С. 29-36; його ж. Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899 – 1918). – К., 2000.

⁴⁶ Лазарович М.В. Леґіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. – Тернопіль, 2005; Литвин М.Р., Науменко К.Є. Історія галицького стрілецтва. – Львів, 1991; Литвин М. Українсько-польська війна 1918 – 1919 рр. – Львів, 1998.

⁴⁷ Чорновол І. Польсько-українська угода 1890 – 1894 рр. – Львів, 2000.

⁴⁸ Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993.

⁴⁹ Кугутяк М. Боротьба за український університет була боротьбою за державність // Галичина. – 1992. – 15 вересня; його ж. Проблема українського університету в суспільно-політичному русі Східної Галичини (1848 – 1918) // Науковий збірник Українського Вільного Університету. Матеріали конференції "Український Вільний Університет з минулого в майбутнє. До 70-річчя з часу заснування". – Львів, 13 – 14 лютого 1992 р. – Мюнхен – Львів, 1993. – С. 16-20.

⁵⁰ Сухий О. Галичина між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX – початку XX ст. – Львів, 1999.

⁵¹ Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX ст.). – Львів, 2003.

⁵² Аркуша О., Мудрий М. Русофільство в Галичині в середині XIX – на початку XX ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1999. Вип. 34. – С. 231-268; Мудрий М. Галицькі народовці в 60-х рр. XIX ст.: спроба модернізації української національної ідеї // Молода нація. – 1996. – № 3. – С. 213-219; його ж. Національно-політична орієнтація в українському суспільстві Галичини австрійського періоду у висвітленні сучасної історіографії // Вісник Львівського університету. Серія історична. 2003. Вип. 37/1. – С. 465-500.

⁵³ Жерноклеєв О., Райківський І. Лідери західноукраїнської соціал-демократії. Політичні біографії. – К., 2004.

⁵⁴ Андрухів І. Кость Левицький: сторінки життя. – Івано-Франківськ, 1995; Андрухів І. Арсенич П. Українські правники у національному відродженні Галичини: 1848 –

1939 рр. – Івано-Франківськ, 1996.; Арсенич П. Родина Заклинських. – Івано-Франківськ, 1995.

⁵⁵ Качкан В.А. Українське народознавство в іменах. У 2 ч. – Ч. 1. – К., 1994; Качкан В.А. Українське народознавство в іменах. У 2 ч. – Ч. 2. – К., 1995; Качкан В. Михайло Павлик: нарис життя і творчості. – К., 1986; Качкан В. Хай святиться ім'я твоє. Українознавство та пресологія (XIX – I пол. XX ст.). – Кн. 3. – Львів, 1998; Качкан В. Хай святиться ім'я твоє. Історія української літератури і культури в персоналіях (XIX – I пол. XX ст.). – Кн. 4. – Івано-Франківськ, 2000.

⁵⁶ Великочій В., Гаврилів Б. Дмитро Вітовський (1887 – 1919). Документальний нарис. – Івано-Франківськ, 1996.

⁵⁷ Беґей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. – К., 2001; Гошуляк І. Речник самостійної України // Київська старовина. – 1996. – № 2-3. – С. 83-89; Шаповал Ю. Невідомі сторінки з біографії Ю.Бачинського // Історія України. – 2000. – № 14. – С. 5-7.

⁵⁸ Погребеник Ф. Левко Бачинський. – Коломия, 1994.

⁵⁹ Бурачок Л.В. Осип Назарук: початок політичної діяльності (1904 – 1907 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Вип. III. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 173-179; Гуцал П. Сидір Голубович: штрихи до політичного портрета // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені В.Гнатюка. Серія Історія. Вип. VIII. – Тернопіль, 1999. – С. 53-55; Кобута Л. Володимир Левинський: ще раз про ідейно-політичне обличчя забутого діяча // Галичина: науково-просвітній краєзнавчий часопис. – 2002. – № 8. – С. 204-208; Кресіна І. Свідомість і воля – основа нації // Розбудова держави. – 1998. – № 1/2. – С. 85-92; Сгородник Т. Володимир Старосольський – публіцист, редактор, видавець // Українська періодика: історія та сучасність / Доп. та повід. Шостої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції 11 – 13 травня 2000 р.: За ред. М.М.Романюка. – Львів, 2000. – С. 485-489; Селецький І. Просвітньо-організаційна діяльність Є.Коновальця в студентські роки // Наукові записки Львівського історичного музею. Вип. IV. – Ч. 2. – Львів, 1995. – С. 49-73.

⁶⁰ Велика історія України. – Львів – Вінніпег, 1948; Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XX ст.). – Львів, 1996; Грицак Я.Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. – К., 1996; Грушевський М.С. Очерк истории украинского народа. – К., 1990; Історія України / Відп. Ред. Ю.Сливка; керівник авт. кол. Ю.Зайцев. – Львів, 2003; Нарис з історії суспільних рухів і політичних партій в Україні (XIX – XX ст.). – Львів, 2001; Сарбей В.Г. Національне відродження України // Україна крізь віки. – Т. 9. – К., 1999; Субтельний О. Україна: історія. – К., 1993.

⁶¹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 4. – Спр. 3785-3787, 3797, 5108; Оп. 7. – Спр. 4101, 4217, 4452, 4477; Оп. 8. – Спр. 150, 565, 727, 1306.

⁶² ЦДІАУ у Львові. – Ф. 349. – Оп. 1. – Спр. 1, 2, 5-7.

⁶³ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 400. – Оп. 1. – Спр. 7, 10, 12, 15, 21, 29.

⁶⁴ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 506. – Оп. 1. – Спр. 1, 13, 133.

⁶⁵ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 8, 9, 15, 181; Оп. 2. – Спр. 64, 72, 84.

⁶⁶ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 361. – Оп. 1. – Спр. 389, 415, 503; Ф. 372. – Оп. 1. – Спр. 9, 38; Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 2, 43, 56; Ф. 683. – Оп. 1. – Спр. 12, 17.

⁶⁷ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 201, 1415, 2674, 2760, 2795.

- ⁶⁸ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 350. – Оп. 1. – Спр. 2458, 2533, 2706, 2939.
- ⁶⁹ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 12. – Спр. 171, 830; Оп. 13. – Спр. 70, 198; Ф. 27. – Оп. 2. – Спр. 423.
- ⁷⁰ ДАЛО. – Ф. 296. – Оп. 1. – Спр. 5,6, 24; Ф. 297. – Оп. 1. – Спр. 4, 10, 26.
- ⁷¹ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО). – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 15.
- ⁷² Центральний державний історичний архів України у місті Києві (далі – ЦДІАУ у Києві). – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 53 191.
- ⁷³ Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 59, 341; Ф. 225. – Оп. 1. – Спр. 117, 118.
- ⁷⁴ Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). – Ф. 33. – Оп. 1. – Спр. 75.
- ⁷⁵ Львівська наукова бібліотека імені В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів. (далі – ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. В. р.). – Ф. 119. – Спр. 1, 2, 3, 3 а, 4, 8, 10; Ф. 166. – Спр. 1, 2, 4.
- ⁷⁶ ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. В. р. – Ф. 160. – Спр. 12, 170.
- ⁷⁷ ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. В. р. – Ф. 1. – Спр. 507, 560.
- ⁷⁸ Вечерниці. – 1862 – 1863; Гайдамаки. – 1903, 1907; Друг. – 1875 – 1876; Живая мысль. – 1902 – 1905; Живое слово. – 1899; Мета. – 1863, 1865; Молода Україна. – 1900 – 1902, 1905; Молода Українка. – 1910; Новая жизнь. – 1908 – 1909; Шляхи. – 1913 – 1914.
- ⁷⁹ Діло. – 1880 – 1882, 1888 – 1889, 1892, 1900, 1905, 1908, 1911 – 1913, 1922; Основа. – 1870 – 1872.
- ⁸⁰ Народ. – 1890 – 1895.
- ⁸¹ Галичанинъ. – 1899, 1901, 1911; Прикарпатская Русь. – 1910; Слово. – 1861 – 1863, 1865, 1870 – 1871, 1877; Червоная Русь. – 1889 – 1890.
- ⁸² Воля. – 1903, 1906; Громадський голос. – 1906 – 1907, 1913, 1930.
- ⁸³ Будзиновський В. Смішне в поважнім // Нові шляхи. – 1930. – № 10. – С. 64-68.
- ⁸⁴ Будзиновський В. Як чоловік зійшов на пана. Автобіографія автора. – Львів, 1937.
- ⁸⁵ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848 – 1914 на підставі споминів. – Львів, 1926.
- ⁸⁶ Олесницький Е. Сторінки з мого життя. – Ч. 1 (1860 – 1890). – Львів, 1935.
- ⁸⁷ Барвінський О. Спомини з мого життя. Частина 1 і 2. – Нью-Йорк – Київ, 2004.
- ⁸⁸ Величко Г. Спогади про Івана Франка // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 205-212; Данилович С. Франко – духовний отець Радикальної партії в Галициі // Іван Франко в воспоминаннях сучасників. – М., 1966. – С. 48-57; Дольницький А. Спомини про молодого Івана Франка // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 99-109; Лукич В. Воспоминание об Иване Франко // Іван Франко в воспоминаннях сучасників. – М., 1966. – С. 42-47; Мочульський М. Из последних десятилетий жизни Ивана Франко // Іван Франко в воспоминаннях сучасників. – М., 1966. – С. 192-208; Охримович В. Причинки до біографії і характеристики Івана Франка // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 232-238; Федорчук С. Спомини про Івана Франка // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 274-277.

- ⁸⁹ Ганкевич Л. З минулого нашої партії (Матеріали до історії У.С.Д.П.) // Календар "Вперед". – Львів, 1920. – С. 17-34; Ганкевич М. З перед двадцяти літ // Календар "Вперед". – Львів, 1920. – С. 71-82.
- ⁹⁰ Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 48. Листи (1874 – 1885). – К., 1986; Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 49. Листи (1886 – 1894). – К., 1986; Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876 – 1895). – Т. 6 (1890 – 1891). – Чернівці, 1910; Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876 – 1895). – Т. 7 (1892 – 1893). – Чернівці, 1911.
- ⁹¹ Звіт з діяльності "Українського Студентського Союзу" у Львові за час від 1 листопада 1911 до 30 жовтня 1912 – Ч. 4. – Львів, 1912; Отчет Управляющего комитета Общества русских студентов "Академический кружок" – Львов, 1882; Sprawozdane Vidіła "Академічного кружка" із його діяльності за рік 1871 // Слово. – 1871. – 24 листопада (6 грудня); Sprawozdanie Wydzілу Товариства "Дружескій Лихварь" зь дїяльности тогоч Товариства одь часу засновання его до загального останнього збору одбушого дня 27 жовтня 1872 р... – Львів, 1872; Sprawozdane z перших Загальних Зборів товариства "Просвіта" // Правда. – 1868. – 30 листопада; Sprawozdanie zь дїяльности Wydzілу Товариства "Академическій кружокъ" за рокъ шк. 1876 // Друг. – 1876. – 1 (13) листопада; Голос руських академіків до братів Родимців // Слово (Додаток). – 1862. – 22 грудня (3 січня); Голос русько-української радикальної краківської молоді в справі програми Романчука і Товаришів, виголошеній в соймі галицькім д. 25 падолиста 1890 р. // Народ. – 1891. – Ч. 2. – С. 22; Заява української молодіжи до академічного Сенату в часі слідства // Молода Україна. – 1901. – Ч. 11-12. – С. 448-449; Резолюції студентського з'їзду в Празі // Народ. – 1891. – Ч. 13-14; Рїч редактора И.С.Святицкаго за товарищеской бесѣдой // Живая Мысль. – 1905. – Вып. 25; Руські академіки Львівські. Заявленне // Правда. – 1867. – 11 червня.
- ⁹² Бачинський Ю. Україна irredenta // Українська суспільно-політична думка в ХХ ст. Документи і матеріали. – Т. 1., 1983. – С. 26-33; Матеріали до ревізії програми Русько-української радикальної партії // Українська суспільно-політична думка в ХХ ст. Документи і матеріали. – Т. 1., 1983. – С. 14-16; Програма Русько-української радикальної партії // Українська суспільно-політична думка в ХХ ст. Документи і матеріали. – Т. 1., 1983. – С. 9-13.
- ⁹³ Донесення дирекції поліції у Львові президії Намісництва про мандрівку студентської молоді та участь у ній І.Франка // Іван Франко. Документи і матеріали 1856 – 1965. – К., 1966. – С. 113; Обвинувачувальний акт державної прокуратури у Львові у справі І.Франка, М.Павлика, М.Кутурніцкога та інших, обвинувачених у приналежності до таємних організацій // Іван Франко. Документи і матеріали 1856 – 1965. – К., 1966. – С. 57-68; Протокол засідання редакційного комітету журналу "Друг" про обрання І.Франка секретарем комітету та друкування його повісті "Петрії і Довбушуки" // Іван Франко. Документи і матеріали 1856 – 1965. – К., 1966. – С. 31; Протокол допиту студента Львівського університету В.Курбаса про діяльність І.Франка у товаристві "Академічний кружок" (4 липня 1877 р.) // Іван Франко. Документи і матеріали 1856 – 1965. – К., 1966. – С. 43-45; Розпорядження президії Намісництва Долинському староству про необхідність в'яснити характер зв'язків І.Франка з робітниками тартаків у Веліджі (7 липня 1977 р.) // Іван Франко. Документи і матеріали 1856 – 1965. – К., 1966. – С. 45-46.

---

⁹⁴ З протоколу загальних зборів Товариства "Академічна громада" у Львові про відмову І.Гнатюка бути головою Товариства // Володимир Гнатюк. Документи і матеріали 1871 – 1989. – Львів, 1989. – С. 42; Лист В.Гнатюка з Бач-Керестура до М.Павлика про етнографічну експедицію до Бачки та встановлення зв'язків з етнографом М.Врубелем // Володимир Гнатюк. Документи і матеріали 1871 – 1989. – Львів, 1989. – С. 27.

⁹⁵ Донесення дирекції поліції про збори залізничників Львова, присвячені обговоренню питання дорожнечі і реформи виборчого закону, надіслане дирекції державних залізниць (10 липня 1906 р.) // Історія Львова в документах і матеріалах. – К., 1986. – С. 165-166; Із спогадів К.Устияновича про організацію у Львові учнівської молоді з метою популяризації української мови // Історія Львова в документах і матеріалах. – К., 1986. – С. 130; Протокол допиту І.Франка про його зв'язки з М.Драгомановим, складений Львівським крайовим карним судом (21 червня 1877 р.) // Історія Львова в документах і матеріалах. – К., 1986. – С. 134-136.

Розділ II

СТУДЕНТСТВО У СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ ГАЛИЧНИНИ У 60-ті – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 70-х рр. ХІХ ст.

У другій чверті ХІХ ст. криза феодальної системи в Європі досягла свого апогею. Гасла про волю, рівність і братерство, висунуті французькими революціонерами, набули поширення в багатьох європейських державах. Паризька революція спровокувала початок народних виступів, які охопили Італію, Німеччину, а згодом і Австрійську імперію. У Відні 13 березня 1848 р. почалися заворушення, у ході яких дійшло до вуличних боїв¹. Стурбований таким перебігом подій імператор Фердинанд I відправив у відставку уряд Меттерніха². Створений новий уряд проголосив свободу друку, дозволив деяким краям імперії організувати своє військо, так звану “народну гвардію”, а також проголосив вибори до парламенту³.

Згадані події в Габсбургській монархії ознаменували початок “весни народів”, яка відіграла визначальну роль у історичній долі народів цієї багатонаціональної держави. Особливо важливе значення мали події 1848 – 1849 рр. для галицьких українців. Поразка абсолютизму і проголошення Австрії конституційною монархією грамотою від 25 квітня 1848 р., декларування свободи слова, совісті, віросповідання, друку, зборів, організацій, гарантування усім народам держави непорушності їх національності і мови, обговорення у загальноімперському парламенті проекту перетворення Австрійської монархії у федерацію вільних і рівноправних націй започаткували перебудову суспільного життя на демократичних засадах, стимулювали небувале піднесення українського національного руху в краї,

завдяки чому галицькі українці після майже 500-річної перерви вперше стали суб'єктом політичного життя⁴.

У той час склалися обставини, які дозволили русинам досягти значного прогресу у культурному житті. Крім того, було створено Головну руську раду – першу українську політичну організацію, члени якої, засвідчуючи свою вірність династії Габсбургів⁵, у той же час проголосили ідею єдності з українцями, що проживали в складі Російської імперії. Представники Головної руської ради також проводили активну діяльність, спрямовану на поділ Галичини на польську та українську етнічні частини⁶, і навіть домоглися у цьому плані певних успіхів*⁷.

Щоправда, достатньо швидко, придушивши революційні виступи народів імперії, віденський уряд зробив спробу відновити абсолютизм. Було запроваджено цензуру, обмежено демократичні свободи та діяльність громадських організацій, розпущено парламент, розформовано “народні гвардії”. 31 грудня 1851 р. імператорським указом скасована так і не введена в дію конституція 1849 р.⁸. Для наступного десятиліття, прозваного за прізвищем тогочасного міністра внутрішніх справ Австрії О.Баха періодом “бахівської реакції”, характерна була майже цілковита відсутність будь-яких проявів національного руху серед народів Австрії.

Особливо в скрутному становищі в цей період знаходилися русини, що було викликано зміцненням у цілій Галичині впливу поляків. Такий стан був зумовлений діяльністю галицького намісника – польського графа А.Голуховського. Відомий своєю лояльністю щодо пануючої династії, він, поряд з тим, за період свого правління домігся помітного зростання впливу поляків у Галицькому коронному краї. А.Голуховський поступово замінив австрійських урядовців у місцевому адміністративному апараті поляками, звів нанівець прагнення Головної руської ради щодо поділу Галичини, доклав зусиль, щоб витіснити з початкових та середніх шкіл українську мову. Водночас він намагався дискредитувати український рух перед австрійським урядом,

---

* За імператорським декретом від 2 серпня 1848 р. передбачалося створення окремої “руської провінції”, а в конституції від 4 березня 1849 р. було закладене положення про утворення в межах історичних провінцій нових, етнічно однорідних одиниць – округів (Kreise). Однак на практиці ці положення не були реалізовані.

характеризуючи його в своїх дописах як “русофільський”. А.Голуховський у своїх починаннях зайшов так далеко, що в 1859 р. зробив спробу перевести українську мову на латинську абетку⁹. Таким чином, галицькі українці протягом 50-х рр. XIX ст. втратили практично все, що здобули під час “весни народів”.

Кінець десятирічному періодові післяреволюційної реакції поклали зовнішньополітичні невдачі Габсбурзької монархії. У 1859 р. Австрія зазнала поразки у франко-італо-австрійській війні, а у 1866 р. – у війні з Прусією¹⁰. Це підштовхнуло уряд до реформування внутрішнього устрою імперії. Щоб не допустити до повторення нової “весни народів”, було вирішено укласти угоди з угорською та чеською елітами. У 1860 р. в Австрії проголошено конституцію, котра базувалася на принципі федералізму і розширювала права країв у державному управлінні¹¹ Галичина разом з іншими коронними краями дістала автономію з власним сеймом та власним крайовим урядом¹². Остаточне реформування імперії завершилося у 1867 р., коли Австрія була перетворена в дуалістичну імперію – Австро-Угорщину¹³.

Як і в попередньому десятилітті, процес реформування супроводжувався зростанням впливу поляків у Галичині. Куріальна виборча система дала можливість польській шляхті, яка становила 0,4% від загальної кількості виборців, отримати майже третину місць у скликаному в 1861 р. Галицькому сеймі¹⁴, а зловживання та підкупи дозволяли забезпечити відчутну перевагу над українцями в цьому органі. Крім того, після вірнопідданської заяви поляків, адресованої австрійському імператорові, австро-угорське зближення було доповнене австро-польським компромісом. Права поляків у коронному краї були ще більше розширені: намісник Галичини обов’язково призначався з числа польської аристократії, у Відні польські інтереси оберігав окремий “міністр для справ Галичини”¹⁵, польська мова стала офіційною крайовою мовою в державному управлінні, судочинстві та освіті¹⁶.

Таким чином, на початку 1860-х рр., не дивлячись на перетворення Австрійської імперії в конституційну державу та скликання Галицького сейму, умови для суспільно-політичного розвитку українців у порівнянні з 1848 – 1849 рр. відчутно ускладнилися. У той же час значні зміни відбулися в середовищі української інтелігенції¹⁷. Домінуючі позиції в

українському політичному та інтелектуально-духовному житті зайняли так звані старорусини, що опиралися на ієрархів греко-католицької церкви. Це були діячі старої генерації, переважно священики, для яких було характерно яскраво виражене антипольське спрямування. Притаманною рисою їхнього світогляду була симпатія до Росії, яка на той час ще не набула якихось конкретних, чітко окреслених форм. Також старорусини вирізнялися щирою лояльністю до Габсбурзької династії¹⁸. Поступово, однак, під дією зовнішніх чинників^{19*}, а також зближення між поляками та віденським урядом, що на практиці відобразилося у встановленні цілковитого всевладдя поляків у Галичині²⁰, у середовищі старорусинів все більшої популярності набув русофільський світогляд^{21**}. Зокрема, вже в середині 1866 р. у часописі “Слово” була вміщена заява про етнічну, історичну, мовну, літературну та обрядову єдність Галичини з “всем русским миром”²². Під впливом

---

* Поразка Австрії у війні з Прусією при одночасному зростанні впливу Російської імперії, що було викликано в першу чергу розпорою над польським повстанням 1863 р.

** Зауважимо, що термінологічне окреслення представників галицької інтелігенції, які у досліджуваний нами період дотримувалися проросійських позицій, в сучасній науці є досить дискусійним. Ряд істориків називають “москвофілами” діячів старорусинського табору, починаючи вже від другої половини 60-х рр. XIX ст. (детальніше див.: Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. – К., 1996. – С. 75; Західно-Українська Народна Республіка. 1918 – 1923: історія / Кер. авт. кол. О.Карпенко. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 44; Турій О. Галицькі русини між москвофільством і українством (до питання про так зване “старорусинство”) // Третій міжнародний конгрес українців 26 – 29 серпня 1996 р. Історія. – Ч. 1. – Харків, 1996. – С. 107). Сучасний канадський дослідник П.Магочі взагалі відкидає термін “москвофіли”. Він говорить тільки про “русифілів”, вказуючи при цьому, що вони однозначно ідентифікували себе із росіянами і виділилися із середовища старорусинів тільки наприкінці 90-х рр. XIX ст. (детальніше див.: Турій О. Галицькі русини між москвофільством і українством (до питання про так зване “старорусинство”) // Третій міжнародний конгрес українців 26 – 29 серпня 1996 р. Історія. – Ч. 1. – Харків, 1996. – С. 108; Мудрий М. Національно-політична орієнтація в українському суспільстві Галичини австрійського періоду у висвітленні сучасної історіографії // Вісник Львівського університету. Серія історична. 2003. Вип. 37/1. – С. 485). Значна частина сучасних дослідників сходиться на тому, що процес кристалізації свідомого “москвофільства” розпочався на зламі XIX – XX ст. (детальніше див.: Аркуша О., Мудрий М. Русофільство в Галичині в середині XIX – на початку XX ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1999. Вип. 34. – С. 267; Мудрий М. Національно-політична орієнтація

русофілів опинилися всі найвпливовіші українські заклади: видавництво “Галицько-руська матиця”, Народний дім, Ставропільський інститут²³, їм же належала більшість українських посольських мандатів у Галицькому сеймі та Державній раді²⁴.

Альтернативою старорусинській ідеології було так зване народовство, яке представляло проукраїнську або “малоруську” орієнтацією галицьких українців. На думку канадського дослідника Дж.-П.Химки, її прояви простежуються ще в 30-х рр. XIX ст.²⁵, щоправда, як національно-політична течія народовство сформувалося тільки на початку 1860-х рр. Авторитетний галицький політичний діяч К.Левицький, невідомий автор праці “Молода Русь в роках 1860 – 1866 [з рукопису з року 1866]” та деякі сучасні дослідники вказують, що перша народовська громада була заснована у 1861 р²⁶. Однак є матеріали, котрі дають підстави стверджувати, що заснуванню громади передувала певна робота, яка проводилася ще в 1860 р. Про це опосередковано свідчить у своїх спогадах К.Сушкевич, вказуючи, що саме у 1860 р. “...запалала... молодь вогнем патріотизму руського і кинулась вводити мову руську в родинні руські круги на селах Галичини”²⁷. Підтвердження цієї тези зустрічаємо також у матеріалі про О.Барвінського, вміщеному у 5 номері “Народу”. У статті, зокрема, зазначалося, що він “працював коло редакції журналів партії анти-московської, що була заснована серед Русинів під кінець р. 1860”²⁸. Певною мірою, на це також вказує поезія відомого галицького діяча І.Наумовича, яку він присвятив “Молодій Русі” (одна із назв ранньонародовської громади)²⁹. Поезія була опублікована у часописі

в українському суспільстві Галичини австрійського періоду у висвітленні сучасної історіографії // Вісник Львівського університету. Серія історична. 2003. Вип. 37/1. – С. 484; Райківський І. Українське національне відродження кінця XVIII – початку XX ст. // Галичина: науково-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2000. – № 4. – С. 27). Автор поділяє останню думку, однак має певні застереження. У процесі опрацювання архівних матеріалів, періодичних видань студентів проросійської орієнтації не було виявлено якихось кардинальних відмінностей у поглядах представників цієї групи молоді наприкінці XIX та на початку XX ст. Оскільки політичні погляди проросійськи налаштованих студентів в окремі періоди йшли в розріз з ідеологією РНП, то, на нашу думку, до “москвофілів” можна віднести тільки так званих студентів-“новокурсників”, які як окрема течія сформувалися у кінці першого десятиліття XX ст.

“Слово” на початку березня 1861 р.³⁰, а це дає підстави для припущення, що вже деякий час перед цим молодь здійснювала якусь національно спрямовану патріотичну роботу.

Зауважимо, що від 60-х рр. XIX ст. і до початку Першої світової війни галицькі діячі неодноразово піднімали питання: чи варто молоді у період університетського навчання брати участь у політичному житті суспільства? Відповіді на нього різними особами давалися не тільки різними, а інколи й діаметрально протилежними³¹. Поряд з тим, в окреслений період студенти завжди знаходилися у центрі політичного життя галицьких українців³² і це при тому, що активність у політичній площині могла завдати їм значної шкоди³³.

Окремі представники студентської молоді ще від першої половини XIX ст. брали активну участь у національному русі українців Австрійської імперії. Безперечно, найвідомішими серед них були М.Шашкевич, І.Вагилевич та Я.Головацький – члени “Руської трійці”, яких І.Франко назвав піонерами нового національного відродження в Галичині і першими борцями за національну свідомість³⁴. Також проявили себе українські студенти і під час “весни народів”. Зокрема, їх представники брали участь в установчих зборах Головної руської ради³⁵ (варто зауважити, що на установчих зборах Головної руської ради спочатку були присутні поляки. Вони намагалися переконати українців, щоб ті не створювали власної організації, а приєдналися до їхньої “Польської ради народової”), а студент семінарії О.Заклинський навіть виступав з промовою, в якій вказав на нещирість поляків і наголосив на необхідності самостійної громадсько-політичної роботи українців. Він же був одним із трьох делегатів, які представляли цю організацію на Слов’янському конгресі у Празі³⁶. Проте значна частина українських студентів у першій половині XIX ст. не відзначалася особливо високим рівнем національної самосвідомості і досить часто відстоювала чужі для себе інтереси, поповнюючи ряди польських таємних організацій³⁷ *.

На противагу такому стану речей 60-ті рр. XIX ст. були періодом, коли студентська молодь становила основну масу борців за українську

* У першій половині XIX ст. у Галичині існували революційні гуртки, що пропагували ідеї рівності і волі. Українську студентську молодь приваблювали заклики польських

національну ідею, а в окремі періоди стояла на чолі народовського руху. На перших порах народовська громада була представлена майже виключно студентами, що навчалися у Львові³⁸. Серед перших провідників народовської течії, до яких традиційно відносять Д.Танячкевича, В.Шашкевича, К.Климковича, Ф.Заревича, Ю.Романчука, О.Партицького, А.Вахнянина, в період заснування народовської громади тільки К.Климкович не належав до числа студентів³⁹. І хоча поступово ці особи залишали студентські лави, ряди народовського табору активно поповнювали їх молоді колеги⁴⁰. І тільки з часом до народовської громади приєдналися кілька старших інтелігентів, зокрема Ю.Лаврівський, С.Качала та І.Борискевич⁴¹.

У перші роки існування народовська течія була малочисельною. Відчутна зміна у кількісному плані наступила тільки в середині 1860-х рр., що було викликано збільшенням числа українських

революційних організацій і до числа їх прихильників належала значна кількість слухачів львівської Греко-католицької духовної семінарії.

Після поразки польського повстання в 1831 р. багато його учасників опинилися в Перемишлі, де організували ряд нелегальних організацій, в які входили й молоді українці. До однієї з таких організацій "Товариства вчених", або як його ще називали "Сенат", належали брати Микола і Оліян Аміцкевичі.

У Львові в 1833 р. був заснований таємний "Союз друзів народу", що входив до складу "Товариства польських карбонаріїв в Галичині". Він мав серед своїх членів представників інтелігенції, студентів Львівського університету. Союз ставив за мету повалити абсолютистську монархію шляхом збройного повстання, утворити федеративну демократичну республіку на землях колишньої Речі Посполитої, звільнити селян від панщини і передати їм земельні наділи. До складу "Союзу" входило 12 студентів-українців (І.Сілецький, Р.Крижановський, М.Мінчакевич, М.Кульчицький, Й.Охримович, К.Слоневський, С.Мійський, І.Покинський, І.Станчак та ін.). У 1835 р. "Союз" влився в нову таємну організацію "Співдружність польського народу", до якої належало багато українських студентів, в тому числі М.Шашкевич та І.Вагилевич, а до його керівного органу входив українець, доктор права І.Федорович.

На богословському факультеті Львівського університету діяло "Товариство академічне", зв'язане з "Союзом друзів народу". Його активним діячем був український студент І.Сілецький.

У 1837 р. в Галичині виникла таємна організація "Союз вільних галичан", організаторами якої були студенти-українці М.Лапчинський, В.Куцкевич, В.Подолінський. Українська молодь брала участь у роботі "Демократичного військового союзу" у Перемишлі та гуртка А.Згерського в Тернополі (детальніше див.: Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях. XIX – XX ст. – Львів, 2001. – С. 21-23).

студентів на правничому та філософському факультетах (станом на 1865 р. тут навчалось понад 150 українців)⁴², представники яких на відміну від теологів могли відкрито проводити громадську діяльність. У той час студентами й одночасно членами народовської громади стали такі відомі пізніше особи як О.Огоновський, брати Олександр та Осип Барвінські, В.Навроцький, А.Січинський, І.Вахнянин, М.Бучинський, І.Верхратський, Т.Грушкевич, К.Лучаківський та інші⁴³. Ця група молоді приїхала на навчання до Львова, коли народовський рух перебував у кризі. Новоприбулі студенти надали йому нового імпульсу до життя, а О.Барвінський невдовзі після поступлення в університет (1865 р.) був обраний головою народовської громади⁴⁴.

Вищенаведені факти дають нам підстави ототожнювати суспільно-політичну активність українського студентства 60-х рр. ХІХ ст. із діяльністю ранньонародовської громади. Поряд з тим, ми будемо намагатися акцентувати увагу саме на внеску студентської молоді у народовський рух.

Зміна політичних орієнтирів української академічної молоді Східної Галичини, що відбулася у 1860-х рр., була зумовлена рядом внутрішніх та зовнішніх чинників. Насамперед, на формування їх національно-політичних переконань вплинули ідеї, вироблені наприкінці 1840-х рр. членами Головної руської ради. Однак цей вплив був дуже загальний і зводився до того, що молодь, так само як і старші інтелігенти, усвідомлювала та маніфестувала свою окремішність від польської нації⁴⁵. Очевидно, що саме такою позицією молодь заслужила схвалення від одного із найактивніших русофільських діячів – священника І.Наумовича.

Проте надалі для світогляду студентів визначальним став вплив творів членів Кирило-Мефодіївського товариства. О.Барвінський з цього приводу згадував: “Після заглушення “Погодинської колонією” перших відродин Гал[ицької] Русі починами Маркіяна Шашкевича і “Руської Трійці” та народолобців з 1848 р., почалися другі відродини в 60-х рр. з обновленням конституційного ладу в Габсбургській монархії і новим подувом українського духа, оживленого поворотом кирило-мефодіївців із заслання й їх літературно-науковою діяльністю”⁴⁶.

Особливо важливу роль у цьому плані відіграли праці Т.Шевченка⁴⁷. Із його поезіями представники галицької інтелігенції познайоми-

лися ще на початку 40-х рр. XIX ст. Однак оскільки в наступне десятиліття твори “Кобзаря” потрапляли в Галичину з великими труднощами, то наприкінці 1850-х рр. про нього тут було мало що відомо і тільки після смерті Т.Шевченка жителі Галичини та, перш за все студенти, змогли ознайомитися з його життям та творчим доробком⁴⁸. Сучасник подій, а пізніше відомий громадсько-політичний діяч О.Терлецький, даючи характеристику впливу на галицьку молодь творчості Т.Шевченка, згадував: “Переворот у поглядах молоді зробив аж могутній талант Шевченко... Новий, нечуваний світ відкрився нам із “Кобзаря” і молоде, свіже, незіпсоване серце відразу полюбило його”⁴⁹. О.Терлецький також вказував, що Т.Шевченко для тодішньої молоді був не тільки поетом, але й істориком, твори якого давали можливість галичанам познайомитися з минулим українського народу⁵⁰. Інший відомий громадсько-політичний діяч та публіцист М.Павлик, описуючи значення творів Т.Шевченка для Галичини, підкреслював: “Весна 1861 стала справжньою весною і для Галичини: з України-бо вдарила тоді на нас могутня народолобна хвиля. Найважливіше було те, що тоді галицько-руська інтелігенція вперше дізналася про Шевченка та про його вірші... і це зробило в Галичині цілу революцію між русинами, особливо молодшими...”⁵¹. Тож не випадково народовська громада у брошурі, виданій у 1867 р., називала себе “ісповідниками величавого заповіту” Т.Шевченка⁵².

Важливе значення для формування ідейного обличчя українського студентства Східної Галичини мали його безпосередні контакти та листування із наддніпрянськими діячами. Особливо помітну роль у цьому плані відіграв колишній член Кирило-Мефодіївського товариства П.Куліш та член київської нелегальної громади В.Бернатович⁵³. З появою народовських часописів П.Куліш публікував у них свої твори⁵⁴, а також налагодив тісні особисті зв'язки з представниками “Молодої Русі”. Не дивлячись на складність характеру та суперечливість поглядів П.Куліша, що зумовило ряд суперечок між ним та галичанами^{55*},

---

* К.Студинський у праці “До історії зв'язків Куліша з Галичанами в р. 1869-70” вказує на те, що через складний характер П.Куліша галицькі інтелігенти не могли тривалий час з ним контактувати. Це стосується Ом.Партицького, А.Вахнянина, О.Барвінського. Вчений також наводить цитату дружини Куліша Г.Барвінок, яка після зустрічі її чоловіка із А.Вахнянином зауважувала: “Я Вас жалую, бо Ви з моїм чоловіком не довго видержите”.

він справив значний вплив на народовців через свої твори та особисте спілкування⁵⁶. На початку 1860-х рр. П.Куліш прислав у Галичину українські книги, брак яких гостро відчувався у той час, до того ж саме за його посередництвом представникам “Молодої Русі” надходила матеріальна допомога з Наддніпрянської України⁵⁷. Відомий галицький дослідник Я.Гординський назвав П.Куліша ідеологічним провідником народовського руху в 60-ті рр. XIX ст.⁵⁸.

Що стосується В.Бернатовича, то, їдучи у 1861 р. до Праги, він зробив зупинку у Львові. Оскільки він належав до числа студентів, що брали участь у перепохованні праху Т.Шевченка, його постать викликала жвавий інтерес у студентських колах. Описуючи зустріч В.Бернатовича з львівською студентською молоддю, О.Терлецький вказував: “В тісній піддашній кімнатці прочитали ми твори великого нашого генія Шевченка, подоповнювані з манускриптів рукою покійника і дивилися на живого живісінького Українця – першого, котрого ми пізнали – ми, слухали, задержуючи в пам’яті кожне його словечко про Тараса, київську громаду, про тамтешні порядки, чудувалися красою його мови – і мужніли”⁵⁹.

Контакти з галицьким студентством мав також брат дружини П.Куліша, чільний діяч Кирило-Мефодіївського товариства В.Білозерський. Відомо, що серед коштів, які наддніпрянські інтелігенти через П.Куліша переправляли у Східну Галичину для підтримки народовських видань, була частина, що належала йому. В.Білозерський також переписувався із редакторами “Правди” Л.Лукашевичем та О.Партицьким, публікував у згаданому часописі власні твори⁶⁰.

Їдучи на лікування до Німеччини 1865 р., у Львові гостював О.Кониський. Як наслідок, починаючи з наступного року, він став активним дописувачем народовського часопису “Русалка”, а згодом і “Правда”. Останньому виданню він, так само як і В.Білозерський, надавав фінансову допомогу⁶¹.

Багато творів, з якими галичани ознайомилися в процесі контактів із наддніпрянськими письменниками і поетами, мали історичне спрямування⁶². З одного боку, ці праці заповнювали прогалину в історичній освіті галичан, з іншого – ці роботи, більшість яких стосувалася козацької тематики, породили так зване “козакування”

або, як називали це явище автори “Хроніки української академічної молоді у Львові від 1861 р. до 1908” – “етнографічно-формальний націоналізм”⁶³.

Народовська молодь загалом прихильно відносилася до польського повстання в Російській імперії у 1863 – 1865 рр., проте вважала його чимось чужим для русинів⁶⁴. Поряд з тим, контакти з членами цього повстання мали певний вплив на представників “Молодої Русі”. У кінці 1863 р. російські війська розбили під Радивиловом, поблизу Бродів, відділ польських повстанців, що складався із студентів Київського університету та молодих поляків, які були прихильниками “хлопоманства”. Втікаючи від переслідування, вони перейшли кордон та зупинилися у Львові. Тут деякі з них налагодили тісні контакти з українськими студентами, що у той час об’єднувалися навколо літературно-політичного часопису “Мета”. С.Жуковський, М.Загурський, Л.Сорчинський, П.Свенціцький та деякі інші поляки, які добре знали українську мову та літературу друкували в цьому часописі свої твори, брали участь у дискусіях, які відбувалися в редакції вісника⁶⁵.

Серед цих повстанців найвищу активність проявив письменник і громадський діяч П.Свенціцький. Він організував видавництво часопису під назвою “Siolo” (“Село”), який мав служити для пропаганди серед поляків прихильного ставлення до українського руху⁶⁶. На сторінках цього журналу публікувалися твори Т.Шевченка, М.Вовчок, Г.Квітки-Основ’яненка, Ю.Федьковича. Тут також були вміщені вперше перекладені П.Свенціцьким (літературний псевдонім Павло Свій та інші) на польську мову праці “Кавказ”, “Минають дні, минають ночі...”, “Ой три шляхи широкі...”⁶⁷ (було видано 4 випуски. Оригінальні українські твори друкувалися латинською абеткою)⁶⁸. Під впливом діяльності, яку розгорнули ці діячі, польська молодь Львівського університету та група польських письменників організували “Kółko pugiaciół Rusi” (Гурток прихильників Русі).

Цей гурток налічував приблизно 30 осіб. Його члени, виступаючи за єдність українців з поляками на федеративних засадах, у той же час визнавали право українського народу на самовизначення. Щоправда, у лютому 1864 р. Австрія оголосила військовий стан в Галичині і повстанці змушені були залишити Львів. Після цього представники “Kółka pugiaciół Rusi” збиралися на засідання щораз

рідше і невдовзі товариство припинило своє існування. Однак така діяльність не минула безслідно. Зауважимо, що один із лідерів русофільського руху А. Мончаловський, ще у кінці 90-х рр. XIX ст. стверджував, що народовський рух набув поширення серед галицьких українців завдяки хибному розумінню істинного змісту творів Т. Шевченка та підтримці цього руху емігрантами – польськими учасниками повстання 1863 р.⁶⁹.

Народовці також мали контакти з поляками, які представляли безпосередньо Національний уряд (орган, який з травня 1863 р. до жовтня 1864 р. здійснював керівництво польським повстанням на території Російської імперії)⁷⁰. Зокрема, восени 1863 р. начальник штабу генерала Е. Ружицького – Я. Савицький налагодив зв'язок з львівською “громадою” і вів переговори про участь студентів у польському повстанні. Проте в кінцевому підсумку переговори не дали практичних результатів, так само як і ніяким чином не вплинули на погляди народовців⁷¹.

На перших порах народовський рух зосереджувався у двох центрах. Перший з них репрезентували студенти світських факультетів Львівського університету та Технічної академії (у 1877 р. реорганізована у Вищу політехнічну школу (1877 – 1921)⁷²). На межі 1861 – 1862 рр. вони утворили гурток, який в історичній науці відомий як “безстатутне товариство “Січ”. До нього входили К. Сушкевич, В. Шашкевич, В. Качала, Р. Ямінський, І. Добрянський, Ф. Заревич та інші⁷³. Другу групу становили слухачі Греко-католицької духовної семінарії (попри те, що виховання, вивчення обрядів і церковного співу здійснювалося у семінарії, теоретичні предмети семінаристи слухали на теологічному факультеті Львівського університету⁷⁴, що дозволяло їм підтримувати тісні стосунки з представниками світських факультетів) на чолі із Д. Тянячкевичем⁷⁵. У першій половині 60-х рр. XIX ст. друга група була чисельнішою від першої, що було зумовлено малою кількістю українців, які навчалися на світських факультетах⁷⁶. З появою “Вечорниць” – першого народовського часопису, відповідальним редактором якого був студент правничого факультету Ф. Заревич, а головним співробітником слухач того ж факультету В. Шашкевич⁷⁷, до співпраці з ним було запрошено вісім теологів, що привело до налагодження тісних контактів між двома групами⁷⁸.

Власне з появою народовських газет, їх редакції стали центрами, навколо яких гуртувалися члени “Молодої Русі”⁷⁹.

Неофіційним керівником народовської громади на початку 1860-х рр. був Д.Танячкевич. Згадуючи про появу ранньонародовської громади і її лідерів О.Барвінський зазначав: “Душею львівської “Громади” був палкий, здібний і рухливий, нав'язний месіанізмом Данило Танячкевич...”⁸⁰. Саме він підтримував тісні відносини із П.Кулішем⁸¹ та спричинився до того, що львівський купець М.Димет привіз з Києва до Галичини твори Т.Шевченка⁸². Пишучи про Д.Танячкевича, його сучасник О.Терлецький зазначав, що він “був властивим посередником між Україною і галицькою молоддю і він один, не зважаючи на розчарування і невдачі, які задля недоспільності спадати мусили на народну партію, зумів в своїх руках так довго утримати її справу, поки молодь не підросла і сама не взяла їх у свої руки”⁸³. Д.Танячкевич також відіграв найпомітнішу роль серед народовців у процесі заснування народовських осередків у повітових містах⁸⁴.

Характерними рисами світогляду народовців, так само як і старорусинів, були антипольська спрямованість⁸⁵ та прихильність до Габсбурзької династії⁸⁶. Що ж стосується національно-адміністративного поділу Галичини, то в цьому відношенні представники “Молодої Русі” наголошували на необхідності існування української і польської частин, справедливо зазначаючи, що автономія дасть можливість полякам взяти владу у коронному краю повністю в свої руки⁸⁷.

На цьому ґрунті між народовцями та старорусинами на перших порах існували приязні стосунки⁸⁸. Так, студенти брали участь у відкритті⁸⁹ та діяльності “Руської бесіди”⁹⁰, виступали на заходах, організованих старорусинами⁹¹. У свою чергу старші представники інтелігенції восени 1861 р. навіть заснували при Ставропігійському інституті спеціальні фонди, з яких мала надаватися матеріальна допомога учнівській та студентській молоді⁹².

Всі ці обставини доповнювалися наявністю серед старорусинів представників, які дотримувалися досить прогресивних як на той час думок, що проявлялося навіть на сторінках “Слова” – у майбутньому провідного органу русофілів.⁹³ На початку 60-х рр. у цій газеті були вміщені матеріали про Т.Шевченка, що носили антиросійське

спрямування. Зокрема, у статті “Вспоинка о Шевченку” вказувалося: “Шевченко любив Малу Русь, а мусів про те не любити все те, що стоїть на перешкоді в його подальшій розвитку. Зустрічаємо в його віршах неприязні рядки як до ляхів так і до москалів”⁹⁴. У часописі також була вміщена праця М.Костомарова “Дві руські народности”, в якій робився наголос на відмінностях між українцями і росіянами⁹⁵. Свої матеріали тут друкували В.Шашкевич⁹⁶, П.Куліш, М.Костомаров⁹⁷, К.Климкович. Впродовж 1862 – 1863 рр. тільки О.Кониський надіслав до “Слова” 14 дописів⁹⁸. Редактор “Слова”, а згодом відомий русофіл Б.Дідицький в 1861 – 1863 рр. активно переписувався із П.Кулішем⁹⁹, а після прийняття Валуєвського циркуляру, у серпні 1863 р., вмістив у газеті статтю “Боротьба Малої-Русі з централізмом московським”, в якій критикував російський уряд за централістичні прагнення та наступ на права української мови. Він, зокрема, зазначав: “Хто з нас Галицьких Мало-Росів, не співчуває тій свідомості, тій справедливій вимозі братів наших, котрі за кордоном не віднині борються проти абсолютизму свого уряду і проти наглого натиску централів російських...”¹⁰⁰.

Однак поступово в середовищі старорусинів все більше проявлялися проросійські тенденції. Першою ознакою, що засвідчила це, стало несприйняття частиною старорусинів особи Т.Шевченка та його творчості. Зокрема, тривалий час керівництво “Руської бесіди” виступало проти того, щоб портрет Шевченка висів на стіні цього закладу. Також у “Руській бесіді” молоді не дозволяли організовувати вечори на честь поета¹⁰¹. Крім того, основна частина старорусинів завжди ігнорувала богослужіння в пам’ять Т.Шевченка, які організовували студенти-народовці¹⁰². На початку 1863 р. між старорусинами та народовською молоддю навіть спалахнув конфлікт через постать Т.Шевченка. Його причиною послужила відмова греко-католицького кліру відслужити богослужіння за поетом, яка обґрунтовувалася обставиною, що померлий не був уніатом¹⁰³. У 1865 р. керівництво Народного дому відмовилося надати студентському комітетові, представники якого займалися організацією вечорниць з приводу смерті поета, свою залу для проведення відповідного заходу, хоча перед тим вона була безкоштовно надана для концерту одному німецькому товариству¹⁰⁴.

Ймовірно, відповідне ставлення старших інтелігентів було викликане тим, що Т.Шевченко у своїх численних творах виступав з антиросійських позицій та змальовував життя простого народу, а це йшло врозріз з поглядами старорусинів¹⁰⁵. У той же час з позиції творів наддніпрянських письменників і в першу чергу поезій Т.Шевченка, для народовської молоді очевидний був консервативний характер старорусинів. О.Терлецький зауважував: “Під впливом ідей, які знайшли собі притулок з України, під впливом дещо ближчого ознайомлення з історією власного народу всі змагання старшого покоління видалися нам мізерними і половинчастими”¹⁰⁶.

Поряд з тим, розбіжності між народовцями та старорусинами не обмежувалися особою Т.Шевченка, адже значні відмінності існували також у світогляді. Останні, маніфестуючи свою окремішність від поляків, не пропонували взамін якогось конкретного визначення ким є галицькі русини. Старорусини вказували, що русини є частиною ефемерної спільноти, яку вони називали “руський народ”. Однак цей термін, як дізнаємося з документів, не мав чіткого визначення. Він не був синонімом російського народу. Це була, на їхню думку, спільнота, у котру входили і росіяни, і українці, і білоруси, проте не було зрозуміло, яка роль у ній відводилася старорусинами галичанам¹⁰⁷.

Тим часом народовці змогли піднятися на рівень вище від старорусинів. Спочатку вони, як і старші інтелігенти, базувалися на засадах, які виробилися під час “весни народів”. Проте другим вихідним пунктом, на якому ґрунтувалася національна свідомість народовців і який не сприйняли старорусини, стали культурні цінності, запозичені з Наддніпрянської України. Описуючи важливість такого чинника, О.Терлецький зазначав: “Тепер мали і ми геніальних письменників і поетів, що не лише згадували про нашу колишню славу, про наші криваві баталії за самостійність народу, але й ті славні спомини нав’язували до живих питань теперішності, зігрівали до дальшої боротьби за правду і волю... Не лише рівними, але далеко вищими чули ми себе тепер над Поляками і їх нібито демократичними змаганнями...”¹⁰⁸. Тож не випадково народовці завжди твердили, що галицькі русини є частиною українського народу, більшість якого проживає на територіях, що входять до складу Російської імперії¹⁰⁹. Більше того, вони заявляли про прагнення вести боротьбу за

відновлення політичних свобод також і “підросійських” українців. Зокрема, у вступній статті журналу “Мета”, що був одним з найавторитетніших народовських часописів, серед його цілей подавалося “Відстоювання думки про народну єдність і народну самостійність всього південноруського люду і відновлення його прав природних і політичних через розбудження його народно-політичної діяльності...”¹¹⁰.

Постулати етнічної єдності галицьких і наддніпрянських українців та віра в “доброго цісаря” лягли в основу спроби народовців створити цілісну політичну програму, положення якої виходили за рамки поділу Галичини на дві автономні провінції. Народовці в особі К.Климковича розробили модель політичного устрою, яка, на їхню думку, була найбільш вигідною як для цілої Австрійської імперії, так і для українців, що в ній проживали. К.Климкович вважав, що правляча династія повинна відмовитися від централістичного устрою на користь федеративного і ні в якому разі не запроваджувати дуалізм. Перетворення австрійської імперії на федерацію повинно було створити умови для надання галицьким русинам рівних прав з усіма іншими народами дуалістичної монархії. Однак це мало стати тільки першим кроком. Надалі до Австрії на федеративних засадах могли б долучитися українські території, що в той час входили до складу Російської імперії. Отже, в перспективі всі українські землі як одне ціле мали увійти до складу багатонаціональної федерації. У той же час навколо династії Габсбургів мали об’єднатися всі центрально-європейські народи та утворити державу, яка б охоплювала території між Німеччиною та Росією, що мала втратити частину земель¹¹¹. Таким чином, на противагу Росії народовці відводили австрійцям месіанську роль у об’єднанні слов’янських народів.

Ще до появи цієї програми галицькі народовці роздумували над тим, як допомогти українцям, що перебували під гнітом російського царату? Зокрема, у 1863 р. у часописі “Мета” була опублікована стаття, в якій пропонувалося звернутися до австрійського уряду з тим, щоб “...Австрія в дипломатичній дорозі звернула увагу уряду російського на його нелояльне ставлення до українського народу і закликала його до пошанування народних прав України...”¹¹².

Важливою складовою світогляду народовців у 1860-ті рр. було приязне відношення до простого народу. Очевидно, що певним чином

така позиція була зумовлена контактами із згадуваними нами поляками-хлопоманами, однак головну роль у появі такого роду поглядів відіграли твори Т. Шевченка¹¹³. Аналізуючи їхній вплив, О. Терлецький зауважував: “Зовсім іншим показувався нам тепер мужик. Погорджений і зневажений донедавна він нараз піднісся на висоту народного ідеалу і став в очах молоді німим, довготерпеливим мучеником, якого всі били, кували, мучили, а який своєю, довговічною боротьбою за свободу, за віру і правду врятував перед судом історії честь українського імені...”¹¹⁴.

Народовці саме народ вважали носієм українського духу і стверджували, що галицькій інтелігенції потрібно від нього переймати традиції, звичаї, мову. Так, у вступній статті часопису “Мета” говорилося: “У нас простий люд і інтелігенція становлять два різних поняття; простий люд зберігає в собі всі знаки народної вдачі, а інтелігенція... є чоловіки, що втратили народність з чужим образом думки і слова... конче нам статися народними, а для цього треба придивитися до народу, який один зберіг в цілісності святиню нашої народності; конче нам вчитися від нього...”¹¹⁵.

Для того щоб реалізувати ці положення, керівництво народовської громади зі сторінок “Вечерниць” закликала молодь займатися вивченням народу¹¹⁶. І це досить швидко дало свої результати. Невідомий житель Самбора у матеріалі, надрукованому у газеті “Слово”, зазначав, що після вищезгаданого звернення під час свят місцева молодь стала більшу увагу звертати на народ та його мову. Далі він вказував, що студенти вищих навчальних закладів “...тепер стали гарними молодцями, пізнавши необхідність всестороннього знання народно-руського життя, особливу увагу на народ звертати і всякими зусиллями просвіщати, чи розмовами, що Русі стосуються, позичанням, читанням зрозумілих їм книг. Мило дивитися, як багато із молоді громади хлопців тепер на святах залишаючись, довіру і любов у народі для двигунів народного добра набути намагаються. Істинно! велику надію лишає нам поведінка “молодої Громади”¹¹⁷. Таким чином, можна стверджувати, що вже на початку 60-х рр. ХІХ ст., народовці не обмежувалися маніфестацією прихильного ставлення до простого народу, а робили хоча і не систематичні, проте конкретні практичні кроки в напрямку його вивчення та просвіти.

Ще одним чималим каменем спотикання між народовцями та старорусинами було питання мови та правопису, яке, певною мірою, мало зв'язок із попередньою проблематикою. Поряд із погордливим відношенням до простого народу старорусини негативно відносилися до мови галицьких селян, на противагу якій використовували штучне “язичіє” (суміш старослов'янської, російської, української мов з окремими польськими та німецькими словами), котре називали “книжним язиком”. Писалася ця мова етимологічним правописом¹¹⁸.

Зазначимо, що на перших порах народовці також користувалися етимологічним правописом. Таким правописом, зокрема, друкувався їх орган “Вечорниці”¹¹⁹. Поряд з тим, вже в цій газеті видавці ставили собі за мету розробку “руської” народної мови, яка, на їх думку, мала бути наближена до розмовної мови простого народу¹²⁰. З 1863 р., коли народовці почали видавати журнал “Мета”, вони вже перейшли на фонетичний правопис – так звану “кулішівку”. Ця обставина була викликана бажанням бути більш зрозумілим для простого народу. З іншого боку, далася взнаки активізація стосунків із наддніпрянськими письменниками, що мала місце після Валуєвського циркуляру¹²¹.

Вище згадані відмінності послужили причиною загострення відносин, яке намітилося між народовською молоддю та старорусинами з 1863 р. Ще дещо раніше Ставропігійський інститут став використовувати кошти, які приходили у фонди для бідних академіків не за прямим призначенням¹²², а у 1863 р. студентам було заборонено відвідувати “Руську бесіду”¹²³. Певний час народовці ще брали участь у роботі інших установ, які очолювали старорусини, однак в середині 60-х рр., коли серед старорусинів запанували русофільські погляди і в 1865 р. стався інцидент між ними та народовцями навколо Галицько-руської матиці (народовці зазнали невдачі під час спроби запровадити українську мову у цьому видавництві. Крім того, мав місце ще один інцидент. На засіданні організації з проханням прийняти їх у члени “Матиці” виступили три провідні діячі народовського напрямку – К.Климкович, К.Горбаль та Д.Танячкєвич. Однак після того, як 17 із 27 присутніх осіб виступили проти прийняття першого “претендента” (К.Горбаль та Д.Танячкєвич відкликали свої прохання)¹²⁴, відбувся остаточний розкол.

Свої погляди представники народовської течії намагалися популяризувати через періодичні видання, які почали з'являтися вже

з 1862 р. Зокрема, 1 лютого почав виходити літературний часопис під назвою “Вечерниці”¹²⁵. Цей друкований орган поряд з статтями літературознавчого та мовознавчого характеру¹²⁶ містив історичні розвідки П.Куліша, М.Костомарова, І.Шараневича¹²⁷, поезії Т.Шевченка¹²⁸. Крім того, представники громади В.Шашкевич, Є.Згарський, К.Климкович, В.Бучацький, вміщували в часописі свої патріотичні вірші, які зазвичай стосувалися героїчного минулого українського народу, найчастіше козацької тематики¹²⁹. Дослідник української преси А.Животко стверджував, що “Вечерниці” виступили речником поєднання національно-культурного відродження з соціально-економічним визволенням на ґрунті національної “одноцілості” українського народу¹³⁰. Щоправда, цей часопис, як і більшість народовських видань, довго не проіснував. Фінансові труднощі, зумовлені тим, що часопис видавався, головним чином, на кошти студентів¹³¹ та негативне відношення до нього старорусинів¹³² призвели до припинення друку “Вечерниць” у 1863 р. (було видано 17 чисел)¹³³.

Ідеї національно-культурного відродження, пропаговані у “Вечерницях”, перейняв літературно-політичний вісник “Мета”, котрий виходив з 3 жовтня 1863 р. до 19 грудня 1865 р. за редакцією К.Климковича¹³⁴. Як зауважував діаспорний дослідник В.Леник, журнал мав вирішальний вплив на формування студентської молоді як у ідейній, так і у організаційній площині¹³⁵.

Літературно-політичний, а від 1865 р. виключно політичний характер часопису зумовив значну кількість матеріалів відповідного спрямування. Саме в статтях “Мети” ранні народовці чітко виклали свої національні погляди. Зокрема, через призму матеріалів вісника яскраво простежується антипольське та антиросійське спрямування народовців¹³⁶, також на сторінках часопису була викладена їхня національна програма¹³⁷. Для характеристики обох часописів досить влучними є слова вже згаданого А.Мончаловського. Він, зокрема, зазначав, що “сепаратизм” “Вечерниць” був поміркований, тоді як у “Меті” набув агресивних рис¹³⁸.

Українська національна орієнтація “Мети” викликала не тільки зацікавлення і глибоку повагу широких кіл молоді української громади, але й напади зі сторони прихильників русофільської орієнтації. Ця обставина, а також матеріальні проблеми та хвороба редактора

призвели до припинення видання у січні 1864 р. Тільки у лютому 1865 р. “Молода Русь” відновила видавництво часопису і вже виключно як політичний орган “Мета” проіснувала ще до кінця цього року¹³⁹.

“Мета”, як і часопис “Вечерниці”, стала ланкою, що зв’язала прогресивних діячів обох імперій. Вона дала можливість наддніпрянським українцям у часи, коли в Російській імперії діяв Валуєвський циркуляр, друкувати будь-які свої твори українською мовою. Закриття “Мети” було великою втратою для “Молодої Русі”. Наступні видання не були їй рівносильною заміною. Зазначимо, що виходячи з назви цих часописів, представники старшого покоління зневажливо називали членів народовської громади “вечерничниками” та “метниками”¹⁴⁰.

Перед тим, як відновити у 1865 р. видання “Мети”, представники “Молодої Русі” започаткували науково-літературний часопис “Нива”¹⁴¹. І хоча після припинення видання “Вечерниць” у Львові та “Основи” у Петербурзі він був єдиним українським часописом¹⁴², проте через традиційний брак коштів та відсутність досвіду редагування літературного органу¹⁴³ він з’являвся тільки 7 місяців¹⁴⁴. Не останню роль відіграла і та обставина, що організувавши видання, студенти не змогли налагодити зв’язки з наддніпрянськими поетами та письменниками¹⁴⁵. Часопис, щоправда, містив частину творів східноукраїнських авторів, але в основному це були передруки з петербурзької “Основи”¹⁴⁶.

Цілком аналогічна ситуація склалася із літературно-науковим тижневиком “Русалка”¹⁴⁷. Утворений академічною молоддю¹⁴⁸ та редагований В.Шашкевичем, цей часопис зміг проіснувати тільки три місяці: з січня до квітня 1866 р.¹⁴⁹ Як зазначав І.Франко, помітними в ньому були тільки вірші О.Кониського¹⁵⁰, які він друкував найчастіше під псевдонімом “Перебендя”¹⁵¹.

У 1867 р. з’являються одразу два народовські періодичні органи: “Русь” і “Правда”. Перший з них був заснований з ініціативи намісника Галичини графа А.Голуховського та підтримувався ним задля боротьби з русофільством. Видавцем та головним редактором цієї газети були відомі народовці К.Горбаль й В.Шашкевич¹⁵². Однак основна маса народовців, а в першу чергу студентська молодь, не сприйняла ідеї альянсу з поляками і, як наслідок, не брала участі у його виданні¹⁵³.

Що ж стосується часопису “Правда”, то він почав виходити з 1 квітня 1867 р.¹⁵⁴ і на відміну від своїх попередників “Ниви”, “Русалки” проіснував досить довго – до 1870 р. На сторінках “Правди” публікувалися різноманітні матеріали, починаючи від патріотичних поезій, оповідань¹⁵⁵, історичних творів та розвідок¹⁵⁶ і закінчуючи дописами про поточні події із життя краю та справи в таборі народовців¹⁵⁷. Так само як і попередні часописи, він був організований студентською молоддю¹⁵⁸ на чолі з О.Барвінським, Є.Желехівським, В.Навроцьким, О.Огоновським. Проте його видавці змогли не тільки об’єднати навколо нього кращі сили із народовської громади¹⁵⁹, але налагодили тісні зв’язки із П.Кулішем, В.Білозерським, М.Старицьким, І.Нечуєм-Левицьким¹⁶⁰. Часопис став наступною після “Мети” ланкою, яка єднала західну та східну частини українських земель¹⁶¹.

Видання “Правди” після певного спаду у народовському русі у середині 60-х рр. XIX ст.¹⁶² сприяло об’єднанню та зміцненню народовської громади. Вже у 1868 р. представники студентства з середовища народовців висунули ідею заснування виключно народовського товариства, яке б мало за мету просвіту простого народу¹⁶³. Після того, як у намісництві не дозволили студентам заснувати таку організацію, молодь звернулася по допомогу до старших представників. Спільними зусиллями народовська громада змогла домогтися, на цей раз уже від міністерства просвіти, дозволу на утворення товариства “Просвіта”¹⁶⁴.

Паралельно із видавничою діяльністю, яка, до речі, не обмежувалася періодичними виданнями (студентська молодь у 1867 та 1869 рр., на власні кошти видала у двох частинах найбільш повне на той час зібрання творів Т.Шевченка, куди також увійшли поезії, заборонені в Російській імперії)¹⁶⁵, студенти з метою виховання патріотично налаштованої інтелігенції підтримували тісні контакти з гімназійною молоддю. Члени львівської народовської громади сприяли організаційному становленню таємних гімназійних громад, які у 60-х рр. були засновані практично у всіх містах Східної Галичини, де були середні навчальні заклади¹⁶⁶. Зокрема, відомо, що самбірська таємна організація (1862 р.) з’явилася під впливом згаданої статті К.Климковича, в якій він закликав молодь працювати над просвітою народу¹⁶⁷. Інший член львівської громади Н.Вахнянин після закінчення

навчання у семінарії, ставши викладачем-“суплентом” перемишльської гімназії, спричинився до появи громади у Перемишлі (1863 р.), а ще один представник “Молодої Русі” О. Стефанович, проявив ініціативу до заснування станіславського осередку¹⁶⁸.

Однак, як ми вже зауважували, найпомітніша роль у цьому плані належала Д. Тянячкевичу. Він найбільше серед народовської молоді приклав зусиль до появи та функціонування в українських містах цих таємних національних осередків молоді. Д. Тянячкевич надавав гімназістам допомогу організаційного характеру, вів з ними систематичне листування, переписував малодоступні в той час поезії Т. Шевченка, забезпечував їх відповідною літературою, врешті-решт був порадником у патріотичній діяльності¹⁶⁹. Вже згадуваний О. Барвінський зазначав: “Данило Тянячкевич став справжнім апостолом народної ідеї між молоддю, почав тоді широку переписку із старшими учнями гімназій у краї, і як Іван Вишенський, так і він розбуджував сими листами між нами народну свідомість і одушевлення до праці для народу, вказував, як треба б нам самим набиратися знання, пізнати свою мову рідну і письменство та бувальщину а тим самим способом заправитися до народної роботи в майбутньому”¹⁷⁰. О. Терлецький, характеризуючи внесок Д. Тянячкевича у розвиток гімназійних громад, підкреслював: “...як з одного боку Климкович був найліпший публіцист молоді партії в тих роках, так Будеволя (Д. Тянячкевич. – Г.І.) був її найліпшим організатором... він не лише пояснював молодим студентам (в даному випадку мається на увазі гімназістам. – Г.І.) у приватних листах значення порушених у публіцистиці питань і втягував таким способом незвиклі до того мислення молоді голови до поважної застанови над публіцистичними справами, але переписував їм Шевченка, історичні думи, подавав короткі перегляди народної літератури, історії і т. д... Листи його були отже добрим способом пропаганди демократичних ідей. Вони передовсім приготувляли молодь до поважної громадської служби...”¹⁷¹. Крім того, під час канікул Д. Тянячкевич часто особисто відвідував ці організації¹⁷².

До національно-патріотичного виховання молоді студентство спричинилося також опосередковано, – через їхні періодичні видання. “Вечерниці”, “Мета”, “Правда”, що містили твори не тільки галицьких

письменників і поетів, але й визначних митців із Наддніпрянської України, займали поважне місце у бібліотеках гімназійних громад та були для гімназистів чи не єдиним джерелом історичних знань та патріотичних творів,¹⁷³. Як згадує О.Барвінський, саме у “Вечорницях” представники тернопільського таємного осередку вперше прочитали твори Т.Шевченка¹⁷⁴.

Представники української молоді, котрі були членами гімназійних громад, під впливом виховання, яке вони пройшли у цих організаціях, навіть в умовах польських шкіл не тільки не зрадили свої національні інтереси, але і вели боротьбу з ополяченням та зростаючим впливом русофільської течії. Тільки впродовж 1860-х рр. національну школу гімназійних громад пройшли О.Огоновський, брати Олександр та Осип Барвінські, В.Навроцький, А.Січинський, І.Вахнянин, І.Верхратський, Т.Грушкевич, К.Лучаківський¹⁷⁵, М.Бучинський, Є.Желехівський¹⁷⁶, В.Ганкевич¹⁷⁷, О.Терлецький¹⁷⁸, М.Борискевич, І.Гарасимович¹⁷⁹ та інші представники української еліти, які справили помітний вплив на національний рух галицьких русинів. О.Назарук та О.Охримович у праці “Хроніка руху української академічної молоді у Львові від 1861 р. до 1908”, аналізуючи процеси, які відбулися в середині 60-х рр. ХІХ ст. у студентському середовищі, зазначали: “Восени 1865 р. настає важлива зміна. З гімназійних кружків, організованих в основному заходами Д.Танякевича, котрий допомагав їм у створенні бібліотек і листувався з ними, приходять в університет, виховані і натхненні роботою у тих кружках, молоді і дуже енергійні люди”¹⁸⁰.

Ще одним цікавим явищем, породженим народовською громадою, стало вже згадуване “козакування”. Суть його зводилася до того, що на початку 60-х рр. ХІХ ст. значна частина українських студентів ходила до університету в козацьких шапках з оксамитовим дном і золотим кутасом, високих чоботах, вишиваних сорочках, шовкових поясах синього або червоного кольору, гуцульських сардаках і синіх шароварах. Одягнені таким чином студенти також брали участь у різних виступах, про що, як про позитивне явище, згадує в той час навіть часопис “Слово”¹⁸¹. Невдовзі таке козакування набуло поширення і серед українських гімназистів. Представники українських гімназійних громад під час різних зібрань вели мову про козаків, степи, шаблі, козацькі могили; замовляли собі у кравців козацькі шаровари,

шапки, жупани, пояси, а потім ходили в них у школу, до церкви чи просто по місту¹⁸². Вдягаючи козацький одяг чи хоча б якийсь його елемент, представники громад не просто уподібнювалися до історичних козаків, а намагалися тим самим демонструвати свій національний характер перед сторонніми. Нерідко громадівці придумували для себе “козацькі” імена або “українізували” власні прізвища¹⁸³.

Характеризуючи діяльність “Молодої Русі” в першій половині – середині 1860-х рр., а особливо “козакування”, І.Франко у статті “Українські “народовці” і “радикали” та у вступі до роботи “Історичний очерк розвою Товариства “Дружній Лихвар...” оцінював її досить критично¹⁸⁴. Він зазначав: “Вплив поезій Шевченка та Федьковича й особисті агітації деяких молодих ентузіастів в роді Данила Тянячкевича звернув галицьке українофільство по трохи з тої дороги практичної праці, яку вказував Маркил Лаврівський (автор книги “Кілька слів на часі” (1862), у якій містився заклик виключно “писати для хлопа”¹⁸⁵). Почалася доба козацького ентузіазму, сентиментального обожнювання козаччини. По вищих і середніх школах постворювалися так звані громади, тайні організації, що мали метою по трохи самоосвіту, а переважно плекання національного духу, замилювання до України...”¹⁸⁶. І.Франко вказував, що всі інтереси цього молодого руху зводилися до підтримки “партійних органів” та видавничої справи, в той час як про якусь ширшу роботу для реалізації національних та соціальних ідеалів, чи то через просвіту народу, чи через будь-яку політичну агітацію або економічну акцію мова не велася¹⁸⁷.

Очевидно, І.Франко занадто критично відносився до діяльності ранньонародовської громади. На нашу думку, він недооцінював того, що було зроблено в 60-ті рр. ХІХ ст. представниками українського національного табору та не враховував реалій, в яких їм доводилося існувати. Адже на початку 60-х рр. ХІХ ст. крім студентської молоді поодинокими представниками української інтелігенції були греко-католицькі священники, до того ж у побуті навіть вони користувалися польською мовою¹⁸⁸. При цьому зауважимо, що Л.Заклинський, який одночасно з І.Франком навчався в Львівському університеті, у листі від 27 березня 1875 р. до студента Віденського університету Ф.Сельського зазначав, що порівняно із 1860-ми рр. громадська робота в

Галичині значно “послабла”¹⁸⁹. За умов, коли в коронному краї вся влада перейшла до польської адміністрації, а основна маса руської інтелігенції не тільки стояла на старорусинських позиціях, але з другої половини десятиліття все більше тяжіла до русофільства, малочисельна народовська громада змогла підготувати генерацію діячів, яка в наступні десятиліття стала на чолі українського національного напрямку в Галичині. Крім того, І.Франко, критикуючи тогочасну народовську течію, характеризував народовців середини наступного десятиліття, для яких були властивими відірваність від простого народу та цілковите ігнорування соціального питання¹⁹⁰. У першій половині – середині 60-х рр. такі риси були притаманні не народовцям, а старорусинам і до того ж перші їх за це критикували. Можливо, народовська громада й не проводила такої активної роботи з простим народом як в наступні десятиліття радикали (до яких належав І.Франко), однак певні кроки в цьому напрямку робилися¹⁹¹.

Ймовірно, що без народовського руху 1860-х рр. не було б тих процесів політичного характеру, які мали місце у другій половині 70-х рр. ХІХ ст., адже саме ранні народовці створили для них відповідне підґрунтя.

Крім того, І.Франко, вочевидь, не брав до уваги також ту обставину, що основу народовського руху в перші роки становило студентство – верства, яка в економічному плані завжди знаходилася у важкому матеріальному становищі, а в той час особливо складному, що було зумовлено відсутністю українських студентських товариств, які при потребі могли б надавати своїм членам хоча б мізерну фінансову допомогу¹⁹².

Помітні зрушення відбулися в середовищі українського студентства в кінці 1860-х рр. Новий австрійський закон про товариства від 15 листопада 1867 р. дозволив утворення та діяльність на території імперії різноманітних професійних організацій¹⁹³. Дія закону поширювалася і на студентів, які відразу у тому ж таки 1867 р. розпочали діяльність, спрямовану на створення власної легальної організації. Першість у цьому напрямку належала українським студентам, які навчалися у Віденському університеті. Вже восени 1867 р. молодь утворила тут дві українські студентські організації: “Руська основа”, яка об’єднувала молодь русофільської орієнтації та “Січ”, що стала центром студентів-народовців¹⁹⁴.

У жовтні 1870 р. роботу над утворенням власного товариства розпочали українські студенти, які навчалися у Львові¹⁹⁵ (на той час тут вже існували дві польські академічні організації: “Bratnia pomoc” (“Братня допомога”) та “Czytelnia akademicka” (“Академічна читальня”))¹⁹⁶. Проте у ході цього процесу з’ясувалося, що на відміну від попереднього десятиліття, коли студентство уособлювалося виключно із народовським напрямком, на рубежі 60–70-х рр. ХІХ ст. у ньому були представлені прихильники обох існуючих у той час у Східній Галичині течій¹⁹⁷. Очевидно, це було наслідком досить активної і систематичної роботи, яку проводила русофіли в середовищі гімназійної молоді. Я.Гординський у праці “До історії культурного і політичного життя в Галичині в 60-тих рр. ХІХ ст.” зауважував: “Москвофільська агітація в гімназіях трималася гідно: “З одного боку гроші і сотки книжок, з другого сам авторитет людей, що ширили москвофільство (професор університету Я.Головацький, судовий радник М.Качковський, а що найважливіше гімназійні учителі М.Попель, Е.Герасимович...)”¹⁹⁸. Кілька разів відбувалися збори, однак порозуміння між представниками обох напрямків досягнути не вдалося. Незначна група студентів-русифілів невдоволена тим, що більшість наполягала, щоб у статуті було заманіфестовано “малоруський характер” “Академічної бесіди” (саме так мало називатися товариство)¹⁹⁹, з середини листопада розпочала роботу над утворенням окремої організації під назвою “Академічний кружок”²⁰⁰.

Таким чином, дві частини української студентської молоді, одна з яких дотримувалася народовської, а інша русифільської ідеології, паралельно вели підготовку до утворення двох окремих товариств. Дещо пізніше група студентів із восьми осіб, бачачи, що українське студентство не піде на об’єднання ні під ідейними засадами “Академічної бесіди”, ні “Академічного кружка”, вирішили заснувати ще одну студентську організацію під назвою “Дружній лихвар”²⁰¹. Це товариство ставило собі за мету виключно надання матеріальної допомоги своїм членам²⁰² та повинно було сприяти консолідації українського студентства, так як її організатори закликали ставати членами товариства “всіх академіків-русинів (студентів. – Г.І.) без різниці політичних переконань”²⁰³. Передбачалося, що будь-який

український студент міг одночасно бути членом “Дружнього лихваря” і “Академічного братства” або “Дружнього лихваря” і “Академічного кружка”²⁰⁴. В ході подальшої організаційної роботи визнання від влади змогли домогтися тільки “Академічний кружок” і “Дружній лихвар”. У січні та у квітні 1871 р. були затверджені їх статuti²⁰⁵, а вже в березні та травні товариствами були проведені перші офіційні загальні збори²⁰⁶ (що стосується організаторів “Академічної бесіди”, то вони, після того як у намісництві двічі відмовилися затвердити статут товариства та не вдалося налагодити нормальні відносини з представниками “Академічного кружка”, на загальних зборах у березні 1871 р. прийняли рішення про його розпуск)²⁰⁷.

“Академічний кружок”, який був організований прихильниками русофільських ідей і отримував фінансову допомогу від русофільських організацій, носив відповідно русофільський характер²⁰⁸ та об’єднував в своїх рядах в основному прихильників єднання з Росією²⁰⁹. Щоправда, в той час студенти-русофіли не дозволяли собі публічно висловлювати свої проросійські симпатії в політичній площині, так як це загрожувало розпуском товариства. Погляди такого роду маскувалися зазвичай констатуванням літературної та мовної єдності з Росією²¹⁰.

Варто зауважити, що до “Академічного кружка” належали також молоді люди, які дотримувалися дещо інших національно-політичних поглядів. Зокрема, член товариства М.Павлик стверджував, що в першій половині 70-х рр. XIX ст. до нього входили “студенти-рутенці”, які не зовсім поділяли погляди русофілів, проте, в більшій мірі, були противниками народовців*. Характерною особливістю політичних переконань вищезгаданих студентів була теза, що жителі східної частини Галичини є окремим народом²¹¹.

У той же час “Дружній лихвар” на початкових етапах існування був аполітичним товариством і об’єднував у своїх рядах прихильників всіх ідейних течій. І хоча відносини між ним та окремими

---

* У сучасній історичній науці “рутенство” вважається складовою частиною “австрорусинства”, для якого було характерним лояльне ставлення до Відня та віра у те, що майбутнє русинів залежить від доброї волі австрійського уряду (детальніше див.: Мудрий М. Національно-політична орієнтація в українському суспільстві Галичини австрійського періоду у висвітленні сучасної історіографії // Вісник Львівського університету. Серія історична. 2003. Вип. 37/1. – С. 474).

представниками “Академічного кружка” були напружені, а особливо загострилися після переходу до “Дружнього лихваря” фондів “Академічної бесіди” (на останньому засіданні “Академічної бесіди” її організатори вирішили, зібрані товариством кошти, віддати “Дружньому лихвареві”)²¹², проте він ще певний період зберігав свій “надпартійний характер”. Про це свідчить ситуація, коли станом на 15 липня 1871 р. серед членів “Дружнього лихваря”, яких налічувалося більше 90 осіб, приблизно 25 були одночасно членами “Академічного кружка”, до того ж 6 із них входили до виділу (керівного органу, який здійснював управління товариством у період між загальними зборами) “Дружнього лихваря”²¹³. Однак ситуація змінювалася і товариство поступово набуло чітко вираженого народовського спрямування. Так, у лютому 1872 р. до його виділу були обрані тільки три представники з “Академічного кружка”²¹⁴, а надалі “Дружній лихвар” вже розглядався як цілком народовська організація²¹⁵.

Поява “Дружнього лихваря” викликала серед галицької інтелігенції неоднозначну реакцію. З одного боку, пронародовськи налаштовані діячі та окремі ієрархи греко-католицької церкви позитивно оцінювали діяльність товариства, надавали йому допомогу²¹⁶ і в своїх виданнях виступали на його захист²¹⁷. В той же час чисельніша група інтелігенції, що дотримувалася русофільських поглядів і морально та матеріально підтримувала “Академічний кружок”²¹⁸, майже одразу після появи “Лихваря” зайняла стосовно нього ворожу позицію. І хоча у часописі “Слово” від 3 травня 1871 р. був опублікований статут “Дружнього лихваря”²¹⁹, вже через три дні у цій же газеті була надрукована стаття, в якій організатори товариства звинувачувалися у прагненні діяти всупереч інтересам українського народу у Галичині. Автор статті, звертаючись до членів “Дружнього лихваря”, зазначав: “...хоча противникам нашим не вдасться нас морально вбити, то для них достатній вже буде тріумф, якщо їм вдасться збаламутити і ослабити русько-народну справу в Галичині. Достатньо для них, якщо вже самим розділом сил Русі і роздробленням їх на атоми, досягти якщо не цілковитого розладу організму, то на крайній випадок, його ослаблення...”²²⁰.

Студентство Східної Галичини, об’єднане в товариства, мало можливість вести більш координовану та плідну роботу. Зокрема,

представники “Академічного кружка” проводили вечори²²¹, поминальні богослужіння, присвячені відомим українським та слов’янським діячам²²², організовували наукові виступи²²³. У той же час керівництво “Дружнього лихваря”, зосередивши свою основну увагу на матеріальному аспекті життя студентів, вже у перші роки існування надавало своїм членам досить відчутну фінансову допомогу²²⁴. На цій основі було налагоджено тісні контакти з українськими студентами Кракова, Відня та Цюриха²²⁵.

Однак у плані суспільно-політичної діяльності у першій половині 1870-х рр. українські академіки, порівняно з їхніми колегами попереднього десятиліття, значно відставали. Така ситуація була викликана об’єктивними причинами. Насамперед, це було зумовлено тим, що хоча студенти і були задіяні у діяльності обох існуючих у середовищі русинів національно-політичних течій²²⁶, однак ні народовці, ні русофіли у першій половині 70-х рр. ХІХ ст. не проявляли значної політичної активності. Робота перших майже цілком зосереджувалася у “Просвіті” і обмежувалася виданням незначної кількості брошур для народу та книг для шкіл²²⁷. Аналогічна ситуація спостерігалася і серед русофілів²²⁸. До того ж на відміну від 1860-х рр. обидва галицькі політичні напрямки вже мали своїх провідних діячів та вироблену ідеологію, тож студентству відводилася роль хіба що допоміжної сили. З іншого боку, представники студентської молоді, яка основну діяльність зосереджувала у студентських товариствах, не могли проводити якихось політичних акцій, оскільки закон про товариства забороняв студентським організаціям під загрозою розпуску займатися подібного роду діяльністю²²⁹.

Отже, на зміну досить пасивному періоду, якими були для галицьких українців у 1850-ті рр., прийшла помітна активізація у наступному десятилітті. На перших порах старші представники інтелігенції, які творили табір старорусинів, а також студентська молодь, що об’єднувалася у народовській громаді “Молода Русь”, на ґрунті лояльності до династії Габсбургів та спільної боротьби з всевладдям поляків у Галичині проводили спільну діяльність. Однак поступово основна маса української інтелігенції все більше стала тяжіти до русофільства. Ця еволюція завершилася у другій половині 60-х рр. ХІХ ст. тим, що провідники старорусинської течії, а за ними й

інертна більшість консервативної галицької інтелігенції перейшли на проросійські позиції.

Осторонь від процесу зросійщення залишилася народівська громада, яка в основному представлена, а інколи й очолена студентами теологічного та світського факультетів Львівського університету. Студентська молодь, яка мало не до кінця 1860-х рр. становила основу народівської громади, орієнтувалася не на східнослов'янський простір, не на Росію, а виключно на українські території. Саме з Наддніпрянської України малочисельна, слабка в організаційному та матеріальному відношенні народівська громада отримала ідейну допомогу і частково фінансову підтримку. Нова національна програма, створена на Наддніпрянщині членами Кирило-Мефодіївського братства, склала основу світогляду ранніх народівців. Особливо значний вплив на народівську молодь справила творчість Т.Шевченка, з котрої вони запозичили антиросійське спрямування, повагу до простого народу та його мови. Твори Т.Шевченка, а дещо пізніше контакти з поляками-хлопоманами, що прибули у Галичину з Російської імперії, зумовили перші кроки студентів-народівців на шляху дослідження галицького селянства та його просвіти. Народівці у 60-ті рр. XIX ст. практично були галицьким аналогом наддніпрянського хлопоманства.

На цій основі між народівцями та старорусинами все більше розгорталася протистояння. Утримуючи в своїх руках всі українські установи у Галичині, останні часто чинили тиск на народівську молодь, намагалися дискредитувати її видання, звести до мінімуму вплив на галицьке суспільство. Значної гостроти набули відносини між представниками обох течій у другій половині 1860-х рр. З одного боку, це було викликано зростанням серед старших інтелігентів популярності русофільських ідей, з іншого – спричинено чіткою антиросійською позицією, яку зайняли народівці. Матеріали з яскраво вираженим антиросійським спрямуванням почали з'являтися у народівській пресі ще у 1863 р., а у 1865 р. К.Климкович створив політичну програму народівців, в якій на протигагу Російській державі, відводив Австрійській імперії роль об'єднувача слов'янських земель. У програмі припускалося, що до майбутньої федеративної Австрії мали бути приєднані також українські землі, що на той час знаходилися у складі Російської імперії.

Для народовців, які до появи “Просвіти” не мали у своєму розпорядженні ні однієї установи, центрами, довкола яких вони об’єднувалися, слугували редакції газет. Організовані студентською молоддю, народовські часописи зазвичай існували від кількох місяців до кількох років. Однак, змінюючи один одного, вони давали можливість народовцям пропагувати свої погляди серед галицької громадськості і хоч якимось чином протистояти зростанню проросійських настроїв. Ці видання служили підручником національно-патріотичного виховання, яке велося у провінційних осередках народовського руху – гімназійних громадах. З цих таємних організацій, утворених при підтримці “старшої” (в цьому випадку студентської) львівської громади, вийшли діячі, що в майбутньому стали на чолі політичного руху галицьких українців.

Після утворення у 1868 р. товариства “Просвіти”, у чому дуже важливу роль відіграла студентська молодь, у народовському таборі керівництво перейшло до дещо старших представників. Тим часом на рубежі 60 – 70-х рр. студенти зосередили свої основні зусилля на утворенні осередку, який мав стати центром їхнього наукового та товариського життя. Як наслідок, у 1871 р. з’явилися два українські студентські товариства: “Академічний кружок” та “Дружній лихвар”. Поява цих двох організацій продемонструвала, що на протигагу 1860-м рр., коли молодь стояла в опозиції до русофілів, на початку наступного десятиліття в середовищі молоді були представлені прихильники і цієї течії. У першій організації об’єднувалися прихильники проросійської орієнтації, у другій, що ставила собі за мету матеріальну підтримку своїх членів – як русофіли так і народовці. Однак поступово відбулося остаточне розділення: русофіли зосередилися в “Академічному кружку”, народовці – у “Дружньому лихварі”. Таким чином, студентство у плані політичної орієнтації було віддзеркаленням ідейних течій, які існували в українському галицькому суспільстві у першій половині 70-х рр. XIX ст.

---

¹ Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XX ст.). – Львів, 1996. – С. 162.

² Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 45. Філософські праці. – К., 1986. – С. 519.

- ³ Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XX ст.). – Львів, 1996. – С. 162.
- ⁴ Стеблій Ф. Перемишська руська рада 1848 – 1849 рр. // Перемишль і Перемишська земля протягом віків (3). Інституції. Збірник наукових праць та матеріалів Міжнародної наукової конференції. – Львів, 2003. – С. 69.
- ⁵ Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918 – 1929). – Т. 1. – Київ – Івано-Франківськ, 2002. – С. 6; Західно-Українська Народна Республіка. 1918 – 1923: історія / Кер. авт. кол. О.Карпенко. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 35.
- ⁶ Українці в Галичині під Австрійським пануванням // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В. 2 т. – Т. 1. – К., 1994. – С. 419-420.
- ⁷ Західно-Українська Народна Республіка. 1918 – 1923: історія / Кер. авт. кол. О.Карпенко. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 36; Українці в Галичині під Австрійським пануванням // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В. 2 т. – Т. 1. – К., 1994. – С. 421.
- ⁸ Андрусак М. Проби організування галицько-українського народного війська в 1848 – 1849 рр. // Літопис Червоної Калини. – 1932. – Ч. 3. – С. 13; Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX – 1939 р.) – Івано-Франківськ, 1993. – С. 42.
- ⁹ Райківський І. Українське національне відродження кінця XVIII – початку XX ст. // Галичина: науково-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2000. – № 4. – С. 25.
- ¹⁰ Грицак Я.Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. – К., 1996. – С. 73.
- ¹¹ Райківський І. Українське національне відродження кінця XVIII – початку XX ст. // Галичина: науково-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2000. – № 4. – С. 25.
- ¹² Велика історія України. – Львів – Вінніпег, 1948. – С. 716.
- ¹³ Грицак Я.Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. – К., 1996. – С. 73.
- ¹⁴ Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму. 1861 – 1901 (нарис з історії українського парламентаризму). – Львів, 2002. – С. 26.
- ¹⁵ Грицак Я.Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. – К., 1996. – С. 73-74.
- ¹⁶ Макарчук С.А. Українська республіка Галичан. – Львів, 1997. – С. 20; Райківський І. Українське національне відродження кінця XVIII – початку XX ст. // Галичина: науково-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2000. – № 4. – С. 26.
- ¹⁷ Західно-Українська Народна Республіка. 1918 – 1923: історія / Кер. авт. кол. О.Карпенко. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 35.
- ¹⁸ Мудрий М. Галицькі народовці в 60-х рр. XIX ст.: спроба модернізації української національної ідеї // Молода нація. – 1996. – № 3. – С. 214.
- ¹⁹ Райківський І. Українське національне відродження кінця XVIII – початку XX ст. // Галичина: науково-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2000. – № 4. – С. 26.
- ²⁰ Грицак Я.Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. – К., 1996. – С. 73-74.
- ²¹ Українці в Галичині під Австрійським пануванням // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В. 2 т. – Т. 1. – К., 1994. – С. 428.

- ²² Серeda О. Національна свідомість і політична програма раних народовців у Східній Галичині (1861 – 1867) // Вісник Львівського університету. Серія історична. 1999. Вип. 34. – С. 204.
- ²³ Андрусяк М. Нариси з історії галицького москвофільства. – Львів, 1935. – С. 12.
- ²⁴ Мончаловскій О.А. Литературное і политическое украинофильство. – Львовъ, 1889. – С. 69; Українці в Галичині під Австрійським пануванням // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2 т. – Т. 1. – К., 1994. – С. 430.
- ²⁵ Мудрий М. Національно-політична орієнтація в українському суспільстві Галичини австрійського періоду у висвітленні сучасної історіографії // Вісник Львівського університету. Серія історична. 2003. Вип. 37/1. – С. 490.
- ²⁶ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848 – 1914 на підставі споминів. – Львів, 1926. – С. 100; "Молода Русь" в роках 1860 – 1866 [з рукопису з року 1866] // Діло. – 1892. – 5 (17) лютого; Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях. XIX – XX ст. – Львів, 2001. – С. 36.
- ²⁷ Із спогадів К.Устияновича про організацію у Львові учнівської молоді з метою популяризації української мови // Історія Львова в документах і матеріалах. – К., 1986. – С. 130.
- ²⁸ На новім полі // Народ. – 1895. – № 5. – С. 75.
- ²⁹ Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX – 1939 р.) – Івано-Франківськ, 1993. – С. 51.
- ³⁰ Наумович Іван. Молодой Руси во Львове // Слово. – 1861. – 4 березня.
- ³¹ ЦДІАУ у Львові. – ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 1; Коберський К. В справі резолюцій українського студентського союзу // Громадський голос – 1913. – 8 січня; Косевич Е. Молодіж і політика // Молода Україна. – 1900. – Ч. 2. – С. 48-55; Сава П. Політичне виобразованє молодіж // Шляхи. – 1913. – Ч. 3-5. – С. 38-42.
- ³² ЦДІАУ у Львові. – Ф. 399. – Оп. 1. – Спр. 109. – Арк. 2; Дужий М. Суспільна праця українського студентства // Студентський шлях. – 1931. – Ч. 3-4. – С. 59.
- ³³ ДАЛО. – ф. 350. – Оп. 1. – Спр. 3266 – Арк. 9-10.
- ³⁴ Західно-Українська Народна Республіка. 1918 – 1923: історія / Кер. авт. кол. О.Карпенко. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 32.
- ³⁵ Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях. XIX – XX ст. – Львів, 2001. – С. 31.
- ³⁶ Возняк Михайло. Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії. – Львів, 1924. – С. 138-139; До історії участі галицьких Русинів у слов'янському конгресі в Празі 1848 р. Подав І.Созанський // Записки НТШ. – Т. LXXII. – Львів, 1906. – С. 117, 119.
- ³⁷ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 2.
- ³⁸ Чорновол І. Українські фракції Галицького крайового сейму. 1861 – 1901 (нарис з історії українського парламентаризму). – Львів, 2002. – С. 243; Стахів М. На хвилях революції. – Ч. 2. – Львів, 1938. – С. 51.
- ³⁹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк.7; Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 1. 1848 – 1900 рр. – Львів, 2001. – С. 61; Качкан В. Хай святиться ім'я твоє. Українознавство та пресологія (XIX – I пол. XX ст.). – Кн. 3. – Львів, 1998. – С. 39.
- ⁴⁰ Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях. XIX – XX ст. – Львів, 2001. – С. 37; Ревакович Т. З початків ширення поезій Шевченка в Галичині // Записки НТШ. – Т. 126-127. – Львів, 1978. – С. 260.

- ⁴¹ Українці в Галичині під Австрійським пануванням // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2 т. – Т. 1. – К., 1994. – С. 430.
- ⁴² ЦДІАУ у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126 – Арк. 11.
- ⁴³ Барвінський О. Спомини з мого життя. Частина 1 і 2. – Нью-Йорк – К., 2004. – С. 93.
- ⁴⁴ Аркуша О. Олександр Барвінський. До 150-річчя від дня народження. – Львів, 1997. – С. 6-7.
- ⁴⁵ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 7.
- ⁴⁶ Барвінський О. Спомини з мого життя. Частина 1 і 2. – Нью-Йорк – Київ, 2004. – С. 78.
- ⁴⁷ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 310. – Оп. 1. – Спр. 131. – Арк. 4 зв; "Молода Русь" в роках 1860 – 1866 [з рукопису з року 1866] // Діло. – 1892. – 5 (17) лютого.
- ⁴⁸ Трусевич С.М. Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50 – 70-х роках ХІХ ст. – К., 1978. – С. 64-65.
- ⁴⁹ Терлецький О. Галицько-руське письменство 1848 – 1865 рр. Недокінчена праця. – Львів, 1903. – С. 101.
- ⁵⁰ Лімницький М. Галицька молодь 60-х рр. ХІХ в. і Шевченко // Рідна школа. – 1933. – Ч. 5. – С. 69.
- ⁵¹ Павлик М. Про русько-українські народні читальні // Павлик М. Твори. – К., 1985. – С. 216-217.
- ⁵² Українці в Галичині під Австрійським пануванням // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2 т. – Т. 1. – К., 1994. – С. 429.
- ⁵³ "Молода Русь" в роках 1860 – 1866 // Діло. – 1892. – 6 (18) лютого.
- ⁵⁴ Куліш П. Історія України одь найдавніших часовь // Вечерниці. – 1863. – Ч. 9. – 28 лютого; Куліш П. Мартинь Гак // Мета. – 1863. – № 1. – С. 35-44; Куліш П. Руїна // Мета. – 1863. – № 2. – С. 134-148; Куліш П. Майор // Правда. – 1867. – 11 жовтня.
- ⁵⁵ Барвінський О. Спомини з мого життя. Частина 1 і 2. – Нью-Йорк – Київ, 2004. – С. 110; Студинський К. До історії зв'язків Куліша з Галичанами в р. 1869 – 70. // Україна. – 1927. – Кн. 1-2. – С. 77, 78-79, 89; Студинський К. Слідами Куліша // Записки НТШ. – Т. 148, 1928. – С. 16, 19, 25.
- ⁵⁶ Студинський К. Слідами Куліша // Записки НТШ. – Т. 148, 1928. – С. 40; Ревакович Т. Переписка письменників 1860-тих років в Галичині // Записки НТШ. – Т. СХVІІ – СХVІІІ. – Львів, 1913. – С. 270.
- ⁵⁷ Гординський Я. До історії культурного і політичного життя в Галичині в 60-ті рр. ХІХ ст. – Львів, 1917. – С. 27; Животко А. Історія української преси. – Мюнхен, 1989-90. С. 102; Студинський К. Слідами Куліша // Записки НТШ. – Т. 148, 1928. – С. 23.
- ⁵⁸ Гординський Я. До історії культурного і політичного життя в Галичині в 60-ті рр. ХІХ ст. – Львів, 1917. – С. 151.
- ⁵⁹ Терлецький О. Галицько-руське письменство 1848 – 1865 рр. Недокінчена праця. – Львів, 1903. – С. 98.
- ⁶⁰ Гурак Ігор. Вплив української інтелігенції із Наддніпрянської України на український студентський рух у Східній Галичині (60 – 70-ті рр. ХІХ ст.) // Україна соборна: Зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2. – Ч. ІІІ. – С. 96.
- ⁶¹ Родзикович В. Короткий нарис історії української літератури. – Львів, 1931. – С. 229; Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 1. 1848 – 1900 рр. – Львів, 2001. – С. 59, 66.
- ⁶² Куліш П. Історія України одь найдавніших часовь // Вечерниці. – 1863. – 28 лютого;

Шевченко Т. Тарасова ніч // Вечерниці. – 1863. – 23 вересня; Про Саву Кононенка // Мета. – 1863. – № 1; Куліш П. Мартинь Гакь // Мета. – 1863. – № 1; Куліш П. Руїна // Мета. – 1863. – № 2; Шевченко Т. Ще не вмерла Україна // Мета. – 1863. – № 4.

⁶³ ЦДІАУ у Львові. – ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 5.

⁶⁴ Там само. – Арк. 8.

⁶⁵ Трусевич С.М. Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50 – 70-х роках XIX ст. – К., 1978. – С. 107-109.

⁶⁶ ЦДІАУ у Львові. – ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 10.

⁶⁷ Трусевич С.М. Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50 – 70-х роках XIX ст. – К., 1978. – С. 68-69.

⁶⁸ Барвінський О. Спомини з мого життя. Частина 1 і 2. – Нью-Йорк – Київ, 2004. – С. 91.

⁶⁹ Мончаловскій О.А. Литературное и политическое украинофильство. – Львовъ, 1898. – С. 72-74.

⁷⁰ Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів. – Львів, 2002. – С. 330-332.

⁷¹ Трусевич С.М. Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50 – 70-х роках XIX ст. – К., 1978. – С. 110-112.

⁷² Львівський політехнічний інститут імені Ленінського комсомолу // Українська радянська енциклопедія. – Т. 6. – К., 1981. – С. 277.

⁷³ ЦДІАУ у Львові. – ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 7.

⁷⁴ Греко-Католицька Духовна Семінарія // Енциклопедія українознавства. – Т. 2. – Львів, 1993. – С. 431.

⁷⁵ Ревакович Т. Переписка письменників 1860-тих років в Галичині // Записки НТШ. – Т. СХVII – СХVIII. – Львів, 1913. – С. 269.

⁷⁶ Терлецький О. Галицько-руське письменство 1848 – 1865 рр. Недокінчена праця. – Львів, 1903. – С. 128.

⁷⁷ Ковалюк Р.Т. "Молода Русь" – ідейне об'єднання українських студентів Галичини (за матеріалами періодичних видань 60-их рр. XIX ст.) // Українська періодика: історія і сучасність / Науково-дослідний центр періодики ЛНБ ім. В.Стефаніка НАН України. Львів, 2002. – С. 203; Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 1. 1848 – 1900 рр. – Львів, 2001. – С. 51.

⁷⁸ Гординський Я. До історії культурного і політичного життя в Галичині в 60-тих рр. XIX ст. – Львів, 1917. – С. 38-39.

⁷⁹ ЦДІАУ у Львові. – ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 9.

⁸⁰ Барвінський О. Спомини з мого життя. Частина 1 і 2. – Нью-Йорк – Київ, 2004. – С. 80.

⁸¹ Ревакович Т. Переписка письменників 1860-тих років в Галичині // Записки НТШ. – Т. СХVII – СХVIII. – Львів, 1913. – С. 270.

⁸² Данило Танячкевич // Зоря. – 1895. – 15 (27) липня; Стахів М. На хвилях революції. – Ч. 2. – Львів, 1938. – С. 51.

⁸³ Терлецький О. Галицько-руське письменство 1848 – 1865 рр. Недокінчена праця. – Львів, 1903. – С. 124.

⁸⁴ Д(октор) Остап Терлецький. Спомини і матеріали // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 33. – К., 1982. – С. 306; Лімницький М. Галицька молодь 60-х рр. XIX в. і Шевченко // Рідна школа. – 1933. – Ч. 5. – С. 70.

- ⁸⁵ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 7.
- ⁸⁶ Вітання // Вечерниці. – 1862. – 14 квітня.
- ⁸⁷ Бюрократизм і автономія // Мета. – 1865. – № 15. – С. 449, 451.
- ⁸⁸ Терлецький О. Галицько-руське письменство 1848 – 1865 рр. Недокінчена праця. – Львів, 1903. – С. 119.
- ⁸⁹ От видѣла "Рускои бесѣды" // Слово. – 1862. – 13 (25) січня.
- ⁹⁰ Новинки // Слово. – 1862. – 17 лютого (1 березня); Терлецький О. Галицько-руське письменство 1848 – 1865 рр. Недокінчена праця. – Львів, 1903. – С. 116.
- ⁹¹ Новинки // Слово. – 1862. – 24 січні (5 лютого); Новинки // Слово. – 1862. – 9 (21) травня.
- ⁹² Від Інституту Ставропігійського в справі wspomоженія бідних руських учнів і акадєміків у Львові // Слово. – 1861. – 28 жовтня (9 листопада).
- ⁹³ Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 1. 1848 – 1900 рр. – Львів, 2001. – С.37.
- ⁹⁴ Смерть Шевченка // Слово. – 1861. – 15 березня; Вспоинка о Шевченку // Слово (Додаток). – 1861. – 29 квітня (11 травня); Похорони Тараса Шевченка // Слово. – 1861. – 19 (31) липня.
- ⁹⁵ Двѣ руськии народности // Слово. – 1863. – 13 (25) березня.
- ⁹⁶ Шашкевич В. Руськая пѣсня // Слово. – 1862. – 3 (15) січня; В.Ш. Новинки // Слово. – 1862. – 28 лютого (12 березня).
- ⁹⁷ Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 1. 1848 – 1900 рр. – Львів, 2001. – С. 38.
- ⁹⁸ Середа О. Національна свідомість і політична програма раннях народовців у Східній Галичині (1861 – 1867) // Вісник Львівського університету. Серія історична. 1999. Вип. 34. – С. 203; Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у ХІХ ст.). – Львів, 2003. – С. 107, 109.
- ⁹⁹ Студинський К. Слідами Куліша // Записки НТШ. – Т. CLXVIII. – Львів, 1928. – С. 4.
- ¹⁰⁰ Студинський К. Епізоди боротьби за українство в 1863 р. – Львів. – С. 510; Боротьба Малої-Русі съ централизмомъ московскимъ // Слово. – 1863. – 14 (26) серпня.
- ¹⁰¹ Невідомий з поміж гурту. Письмо до громади // Мета. – 1863. – № 3. – С. 250-251.
- ¹⁰² В.Ш. Новинки // Слово. – 1862. – 28 лютого (12 березня.).
- ¹⁰³ "Молода Русь" в роках 1860 – 1866 [з рукопису з року 1866] // Діло. – 1892. – 5 (17) лютого.
- ¹⁰⁴ "Молода Русь" в роках 1860 – 1866 [з рукопису з року 1866] // Діло. – 1892. – 7 (19) лютого.
- ¹⁰⁵ Середа О. Національна свідомість і політична програма раннях народовців у Східній Галичині (1861 – 1867) // Вісник Львівського університету. Серія історична. 1999. Вип. 34. – С. 203-204.
- ¹⁰⁶ Терлецький О. Галицько-руське письменство 1848 – 1865 рр. Недокінчена праця. – Львів, 1903. – С. 113.
- ¹⁰⁷ Аркуша О. Русофільська орієнтація в Галичині в останній чверті ХІХ ст. // Третій міжнародний конгрес українців 26 – 29 серпня 1996 р. Історія. – Ч. 1. – Харків, 1996. – С. 120.
- ¹⁰⁸ Терлецький О. Галицько-руське письменство 1848 – 1865 рр. Недокінчена праця. – Львів, 1903. – С. 106-107.
- ¹⁰⁹ Невідомий з поміж гурту. Письмо до громади // Мета. – 1863. – № 3. – С. 239.

¹¹⁰ Переднє слово // Мета. – 1893. – № 1. – С. 6.

¹¹¹ Середа О. Національна свідомість і політична програма раних народовців у Східній Галичині (1861 – 1867) // Вісник Львівського університету. Серія історична. 1999. Вип. 34. – С. 210-211.

¹¹² Терлецький О. Галицько-руське письменство 1848 – 1865 рр. Недокінчена праця. – Львів, 1903. – С. 123.

¹¹³ Стахів М. На хвилях революції. – Ч. 2. – Львів, 1938. – С. 50.

¹¹⁴ Терлецький О. Галицько-руське письменство 1848 – 1865 рр. Недокінчена праця. – Львів, 1903. – С. 101.

¹¹⁵ Переднє слово // Мета. – 1863. – № 1. – С. 4.

¹¹⁶ Климкович К. До молоді громади // Вечерниці. – 1862. – 28 червня.

¹¹⁷ І.М. Від Самбора // Слово. – 1862. – 1 (13) серпня.

¹¹⁸ Райківський І. Українське національне відродження кінця XVIII – початку XX ст. // Галичина: науково-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2000. – № 4. – С. 27-28.

¹¹⁹ "Молода Русь" в роках 1860 – 1866 [з рукопису з року 1866] // Діло. – 1892. – 5 (17) лютого.

¹²⁰ Переднє слово // Вечерниці. – 1862. – 1 лютого.

¹²¹ Стахів М. На переломі. Коротка історія українського політичного руху в новіших часах. – Ч. III. – Львів, 1938. – С. 22.

¹²² Надослане. Голос руських академіків до братів Родімців // Слово (Додаток). – 1862. – 22 грудня (3 січня).

¹²³ Дописи. Из всеучилища // Слово. – 1863. – 28 серпня (9 вересня); Терлецький О. Галицько-руське письменство 1848 – 1865 рр. Недокінчена праця. – Львів, 1903. – С. 116.

¹²⁴ "Молода Русь" в роках 1860 – 1866 [з рукопису з року 1866] // Діло. – 1892. – 17 (29) лютого; Новинки // Слово. – 1865. – 10 (22) липня; Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX ст.). – Львів, 2003. – С. 225-226.

¹²⁵ Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 1. 1848 – 1900 рр. – Львів, 2001. – С. 51.

¹²⁶ Народ і словесність // Вечерниці. – 1862. – 8 лютого; Народ і словесність // Вечерниці. – 1862. – 8 березня; Руський язик (без автора) // Вечерниці. – 1862. – 29 березня; Руський язик // Вечерниці. – 1862. – 14 квітня. – С. 81; Чого стоїть Шевченко як поет народний // Вечерниці. – 1862. – 21 червня.

¹²⁷ Куліш П. Історія України одь найдавніших часовь // Вечерниці. – 1863. – 28 лютого; Шараневич І. Князь Юрій Белзький // Вечерниці. – 1862. – 1 лютого; Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 1. 1848 – 1900 рр. – Львів, 2001. – С. 51.

¹²⁸ Шевченко Т. Відьма // Вечерниці. – 1862. – 24 травня; Шевченко Т. Остання Тарасова дума // Вечерниці. – 1862. – 21 червня; Шевченко Т. Русалонька // Вечерниці. – 1862. – 28 червня; Шевченко Т. Тарасова ніч // Вечерниці. – 1862. – 23 вересня.

¹²⁹ Згарський Е. В день смерти Тараса Шевченка // Вечерниці. – 1862. – 22 лютого; Хмара І. Пропав престол // Вечерниці. – 1862. – 1 березня; Буцацький В. Як то бувало // Вечерниці. – 1862. – 8 березня; Климкович К. Де-кому! // Вечерниці. – 1862. – 21 червня; Шараневич В. Безнадійним співакам // Вечерниці. – 1862. – 15 листопада.

- ¹³⁰ Животко А. Історія української преси. – Мюнхен, 1989 – 90. – С. 92.
- ¹³¹ Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 1. 1848 – 1900 рр. – Львів, 2001. – С. 52.
- ¹³² Молода Русь" в роках 1860 – 1866 [з рукопису з року 1866] // Діло. – 1892. – 5 (17) лютого.
- ¹³³ Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 1. 1848 – 1900 рр. – Львів, 2001. – С. 53.
- ¹³⁴ Там само. – С. 54.
- ¹³⁵ Леник В. Українська організована молодь (молодечі організації від початків до 1914 р.). – Мюнхен-Львів, 1994. – С. 93.
- ¹³⁶ Климкович К. Становище Русі супроти лядсько-московської борби // Мета. – 1863. – № 1. – С. 61-83; Допись з Києва // Мета. – 1863. – № 1. – С. 84; Невідомий з поміж гурту. Письмо до громади // Мета. – 1863. – № 3. – С. 239; Климкович К. Централізм московський // Мета. – 1865. – № 8. – С. 225-231.
- ¹³⁷ Климкович К. Федерація і її значення для Австрії // Мета. – 1865. – № 4. – С. 97-106.
- ¹³⁸ Мончаловській О.А. Литературное и политическое украинофильство. – Львовъ, 1889. – С. 75.
- ¹³⁹ Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 1. 1848 – 1900 рр. – Львів, 2001. – С. 56.
- ¹⁴⁰ Барвінський О. Спомини з мого життя. Частина 1 і 2. – Нью-Йорк – Київ, 2004. – С. 91.
- ¹⁴¹ Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 1. 1848 – 1900 рр. – Львів, 2001. – С. 58.
- ¹⁴² Нива. – 1865. – Ч. 1.
- ¹⁴³ Животко А. Історія української преси. – Мюнхен, 1989-90. – С. 97.
- ¹⁴⁴ Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 1. 1848 – 1900 рр. – Львів, 2001. – С. 58.
- ¹⁴⁵ Животко А. Історія української преси. – Мюнхен, 1989-90. – С. 97.
- ¹⁴⁶ Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 1. 1848 – 1900 рр. – Львів, 2001. – С. 58-59.
- ¹⁴⁷ Там само. – С. 59.
- ¹⁴⁸ Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 41. Літературно-критичні праці. – К., 1984. – С. 320.
- ¹⁴⁹ Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 1. 1848 – 1900 рр. – Львів, 2001. – С. 59.
- ¹⁵⁰ Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 41. Літературно-критичні праці. – К., 1984. – С. 321.
- ¹⁵¹ Перебендя. Де ви ? // Русалка. – 1866. – 1 січня; Перебендя. До русалки // Русалка. – 1866. – 15 січня; Перебендя. Пам'яті великих // Русалка. – 1866. – 26 лютого.
- ¹⁵² Русь // Енциклопедія українознавства. – Т. 7. – Львів, 1998. – С. 2652.
- ¹⁵³ Руські академіки Львівські. Заявленне // Правда. – 1867. – 11 червня. – С. 64.
- ¹⁵⁴ Животко А. Історія української преси. – Мюнхен, 1989-90. – С. 101.
- ¹⁵⁵ Млака Д. Думка // Правда. – 1867. – 1 квітня; Федькович О. Опришок // Правда. – 1867. – 1 квітня; Шевченко Т. Петро Дорошенко // Правда. – 1867. – 21 серпня.
- ¹⁵⁶ Короткий обзір Історії руського народу від найдавніших часів аж до Б.Хмельницького // Правда. – 1867. – 11 квітня; Козацький гетьман Криштоф

- Косинський (З Ніколая Костомарова "Историческая Монография") // Правда. – 1867. – 11 серпня; Гуня і Острияниця // Правда. – 1867. – 11 жовтня.
- ¹⁵⁷ Літературні і бібліографічні вісті і замітки // Правда. – 1867. – 11 квітня; Sprawozdane z перших Загальних Зборів товариства "Просвіта" // Правда. – 1868. – 30 листопада.
- ¹⁵⁸ Заявлення // Правда. – 1867. – 11 червня.
- ¹⁵⁹ Барвінський О. Спомини з мого життя. Частина 1 і 2. – Нью-Йорк – Львів, 2004. – С. 97.
- ¹⁶⁰ Там само. – С. 111.
- ¹⁶¹ Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 1. 1848 – 1900 рр. – Львів, 2001. – С. 67.
- ¹⁶² Барвінський О. Спомини з мого життя. Частина 1 і 2. – Нью-Йорк – Львів, 2004. – С. 91.
- ¹⁶³ Sprawozdane z перших Загальних Зборів товариства "Просвіта" // Правда. – 1868. – 30 листопада.
- ¹⁶⁴ Грицан А. Просвітня зоря Прикарпаття. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 27; Sprawozdane z перших Загальних Зборів товариства "Просвіта" // Правда. – 1868. – 30 листопада.
- ¹⁶⁵ Млака Д. Думка // Правда. – 1867. – 1 квітня; Трусевич С.М. Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50 – 70-х рр. XIX ст. – К., 1978. – С. 68.
- ¹⁶⁶ Лімницький М. Галицька молодь 60-х рр. XIX в. і Шевченко // Рідна школа. – 1933. – Ч. 5. – С. 70.
- ¹⁶⁷ Гординський Я. До історії культурного і політичного життя в Галичині в 60-тих рр. XIX ст. – Львів, 1917. – С. 58-59.
- ¹⁶⁸ М.С. Тайна громада молоді у Станіславові // Рідна школа. – 1933. – Ч. 6. – С. 90; Середа О. Громада ранніх народоців у Перемишлі (перша половина 60-х рр. XIX ст.) // Перемишль і Перемиська земля протягом віків (3). Інституції. Збірник наукових праць та матеріалів Міжнародної наукової конференції. Львів, 2003. – С. 83-84.
- ¹⁶⁹ ЛНБ ім. В.Стефаніка НАН України. В. р. – Ф. 1. – Спр. 560. – Арк. 22-23, 33-34; Лімницький М. Галицька молодь 60-х рр. XIX в. і Шевченко // Рідна школа. – 1933. – Ч. 5. – С. 70.
- ¹⁷⁰ Барвінський О. Спомини з мого життя. Частина 1 і 2. – Нью-Йорк – Київ, 2004. – С. 80.
- ¹⁷¹ Терлецький О. Галицько-руське письменство 1848 – 1865 рр. Недокінчена праця. – Львів, 1903. – С. 125.
- ¹⁷² Д(октор) Остап Терлецький. Спомини і матеріали // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 33. – К., 1982. – С. 306.
- ¹⁷³ Лімницький М. Галицька молодь 60-х рр. XIX в. і Шевченко // Рідна школа. – 1933. – Ч. 5. – С. 69; Олесницький Е. Сторінки з мого життя ч. 1 (1860 – 1890). – Львів, 1935. – С. 84; Качкан В.А. Українське народознавство в іменах. У 2 ч. – Ч. 2. – К., 1995. – С. 46.
- ¹⁷⁴ Барвінський О. Спомини з мого життя. Частина 1 і 2. – Нью-Йорк – Львів, 2004. – С. 82-83.
- ¹⁷⁵ Там само. – С. 93.
- ¹⁷⁶ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 10.
- ¹⁷⁷ Качкан В.А. Українське народознавство в іменах. У 2 ч. – Ч. 2. – К., 1995. – С. 47.
- ¹⁷⁸ Д(октор) Остап Терлецький. Спомини і матеріали // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 33. – К., 1982. – С. 306.

- ¹⁷⁹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2221. – Арк. 2.
- ¹⁸⁰ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 10.
- ¹⁸¹ Новинки // Слово. – 1862. – 27 січня (8 лютого); Середа О. Громада рання народівців у Перемишлі (перша половина 60-х рр. XIX ст.) // Перемишль і Перемиська земля протягом віків (3). Інституції. Збірник наукових праць та матеріалів Міжнародної наукової конференції. Львів, 2003. – С. 89.
- ¹⁸² Д(октор) Остап Терлецький. Спомини і матеріали // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 33. – К., 1982. – С. 313.
- ¹⁸³ Середа О. Громада рання народівців у Перемишлі (перша половина 60-х рр. XIX ст.) // Перемишль і Перемиська земля протягом віків (3). Інституції. Збірник наукових праць та матеріалів Міжнародної наукової конференції. – Львів, 2003. – С. 89.
- ¹⁸⁴ Історичний очерк розвою Товариства "Дружний Лихвар", опісля "Академічне Братство", 1871 – 1885, з передмовою дра І.Франка // Записки НТШ. – Т. LV. – 1903. – Кн. V. – С. 1-2; Франко І. Українські "народовці" і "радикали" // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 28. Літературно-критичні праці (1890 – 1892). – К., 1980. – С. 199.
- ¹⁸⁵ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 8.
- ¹⁸⁶ Історичний очерк розвою Товариства "Дружний Лихвар", опісля "Академічне Братство", 1871 – 1885, з передмовою дра І.Франка // Записки НТШ. – Т. LV. – 1903. – Кн. V. – С. 1-2.
- ¹⁸⁷ Там само. – С. 2.
- ¹⁸⁸ Середа О. Громада рання народівців у Перемишлі (перша половина 60-х рр. XIX ст.) // Перемишль і Перемиська земля протягом віків (3). Інституції. Збірник наукових праць та матеріалів Міжнародної наукової конференції. – Львів, 2003. – С. 88.
- ¹⁸⁹ Калинович В.І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів, 1967. – С. 44.
- ¹⁹⁰ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 71.
- ¹⁹¹ І.М. Від Самбора // Слово. – 1862. – 1 (13) серпня.
- ¹⁹² ЛНБ ім. В.Стефаника НАН України. В. р. – Ф. 166. – Спр. 1. – Арк. 1.
- ¹⁹³ Кухар Р. Віденська "Січ". Історія Українського Академічного Товариства "Січ" у Відні (1868 – 1947). – К., 1994. – С. 22.
- ¹⁹⁴ Кордуба М. Історія "Січи" // Січ 1868 – 1898: Альманах в пам'ять 30-х роковин основання товариства "Січ" у Відні. – Львів, 1898. – С. 6.
- ¹⁹⁵ Новинки // Слово. – 1870. – 7 (19) жовтня. – С. 4.
- ¹⁹⁶ Гурак І.Ф. Виникнення перших українських студентських товариств у Східній Галичині (1870 – 1871 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2005. Вип. IX. – С. 121.
- ¹⁹⁷ Руска академічна бесѣда // Основа. – 1870. – 10 (22) листопада.
- ¹⁹⁸ Гординський Я. До історії культурного і політичного життя в Галичині в 60-тих рр. XIX ст. – Львів, 1917. – С. 54.
- ¹⁹⁹ Руска академічна бесѣда // Основа. – 1870. – 10 (22) листопада. – С. 55.
- ²⁰⁰ Товариство русских академіков у Львові // Слово. – 1870. – 28 листопада (10 грудня).
- ²⁰¹ Справозданье Видѣлу Товариства "Дружескій Лихваръ" зъ дѣяльности тогож Товариства одъ часу засновання его до загального остатнѣго збору одбушого дня 27 жовтня 1872 р... – Львів, 1872. – С. 2.
- ²⁰² ЛНБ ім. В.Стефаника НАН України. В. р. – Ф. 166. – Спр. 1. – Арк. 1.

- ²⁰³ Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa "Drużeskiej Lichwarz" z działalności tegoż Towarzystwa od czasu założenia jego do ogólnego ostatniego zboru odbudowanego dnia 27 listopada 1872 r... – Львів, 1872. – С. 3.
- ²⁰⁴ ЦДІА України у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 14.
- ²⁰⁵ ЛНБ ім. В. Стефаніка НАН України. В. р. – Ф. 166. – Спр. 4. – Арк. 1; Новинки // Слово. – 1871. – 6 (18) січня.
- ²⁰⁶ ЦДІА України у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 14; Sprawozdanie Wydziału "Академічного кружка" із його діяльності за рік 1871 // Слово. – 1871. – 24 листопада (6 грудня).
- ²⁰⁷ Гурак І. Ф. Виникнення перших українських студентських товариств у Східній Галичині (1870 – 1871 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2005. Вип. ІХ. – С. 123; Новинки // Основа. – 1871. – 9 (21) березня.
- ²⁰⁸ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 7. – Спр. 4053. – Арк. 32; Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 16; Андрухів І. Українські молодіжні товариства Галичини: 1861 – 1939 рр. – Івано-Франківськ, 1995. – С. 37.
- ²⁰⁹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 21.
- ²¹⁰ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 7. – Спр. 4477. – Арк. 210.
- ²¹¹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 16.
- ²¹² ЦДІАУ у Львові. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 183. – Арк. 14; Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 15.
- ²¹³ О товариствах академічних // Основа. – 1871. – 10 (22) серпня.
- ²¹⁴ Дружеский Лихварь и Академический Кружок // Основа. – 1872. – 2 лютого (21 січня).
- ²¹⁵ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 16; Дольницький А. Спомини про молодого Івана Франка // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 99.
- ²¹⁶ ЛНБ ім. В. Стефаніка НАН України. В. р. – Ф. 166. – Спр. 1. – Арк. 2; Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa "Drużeskiej Lichwarz" z działalności tegoż Towarzystwa... – Львів, 1872. – С. 7; Історичний очерк розвою Товариства "Дружний Лихвар", опісля "Академічне Братство", 1871 – 1885, з передмовою дра І. Франка // Записки НТШ. – Т. LV. – 1903. – Кн. V. – С. 9.
- ²¹⁷ Дописи // Основа. – 1871. – 7 (19) травня; О товариствах академічних // Основа. – 1871. – 6 (18) серпня; Новинки // Основа. – 1871. – 19 (31) жовтня.
- ²¹⁸ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 7. – Спр. 4233. – Арк. 134; Дописи // Основа. – 1871. – 7 (19) травня.
- ²¹⁹ Устави товарищества Русинь-академикьовъ "Дружеской лихварь" во Львовѣ / / Слово. – 21 квітня (3 травня). – С. 2.
- ²²⁰ Наши дѣла // Слово. – 1871. – 24 апреля (6 мая).
- ²²¹ Отчетъ выдѣла Академическаго Кружка за год 1872. – Львовъ, 1872. – С. 7.
- ²²² Отчетъ выдѣла Академическаго Кружка за год 1873. – Львовъ, 1873. – С. 4-5.
- ²²³ Отчетъ выдѣла Академическаго Кружка за год 1872. – Львовъ, 1872. – С. 7.
- ²²⁴ Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa "Drużeskiej Lichwarz" z działalności tegoż Towarzystwa... – Львів, 1872. – С. 9.
- ²²⁵ Історичний очерк розвою Товариства "Дружний Лихвар", опісля "Академічне Братство", 1871 – 1885, з передмовою дра І. Франка // Записки НТШ. – Т. LV. – 1903. – Кн. V. – С. 10.

²²⁶ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 348 – Спр. 772. – Арк. 5, 9, 10, 11 зв., 14 зв, 15, 15 зв, 16, 19, 24, 24 зв, 25; Історичний очерк розвою Товариства “Дружний Лихвар”, опісля “Академічне Братство”, 1871 – 1885, з передмовою дра І.Франка // Записки НТШ. – Т. LV. – 1903. – Кн. V. – С. 17.

²²⁷ Возняк М. З листування М. Драгоманова з В. Навроцьким // Літературно-науковий вісник. – Т. 79. – 1923. – С. 251.

²²⁸ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 181. – Арк. 1 зв.

²²⁹ ДАЛО. – Ф. 350. – Оп. 1. – Спр. 2939. – Арк. 30.

ПОКОЛІННЯ ІВАНА ФРАНКА: СОЦІАЛІСТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ СТУДЕНТСЬКОМУ РУСІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 70-80-х рр. XIX ст.

Станом на середину 70-х рр. XIX ст. народовська течія досить відчутно зміцнилася в організаційному плані та зросла чисельно. Даючи оцінку народовського напрямку в той час, М.Грушевський у праці “Очерки истории украинского народа” стверджував: “Це – меншість в порівнянні з представниками “твердого”, або москвофільського напрямку, але меншість сильна, життєва, яка притягувала до себе все більш живе в суспільстві”¹.

Однак, не дивлячись на певні успіхи, паралельно відбувалося зниження демократизму народовської течії та наростання консервативних тенденцій у її середовищі. Це було викликано тим, що із зростанням авторитету народовців, до них почали приєднуватися особи ідейно нейтральні та пасивні, котрі тільки формально ставали народовцями. В свою чергу представники народовської течії, загалом не виступали проти такого стану речей. Прагнучи мати певний вплив на політичне життя в Галичині, їм була необхідна підтримка простого народу, для того щоб отримати мандати до Галицького сейму та австрійського парламенту. Однак світські інтелігенти, які становили більшість народовців, були в основному жителями міст і тому не могли систематично працювати серед селянства. За таких умов вони змушені були шукати підтримки греко-католицьких священників, котрі

мали певний рівень освіти і матеріальної незалежності, в той же час були жителями сіл. Користуючись посередництвом духовенства, народовці отримали змогу доносити свої погляди до селян, однак з іншого боку, це зумовило зростання клерикалізації та зниження прогресивності та демократизму політичної течії².

М.Павлик стверджував, що народовський напрямок у середині 1870-х рр. так і не став народним³, до того ж не прикладав багато зусиль, щоб наблизитись до народу, зрозуміти його. Для прикладу, на думку одного із провідників народовської течії С.Качали, основною причиною бідності селян було пияцтво, лінь та марнотратство⁴. У той же час русофіли на чолі з І.Наумовичем, що мали більш тісні контакти з селянами, також не проводили діяльності, яка б свідчила про їхній інтерес до становища останніх. Робота русофілів серед простого народу практично обмежувалася виданням на рік кількох брошур просвітнього характеру та агітацією за тверезий спосіб життя⁵. Щоправда, навіть ця незначна просвітня робота не була цілеспрямованою та виваженою. Так, коли на зборах Товариства імені М.Качковського літом 1875 р. М.Павлик запропонував за кошти організації перевести “Біблію” на українську мову, священник І.Мардарович зазначив, що “ми з засади (принципу) не повинні допустити до того, аби мужик порозумів святе письмо, бо з того вийде подібний німецькому реформаторський проти-церковний рух”⁶. Як засвідчили схвальні вигуки після слів Мардаровича, всі присутні одноставно підтримали його. Подібна ситуація була і серед “просвітян”. Зокрема, той же М.Павлик у листі до М.Драгоманова від 27 червня 1876 р. вказував, що у відповідь на пропозицію зайнятися просвітою народу, один із членів товариства зазначив: “...селянин наш як скотина як ми будемо систематично давити наукою то здохне...”⁷.

Пізніше, аналізуючи тодішню ситуацію, І.Франко у праці “Молода Україна. Провідні ідеї і епізоди” зауважував: “В тодішнім москвофільстві доживали свого віку ідеї абсолютизму і бюрократичного “чинопочитання”. Що робить правительство, те одиноко розумне, мудре, пожиточне; всяка критика – це безумство або навіть безбожність... Зрештою всіх очі були звернені на високу політику; всі слідували за тим, що діялося на Балканах, у Лондоні, в Берліні; що діялося у нас дома – це не обходило нікого. А дома йшли страшні

речі. Лихва руйнувала народ... нужда збільшувалася страшенно. Народоверхній табір, малочисельний, розкинений по краю, малоосвічений, не міг вийти ще з Кулішівського козаколюбства, обертаяся в сферах минушини або язикових питань. Святковано пам'ять Шевченка, видавано щороку по кілька книжечок "Просвіти", переважно передруків, та по кілька шкільних учеників, та й годі"⁸.

За таких умов серед частини галицького студентства зростає усвідомлення необхідності посилення діяльності, спрямованої не на інтелігенцію, а на простий народ. Таким чином, розпочалося поширення соціалістичних ідей серед галицьких українців.

Загалом, що стосується українських студентів Австро-Угорської імперії, то вперше познайомилися з соціалістичними ідеями молоді люди, які навчалися у Віденському університеті. Під впливом М. Драгоманова та С. Подолинського⁹, при підтримці урядника університетської бібліотеки¹⁰, одного із провідних діячів "Січі" О. Терлецького, у першій половині 1870-х рр. у цьому товаристві все помітніші позиції займала соціалістична ідеологія¹¹. У середині 70-х рр. ХІХ ст. товариство "Січ" стало центром, з котрого соціалістичні погляди почали поширюватися у Галичині¹².

У цей же час помітна активізація спостерігалася у середовищі львівського студентства. Насамперед, це було викликано вступом до Львівського університету впродовж 1874 – 1875 рр. плеяди діячів, до якої належали І. Франко, М. Павлик, І. Белей, Л. Заклинський, В. Левицький (В. Лукич)¹³ та інші. Ці студенти прагнули пожвавити діяльність "Академічного кружка" і "Дружнього лихваря" та розширити її в напрямку надання допомоги найбіднішим верствам галицького суспільства¹⁴. Особливо помітні зміни в той час відбулися в русофільському "Академічному кружку". Поява в цьому товаристві від 1 квітня 1874 р. свого друкованого органу під назвою "Друг"¹⁵, підштовхнула до вступу в "Академічний кружок" багатьох студентів, які не були прихильниками русофільських ідей¹⁶. Саме наявність періодичного видання та бібліотеки послужила вирішальним чинником під час вибору товариства І. Франком та М. Павликом¹⁷.

Будучи вихідцями з селянського середовища, ці діячі та їхні прихильники також зазнали значного зовнішнього впливу. Крім

листування з М. Драгомановим*, помітний слід на діяльності студентів залишили їх особисті зустрічі з С. Подолинським¹⁸, тим же М. Драгомановим¹⁹, а також праці російських радикальних критиків. В середині 1876 р. студенти отримали змогу познайомитися з творами М. Добролюбова “Тёмное царство”, “Лучь света в тёмном царстве”, М. Чернишевського “Что делать”, М. Бакуніна “Всестороннее образование”, працями В. Белінського, М. Некрасова та інших²⁰. Важливу роль відіграли також соціалістичні брошури-“метелики” С. Подолинського “Парова машина”, “Про бідність”, а також “Правда”.

* Впродовж 1875 – 1876 рр. М. Драгоманов надіслав на адресу редакції журналу “Друг” три листи-послання. В першому з них він закликав студентів не сперечатися навколо мовних та літературних питань, а “...зайнятися спільною роботою в безпосередньому напрямку: просвітою народу, його мовою, зближенням вищих верств з народом, між іншим і при допомозі літератури про народ і народною мовою”. М. Драгоманов також критикував молодь за те, що її представники говорять про мову Гоголя, Пушкіна, Тургенєва, а у своєму друкованому органі “Друзі”, так само як і старші русофіли у “Слові”, публікують статті незрозумілою мовою. У відповідь на це члени “Академічного кружка” вказували: “дайте нам спокій з українщиною і з великорущиною, ми маємо свою мову ... Ми того переконання, що у нас у Галичині не прийметься ні мова великоросійська, ні українська, тому пишемо настільки можливо по Галицьки”. Беручи до уваги, що Драгоманов ототожнював їх із русофілами та інкримінував їм проросійську орієнтацію, студенти наголошували: “Чи ж автор думає, що нам так багато залежить на Росії?... ми в нашому письмі зовсім не оглядаємося на Росію, і того не докаже нам ніхто, аби ми були коли зрадниками нашому урядові і нашому народові...”. У “Другому листі в редакцію “Друга” М. Драгоманов переконував молодь, що не існує окремої “галицької народності” та “галицької мови” і остання хоча і запозичила значну кількість церковнослов’янських, польських та німецьких слів, однак не втратила своєї чистоти. Відповідаючи на другий лист, студенти були вже менш категоричними і визнавали слушність окремих закидів мислителя. Що стосується третього листа, то коли його було опубліковано, редактори зауважили, що відповіді на нього друкувати не будуть, оскільки вони “в основному згідні з автором”. Таким чином, через призму листування М. Драгоманова з редакцією “Друга” простежуємо еволюцію у поглядах представників “Академічного кружка”, які мали місце впродовж 1875 – 1876 рр. (детальніше див.: Письмо в редакцію “Друга” // Друг. – 1875. – 1 (13) червня; Отповедь на письмо г. Украинца в ч. 11 нашей часописи // Друг. – 1875. – 15 (27) червня; Второе письмо въ редакцию “Друга” // Друг. – 1876. – 1 (13) марта; Отповѣдь на “второе письмо” г. Украинца // Друг. – 1876. – 1 (13) цвѣтня; Отповѣдь на “второе письмо” г. Украинца // Друг. – 1876. – 15 (27) цвѣтня; Третій лист Українця до редакції “Друга” // Михайло Петрович Драгоманов. Літературно-публіцистичні праці у II томах. – Т. 1. – К., 1970. – С. 411-427.

перероблена С. Подолинським^{21*} з революційної брошури російського статиста та економіста В. Варзара “Хитрая механика”²². Видані у Відні у 1875 р. О. Терлецьким, через короткий час вони з’явилися у Львові і тут набули широкої популярності серед студентства²³.

Нові особи в “Академічному кружку”, принесені ними нові ідеї, не довго залишалися непоміченими. Поступово навколо цих студентів об’єднувалося все більше членів товариства, невдоволених пануючою в “Академічному кружку” ідеологією. Найшвидше і найбільш активно опозиційні тенденції почали проявлятися в редакції “Друга”, до котрої одразу після вступу в університет увійшов М. Павлик. Тут він спільно із А. Дольницьким здійснили перші кроки, спрямовані на боротьбу з русофільським характером журналу. Зокрема, вони намагалися друкувати в журналі твори мовою, якою в Галичині говорив простий народ, до того ж фонетичним правописом (русофіли були прихильниками етимологічного правопису)²⁴.

Таким чином, станом на середину 70-х рр. ХІХ ст. значна кількість членів “Академічного кружка” вважали одним з основних своїх завдань просвіту простого галицького селянства та раділи, коли хтось із відомих особистостей, хоча б висловлювався на захист останніх. Так, у відповідь на другий лист М. Драгоманова, М. Павлик писав: “Ви не знаєте, як добре я почувався, читаючи його: я кажу Вам, що навіть плакав від радості, що в освіченому світі знайшлася така щира душа, яка співчуває пригнобленому селянинові і так нещадно колотить усіх цих обтяжливих ворогів селянина, тих хто душить його розум і не допускає його до знання, щоб ловити рибу в каламутній воді...”²⁵. Слід відмітити, що коли не підтримка, то принаймні зацікавлення соціалістичними проблемами проявлялося серед представників “Академічного кружка” ще до вступу у товариство І. Франка та М. Павлика. Підтвердження цього знаходимо у звіті “Академічного кружка” за 1873 р. Зокрема, у ньому відзначено, що 25 січня у товаристві відбувся виступ на тему “Декілька думок про соціалізм”²⁶. Щоправда, у 1874 та першій половині 1875 р., як свідчать різного роду матеріали, подібні питання не піднімалися.

---

* А можливо О. Терлецьким чи навіть І. Нечуєм-Левицьким.

Загалом, у плані ідеологічної орієнтації в “Академічному кружку” впродовж 1875 – 1877 рр. пройшли дуже значні зміни. У ході внутрішньотоваристського протистояння, починаючи від 1875 р., все більший вплив у товаристві стала відігравати “рутенська” ідея (як вже зазначалося, її прихильники відзначалися особливою лояльністю до австрійського уряду та вважали галицьких українців окремим народом). Поступово вона витіснила русофільську ідеологію на другий план. Ці тенденції у національно-політичній орієнтації товариства яскраво проявилися у процесі вищезгаданого листування редакції “Друга”²⁷. Крім того, у значній мірі, антирусофільський характер мала стаття “Язык в галицкой литературѣ”, яка друкувалася у “Друзі” впродовж серпня – вересня 1875 р.²⁸. Автор статті, критикуючи тогочасний найавторитетніший русофільський часопис, зауважував: “Всі ми знаємо літературну мову “Слова” з її словами загально-руськими на малоросійський (властиво галицький) лад полатаними, або малоруськими з великоруською пришіпкою...”²⁹.

Зростання впливу рутенської течії в “Академічному кружку” знайшло своє підтвердження на загальних зборах товариства у листопаді 1875 р. На них в ході виборів нового керівництва, хоча більшість членів виділу і були обрані з числа русофілів, проте головою “Кружка” став прихильник рутенської ідеї О.Зафійовський³⁰. Після цього між русофілами та опозицією розпочинається відкрите протистояння. Основним джерелом суперечок було мовне питання та ідейно-політичне спрямування товариства. Перша сутичка між течіями сталася навколо журналу “Друг”. Річ у тому, що О.Зафійовський та його прихильники виступали за те, щоб часопис писався мовою, якою виходив коломийський журнал “Наука”, тобто максимально наближеною до простої народної мови. У той же час більшість членів виділу виступали за редагування часопису мовою, звороти і властивості якої були близькими до російської. Впродовж кількох наступних місяців в процесі протистояння між русофілами та опозицією від роботи в редакції “Друга” були відсторонені М.Павлик і А.Дольницький³¹, за виступ проти вживання під час загальних зборів російської мови з товариства виключено І.Беляз³².

Кілька разів скликалися загальні збори з метою наведення порядку в товаристві, проте протистояння зберігалось і тривалий час

жодній зі сторін не вдавалося взяти верх. Кінцева розв'язка наступила 6 лютого 1876 р. на чергових загальних зборах товариства. Тут більшість присутніх членів “Академічного кружка” висловилися на підтримку О. Зафійовського і відповідно схвалили його діяльність як голови товариства. Це було відчутним ударом по авторитету прорусофільського відділу і тому п'ять його членів – противників голови, склали свої повноваження³³. Той факт, що під час виборів до нового відділу, які відбулися в той же день, зі сторони русофілів був обраний тільки один представник³⁴, продемонстрував втрату русофілами провідної ролі в “Академічному кружку”.

Відповідні зміни одразу знайшли своє відображення на сторінках “Друга”. Через призму публікацій, поміщених у ньому в першій половині 1876 р., чітко простежується перевага в товаристві рутенської ідеї. Зокрема, у статті “Отповѣдь на “второе письмо” г. Украинца” прихильники цієї течії словами А. Дольницького відкрито заявляли про свою окремішність не тільки від народовського, але і від русофільського ідейного-політичного напрямків³⁵.

У той же час у “Академічному кружку” посилювалися позиції студентів-народовців, що знайшло своє відображення на вже згаданих загальних зборах у лютому 1876 р. Їхній безпосередній учасник М. Павлик стверджував, що до нового відділу було обрано шість представників “українофільського” табору³⁶. Ця обставина змушувала “рутенців” рахуватися з думками останніх. Крім того, представникам рутенського напрямку потрібні були союзники у протистоянні з академіками-русифілами, які хоч і втратили в “Академічному кружку” провідні позиції, проте продовжували залишатися досить впливовою силою. За таких обставин керівництво “Академічного кружка” пішло на зближення з народовським “Дружнім лихварем”. Особливо тісні стосунки між товариствами налагодилися після резонансного інциденту навколо “Друга”. Його причиною стала публікація в журналі праці Г. Успенського “Отравлений діяконъ”, присланої в редакцію М. Драгомановим. М. Павлик, користуючись з відсутності у Львові кількох членів редакції, надрукував цей твір у “Друзі”³⁷. Однак “Отравлений діяконъ”, певною мірою, носив антиклерикальне спрямування, тож галицька інтелігенція і особливо священики почали масово відсилати журнал назад в редакцію з різкими критичними

зауваженнями³⁸. Ці події студенти-русофіли намагалися використати для того, щоб відновити втрачені в товаристві провідні позиції. Однак прийняття до “Академічного кружка” понад 30 членів “Дружнього лихваря” дозволило новому керівництву не тільки опанувати ситуацію³⁹, але і виключити з товариства лідера студентів-русофілів С.Лабаша⁴⁰.

В результаті вище окреслених процесів, керівництво “Академічним кружком” не довго залишалося в руках прихильників рутенської ідеології. Упродовж весни 1876 р. в ньому тривала ідейна еволюція. Згадані події, а також відхід від активної товариської діяльності провідника рутенського напрямку О.Зафійовського⁴¹ спричинилися до того, що найбільш масовою та впливовою в “Академічному кружку” стала група пронародовськи налаштованих студентів. Цьому також, певною мірою, посприяв міністерський указ від 1 червня 1876 р., котрий зобов’язував студентські організації впродовж трьох місяців виключити зі своїх лав всіх членів, які на той час вже закінчили вищі навчальні заклади (до цього часу за статутами членами “Академічного кружка” могли бути не тільки студенти, а й випускники вищих навчальних закладів впродовж 3 років⁴², а “Дружнього лихваря” – 5 років⁴³ після закінчення навчання) та задекларувати відповідні зміни у статутах⁴⁴. У першу чергу, дія цього закону розповсюджувалася на представників русофільської та рутенської течій, які становили основу “Академічного кружка” від часу його заснування⁴⁵. У той же час народовський напрямок був представлений в основному студентами, які тільки-но вступили в університет.

Відповідні зміни в “Академічному кружку” супроводжувалися поглибленням дружніх стосунків членів товариства із представниками “Дружнього лихваря”. На практиці окреслені процеси були реалізовані через низку заходів, котрі товариства провели спільно. Зокрема, впродовж травня – липня 1876 р. ними були організовані вечорниці, вечір на честь 53-ої річниці смерті М.Шашкевича, гуляння на Високому Замку⁴⁶. У ході подальшої співпраці 12 липня товариства здійснили формальне об’єднання, яке розмежувало сфери діяльності “Академічного кружка” та “Дружнього лихваря” (9 липня 1876 р. загальні збори представників “Дружнього лихваря”, а 12 липня – членів “Академічного кружка” прийняли рішення про формальне поєднання (на умовах, що перше товариство мало займатися виключно наданням

матеріальної допомоги, а друге – організувати літературну, наукову діяльність студентів) і повинно було стати перехідним етапом на шляху цілковитого об'єднання⁴⁷. З цього приводу у часописі “Правда” зазначалося: “Поєдналися обидва наші академічні товариства “Дружній Лихвар” та “Академічний Кружок”... шире життя народне, ширий патріотизм руський, правдива любов до свого народу – найживіше озвалися в грудях руської молоді... Щирість, одвертість і чистість діла “молодої Русі” конечно мусіла з'єднати цілу молодь по тій стороні, де був ширий патріотизм... Чим серйознішою була ся праця, тим більше зближалася вона до праці так званих “українофілів...”⁴⁸. Підтвердженням цих слів може слугувати той факт, що “Академічний кружок” став членом “Просвіти”⁴⁹ і брав участь у заходах, які проводило це товариство та Товариство імені Т. Шевченка⁵⁰.

Помітні зміни в той час спостерігалися і в редакції “Друга”. З середини 1876 р. “язичіє”, котрим видавався часопис, було замінено народною мовою. У журналі почали друкуватися матеріали, пройняті демократичними ідеями, що особливо позначилося на публікаціях літературно-критичного та публіцистичного спрямування⁵¹. Зокрема, в умовах, коли русофіли на сторінках часопису “Слово” висловлювалися на підтримку Ємського указу⁵² і, як зазначав І. Франко, “...величали мудрість російського уряду, що одним циркуляром розбив польські і англійські... інтриги над Дніпром...”⁵³, представники студентської молоді були першими, хто зі сторінок свого друкованого органу засудив антиукраїнську постанову російського царизму⁵⁴. З цього приводу на сторінках “Друга” вказувалося: “До чого може довести сліпа віра у свою силу, бачимо із цього таємного царського указу, котрий хоче не менше не більше, як того, щоб 14 мільйонів Малорусинів на Україні жили вже цілком без світла божого...”⁵⁵.

Паралельно з вищеописаними подіями, починаючи з весни 1876 р., в “Академічному кружку” намітився відхід від мовних та правописних суперечок, поживавлювалася робота, спрямована в соціальну площину. Молодші представники студентства зосереджувалися, насамперед на вивченні простого народу, його звичаїв, традицій, побуту, а також його просвіті. З цією метою вони намагалися розгорнути широку етнографічну роботу. У квітні 1876 р. у “Друзі” навіть була започаткована спеціальна фольклорна рубрика “З уст

народу". Її поява повинна була за допомогою народної творчості відвернути молодь від "язичія", яким тоді видавався "Друг" та прихилити до народної мови⁵⁶. В цій рубриці студенти, а в першу чергу І.Франко та М.Павлик, вміщували записані під час подорожей по селах пісні, приказки і влучні вислови. В результаті агітаційної роботи, проведеної М.Павликом, у Львові навіть з'явилося неофіційне студентське етнографічне товариство. Зауважимо, що студенти розуміли етнографію у широкому соціальному значенні. Вони цікавилися не тільки піснями та байками, але і прагнули ближче познайомитися з проблемами та потребами простого народу⁵⁷.

Беззаперечним лідером у плані етнографічної роботи та її популяризації серед студентів був М.Павлик. На вечорі, присвяченому пам'яті М.Шашкевича (24 червня 1876 р.), він виступив з доповіддю "Потреба етнографічної роботи в Галичині"⁵⁸, в якій критикував представників русофільської та народовської течій за те, що вони не приділяли належної уваги дослідженню етнографії. М.Павлик вказував: "Етнографія бо виказує... потреби люду і наводить швидко на думку, що потрібно допомагати тому гіршому життю люду – наукою"⁵⁹. Він закликав інтелігенцію, а особливо молодших її представників, до активної етнографічної роботи, стверджуючи, що вона "...покаже нам, що Галичина і Україна – одно... викличе у нас, як вже викликала на Україні тисячі поборників народного діла; вона піднесе і тут і там люд, проти думки котрого нічого злого не встоїть – а все піде до волі, до рівності кожного чоловіка на землі..."⁶⁰.

М.Павлик сподівався, що етнографічна робота членів "Академічного кружка" буде сприяти вихованню інтелігенції у тому напрямку, щоб кожен її представник відчував себе засобом для розвитку народу, а не сприймав народ як засіб для досягнення своїх меркантильних інтересів. Інші члени товариства теж поділяли подібні настрої. Зокрема, А.Дольницький, звертаючись до своїх колег-студентів, зауважував, що найвищим ідеалом для молоді повинні бути свобода, визволення та рівність для всіх людей⁶¹.

Прогресивніші студенти змогли піднятися вище мовних суперечок, які були причиною більшості сутичок між народовцями і русофілами. Зокрема, представник "Академічного кружка" А.Дольницький на спільних зборах цього товариства та "Дружнього

лихваря”, аналізуючи тогочасну ситуацію, вказував: “обидві партії (маються на увазі представники народовського та русофільського таборів. – Г.І.) запустившись у маловажні мовні суперечки на ґрунті реальної праці мало роблять... кожна немов білок на піну розбиває теорію і переливає з пустого в порожнє; – а як знов важливі речі, якою єсть приміром просвіта народу робляться безпрограмово, і необдумано себто просто нерозумно...”⁶². У кінці А.Дольницький закликав старших інтелігентів взятися до всесторонньої просвіти народу і для цього радив об’єднати Товариство імені М.Качковського та “Просвіту”⁶³.

Таким чином, погляди окремих представників “Академічного кружка” в той час носили загальнодемократичний характер і торкалися тем, які не були характерними не тільки для русофільської і рутенської течій, але і для народовців.

Починаючи з другої половини 1876 р., у середовищі студентства спостерігалось посилення спрямування на соціальні аспекти та відбулося зародження цілеспрямованої соціалістичної діяльності. Особливо дієвими у цьому плані були І.Франко та М.Павлик. Зокрема, І.Франко з кінця 1876 р. активно включився у процес зародження робітничого руху у Галичині⁶⁴. Що стосується М.Павлика, то він, перебуваючи, в більшій мірі, ніж хто інший серед студентів під впливом М.Драгоманова⁶⁵, та, маючи з ним тісні контакти⁶⁶, відіграв важливу роль у соціалістичному русі не тільки Галичини, але і Наддніпрянської України. М.Павлик був ключовою контактною постаттю для діячів соціалістичного напрямку, що переїжджали через Львів, їдучи з Росії в Західну Європу, чи навпаки. Влітку 1876 р. М.Павлик на кошти М.Драгоманова орендував у Львові спеціальну кімнату. Вона практично була “явочною квартирою”, у котрій українські і навіть російські соціалісти могли зупинитися, використовуючи її для відпочинку, а при потребі і як склад літератури. Одночасно члени “Академічного кружка”, а в першу чергу той же М.Павлик та Л.Заклинський, займалися пересилкою в Російську імперію заборонених там книг. Так, М.Павлик переправляв видані у Відні вже згадувані брошури-метелики⁶⁷, а Л.Заклинський – празьке видання “Кобзаря” (1876 р.), в другому томі якого були зібрані переслідуювані в Росії твори поета⁶⁸ – “Марія”, “Гімн чернечий”, “Якби ви знали паничі” та інші⁶⁹.

Радикальніші представники студентства час від часу організували зустрічі з селянами і розповсюджували серед них освітні матеріали, при чому не тільки видані “Просвітою” та Товариством ім. М. Качковського, але і віденські соціалістичні брошури. Щоб надати цьому рухові більш масового характеру, студентами були налагоджені зв’язки з членами гімназійних громад⁷⁰. Студенти забезпечували своїх молодших колег необхідною літературою, часописами і спонукали їх до ближчого знайомства з життям народу, поширення видань “Просвіти”, записування фольклору. Було навіть розроблено статут таємного товариства, представники котрого повинні були займатися посиленням роботи студентської і гімназійної молоді з селянством. Передбачалося, що товариство мало складатися з багатьох секцій, серед яких найважливіша роль відводилася провінційним. На них покладалося завдання стежити за життям народу і доповідати центральній львівській секції. Остання повинна була впливати на українських послів, особливо представників селянства, з тим, щоб вони підтримували внесення та постанови Галицького сейму, які б максимально враховували інтереси простого народу⁷¹. Найбільш активно цим займалися І. Белей та Л. Заклинський⁷². Однак проект не був реалізований і відповідне товариство так і не було створене. На заваді цьому стали переслідування соціалістів, під час яких були заарештовані студенти, що розробили та намагалися втілити вищезгадану ідею в життя⁷³.

Зауважимо, що представники “громад” займалися різноплановою роботою. Зокрема, під час обшуків, що здійснювалися в процесі переслідування соціалістів, у академічному товаристві “Січ” у Відні поліцією виявлено листок паперу, на якому були записані різні суми грошей з припискою “для герцоговинців”. Ці гроші були зібрані “громадами” і призначалися для тих галичан, які поїхали допомагати жителям Боснії та Герцеговини у війні проти турецького поневолення 1875 – 1876 рр.⁷⁴.

Досить кардинальні зміни в той час сталися і в редагуванні “Друга”. З початком 1877 р. він з загальнодемократичних позицій перейшов на радикально-демократичні⁷⁵. До того ж представники редакції займалися поширенням різнопланової у тому числі і соціалістичної літератури. Зокрема, у них можна було придбати

віденські брошури-“метелики” та двотомний “Кобзар”, виданий у Празі⁷⁶.

Відповідні тенденції в студентському середовищі дуже швидко викликали реакцію серед української галицької інтелігенції. Так, русофіли зі сторінок “Слова” розгорнули активну агітацію, спрямовану проти нового національно-політичного напрямку товариства та нового керівництва “Академічного кружка”⁷⁷. Особливо різкі випадки були направлені на адресу членів редакції “Друга”⁷⁸.

Більше того, демонстрація невдоволення русофільських лідерів не обмежувалася такого роду протестами. У руслі цих подій на загальних зборах Товариства ім. М. Качковського у серпні 1876 р., під час виборів нового керівництва цієї організації без вагомих підстав була відкинена кандидатура І. Франка на члена виділу товариства⁷⁹ (у той час він входив до редакційного комітету “Друга”)⁸⁰. Крім того, у вересні 1876 р. під час загальних зборів Народного дому піднімалося питання, щоб зобов’язати керівництво “Академічного кружка” сплачувати орендну плату за кімнати, котрі товариство безкоштовно займало ще від 1871 р. (прийняття внесення, щоб зобов’язати товариство сплачувати за кімнати 300 – 360 злр. було рівнозначним виселенню. Однак після виступу Добрянського на захист молоді, внесення підтримало тільки 8 осіб, тоді як 15 виступили проти нього)⁸¹.

Одночасно активізувалися представники русофільської течії у середині “Академічного кружка”. Використовуючи тиск представників старшої інтелігенції на їхніх опонентів в товаристві, на загальних зборах у листопаді 1876 р. вони здійснили спробу перехопити владу в свої руки. Щоправда, спроба виявилася невдалою. Після цього русофіли впродовж кількох наступних місяців практично паралізували діяльність товариства. Раз-у-раз вони зривали загальні збори “Академічного кружка”⁸², відмовлялися віддати новому виділові касу товариства⁸³, а на початку 1877 р. дійшло до того, що ними був здійснений напад на кімнати “Академічного кружка”, у ході котрого були поламані меблі, знищені документи, забрані з бібліотеки найцінніші твори⁸⁴.

Відповідною поведінкою русофіли намагалися підштовхнути галицьку владу до розпуску “Академічного кружка”, оскільки за таких умов його майно за положенням статуту повинно було перейти до Народного дому, а він в свою чергу мав віддати його новому студентському товариству⁸⁵.

В той же час студенти-русофіли проводили цілеспрямовану роботу, орієнтовану на дискредитацію своїх противників перед галицьким суспільством та владою. Вони перехоплювали листи, котрі надходили до редакції “Друга” і ті, що належали з М. Драгоманову, передавали керівництву Народного дому⁸⁶. Крім того, як зазначав М.Павлик у листі до М. Драгоманова від 18 листопада 1876 р., студенти русофільської орієнтації доносили в поліцію, що серед членів “Академічного кружка” є соціалісти⁸⁷.

Що стосується народовської течії, то серед її представників не було однозначної позиції стосовно процесів, які мали місце в студентському середовищі, починаючи від середини 1876 р. Акцент частини студентської молоді, особливо редакції “Друга”, на соціальні моменти, критика представників старшої інтелігенції за їх відірваність від простого народу, а також оцінка з точки зору реалізму творів галицьких літераторів викликали серед окремих представників українофільського напрямку негативну реакцію. Так само як і русофіли, народовці свою критику спрямовували в першу чергу проти членів редакційного комітету “Друга”⁸⁸. Зокрема, один з лідерів народовського табору С. Качала докоряв редакторам “Друга” за те, що в публікаціях журналу прослідковується вплив “нігілізму” та соціалізму М. Драгоманова. Він зазначав, що русинів до цього часу безпідставно звинувачували у політичному сепаратизмі, польському патріотизмі тощо, однак тепер їх противники будуть називати галицьких українців соціалістами, комуністами та нігілістами і підставою для цього будуть статті, надруковані у “Друзі”. С. Качала також стверджував, звертаючись до студентів від імені священників, що їм не потрібна просвіта народу, якою прикривається пропаганда соціалістичних та нігілістичних ідей⁸⁹.

Ще більш різко на адресу студентства висловлювався колишній вчитель І. Франка І. Верхратський. У відповідь на критику “Друга” на свою адресу він написав памфлет, що закінчувався словами “Всечесне священство!.. не дозволяйте ширитись “Другу” в своїх чесних домах!.. не передплачайте “Друга”! Геть з “Другом”!”⁹⁰.

Однак переважна більшість представників народовського напрямку протягом 1876 і частково у 1877 рр. давала позитивні відгуки на зміни, що мали місце в “Академічному кружку” взагалі та редакції

“Друга” зокрема. А орган греко-католицької церкви “Руський Сіон” у липні 1876 р. навіть захищав “Друга” перед критикою зі сторони “Слова” і бажав йому успіху⁹¹. На початку 1877 р. під впливом звинувачень на адресу “Друга” журнал вирішили переглянути греко-католицький митрополит Й.Сембратович та наближені до нього церковні ієрархи. Як вказував І.Франко у листі до М.Драгоманова від 16 березня 1877 р., ознайомившись з публікаціями, “...високий синедріон вирішив, що нічого там немає нелюдського...”⁹². Ще в середині літа 1877 р., коли у Львові почалися переслідування студентів за соціалістичну діяльність і були арештовані І.Франко, М.Павлик, І.Мандичевський, О.Заячківський та інші⁹³, народовці продовжували співпрацювати з ними. Зокрема, в той самий час редакція народовського часопису “Правда” помістила на своїх шпальтах один з перекладів І.Франка та його автобіографічне оповідання “Олівець”⁹⁴.

Загалом, таке ставлення представників народовського табору було і виправдане, і логічне. Річ у тому, що І.Франко, М.Павлик та інші радикально налаштовані студенти хоча і поширювали віденські видання, в яких містилися заклики до соціалістичної революції⁹⁵, однак сповідували не марксистський, як члени віденської “Січі”⁹⁶, а народницький соціалізм⁹⁷. Його положення, спрямовані на просвіту народу та покращення становища найбідніших верств галицького суспільства, по великому рахунку, не йшли врозріз з ідеологією народовців. До того ж у самому студентському середовищі навіть на початку 1877 р. не існувало поділу на народовців та соціалістів. Для прикладу, І.Франко у листі до М.Драгоманова від 13 лютого 1877 р., описуючи спробу керівництва “Академічного кружка” порозумітися з русофільською опозицією в товаристві, говорив про нове керівництво, як про “наше” керівництво, а про народовську течію, як про “свою партію”⁹⁸. Студенти-соціалісти у 1876 – першій половині 1877 рр. ідентифікували себе як українофілів з більш радикальними поглядами. Цю гіпотезу підтверджують спогади І.Франка про арешти літом 1877 р. У них він стверджував, що тоді був соціалістом за симпатією “як мужик”, проте був далекий від розуміння суті наукового соціалізму⁹⁹.

Як зазначалося, починаючи з середини 70-х рр. ХІХ ст., Галичина відігравала важливу роль у європейському соціалістичному русі. Розташована між ліберальною Західною Європою та реакційною

царською Росією вона виконувала функцію посередницької ланки. У той час, коли масові арешти змусили російських революціонерів залишити імперію, багато з них, емігруючи до Швейцарії, переїжджали через Галичину. Як наслідок – ця територія стала тим коридором, через який із Західної Європи в Росію переправлялася заборонена література та приватна кореспонденція діячів соціалістичного спрямування.

Однак Галичина була не тільки своєрідним революційним коридором, вона також була важливою територією з огляду на свою національну структуру. Тут польські революціонери з Росії могли зустрітися і в разі потреби змішатися з галицькими співвітчизниками, насамперед студентами. Одночасно українські і навіть етнічні російські революціонери могли знайти притулок серед русинів¹⁰⁰.

Тож не випадково із 1877 р. Львів став місцем, де активно переслідувалися прихильники соціалістичних ідей та відбувалися резонансні процеси, пов'язані з соціалістичною діяльністю. Так, 9 січня 1877 р. львівською поліцією були заарештовані емігранти з Наддніпрянської України А.Ляхоцький та С.Ястшембський (перебували у Львові під прізвищами О.Куртієв та І.Яценко-Косак відповідно). У ході допитів не тільки було з'ясовано, що вони обидва користувалися фальшивими паспортами, але і те, що вони мали тісні стосунки зі студентом Львівського університету М.Павликом, а С.Ястшембський навіть мешкав на його квартирі. Поліція також зауважила, що квартира М.Павлика служила місцем, де ці діячі зустрічалися і проводили дискусії на політичні та громадські теми, читали твори М.Добролюбова, Ф.Лассаля та іншу літературу соціалістичного спрямування. У зв'язку з цим на квартирі, де проживав М.Павлик, було здійснено обшук, під час якого виявлено праці М.Чернишевського, журнал "Вперед", книги "Історія України", "Стара Русь", "Історія Паризької Комуні", "Перша французька революція", "Історія Інтернаціоналу", "Повстання французького пролетаріату", "Капітал" К.Маркса і ряд інших¹⁰¹. Як наслідок, поліцією було затримано і М.Павлика¹⁰². Невдовзі поліція заарештувала ще одного українського емігранта О.Дорошенка, який щойно прибув до Львова. Після арешту з'ясувалося, що за прізвищем Дорошенко приховувався активний член київської "молодої громади" О.Черепакін і що він привіз багато книг та кореспонденцію

для М.Павлика. Все це, а також знайдена під час обшуків література та листи свідчили, що арештовані мали тісні зв'язки з громадськими діячами Києва, Харкова, Одеси, активно листувалися з М. Драгомановим та П.Лавровим¹⁰³. На підставі цього поліція звинуватила затриманих у розповсюдженні соціалістичних ідей та належності до таємного соціалістичного товариства¹⁰⁴.

Арештувавши М.Павлика та наддніпрянських соціалістів, поліція провела чисельні обшуки у Львові та на провінції: у громадських організаціях, на квартирах суспільно активних селян, робітників, представників інтелігенції¹⁰⁵. 22 січня 1877 р. обшук було здійснено навіть в товаристві “Просвіта”¹⁰⁶.

Після двомісячного розслідування 16 березня розпочався судовий процес. Розгляд справи тривав чотири дні і відбувся при закритих дверях, оскільки влада прагнула уникнути публічного розголошення політичних поглядів підсудних. Якщо не брати до уваги, що всі чотири обвинувачені впродовж всього періоду розслідування перебували у в'язниці, то вирок був не надто суворий. Враховуючи неповноліття підсудних (за діючими в той час в Австро-Угорській імперії законами повноліття наступало після 25 років), а також ту обставину, що фактично не було доведено ні існування таємного соціалістичного товариства, ні тим більше належності до нього підсудних, С.Ястшембського та О.Черпахіна засуджено до одного місяця арешту з подальшим видворенням за межі Австро-Угорщини, М.Павлик повинен був відбутися у в'язниці 8 днів, а А.Ляхоцького звільнено і відправлено за межі імперії¹⁰⁷.

Незважаючи на закритість та короткочасність цього судового процесу, він мав далекоглядні наслідки, особливо для студентської молоді. Під його впливом багато студентів, які сповідували народницький соціалізм, відійшли від активної участі у житті “Академічного кружка”¹⁰⁸. Інші, за відсутності коштів товариства, котрі русофіли незаконно утримували ще від листопада 1876 р. та під загрозою втрати кімнати, які займав “Академічний кружок”¹⁰⁹, на загальних зборах, що відбулися 17 травня 1877 р., погодилися на перехід керівництва товариством в руки студентів русофільської орієнтації¹¹⁰. Новий відділ хоч і був обраний з числа найбільш поміркованих студентів русофільського табору¹¹¹, проте вже до літа вказаного року його

представники виключили з “Академічного кружка” значне число опозиційно налаштованих студентів. Окремі з тих, що залишилися, самі вийшли з товариства, деякі – ізольовалися від будь-якої діяльності¹¹². Таким чином, після півторарічної перерви в “Академічному кружку” знову запанували русофільські настрої. Показовим в цьому плані було те, що коли в березні 1877 р. “Академічний кружок” проводив “музично-декламаційний вечір” спільно з “Просвітою” та Товариством ім. Т.Шевченка, то вже в червні його партнером під час “забави” було “Руське казино”¹¹³.

Тим часом у Львові розпочалася друга хвиля арештів та обшуків. Викликана вона була приїздом в Галичину польського соціаліста з Російської імперії Е.Кобилянського. Прибувши до Львова, він почав налагоджувати зв’язки з польськими громадськими діячами, часто відвідував робітниче і студентське товариство “Ognisko” (“Вогнище”). Своєю поведінкою Е.Кобилянський (у Львові він зупинився під прізвищем С.Барабаша, а пізніше у поліцейських протоколах він фігурував як М.Котурницький) привернув увагу поліції, яка встановила за ним нагляд. 9 червня 1877 р. він був заарештований. Під час обшуку в його кімнаті було виявлено значну кількість літератури соціалістичного змісту, листи, а також цілий шпигунський набір: револьвер з набоями, тростинову палицю з захованим в ній стилетом, пилочку для різання металу, флакон з порошком, призначений для таємного листування.

Знайдені у Е.Кобилянського матеріали, викликали у поліції серйозну підозру, що він намагався розгорнути в Галичині небезпечну для держави діяльність. Відповідні побоювання “підживлювалися” польською пресою, яка систематично публікувала матеріали про “московських агентів” та соціалістичну пропаганду в Галичині. Напруження підсилювала також російсько-турецька війна і той факт, що вздовж австрійсько-російського кордону просувалися царські війська. За цих умов поліція звернула особливу увагу на знайдені в арештованого листи, які він не встиг передати адресатам. Два з них були написані М.Драгомановим. Перший з них, адресований адміністраторові журналу “Друг” І.Мандичевському, інший – М.Павликові. Особливо поліцію зацікавив лист до М.Павлика, в якому М.Драгоманов рекомендував йому співпрацювати з польськими

соціалістами в Галичині, порозумітися з віденськими українськими студентами з тією метою, щоб налагодити перевезення до Росії літератури з Німеччини і Румунії, радив активізувати громадську роботу на Закарпатті і Буковині¹¹⁴.

Не дивлячись на те, що поліція стикнулася не з результатами якоїсь діяльності, а тільки рекомендаціями, до того ж такими, які в той час, за словами І.Франка, не могли бути реалізовані¹¹⁵, її керівництво вважало, що натрапило на слід таємної соціалістичної організації. Виявлені листи потягнули за собою масові арешти та обшуки, що охопили не тільки Галичину, але і досягнули Відня. Серед львівських академіків були затримані І.Франко, М.Павлик, І.Мандичевський, О.Заячківський, І.Белей, Л.Заклинський, у Відні члени “Січі” Ф.Сельський та О.Терлецький¹¹⁶. Обшуки були проведені в приміщеннях товариств “Просвіта”, “Академічний кружок”, “Ognisko”, в Народному домі, у “Дружньому лихварі”, кілька разів у Греко-католицькій духовній семінарії у Львові¹¹⁷, в окремих студентів і навіть у повітах. Як згадував І.Франко, тоді було здійснено приблизно 50 обшуків¹¹⁸.

В ході розслідування, однак, з’ясувалося, що Л.Заклинський та І.Белей були тісно пов’язані тільки з гімназійними громадами¹¹⁹, а більшість арештованих взагалі не мали ніякого відношення до будь-якої таємної організації. У кінцевому підсумку звинувачення були висунуті тільки проти Е.Кобилянського, М.Павлика, І.Франка, І.Мандичевського, О.Терлецького, Ф.Сельського, А.Павлик (молодшої сестри М.Павлика)¹²⁰ та складача друкарні А.Перебендівського¹²¹. У акті звинувачення, оголошеному 10 жовтня 1877 р., на основі непрямих доказів доводилася причетність вказаних осіб до таємного соціалістичного товариства та інкримінувалася їх участь у проведенні агітації соціалістичних ідей. Мало чи не найбільшим злочином молоді подавався зв’язок її представників із М.Драгомановим, якому автори документа приписували керівну роль у закордонному соціалістичному товаристві. Його діяльність, на думку останніх, охоплювала територію від Дніпра до Карпат¹²².

Упродовж 14 – 21 січня 1878 р. тривали судові засідання. За вироком, оголошеним у останній день, всі підсудні, за винятком А.Перебендівського, були визнані членами таємного соціалістичного

товариства і засуджені до різних термінів ув'язнення. Е.Кобилянський з М.Павликом повинні були знаходитися під вартою по три місяці, І.Франко – шість тижнів, всі інші – один місяць¹²³.

Цей судовий процес, що на відміну від суду над М.Павликом у 1877 р. був відкритим¹²⁴, викликав жвавий інтерес у цілій Галичині. Ним цікавилися не тільки в містах, але й у селах краю. Кілька років пізніше М.Павлик згадував, що книги, які піднімали робітниче і соціальне питання, котрі до того часу лежали на полицях книжкових магазинів, після судових процесів 1877 і 1878 рр. були розкуплені. З'явилися також нові праці з цієї проблематики¹²⁵. Сучасний канадський історик Дж.-П.Химка зауважував, що в результаті другого процесу, у соціалістичного руху з'явилося чимало противників та водночас збільшилося число його прихильників. Він також стверджував, що коли до суду можна говорити тільки про “соціалістичні тенденції”, то після нього спостерігалось активне поширення соціалістичного руху¹²⁶.

Ф.Дашинський, у той час ще досить молода людина, а згодом один з галицьких соціалістичних теоретиків, почав цікавитися соціалізмом під впливом січневого судового процесу 1878 р. Н.Кобринська, якій тоді виповнилося 20 років, пізніше, коли стала радикальною феміністкою і визнаною письменницею згадувала, що вона була приголомшена цим судом та порушеними на ньому питаннями¹²⁷.

Однак, безперечно, найбільший вплив судовий процес справив на самих його учасників. Під його впливом зміцнилися, а до певної міри, навіть сформувалися соціалістичні переконання підсудних. Після завершення судового процесу І.Франко та М.Павлик стали свідомо та відкрито називати себе соціалістами і зайнялися організацію соціалістичного руху¹²⁸.

Значною мірою цьому сприяла позиція, яку зайняли стосовно студентів представники народовської та русофільської течій. Після арештів і одні, і другі відмежувалися від затриманих. Фактично в галицькій пресі протягом середини 1877 – початку 1878 рр. було надруковано тільки дві публікації, в котрих автори не обмежилися критикою студентів. Першою була стаття В.Навроцького “Нагінка за соціалістами і польська преса”, вміщена у часописі “Правда”. У ній

автор виступав на захист молоді¹²⁹. Другою був матеріал, надрукований у “Руському Сіоні”, у котрому наводилася характеристика підсудних. На думку автора публікації, І.Мандичевський, який в суді відмовився від соціалістичних переконань, ще не був втрачений для суспільства. Так само висувалося припущення, що І.Франко, який написав оповідання про Борислав і показав у них великий талант та продемонстрував високі моральні принципи, також ще міг виправитися. Що ж стосується М.Павлика, то після суду він однозначно тлумачився як злочинець. Особливе невдоволення серед інтелігенції викликали його виступи в суді, які спрямовувалися проти інституту шлюбу¹³⁰.

У той же час переважна більшість представників галицької еліти виступила з різкою критикою радикалів. Особливо шалені напади на І.Франка, М.Павлика та їх однодумців чинили русофіли. Члени редколегії русофільського “Слова” відкрито шкодували, що в Австро-Угорській імперії немає Сибіру, куди слід було б, на їхню думку, заслати засуджених. Представники старшого покоління народовців теж виступили проти них. Так, редактори народовських газет відмовлялися друкувати на сторінках своїх часописів твори І.Франка¹³¹, його та інших студентів виключили з товариства “Просвіта”¹³², їм було заборонено приходити в “Руську бесіду”¹³³. Невипадково, отож, засновник РУРП М.Ганкевич, аналізуючи тогочасну ситуацію, зауважував: “Довгий час самотні стояли серед своєї суспільності перші українські соціалісти “каменярі” на шляху поступу. Українська суспільність станула вороже супроти них; немилосердно покарала остракізмом перших речників соціалізму. І робили се не тільки наші москвофіли, не тільки наскрізь реакційні старорусини – але й народовці, що ідеї голошені Драгомановим вважали нещастям для України”¹³⁴.

Крім того, з огляду на судовий процес Крайовий комітет (орган галицького самоврядування) припинив виплату І.Франкові стипендії, хоча з університету його не було відраховано¹³⁵.

Однак такі кроки, як показав наступний перебіг подій, не тільки не деморалізували молодь, а сприяли ще більшій її активізації. І.Франко, вийшовши в березні 1878 р. із тюрми¹³⁶, спільно із М.Павликом зайнявся підготовкою видання нового друкованого органу. За організаційної підтримки М.Драгоманова, при фінансовій допомозі “Київської

громади”, О.Пчілки, кількох українців із Одеси та власне самого М.Драгоманова М.Павлик з І.Франком взялися до організації журналу під назвою “Громадський друг” (назва часопису була запропонована М.Драгомановим і, на думку мислителя, повинна була продемонструвати його зв’язок з “Другом”)¹³⁷.

Працюючи над виданням, організатори прагнули створити журнал, який би містив повісті з життя галичан, переклади реалістичної літератури, статті з політичної економії, історії культури, огляд суспільного і літературного життя у Галичині та Наддніпрянській Україні. Проте від самої появи часопис зазнав переслідувань. У квітні-травні 1878 р. було видано тільки два його числа, причому обидва конфісковані: перше – частково, друге – повністю. Більше того, редактора журналу М.Павлика засудили до 6 місяців ув’язнення¹³⁸. Щоб уникнути подальших переслідувань, на пропозицію І.Франка “Громадський друг” було перейменовано спочатку на “Дзвін”, а згодом на “Молот”, що представляли собою неперіодичні збірки¹³⁹. “Дзвін” з’явився замість 3-го і 4-го чисел “Громадського друга”, “Молот” відповідно замість 5-го та 6-го. Однак як і їхній попередник вони були конфісковані¹⁴⁰.

Серед авторів, які друкувалися в “Громадському друзі”, безперечно, найважливішу роль відігравали М.Павлик та І.Франко. М.Павлик опублікував у місячнику свою повість “Ребенщуківа Тетяна”, оповідання “Юрко Куликів”, вірш “Плачуть сестри ревне...”, І.Франко – початок повісті “Воа Contriktor”, вірші “Думка в тюрмі”, “Невольники”, нотатки про “Життя і побут сучасного селянина на Україні і у Франції”. Крім того, тут було надруковано ряд нотаток М.Драгоманова та його статтю “Пригоди Д.Лловайського в Галичині”, початок статті С.Крутя (Ф.Василевського) “Война Славян з турками (1875 – 1878 рр.)”, замітку “Дещо про Сербію”, матеріали Є.Борисова під назвою “Самодурство російського уряду на Україні і дещо про українські земства” та інші.

У “Дзвоні” та “Молоті” закінчено публікацію розпочатих у “Громадському друзі” матеріалів та надруковано ряд нових. Принципово важливими і актуальними на той час були стаття І.Франка “Критичні письма о галицькій інтелігенції” та популярний виклад його концепції соціалізму під назвою “Моя стріча з Олексою”. У збірниках

були вміщені статті про соціально-економічне становище українського селянства і робітництва під назвою “Сільські робітники Східної Галичини”, “Про комарнянських зарібників і оліярників”, автором яких був письменник з ініціалами “Н.С.”, а також рецензія О.Терлецького на працю професора Ю.Пляттера “Лихва на Буковині”¹⁴¹. У них також були представлені художні твори І.Франка “Каменяр”, “Патріотичні мотиви”, М.Павлика “Пропавший чоловік”, І.Деревлянци “Добровільні жертви”. У “Дзвоні” та “Молоті” були опубліковані твори Ф.Вовка, Є.Борисова, О.Пілки, К.Снігура та ще кількох літераторів, які приховувалися за різного роду криптонімами. Низку статей вміщено під рубрикою “Вісті з України” та “Вісті з Галичини”. У цих матеріалах автори торкалися проблем безправ’я, злиденного життя селянства, робітників, ремісників.¹⁴²

Тільки частина цих трьох видань змогла уникнути конфіскації, однак і вона викликала помітний резонанс у галицькому суспільстві. Свідченням цього служать спогади та епістолярна спадщина тогочасних діячів. Для прикладу, у листі до М.Драгоманова М.Павлик писав, що все більше молоді схиляється на бік видавців “Громадського Друга”. Після виходу другого числа часопису М.Павлик відзначав, що його просто рвуть, однак якщо старші це роблять через несприйняття викладених у ньому ідей, то молодь, навпаки, зачитуючи його до дир. І.Франко, характеризуючи відношення молоді до журналу, писав, що остання горнеться до нього, читає, передає з рук у руки¹⁴³. Тогочасний гімназист Г.Величко, аналізуючи вплив, який справили часописи на нього та його товаришів, вказував: “Пригадую собі, яке надзвичайно велике враження справили на мене, а потім і на моїх товаришів, поодинокі числа “Громадського друга”, “Дзвона”, “Молота”. Багато дечого ми не розуміли, але живі, міцні статті зривали полуду з очей. Перевертали догори ногами всякі пересуди релігійні і суспільні...”¹⁴⁴. Загалом, оцінюючи значення та роль “Громадського друга”, “Дзвона” і “Молота”, І.Франко зазначав, що вони справили великий вплив на все українське галицьке суспільство.

Після припинення видавництва “Молота” гурток студентської молоді, що об’єднувався навколо згаданих видань, задумав під керівництвом І.Франка видавати двотижневу науково-літературну газету для гімназистів та студентів університету під назвою “Нова

основа”¹⁴⁵. Цей часопис за своїм характером повинен був бути близьким до “Молота” та женеvських видань М. Драгоманова, але радикальні ідеї мали висловлюватися у ньому дуже обережно, щоб не викликати переслідувань зі сторони поліції та судових органів¹⁴⁶.

Вихід часопису планувався на листопад 1879 р. Однак задум не був реалізований, насамперед через відсутність особи, яка б взяла на себе функцію відповідального редактора¹⁴⁷. С. Жидовський, який повинен був зайняти цю посаду, вже після публікації програми видання відмовився від неї¹⁴⁸. А оскільки ініціатори “Нової основи”, в тому числі й І. Франко, за австрійськими законами на той час ще не були повнолітніми, ніхто з них не міг бути офіційним редактором¹⁴⁹. Зацікавлення проєктованим часописом зменшила також поява з 1 жовтня 1879 р. народовського часопису “Батьківщина”, що мав займатися “переважно справами народними”¹⁵⁰. Не сприяла появі нового видання і негативна позиція представників старшої інтелігенції¹⁵¹. Ще однією причиною була відсутність належного матеріального забезпечення проєктованого видання¹⁵².

Одночасно молоді галицькі радикали прагнули здійснювати більш практичні кроки, спрямовані на покращення становища простого народу. Однак в цей період, усвідомлюючи свою слабкість, вони змушені були шукати союзників. Обставини які склалися, продемонстрували, що серед двох потенційних союзників – народовців та польських соціалістів, другі більше підходили на цю роль, так як ґрунтували свої погляди на аналогічній класовій ідеології. Хоча народовці були близькі до радикалів на ниві національного відродження¹⁵³, проте вони рішуче відкидали соціалістичну теорію, а серед провідників народовського табору в той час побутувала думка, що у Галичині взагалі не існує ні робітничого (В. Барвінський), ні селянського питання (звертаючись до М. Драгоманова, один із лідерів народовців К. Сушкевич зауважував: “У нас селянського питання взагалі нема. Ви стоїте за тим, щоб нашим хлопам дати більше землі. Але ви не знаєте нашого народу: дайте йому землю, то він ляже під грушею і спатиме...”)¹⁵⁴.

Тож у середині 1878 р. І. Франко та М. Павлик налагодили контакти із учасниками польського робітничого руху у Галичині: А. Маньковським, А. Скерлем, Б. Червенським, Б. Лімановським. В цей же час

І.Франко познайомився¹⁵⁵ зі сполонізованим українцем Й.Данилюком¹⁵⁶, який готував до випуску газету “Раса” (“Праця”). Перший номер часопису вийшов 1 липня 1878 р.¹⁵⁷, а вже з серпня він з М.Павликом увійшли до групи основних співробітників газети. Майже одразу вони взяли на себе основний тягар редакційної роботи. В одній із неопублікованих праць, написаній у 1880 р., М.Павлик згадував, що впродовж 1878 – 1879 рр. “Раса” підтримувалася у соціалістичному і науково-популярному напрямках виключно літературною працею членів редакції “Громадського друга”¹⁵⁸. Про поважну роль, яку відігравав І.Франко у редакції “Расу”, свідчить той факт, що наприкінці 1879 р. його було обрано неофіційним редактором часопису. У той же час при газеті був утворений українсько-польський редакційний комітет, до складу якого увійшли І.Франко, М.Павлик, А.Маньковський, Й.Данилюк, Б.Червеньський¹⁵⁹. Комітет був пов’язаний із робітничими організаціями у Львові, Кракові, з студентами і політичними емігрантами в Женеві, а через них з соціалістичними діячами в Російській імперії¹⁶⁰.

На початку 1879 р. за ініціативою І.Франка та М.Павлика газету “Раса”, що до того часу була часописом друкарів, перетворено на загальноробітничий орган¹⁶¹, а її редакційний комітет практично став дієвим центром, котрий здійснював керівництво робітничим рухом у Галичині¹⁶².

Працюючи редактором “Расу”, І.Франко був одним із найактивніших її дописувачів. Зокрема, на сторінках газети він надрукував 35 публікацій, в яких висвітлював становище робітників Львова, Дрогобича, Борислава, на теоретичному рівні розглядав актуальні проблеми робітничого руху у Галичині, популяризував соціалістичні ідеї. Відомий дослідник С.Трусевич підкреслював, що саме І.Франку належали майже всі програмні статті газети від серпня 1878 до кінця 1881 рр. Поряд з тим, йому вдавалося поєднувати публіцистичну діяльність із освітньою роботою з робітниками. Зокрема, маючи тісні контакти з бориславськими робітниками, І.Франко був активним учасником нелегальної організації “Робітничча спілка”, що діяла у 1876 – 1879 рр. у Бориславі та ставила собі за мету діяльність, спрямовану на підвищення суспільно-політичної свідомості робітників¹⁶³.

Для роботи такого плану у квітні 1878 р. І.Франко підготував брошуру “Катехизис економічного соціалізму”, яка була опублікована

без зазначення автора, під назвою “Zasady socializmu, wyłożone w pytaniach i odpowiedziach” (“Основи соціалізму, викладені в питаннях та відповідях”). У ній він розкривав суть капіталістичної експлуатації, доступно викладав економічний зміст соціалізму та обґрунтовував необхідність зміни капіталістичного ладу¹⁶⁴. Наступного року І.Франко підготував елементарний підручник з політичної економії, що базувався на працях Дж.Міля, М.Чернишевського та К.Маркса¹⁶⁵.

Таким чином, представники української радикальної молоді, а в першу чергу І.Франко та М.Павлик, відіграли помітну роль у робітничому коронного краю. Тож не випадково на першому з'їзді галицьких соціал-демократів, який проходив 31 січня – 2 лютого 1890 р., у рефераті про історію робітничого руху, виголошеному Д.Гудецом, вказувалося, що серйозну роботу у робітничому середовищі першими почали у 1878 р. “...руські соціалісти М.Павлик та І.Франко...”¹⁶⁶.

Арешти у червні-липні 1877 р. та судовий процес у січні 1878 р. спровокували значні зміни у середовищі українського студентства. Чи не найпершим наслідком, який потягнули за собою арешти, стало припинення видавництва “Друга”. Різка зміна ідейного спрямування часопису у середині 1876, а потім на початку 1877 рр., впровадження простої народної мови призвели до скорочення числа його передплатників. Крім того, русофіли, що продовжували утримувати касу “Академічного кружка”, відмовлялися фінансувати журнал, публікації якого суперечили їхнім поглядам. Як наслідок, на початку 1877 р. “Друг” опинився у дуже складній фінансовій ситуації¹⁶⁷. Невипадково в цей час виділ “Кружка” кілька разів піднімав питання про припинення видання і тільки супротив членів редакційного комітету¹⁶⁸ та фінансова допомога М.Драгоманова дозволили ще на деякий час продовжити існування журналу¹⁶⁹.

Помітні зрушення в цей час спостерігалися у “Дружньому лихварі”. У 1877 – 1878 навчальному році центр студентського життя знаходився у “Академічному кружку”, а у “Дружньому лихварі” фактично були відсутні будь-які прояви активності¹⁷⁰. З наступного року розпочалося відродження товариства. Після того як у травні 1877 р. в “Академічному товаристві” знову запанували русофіли, з нього, як вже згадувалося, вийшли або були виключені всі більш-менш активні студенти, які не поділяли поглядів нового керівництва¹⁷¹. Більшість з них вступили у

“Дружній лихвар”. Таким чином, у товаристві зібралися молоді люди, що сповідували народовські та соціалістичні ідеї, в тому числі І. Франко та І. Белів¹⁷² (зауважимо, що І. Франко навчався у Львівському університеті впродовж 1875 – 1880 рр.¹⁷³).

У результаті такого стану речей у “Лихварі” між окремими членами час від часу спалахували гострі суперечки. На перших порах після суду народовський напрямок був представлений більш масово, тож до 1879 – 1880 навчального року його представники переважали¹⁷⁴. Це дозволяло їм чинити тиск на активніших, але менш чисельних радикалів. Так, наприклад, 30 травня виділ товариства не дозволив І. Франкові виступити з рефератом “Про відносини науки до життя”¹⁷⁵.

З часом серед прихильників радикальних ідей все більше наростав опір проти такого становища. Особливо напруженою у цьому плані виявилася друга половина 1879 р. На загальних зборах товариства, що відбулися 29 жовтня 1879 р., голова “Дружнього лихваря” А. Чайківський виступив з пропозицією, щоб заборонити членам товариства одночасно записуватися і до “Академічного кружка”. Проти цього внесення рішуче виступив І. Франко, зазначаючи, що подібна директива обмежує свободу особистості. Крім того, І. Франко запропонував провести зміни до статуту товариства у тому напрямку, щоб у ньому більше уваги приділялося інтелектуальній освіті. З метою реалізації даної ініціативи, він радив зайнятися підготовкою якнайбільшої кількості наукових виступів та зобов’язати членів товариства, хоча б один раз на рік, виступати з доповіддю. Згадані збори з незначними змінами прийняли всі пропозиції І. Франка. Більше того, для кращої організації наукової роботи була створена так звана “відчитова комісія”¹⁷⁶, до складу якої увійшли Є. Олесницький (голова), І. Франко, С. Данилович¹⁷⁷, А. Кос, В. Білецький та інші¹⁷⁸. Однак прийняття пропозицій І. Франка, поява та діяльність комісії не залагодили суперечки, а ще більше їх загострили. Так склалося, що на відміну від керівництва товариства, “відчитова комісія” була представлена прихильниками радикальних ідей, які прагнули якнайширшої самостійності у своїй діяльності. Відповідні прагнення викликали супротив зі сторони виділу товариства і особливо його секретаря І. Кокорудза¹⁷⁹.

Протиріччя між прихильниками двох національно-політичних напрямків призвели до інциденту, що мав місце у кінці 1879 р. і був

пов'язаний з виступом С.Даниловича. Тема виступу не сподобалася членам виділу, тож вони заборонили С.Даниловичу виступати з ним, про що на стіні у приміщенні товариства була вміщена відповідна ухвала. Проте, не дивлячись на це та на усні звернення голови “Дружнього лихваря” А.Чайківського, реферат був прочитаний. Це викликало невдоволення у виділу і проти С.Даниловича, який виступав та Є.Олесницького, що дозволив виступ, планувалося вжити дисциплінарних заходів. Хоча цього і не було зроблено, однак після конфлікту кілька місяців в товаристві фактично не проводилося ніякої діяльності¹⁸⁰.

За іншою версією причиною стагнації, що охопила “Дружній лихвар” на початку 1880 р., стали суперечки навколо реферату І.Франка на тему твору Г.Гайне “Германія”. О.Назарук та О.Охримович у праці “Хроніка руху української академічної молоді від 1861 р. до 1908” стверджували, що після нього, за порадою “старших” народовців виділ “Дружнього лихваря” звернув увагу на те, що І.Франко в останній рік не був записаний у члени товариства. Було запропоновано прийняти його повторно, проте під час голосування більшість виступила проти цього¹⁸¹. Як наслідок, І.Франко залишив товариство, а його прихильники масово усунулися від діяльності у ньому, так що “Дружній лихвар”, зазнавши фінансових труднощів, змушений був залишити приміщення, яке займав і мало не припинив свого існування^{182 * 183}.

Паралельно із вищеописаними процесами у “Дружньому лихварі” життя українського студентства протікало також у дещо іншій площині. Навіть поза межами товариства його члени зберігали поділ на радикалів та народовців і відповідно об'єднувалися перші навколо І.Франка, другі – навколо В.Барвінського¹⁸⁴.

---

* Що стосується І.Франка, то він перебуваючи у важкому матеріальному становищі, у кінці зими змушений був залишити Львів. Він поїхав у село Березів Нижній (Коломийського повіту), де мав підготувати до іспиту на атестат зрілості учителя К.Геника. Однак, оскільки на той час у Коломийському та Косовському повітах спостерігалось піднесення селянського руху, І.Франко, відомий як небезпечний агітатор соціалістичних ідей, був затриманий органами поліції. Безпосередньою причиною його арешту послужив замах на вїйта села Москалівна (поблизу Косова) і відмова селян платити податки. Приїзд І.Франка у цих умовах видався поліції, яка вела за ним постійний нагляд, підозрілим і як наслідок, Франко три місяці провів у коломиїській тюрмі.

Навколо І.Франка в той час об'єднувався досить великий гурток молоді, до котрого входили А.Кос, Є.Олесницький, І.Белей та інші особи. Осередком цього гуртка служила квартира І.Франка. Є.Олесницький, даючи оцінку впливу, якого зазнав він та його товариші у так званому “Франковому кружку”, писав: “На Галицькій Русі не було чоловіка, що мав би такий вплив на сучасну молодь, який мав свого часу Іван Франко... На вулиці Клійнівській (тут знаходився будинок, в якому тоді мешкав І.Франко. – *І.Г.*)... була для тих хто, що мали там приступ, справжня нова школа, яка вводила нас у світ нових принципів, нових поглядів. В моєму житті не мав я другої доби таких рішучих еволюцій у світогляді, яку пережив я як студент перших двох літ університету під впливом Івана Франка”¹⁸⁵.

Серед інших причин такий вплив був викликаний обставиною, що у той час І.Франко вже володів значною бібліотекою, більшість творів якої були для Галичини великою рідкістю. Так, у його книгозбірні були підшивка “Вестника Европы”, “Отечественных записок”, твори В.Белінського, М.Добролюбова, Е.Золі, Г.Флобера, Ф.Лассаля, М.Драгоманова, П.Мирного та інші. Знайомство з працями даних авторів дозволяло членам гуртка ближче познайомитися з прогресивною європейською наукою, засадами демократії, що було значним досягненням в умовах консервативного галицького суспільства і, як згадував той же Є.Олесницький, пробивало “провали в тій кам’яній стіні, яку поклато перед нами наше тодішнє публічне виховання і гнила бездушна рутенщина...”¹⁸⁶.

В своєму гуртку І.Франко намагався привити молодим колегам схильність до природничих та суспільних наук. Однак, будучи в той час переконаним соціалістом, основний акцент робив на економічні питання¹⁸⁷, які вважав першочерговими та найбільш важливими в житті будь-якого суспільства¹⁸⁸. Досить частим явищем на квартирі І.Франка були диспути, які, як правило, стосувалися соціальних питань¹⁸⁹.

Загальновідомим є факт, що Франко вивчав та перекладав праці К.Маркса та Ф.Енгельса¹⁹⁰, а у квітні 1878 р. навіть написав брошуру “Катехизис економічного соціалізму”, яка на той час була одним з найкращих творів, в котрому популяризувалося вчення К.Маркса на території, де проживали українці¹⁹¹. Однак і тоді І.Франко не був сліпим

послідовником марксистських ідей, що, не дуже акцентуючи, визнавалося вітчизняними науковцями ще у радянські часи¹⁹². Він не тільки по-іншому розумів деякі соціалістичні поняття, але й висував ідеї, які суперечили основним постулатам марксизму. Зокрема, у “Катехизисі економічного соціалізму” І.Франко, заперечуючи вчення К.Маркса про диктатуру пролетаріату, стверджував, що “ідея соціалізму... простує до скасування всіх класових привілеїв”¹⁹³. Так само в листі до О.Рошкевич від 20 вересня 1878 р., описуючи соціалістичний устрій, до якого він прагнув, І.Франко вказував, що при ньому щезнуть всякі класові привілеї і нерівність, а єдиним критерієм, за яким буде визначатися цінність людини, стане корисна праця для блага суспільства¹⁹⁴.

Крім того, І.Франко, якого у радянські часи називали “вічним революціонером”, ніколи не був прихильником революційного перевороту, а відстоював еволюційний шлях розвитку в напрямку соціалізації економічного життя людства¹⁹⁵. Що стосується поняття “революції”, то у вже згаданому нами листі до О.Рошкевич він зазначав: “Під словом всесвітня революція, я не розумію всесвітній бунт бідних проти багатих, всесвітню різанину... винахід парових машин, телеграфів, фонографів, мікрофонів, електричних машин і т. д. спроваджує в світі хто знає, чи не більшу революцію. Я розумію під революцією саме цілий великий ряд таких культурних, наукових і політичних фактів... котрі змінюють всі дотогочасні поняття і основу, і цілий розвиток якогось народу...”¹⁹⁶.

Саме такі ідеї тривалий період були провідними у гуртку, що об’єднувався навколо І.Франка. Певні зміни в ньому наступили після повернення з Швейцарії М.Павлика. Його погляди також справили значний вплив на формування світогляду молодих радикалів. Великий прихильник ідей М.Драгоманова М.Павлик, прозваний членами гуртка “трубою Драгоманова”, намагався в будь-якій ситуації проповідувати його думки, роблячи при цьому наголос на праці для народу та самопожертві для його блага. За словами члена гуртка С.Даниловича, М.Павлик “перевертав наші думки від мрій про міжнародний соціалізм до ідейної роботи безпосередньо в народі і для народу”¹⁹⁷.

Як реакція на зростання впливу І.Франка серед молоді, у кінці 1878 р. один з лідерів народовської течії В.Барвінський організував

окрему академічну громаду, яка базувалася на політичних і соціальних принципах, що були характерні для українофілів, які гуртувалися навколо часопису “Правда”. Час-від-часу на квартирі В.Барвінського відбувалися збори, на яких останній, проповідуючи ідеї народництва, намагався перешкодити І.Франкові та його гуртку взяти верх у середовищі українського студентства. Крім того, в процесі розмов аргументовано доводилася шкідливість відносин із І.Франком, оскільки це мало закрити перед молодими людьми дорогу в будь-які урядові установи. В кінцевому підсумку дійшло до того, що на одних таких зборах хтось із студентів виступив з пропозицією, щоб з “Дружнього лихваря” виключити, як небезпечних І.Франка, І.Белея, В.Полянського, В.Білецького та К.Бондарівського. Однак така думка викликала невдоволення у більшості присутніх в тому числі й організатора. Частина студентів після цього інциденту вийшла з гуртка В.Барвінського¹⁹⁸, до того ж, як видно з подальшої нормалізації стосунків між І.Франком й В.Барвінським¹⁹⁹ та в середині “Дружнього лихваря”²⁰⁰, довго він не проіснував.

Судові процеси 1877 та 1878 років, поява радикалів та питання, які вони підняли перед галицькою громадськістю справили помітний вплив не тільки на студентську молодь, але й на ціле галицьке суспільство. Насамперед, це стосується тієї частини української інтелігенції, яка дотримувалася українофільської ідеології. На середину 70-х рр. народовці практично залишалися літературно-мовною течією, яка не мала майже ніякого впливу на селі²⁰¹. Так, під час перших народних виборів до парламенту у 1873 р. народовці за умов відсутності політичної організації та належної програми дій, змогли провести в цей законодавчий орган тільки одного свого посла – С.Качалу. Однак він був обраний у польських виборчих округах²⁰². До ослаблення народовців спричинився провал ініційованого Ю.Лаврівським порозуміння з поляками. У зв’язку з цим, більшість народовців відійшли від активної політичної діяльності і навіть не брали участі у сеймовій виборчій кампанії 1876 р.²⁰³. Згадуючи становище народовців у 1878 р., Є.Олесницький писав: “Ціла львівська Русь-Україна концентрувалася в товаристві “Руська бесіда”, що займала тоді дві кімнати при вулиці Краківській ч. 14, а обабіч них у дуже малій кімнатці містилася “Просвіта”. Політичної ролі не відігравали

народовці тоді ніякої, їх одинокий часопис “Правда” виходив дуже неправильно, часом раз на кілька місяців... Книжечки “Просвіти” виходили мляві, обмежені переважно на передруки... Збори “Просвіти”, які раз у рік відбувалися у Львові, згромаджували ледво кілька десятків осіб і не виходили поза рамки сухих адміністративних рефератів...”²⁰⁴. У середині 1876 р. основна народовська організація – “Просвіта” нараховувала тільки дещо більше 300 членів²⁰⁵.

Поява радикалів, їхні ідеї змінили такий стан речей. У праці “Руські партійні еволюції в Галичині” М.Павлик вказував: “Відбиваючись від нас старші партії змушені були ставати ближче до народу. Особливо це стосується народовців...”²⁰⁶. (Таким чином, не дивлячись на критику, яку спрямовували проти радикалів В.Барвінський, Д.Танячкевич та інші народовці від “соціалістичних процесів”²⁰⁷, з цього часу вони стали налагоджувати тісніші контакти з простим народом. Вони почали засновувати в провінції філії “Просвіти”, організовувати наукові виступи, видавати більше літератури, орієнтованої на селян²⁰⁸. Особливо важливим кроком, спрямованим на зближення з народом, стало видання у 1879 р. Ю.Романчуком газети “Батьківщина”²⁰⁹. Редакція органу основну увагу звертала на насущні проблеми галицького селянства, соціальні відносини у східній частині коронного краю чим викликала зацікавлення різних прошарків галицького суспільства²¹⁰ і навіть соціалістів І.Франка та М.Драгоманова. Крім того, в руслі цих змін народовцями спочатку в 1880, а згодом у 1883 р. були скликані всенародні віча²¹¹, на яких основну масу присутніх складали селяни. На першому віче, що відбулося 30 листопада 1880 р., до Львова з'їхалося 2500 представників селянства з цілої Галичини²¹². На них, особливо на другому, поряд з національно-політичними і релігійними проблемами помітне місце займало питання соціально-економічного становища українського селянства²¹³.

Тож не випадково М.Павлик, даючи згодом аналіз діяльності народовців та русофілів, писав, що “...у 80-ті роки... загал руської інтелігенції обох партій в Галичині... керується витвореними в 7 десятку через руську молодь суспільними засадами...”²¹⁴.

Як бачимо, поява в політичному спектрі Галичини радикальної течії сприяла політизації народовського напрямку, його зближенню з

простим народом та привела до зростання політичної активності українського селянства. Ще більш помітний вплив діячі українського радикального напрямку справили на робітничий рух. За їхньої безпосередньої участі практично відбувалося організаційне становлення галицького робітничого руху, формувалися його ідеологічні засади²¹⁵. Крім того, саме радикали перші в галицькому суспільстві актуалізували питання соціальної рівності чоловіків і жінок²¹⁶.

Певна нормалізація у відносинах між народовською течією і радикалами²¹⁷, а також Перший з'їзд українських студентів Австро-Угорської імперії, що відбувся у Коломиї 17 вересня 1880 р.²¹⁸, значно активізував товариське життя галицького студентства²¹⁹.

Для “Дружнього лихваря” та “Академічного кружка” цей рік був ознаменований новим зближенням між товариствами. Резолюція коломийського з'їзду, яка зобов'язала “Академічний кружок” та “Дружній лихвар” працювати в напрямку консолідації, об'єднання попереднього року українських студентів, які навчалися у Віденському університеті (спочатку вони гуртувалися у товариствах “Січ” та “Русская Основа”. Коли місцева влада не дозволила їм створити спільну організацію під назвою “Молода Русь”, представники другого товариства вступили до “Січі”), а також головування у них двох вихідців із Тернополя Р.Бачинського та Є.Олесницького створювали сприятливий ґрунт для налагодження тісніших взаємин між обома організаціями²²⁰. Як наслідок, у жовтні 1880 р. представниками “Дружнього лихваря” були організовані загальні збори українського студентства Львова, на яких велися переговори про умови об'єднання²²¹, а 8 лютого 1881 р.²²² обидва товариства у залі Народного дому влаштували спільний бал, що викликав схвальні відгуки серед представників старшої інтелігенції. Однак таке ситуативне зближення, позбавлене серйозного ідеологічного підґрунтя, під тиском русофільської партії дуже швидко зазнало краху²²³.

Тому на Другому з'їзді українського студентства Австро-Угорщини, який проходив 7 серпня 1884 р. у Коломиї²²⁴ і був організований “Академічним братством” (так з 1882 р. став називатися “Дружній лихвар”)²²⁵, представники “Академічного кружка” не були присутні²²⁶.

Загалом, 1880-ті рр. були періодом, коли українські студенти, що гуртувалися в “Академічному братстві”, мали більш тісніші контакти з польськими студентами ніж з представниками “Академічного кружка”. Зокрема, члени “Братства” брали участь у заходах, організованих товариствами “Bratnia pomoc”, “Czytelnia akademicka”²²⁷, у спільних українсько-польських акціях²²⁸, а на початку 1883 р. виділи “Академічного братства” та “Bratniej pomocy” навіть вели переговори про об’єднання товариств²²⁹. У 1888 р., коли українські слухачі Львівського університету розпочали боротьбу за їхній рівноправний статус у цьому закладі із студентами польської національності, їх у такого роду діяльності підтримали студенти-поляки Вищої політехнічної школи. У цьому навчальному закладі традиційно спостерігалися досить приязні стосунки між представниками обох народностей. До складу “Towarzystwa bratniej pomocy sluchaczy poltechniki” (“Товариства братньої допомоги слухачів політехніки”), яка відіграла важливу роль у житті студентів, входили молоді люди без огляду на національність. У 1888–1890 рр. до керівництва цього товариства входили два українці, а А.Корнеля у 1890 р. навіть був вибраний його головою. Співпрацювали також студенти різних національностей у організації “Kółko zachętny naukowej” (“Гурток наукового заохочення”). Керівником цього “лівого” товариства був С.Козловський, а найбільш активними учасниками А.Корнеля, К.Маковський, Я.Куцьмида²³⁰.

Для українського студентства майже весь період 80-х рр. ХІХ ст. у плані суспільно-політичної діяльності був часом відносно малоактивним. Участь студентів у суспільно-політичних акціях була мінімальна. Фактично більшість справ, яким студенти в той час займалися, зазвичай мали дуже опосередковане відношення до політики. Так, два загальностудентські віча 1880 та 1884 рр., що зібрали представників українського студентства зі Львова, Відня, Чернівців²³¹, не вийшли за національно-культурні межі. Студенти обмежились порушенням проблем заснування у Львівському університеті медичного факультету, кафедри історії України, а також обговорювали питання тісніших взаємин українського студентства імперії та заснування нового студентського часопису²³².

Не виходили також за літературно-наукові межі і видання, в яких студентство брало участь. Це стосується і “Дрібної бібліотеки”, яку

в 1879 р. видавали студенти на чолі з І. Франком та І. Белеєм²³³. Це так само відноситься до “Антології”, що вийшла друком у 1881 р.²³⁴ та “Руської бібліотеки”, яка видавалася впродовж 1883 – 1885 рр.²³⁵.

Досить резонансним та неоднозначним явищем у житті галицького студентства у 1880-ті рр. були мандрівки, які, починаючи від 1883 р., стали щорічними і перетворилися на звичний спосіб активного відпочинку молоді²³⁶. Загалом, цей рух носив культурно-просвітницьке спрямування і зводився, насамперед, до знайомства з історичними пам’ятками, життям народу, передбачав виступи мандрівників з доповідями, концертами. Однак, як свідчить документація “Академічного братства”, організатори мандрівок намагалися враховувати під час своїх виступів і концертів етнічний склад, національно-політичну орієнтацію жителів тих чи інших місцевостей, сприяючи таким чином зростанню національної свідомості мешканців населених пунктів, які вони відвідували²³⁷. До того ж учать у русі І. Франка, який був його ініціатором²³⁸, а на перших порах ще й керівником²³⁹, додавала подорожам ще більшого політичного забарвлення. Невипадково, отже, поліція вела постійний нагляд за ходом мандрівок та її учасниками²⁴⁰. Описуючи підготовку до мандрівки у 1885 р., комісар поліції доносив у намісництво, що “задумана мандрівка не вільна від політичних тенденцій і що ініціатори мають намір з піснею на вустах і живим словом наблизитися до народу і таким чином розбудити в ньому національний дух”²⁴¹. Інколи органи поліції навіть втручалися в хід мандрівок, забороняючи ті чи інші виступи²⁴².

Щоправда, такі дії владних структур не були масовими і не мали якихось відчутних наслідків. Виступи мандрівників не виходили за межі закону, тож реальних підстав для втручання не було.

В результаті зваженої підготовчої роботи мандрівний рух набув масового характеру. У ньому поряд з академіками, представниками старшої інтелігенції брали участь учні гімназій і навіть молодь із Наддніпрянської України²⁴³. Подорожі дозволили налагодити тісні контакти як між різними групами української молоді, так і між молоддю та старшим поколінням галицької інтелігенції. Учасник мандрівного руху І. Куровець, підводячи його підсумки, писав: “Ті студентські мандрівки мали свою історію та своє змагання, вони гуртували в цілій

Галичині молодь і знайомили її між собою. В час канікул через мандрівку оживало в глухій провінції Галичини життя, йшов обмін думками, розповсюдження брошур, різних видань, а що найважливіше – поширення новіших книжок...”²⁴⁴.

Таким чином, український національний рух, який був поширений у містах Галичини і в першу чергу у Львові, завдяки студентським мандрівкам почав розповсюджуватися і в повітах, здобуваючи для нього нових прихильників. Це дозволяє нам стверджувати, що студентські мандрівки 80-х рр. XIX ст. стали однією із найважливіших складових, що створили підґрунтя політизації українського національного руху на початку 1890-х рр. та сприяли налагодженню тісніших зв’язків між галицькою молоддю та інтелігенцією з Наддніпрянської України.

У першій половині 80-х рр. участь українських студентів у якихось суспільно-політичних акціях носила ситуативний характер і не була наслідком якоїсь цілеспрямованої діяльності. Однак члени “Академічного братства” у цей час все ж таки брали участь у окремих акціях, що виходили за культурницькі рамки. Так, студенти спричинилися до появи та популяризації газети “Діло” – найавторитетнішого українського галицького органу кінця XIX – початку XX ст.²⁴⁵. Зокрема, Є.Олесницький як представник студентської молоді входив до складу організаційного комітету часопису, а під час різдвяних свят 1880 р. студенти розгорнули у містах і селах Галичини активну агітаційну діяльність, в результаті якої вже в перший місяць існування газети вона нараховувала більше 400 передплатників²⁴⁶. Крім того, на пропозицію студентів К.Левицького та А.Чайківського при підтримці адміністратора часопису Д.Гладиловича, редакційний комітет “Діла” був перетворений у видавничу спілку, у зв’язку з чим він став власністю всієї української громадськості²⁴⁷.

Представники “Дружнього лихваря” також були задіяні у підготовці першого всенародного віча, що відбулося 30 листопада 1880 р. у Львові. Вище згадуваний Є.Олесницький, тогочасний голова “Дружнього лихваря”, входив до організаційного комітету віча²⁴⁸.

Резонансною подією в житті Галичини, яка викликала бурхливу реакцію в середовищі галицької інтелігенції, був похорон канцеляриста скарбової дирекції А.Нарольського (відбувся 30 листопада 1884 р.).

Українські студенти брали безпосередню участь у цьому похороні²⁴⁹. Член “Просвіти” та Товариства імені Т.Шевченка А.Нарольський в останні роки свого життя дещо відійшов від народовської течії та налагодив контакти з радикалами, і, зокрема, з М.Павликом²⁵⁰. Саме останній поряд із братом покійного займався його похованням²⁵¹. Поховальна церемонія, однак, за передсмертним проханням покійного, який не належав ні до якої конфесії²⁵², відбулася без участі священника. Спочатку біля могили виступив М.Павлик, розповідаючи про життя та погляди померлого, а потім присутні студенти заспівали пісні “Вічная пам’ять” та “Ще не вмерла Україна”.

Хоча у похованні брало участь мало людей, невдовзі його перебіг став загальновідомим. На сторінках польської та русофільської преси з’явилися матеріали, в яких критикувалася народовська течія через те, що члена їхньої “партії”, одного із засновників “Просвіти”, було поховано без священника. У відповідь на це, народовці через свої органи заявили, що вони не мають ніякого відношення до поховання та висловилися з критичними зауваженнями на адресу його організаторів і насамперед М.Павлика²⁵³. Зауважимо, що саме після похорону А.Нарольського, за представниками молоді, які сповідували соціалістичні погляди, закріпилася назва “радикали”²⁵⁴.

Незначна активність українського студентства у суспільно-політичній площині впродовж 80-х рр. ХІХ ст. була компенсована у кінці десятиліття. Цій діяльності, щоправда, передували моменти, які простежувалися ще від початку десятиліття і були пов’язані зі студентами-соціалістами. Зауважимо, що хоча “Академічне братство”, маючи тісні контакти з представниками народовської течії та своє приміщення у будинку “Руської бесіди”²⁵⁵ до кінця 1880-х рр. і розглядалося як товариство народовського спрямування²⁵⁶, однак серед його членів спостерігалось поступове наростання соціалістичних тенденцій²⁵⁷. У зв’язку з цим, ще від початку 1880-х рр., як бачимо з донесень поліції, за “Академічним братством” вівся нагляд на предмет наявності в товаристві агітації соціалістичних ідей²⁵⁸. А у листопаді 1885 р. у бібліотеці товариства поліція провела ревізію, в ході якої було виявлено та конфісковано сім заборонених книг²⁵⁹. Про зростання в “Академічному братстві” впливу радикальних ідей свідчать спогади О.Маковея про те, що на початку 1887 р, він, будучи учнем гімназії,

під час одного із візитів до “Академічного братства” слухав реферат Є.Петрушевича про погляди Ф.Лассалья²⁶⁰. Підтверджує відповідну тезу і лист К.Трильовського до М.Драгоманова, написаний у липні 1886 р., в якому йдеться про зростання “поступового (радикального. – Г.І.) руху”²⁶¹.

Відповідні тенденції матеріалізувалися у тому, що саме Є.Петрушевича, прихильника радикальних ідей, було обрано головою “Академічного братства” на 1887 – 1888 навчальний рік²⁶². Отож, не випадково у жовтні 1887 р. І.Франко у листі до М.Драгоманова вказував, що старші народовці “...лютують на теперішній заряд “Братства”... за його реалістичний та позитивістичний напрям...”²⁶³, чим черговий раз засвідчив перевагу у товаристві радикальних ідей*²⁶⁴. Очевидно, не останню роль у цьому процесі відіграв сам І.Франко. Він завжди підтримував тісні контакти з членами товариства та брав участь у багатьох заходах, які вони організовували²⁶⁵. Підтвердженням цієї тези можуть служити слова К.Трильовського, який в листі до М.Драгоманова у 1886 р. називав І.Франка “провідником, котрий утворив теперішню молодіж”. Він вказував, що І.Франко “той “жар горючий, що спершу очі наші поразив” котрий Ви (мається на увазі М.Драгоманов. – Г.І.) кинули, розніс він далеко, він повів молодь до науки, до читання, він молоді і тепер служить чим може”²⁶⁶.

’ Перевага у “Академічному братстві” студентів-радикалів на початку 1888 р. дала свої практичні результати. У цей час члени товариства задумали заснувати періодичний орган під назвою “Наукова бібліотека”. Для цієї мети вони спочатку зібрали незначну суму грошей та запросили до співпраці визнаних публіцистів: І.Франка та М.Павлика. Саме вони спільно із головою “Академічного братства” Є.Петрушевичем склали редакційний комітет “Наукової бібліотеки”. Такий склад редакторів журналу справив помітний вплив на його

---

* Щоправда, при цьому не відбувалося якихось серйозних конфліктів між молодими радикалами та старшими народовцями. Про це може свідчити хоча б той факт, що під час похоронів С.Качали у листопаді 1888 р., поряд із лідерами народовської течії, послами Січинським та Ю.Романчуком від імені студентської молоді виступав К.Трильовський.

характер. Попри науково-популярне спрямування видання через призму ряду статей часопису простежувався помітний вплив позитивізму, що в той час було характерним для радикалів, а також зустрічалися соціально спрямовані матеріали. Ще більш заполітизованим виявився другий номер. Після його виходу серед народівців деякий час навіть побутувала думка про належність видавців журналу до анархічно-революційного товариства²⁶⁷. Однак після двох номерів видання “Наукової бібліотеки” було припинено, хоча вже були зібрані матеріали для двох наступних²⁶⁸.

Ще менш успішною виявилася чергова видавнича справа студентів. У першій половині 1888 р. член “Академічного братства” В.Будзиновський²⁶⁹ та представник “Братньої помочі слухачів політехніки”²⁷⁰ С.Козловський задумали видавати новий літературно-науковий часопис під назвою “Товариш”, який би носив радикальне спрямування²⁷¹. Як і в попередньому випадку, організатори поряд із українськими і польськими студентами О.Маковесом, М.Ганкевичем, К.Трильовським, В.Арцішевським та З.Сиверином запросили до співпраці І.Франка та М.Павлика²⁷². Перший з них практично був редактором “Товариша”, у той час, коли С.Козловський був його видавцем²⁷³. Перший номер часопису вийшов 10 липня 1888 р.²⁷⁴ і містив статті І.Франка, М.Павлика, М.Драгоманова, Н.Кобринької, студентів В.Будзиновського, О.Маковея²⁷⁵.

Часопис був добре сприйнятий галицькою інтелігенцією, про що свідчать відгуки в газеті “Зоря”. Але після появи першого числа видавництво припинилося. Хоча на початку вересня І.Франко став готувати матеріали для наступного випуску, у жовтні між ним та молоддю на чолі з В.Будзиновським стався конфлікт. Студенти звинуватили І.Франка у тому, що в часописі вміщено замало праць “молодих” його співробітників, що “Товариш” занадто “націоналістичний” та “реакційний”, вказували що він мав би бути менш практичним, а більше теоретичним та європейським²⁷⁶. Підданий критиці зі сторони молоді, І.Франко залишив посаду редактора, а представники студентства, не маючи досвіду редакційної роботи та коштів на подальшу публікацію, не змогли видати друге число часопису²⁷⁷.

Іншим напрямком, куди українські студенти спрямували в кінці 80-х рр. свою енергію, став робітничий та селянський рух. Відповідно

можна виділити два напрямки, які існували в середовищі українських студентів-радикалів: “марксистичні” і “драгоманівські”.

До перших можна віднести, насамперед С.Козловського, В.Будзиновського та М.Ганкевича. В той час вони були найбільшими послідовниками ідей К.Маркса та підтримували найтісніші контакти з польськими студентами та робітниками.

У липні 1888 р. відбувся страйк львівських пекарів, які домагалися покращення умов праці, скорочення тривалості робочого дня та збільшення заробітної платні. Поряд з представниками польського соціалістичного руху активну агітаційну діяльність під час страйку пекарів розгорнули українські студенти В.Будзиновський, М.Драбик, М.Ганкевич. М.Ганкевич та В.Будзиновський разом із І.Франком та студентом О.Маковесом також фігурували у страйку пекарів у 1889 р.²⁷⁸. Поряд з цим, С.Козловський та В.Будзиновський друкували свої статті у газеті “Граса” та допомагали у її редагуванні. У 1889 р. українські студенти брали участь у організації ремісничих зібрань. Львівська поліція навіть зазначала, що С.Козловський того року, в значній мірі, спричинився до відродження ремісничого руху. Він організував або сприяв організації кількох ремісничих зібрань, зокрема зборів 13 січня 1889 р., на яких обговорювався проект робітничих палат та 16 червня 1889 р., що були присвячені розгляду питання страхування робітників у разі нещасних випадків. Крім того, С.Козловський виступав на зборах 30 травня 1889 р., де висловлювався на підтримку делегування представників львівських робітників на установчий конгрес II інтернаціоналу у Парижі²⁷⁹.

Серед прихильників ідей М.Драгоманова найпомітнішою постаттю був вже згадуваний К.Трильовський. Починаючи від 1886 р., він був активним учасником вічевого руху²⁸⁰. Одночасно на сторінках галицької преси К.Трильовський публікував присвячені віче матеріали, в яких піддавав критиці представників інтелігенції за прорахунки в організації та проведенні такого роду заходів²⁸¹. Крім того, у Снятині він заснував читальню, в якій організовував різні заходи, що мали просвітню мету²⁸².

Драгоманівський напрямок у кінці 80-х рр. XIX ст. займав досить сильні позиції у “Академічному братстві”, що, значною мірою, було зумовлено мандрівним рухом та впливом, що мали на товариство

І.Франко та М.Павлик. В.Охримович, який впродовж 1888 – 1893 рр. був студентом Львівського університету та членом “Академічного братства”, вказував, що на наукові виступи, які відбувалися у товаристві, час від часу приходили О.Терлецький, М.Павлик і особливо часто їх відвідував І.Франко²⁸³. Між обома течіями існували досить серйозні протиріччя, тож коли у жовтні 1888 р. головою “Академічного братства” був обраний К.Трильовський²⁸⁴, це викликало невдоволення серед “марксистів”, а один з найактивніших членів товариства В.Будзиновський на знак протесту навіть вийшов із нього.

Проте цей розкол серед студентів-соціалістів не був тривалий, чому, як не парадоксально, посприяв судовий процес, зокрема так звана “справа Дегена”²⁸⁵. Вона була пов’язана із представниками української молоді із Наддніпрянської України. Починаючи як мінімум від 1886 р., вони під час літніх канікул приїжджали в Галичину та брали участь у студентських мандрівках²⁸⁶. Так само було і у 1889 р., коли влітку сюди прибула група молоді, до якої входили слухачі Київського університету Б.Кістяківський, А.Маршинський, С.Деген та інші. Однак, як тільки вони вирушили із Наддніпрянщини, у Києві австрійському консулові було повідомлено, що до Галичини вирушила група київських студентів з метою підбурення селян проти духовенства²⁸⁷. Крім того повідомлялося, що їх туди направив М.Драгоманов. Цього було достатньо, щоб приїжджих, які хотіли відпочити в Карпатах, ознайомитися з життям галичан та вдосконалити свою розмовну українську мову, було заарештовано²⁸⁸. Поряд з ними були затримані І.Франко, М.Павлик, студент А.Скородинський²⁸⁹, а у письменниці Н.Кобринської, студентів В.Охримовича, К.Трильовського, О.Маковея, О.Колесси, які контактували з прибулими, здійснено обшук. Вказаних осіб було також допитано²⁹⁰.

Заарештовані були обвинувачені у зв’язках із революційними таємними організаціями, у пропаганді небезпечних для існуючого суспільного ладу ідей та намаганні залучити до таємних організацій молодь²⁹¹. У процесі слідства було допитано велику кількість осіб. Однак їхні зізнання засвідчили, що київські студенти, які прибули в Галичину, здійснювали мандрівки у гори, збирали етнографічні матеріали і не займалися пропагандою соціалістичних ідей. Як наслідок, не дивлячись зусилля поліцейних структур, їм не вдалося

виявити ніяких фактів, які б підтверджували звинувачення. Тому суд так і не відбувся, а затриманих звільнили²⁹².

Такий прояв бруталності галицьких чиновників значно активізував галицьке суспільство. З іншого боку, він підштовхнув українських академіків до тіснішої консолідації²⁹³.

Помітним явищем у житті галицького студентства в кінці 80-х рр. XIX ст. стала боротьба за їхні права та свободи. Активізація галицького студентства, зростання в його середовищі популярності соціалістичних ідей викликали незадоволення галицького намісництва. Щоб запобігти поширенню таких явищ, 16 жовтня 1888 р. було видано розпорядження, за яким студентські товариства повинні були повідомляти поліцію про будь-які заходи, що в них організовувалися та виробити чіткий регламент діяльності їхніх гуртків²⁹⁴.

Цей документ призвів до об'єднавчих процесів як в середині окремих студентських товариств, про що свідчить спільна робота ще недавніх політичних опонентів²⁹⁵, так і до налагодження тісніших зв'язків між польським та українськими студентами²⁹⁶.

З ініціативи С.Козловського студенти Львівського університету та Вищої політехнічної школи 31 жовтня 1888 р. провели університетські збори, на яких було вирішено надіслати на адресу намісника та сейму апеляцію з вимогою скасування цієї постанови. Згодом, бачачи, що їх звернення не дало ніяких результатів, молодь на чолі з С.Козловським вдалася до іншої тактики. Була створена нова організація – студентська спілка кількох вищих навчальних закладів, яка не була звичайним товариством і як наслідок, не підпадала під дію згаданого розпорядження. С.Козловський, В.Будзиновський, К.Гужицький, Т.Каспарук, О.Лімановський зайнялися розробкою статуту спілки. У квітні 1889 р. до організаційного комітету було прийнято трьох представників від Дублянської аграрної академії²⁹⁷.

Найпомітнішим заходом студентства у ході боротьби за їхні права стало віче, проведене 9 – 10 березня 1889 р. Воно було наймасовішою акцією студентства Львова впродовж 1880-х рр. Організатори заходу українці В.Будзиновський, С.Козловський та поляк Я.Каспарек²⁹⁸ шляхом поіменних запрошень закликали на збори представників львівських навчальних закладів: університету, політехніки, слухачів львівської ветеринарної та Дублянської аграрної академії. У перший

день на збори прибуло від 300 до 500 студентів²⁹⁹, а на другий, не дивлячись на заборону ректора університету для своїх студентів³⁰⁰, – приблизно тисяча³⁰¹.

Збори очолив С.Козловський, до комітету було обрано В.Будзиновського, К.Трильовського, Я.Каспарука, Й.Френкеля та інших³⁰². Зібрані студенти обговорили широке коло питань. Зокрема, вони вели мову про видання спільного студентського часопису, який би друкувався польською й українською мовами³⁰³, про новий військовий закон, конфесійні школи³⁰⁴, становище вищої освіти. Було прийняте рішення надіслати міністрові віросповідання та просвіти петицію³⁰⁵ з вимогою його відставки³⁰⁶. Крім того, студент В.Маркович торкнувся справи експлуатації студентів у адвокатських канторах та управліннях³⁰⁷, а К.Трильовський, аналізуючи участь молоді у суспільному житті, від імені студентів виступив із критичними зауваженнями стосовно зловживань, яких допускалася влада в ході виборів³⁰⁸.

Другого дня після зборів студенти навіть зробили спробу провести демонстрацію під будинком намісництва, однак під тиском поліції змушені були відмовитися від неї³⁰⁹.

Згадані збори зумовили також певні негативні наслідки. Зокрема, Сенат університету, провівши дисциплінарне слідство³¹⁰, оголосив догану В.Охримовичу, Є.Левицькому, до того ж через участь у віче В.Охримович, Є.Левицький та М.Ганкевич змушені були перевестися з філософського на правничий факультет³¹¹. В.Будзиновський та С.Козловський були виключені відповідно з університету та політехнічної школи.

Ще одним наслідком, який спровокували збори, став розрив представниками “Академічного братства” відносин із частиною польських студентів, що гуртувалися навколо “Czytelni academickej”. Після відповідних зібрань польські студенти, які дотримувалися націоналістичного спрямування та об’єднувалися у названому товаристві, підписали декларацію, що їх засуджувала. У відкритому листі вони заявили, що “космополіти” скликали збори і що ці збори не мають відношення до польської справи. 23 березня 1889 р. члени “Czytelni academickej” провели бурхливі загальні збори з метою остаточного з’ясування позиції більшості членів товариства у цьому

питанні. Після напруженої дискусії противники зібрань 9 – 10 березня з перевагою в один голос (50 проти 49) переважили своїх опонентів. Після цього останні вийшли зі складу “Czytelni academickej”, а українські студенти, згуртовані у “Академічному братстві” та члени товариства взаємної допомоги Вищої політехнічної школи припинили з ними всякі стосунки³¹².

Крім того, тільки частково були реалізовані прийняті на зборах постанови³¹³. Однак з іншого боку, збори продемонстрували організаційне зростання студентства та перетворення його на досить впливову громадську силу. До того ж спільні заходи української та польської студентської молоді засвідчили перевагу у той час серед студентства соціальної спрямованості над національною.

Що стосується русофільського “Академічного кружка”, то в період після 1877 р. він втратив провідну роль, яку раніше займав серед українського студентства. Перш за все, враховуючи досвід подій 1876 – 1877 рр., коли в товаристві гору взяли противники русофільства, керівництво “Кружка” намагалося бути дуже уважним при підборі нових членів³¹⁴. Отож не випадково у кількісному плані “Академічний кружок” значно програвав у порівнянні з попереднім періодом. Зокрема, якщо в 1874 р. в товаристві нараховувалося 145 членів, то у 1884 р. – тільки 32³¹⁵, а ще через два роки зі слів К.Трильовського в “Академічному кружку” було стільки членів, що вистачало тільки для того, щоб обрати представників виділу³¹⁶.

До того ж дуже негативні наслідки для розвитку товариства мав так званий “процес О.Грабар”. По-перше, під час арештів, пов’язаних з даним судовим процесом, у січні 1882 р. було затримано касира товариства В.Лаголу³¹⁷, а в ході обшуку забрані до суду діловодські книги³¹⁸. Хоча В.Лагола і не був засуджений³¹⁹, проте сам факт арешту, безперечно, деморалізував членів “Академічного кружка”. Крім того, відсутність діловодських книг товариства, які кілька місяців залишалися в суді, були додатковим стримуючим чинником на шляху планомірної роботи³²⁰. З іншого боку, під час процесу над русофілами широкій громадськості стало відомо про їх зв’язки з російським царизмом³²¹ та про грошову допомогу, яку вони отримували від різних російських інституцій³²². І хоча за браком доказів русофілам не було доказано “державної зради”, чого прагнув прокурор, проте факти, що

з'ясувалися в ході слідства, дискредитували русофілів та призвели до поступової втрати їхньою течією впливу у Галичині³²³. Опосередковано ці обставини також негативно відбилися на діяльності “Академічного кружка”³²⁴.

Після суду члени товариства особливо наполегливо намагалися акцентувати увагу на тому, що вони є прихильниками мовної і літературної єдності з росіянами, однак ні в якому разі не політичної³²⁵. В наступні роки “Академічний кружок” займався майже виключно науковою та літературною діяльністю³²⁶, за рамки якої виходила хіба що організація виступів у повітах. Ці заходи “Академічний кружок” став проводити за прикладом “Академічного братства” з 1885 р. з метою підтримки у селах та містечках русофільських впливів³²⁷.

До певної міри, свого роду суспільно-політичною маніфестацією можна вважати ухвалу, прийняту загальними зборами товариства від 7 листопада 1886 р. Згідно з нею вся адміністративна документація товариства повинна була вестися російською мовою³²⁸. Крім того, “Академічний кружок” у 1888 – 1889 рр. спільно із представниками “Академічного братства” та польськими колегами брав участь у боротьбі за збереження студентських прав та свобод³²⁹. Зокрема, голова “Академічного кружка” В.Курилович був обраний до комітету, котрий займався підготовкою до вже згадуваних зборів 9 – 10 березня 1889 р.³³⁰ та разом із іншими членами товариства був присутній на віче 9 березня. Щоправда, А.Кирилович практично не був задіяний у підготовці зборів, а участь у них члени “Академічного кружка” брали тільки пасивну³³¹.

Таким чином, починаючи з середини 70-х років ХІХ ст., під дією ідей, висунутих молодими людьми, які щойно прийшли в університет та під впливом зовнішніх чинників і, насамперед листів-пошань М. Драгоманова, в середовищі українського студентства, а разом з тим і в політичному спектрі Східної Галичини зароджується та робить перші кроки соціалістична течія.

Першим осередком цієї політичної течії стало студентське товариство “Академічний кружок”, яке від початку свого існування традиційно вважалося русофільським. Однак, починаючи від 1874 р., після заснування студентами періодичного видання під назвою “Друг” воно стало центром, довкола якого гуртувалися найбільш дієві

представники молоді, що дотримувалися русофільської, народовської і так званої “рутенської” орієнтації. Основними поборниками нового напрямку були І.Франко, М.Павлик, І.Мандичевський та інші.

З цим новим рухом пов'язана поява та утвердження в Східній Галичині ідеалів рівності, свободи, братерства, посилення реалістичних тенденцій у літературі та акцент на соціальні моменти. Прихильники цього напрямку відсунули на другий план мовні та літературні суперечки, що були каменем спотикання між народовцями і русофілами, та основну свою увагу зосередили на виявленні і вирішенні найбільш злободенних проблем простого народу. Молоді соціалісти в порівнянні з ранніми народовцями, які першими підняли питання допомоги простим галичанам, проводили у цій площині більш активну, певною мірою, навіть систематичну роботу. Студенти-соціалісти досліджували умови життя простого галицького люду, реалістично змальовували його на сторінках галицької преси (у тому числі і студентської), а також стояли біля витоків організаційного становлення робітничого руху у коронному краї.

На перших порах соціалістичні ідеї були поширені тільки серед незначного числа студентів, які до того ж спочатку ідентифікували себе як народовців з більш прогресивними поглядами. Ситуація кардинально змінилася після судових процесів 1877 та 1878 рр., які були проведені у Львові над представниками соціалістичного руху з Російської імперії та галицькими студентами І.Франком, М.Павликом, І.Мандичевським, Ф.Сельським та іншими. Ці процеси, з однієї сторони, викликали зацікавлення серед широкої громадськості соціалістичними ідеями, а з іншої – радикалізували їхніх учасників. Саме після суду 1878 р. студенти почали відкрито називати себе соціалістами та відносити до нової течії, яка не мала нічого спільного ні з народовцями, ні з русофілами.

Судові процеси 1877 і 1878 рр. та радикальні ідеї, висунуті першими українськими соціалістами, справили значний вплив на подальший розвиток галицького суспільства. Вони підштовхнули народовців, які станом на 70-ті рр. становили незначну групу міської інтелігенції, позбавлену будь-якого впливу на селі (де жила основна маса українського населення) та частково русофілів більшу увагу звертати на народ, його потреби та проблеми. Загалом, в значній мірі кроки, які

у 80-ті рр. XIX ст. здійснювалися як народовцями, так і русофілами являли собою реалізацію ідей, висунутих в Галичині студентами-соціалістами.

У середовищі українського студентства Східної Галичини в кінці 1870-х рр., як і на початку десятиліття були, представлені три напрямки. Однак поряд з русофілами та народовцями на зміну рутенцям, ідеали яких не мали історично підґрунтя, утвердилися радикали.

Перший напрямок був представлений студентами, які гуртувалися в “Академічному кружку”. Прискіпливе відношення до нових членів товариства, які мали довести свою лояльність до проросійських ідей та дискредитація русофілів під час “процесу О.Грабар” у 1882 р. мали для нього дуже негативні наслідки. “Академічний кружок” не тільки не зміг піднятися до рівня основного центра українського студентства, яким він був у середині 70-х рр., але й майже цілком втратив вплив серед студентства.

Радикали та пронародовські налаштовані студенти об’єднувалися навколо “Дружнього лихваря”, який у 1882 р. було перейменовано на “Академічне братство”. Саме це товариство впродовж 1880-х рр. було найвпливовішою організацією українського студентства у Східній Галичині.

Одразу після судових процесів та в першій половині 80-х рр. XIX ст. в “Академічному братстві” переважали народовці. Однак поступово радикальні ідеї охоплювали все більшу кількість членів товариства, так що у 1887 р. саме радикали стали на чолі “Академічного братства”. У кінці 1880-х рр. серед радикалів навіть простежувався поділ на “драгоманівців” та “марксистів”, при чому перші в той час переважали. Перевага студентів соціалістів ознаменувала період у житті як українського, так і польського студентства Східної Галичини, коли серед їх членів на перше місце вийшли соціальні моменти, в той час, коли національні – відійшли на другий план.

Одночасно зі зміною ідейного обличчя українського студентства змінюється і характер його діяльності. Якщо на початку та в середині 80-х рр. XIX ст. студенти, в основному, зосереджувалися на науковій та літературній діяльності, то в другій половині, а особливо в кінці

десятиліття, акцент було перенесено у суспільно-політичну площину. Студенти брали активну участь у селянському, робітничому рухах, організовували збори на захист своїх академічних прав та свобод.

Такий спалах активності академічної молоді був одним із чинників, який підготував підґрунтя для наступного етапу відродження галицьких українців, в ході якого відбулася політизація галицького руху, були утворені політичні партії сучасного зразка.

¹ Грушевський М.С. Очерк истории украинского народа. – К., 1990. – С. 330.

² Там само; На зламі століть (кінець XIX – 1917 р.) / Ю.А.Левенець (кер.), Л.П.Нагорна, М.С. Кармазіна // Політична історія України. XX ст. – Т. 1. – К., 2002. – С. 226; Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 65-66.

³ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 14.

⁴ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 71.

⁵ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 181. – Арк. 1 зв.

⁶ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 31-32.

⁷ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 181. – Арк. 1-2, 12.

⁸ Франко І. Молода Україна. Провідні ідеї та епізоди. – Львів, 1910. – С. 3-4.

⁹ Кухар Р. Віденська "Січ". Історія Українського Академічного Товариства "Січ" у Відні (1868 – 1947). – К., 1994. – С. 30.

¹⁰ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 132. – Арк. 8.

¹¹ Кухар Р. Віденська "Січ". Історія Українського Академічного Товариства "Січ" у Відні (1868 – 1947). – К., 1994. – С. 31.

¹² ЦДІАУ у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2018. – Арк. 8; Кузеля З. Історія віденської "Січи" // "Січ". Альманах в пам'ять 40-х роковин основи товариства "Січ" у Відні. – Львів, 1908. – С. 466.

¹³ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 363. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 18; Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 16; Історичний очерк розвою Товариства "Дружний Лихвар", опісля "Академічне Братство", 1871 – 1885, з передмовою дра І.Франка // Записки НТШ. – Т. LV. – 1903. – Кн. V. – С. 12.

¹⁴ Історичний очерк розвою Товариства "Дружний Лихвар", опісля "Академічне Братство", 1871 – 1885, з передмовою дра І.Франка // Записки НТШ. – Т. LV. – 1903. – Кн. V. – С. 12.

¹⁵ Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 1. 1848 – 1900 рр. – Львів, 2001. – С. 73.

¹⁶ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 7. – Спр. 4477. – Арк. 217; Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2018. – Арк. 9.

¹⁷ Басс І.І. Іван Франко. Біографія. – К, 1966. – С. 48; Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях. XIX – XX. – Львів, 2001. – С. 47.

¹⁸ Арсенич П. Родина Заклинських. – Івано-Франківськ, 1995. – С. 8.

¹⁹ ЛНБ ім. В.Стефаніка НАН України. В. р. – Ф. 48. – Спр. 247. – Арк. 1; Протокол допиту І.Франка про його зв'язки з М.Драгомановим, складений Львівським крайовим карним

- судом (21 червня 1877 р.) // Історія Львова в документах і матеріалах. – К., 1986. – С. 134.
- ²⁰ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 45.
- ²¹ Калинович В.І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів, 1967. – С. 19.
- ²² Трусевич С.М. Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50 – 70-х рр. ХІХ ст. – К., 1978. – С. 138.
- ²³ Стахів М. Пробудження нації. Історія українського політичного руху: IV частина. – Львів, 1939. – С. 23.
- ²⁴ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 19.
- ²⁵ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 81.
- ²⁶ Отчетъ выдѣла Акад. Кругжа за годъ 1873. – Львов, 1873. – С. 10.
- ²⁷ Отповѣдь на письмо г. Украинца // Друг. – 1875. – 15 (27) червня.
- ²⁸ Перепись А. Языкъ в галицкой литературѣ // Друг. – 1875. – 1(13) серпня; Перепись А. Языкъ в галицкой литературѣ // Друг. – 1875. – 15(27) серпня; Перепись А. Языкъ в галицкой литературѣ // Друг. – 1875. – 1(13) вересня; Перепись А. Языкъ в галицкой литературѣ // Друг. – 1875. – 1(13) вересня.
- ²⁹ Языкъ в галицкой литературѣ // Друг. – 1875. – 1(13) серпня.
- ³⁰ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 7. – Спр. 4101. – Арк. 60; Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 37.
- ³¹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 36.
- ³² Іван Белей (В першу річницю смерті) // Діло. – 1922. – 22 жовтня.
- ³³ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 7. – Спр. 4101. – Арк. 60-63.
- ³⁴ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 9. – арк. 38.
- ³⁵ Там само. – Арк. 39; Отповѣдь на "второе письмо" г. Украинца // Друг. – 1876. – 15 (27) березня.
- ³⁶ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 38.
- ³⁷ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 17.
- ³⁸ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 7. – Спр. 4101. – Арк. 62.
- ³⁹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 17.
- ⁴⁰ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 82.
- ⁴¹ Объявление // Друг. – 1876. – 15 (27) травня.
- ⁴² Новий устав Академічного кружка // Слово. – 1871. – 8 (20) грудня.
- ⁴³ ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. В. р. – Ф. 166. – Спр. 1. – Арк. 1; Спр. 2. – Арк. 9.
- ⁴⁴ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 19.
- ⁴⁵ Дольницький А. Спомини про молодого Івана Франка // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 100.
- ⁴⁶ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 17-18.
- ⁴⁷ TANDEM! (Поєднання академічних Товариств) // Друг. – 1876. – 1(13) липня.
- ⁴⁸ Перегляд діяльності руських товариств // Правда. – 1876.ж – 31 (19) липня.
- ⁴⁹ Справозданье зъ дѣяльности Выдѣлу Товариства "Академіческой кружокъ" за рѣкъ шк. 1876 // Друг. – 1876. – 1 (13) листопада.
- ⁵⁰ Новинки // Слово. – 1877. – 3 (15) березня.
- ⁵¹ Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 1. 1848 – 1900 рр. – Львів, 2001. – С. 75.

⁵² Там само. – С. 322.

⁵³ Франко І. Молода Україна. Провідні ідеї і епізоди. – Львів, 1910. – С. 3.

⁵⁴ Новинки // Друг. – 1876. – 1(13) липня; Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 84.

⁵⁵ Новинки // Друг. – 1876. – 1(13) липня.

⁵⁶ Качкан В. Михайло Павлик: нарис життя і творчості. – К., 1986. – С. 19.

⁵⁷ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 82.

⁵⁸ Лозинський М. Михайло Павлик. Його життя і діяльність. З приводу дволітньої річниці смерті в дні 26 січня // Вісник Союзу визволення України. – 1917. – Ч. 136. – С. 84.

⁵⁹ Павлик М. Потреба етнографічно-статистичної роботи в Галичині // Друг. – 1876. – 24 липня (5 серпня).

⁶⁰ Павлик М. Потреба етнографічно-статистичної роботи в Галичині // Друг. – 1876. – 15 (27) серпня.

⁶¹ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 82-83.

⁶² Историчний очерк розвою Товариства "Дружний Лихвар", опісля "Академічне Братство", 1871 – 1885, з передмовою дра І.Франка // Записки НТШ. – Т. LV. – 1903. – Кн. V. – С. 15-16.

⁶³ Там само. – С. 16.

⁶⁴ Розпорядження президії Намісництва Долинському староству про необхідність в'янути характер зв'язків І.Франка з робітниками тартаків у Веліджі (7 липня 1877 р.) // Іван Франко. Документи і матеріали 1856 – 1865. – К., 1966. – С. 45; Басс І.І. Іван Франко. Біографія. – К., 1966. – С. 63.

⁶⁵ Данилович С. І.Франко – духовний отець Радикальної партії в Галичині // Іван Франко в воспоминаннях сучасників. – М., 1966. – С. 53; Дольницький А. Спомини про молодого Івана Франка // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 106.

⁶⁶ Протокол допиту І.Франка про його зв'язки з М.Драгомановим, складений Львівським крайовим карним судом (21 червня 1877 р.) // Історія Львова в документах і матеріалах. – К., 1986. – С. 134.

⁶⁷ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 85, 87-88.

⁶⁸ Арсенич П. Родина Заклинських. – Івано-Франківськ, 1995. – С. 8-9.

⁶⁹ Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 41. – К., 1984. – С. 376.

⁷⁰ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 84.

⁷¹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 5 зв.

⁷² Качкан В.А. Українське народознавство в іменах. У 2 ч. – Ч. 1. – К., 1994. – С. 13;

Качкан В.А. Українське народознавство в іменах. У 2 ч. – Ч. 2. – К., 1995. – С. 125.

⁷³ Калинович В.І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів, 1967. – С. 43, 45.

⁷⁴ Там само. – С. 56.

- ⁷⁵ Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 1. 1848 – 1900 рр. – Львів, 2001. – С. 76.
- ⁷⁶ Протокол допиту студента Львівського університету В.Курбаса про діяльність І.Франка у товаристві "Академічний кружок" (4 липня 1877 р.) // Іван Франко. Документи і матеріали 1856 – 1965. – К., 1966. – С. 45; Літературні весті. Т.Г. Шевченко. Кобзарь // Друг. – 1876. – 1(13) липня.
- ⁷⁷ Історичний очерк розвою Товариства "Дружний Лихвар", опісля "Академічне Братство", 1871 – 1885, з передмовою дра І.Франка // Записки НТШ. – Т. LV. – 1903. – Кн. V. – С. 17.
- ⁷⁸ "Друг" а "Слово" и ще дещо-денешо на сесю тему // Друг. – 1876. – 1(13) листопада; Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 84.
- ⁷⁹ Новинки // Друг. – 1876. – 15 (27) серпня; Історичний очерк розвою Товариства "Дружний Лихвар", опісля "Академічне Братство", 1871 – 1885, з передмовою дра І.Франка // Записки НТШ. – Т. LV. – 1903. – Кн. V. – С. 17.
- ⁸⁰ Протокол засідання редакційного комітету журналу "Друг" про обрання І.Франка секретарем комітету та друкування його повісті "Петрії і Довбуцуки" // Іван Франко. Документи і матеріали 1856 – 1965. – К., 1966. – С. 31.
- ⁸¹ Історичний очерк розвою Товариства "Дружний Лихвар", опісля "Академічне Братство", 1871 – 1885, з передмовою дра І.Франка // Записки НТШ. – Т. LV. – 1903. – Кн. V. – С. 17; Новинки // Правда. – 1876. – 15 (3) вересня.
- ⁸² ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 7. – Спр. 4101. – Арк. 107-108; Гурак І. Українське студентство Східної Галичини у середині 70-х рр. ХІХ ст.: пошуки нових шляхів розвитку та національно-політичного обличчя // Схід. – 2005. – № 4. – С. 56.
- ⁸³ Історичний очерк розвою Товариства "Дружний Лихвар", опісля "Академічне Братство", 1871 – 1885, з передмовою дра І.Франка // Записки НТШ. – Т. LV. – 1903. – Кн. V. – С. 18.
- ⁸⁴ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 64.
- ⁸⁵ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 7. – Спр. 4101. – Арк. 108-109.
- ⁸⁶ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 64.
- ⁸⁷ Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 48. Листи (1874 – 1885). – К., 1986. – С. 618.
- ⁸⁸ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 63.
- ⁸⁹ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 85.
- ⁹⁰ Басс І.І. Іван Франко. Біографія. – К., 1966. – С.60.
- ⁹¹ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 85.
- ⁹² До М.П. Драгоманова (близько 16 березня 1877 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 48. Листи (1874 – 1885). – К., 1986. – С. 64.
- ⁹³ Історичний очерк розвою Товариства "Дружний Лихвар", опісля "Академічне Братство", 1871 – 1885, з передмовою дра І.Франка // Записки НТШ. – Т. LV. – 1903. – Кн. V. – С. 19.
- ⁹⁴ Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 41. Літературно-критичні праці. – К., 1984. – С. 377.

- ⁹⁵ Трусевич С.М. Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50 – 70-х рр. ХІХ ст. – К., 1978. – С. 138.
- ⁹⁶ ЛНБ ім. В.Стефаніка НАН України. В. р. – Ф. 1. – Спр. 507. – Арк. 18.
- ⁹⁷ Кугутяк М. Проблема українського університету в суспільно-політичному русі Східної Галичини (1848 – 1918) // Науковий збірник Українського Вільного Університету. Матеріали конференції “Український Вільний Університет з минулого в майбутнє. До 70-річчя з часу заснування”. – Львів, 13 – 14 лютого 1992 р. – Мюнхен – Львів, 1993. – С. 18.
- ⁹⁸ До М.П.Драгоманова (13 лютого 1877 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 48. Листи (1874 – 1885). – К., 1986. – С. 62.
- ⁹⁹ До М.П.Драгоманова (26 квітня 1890 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 49. Листи (1886 – 1894) – К., 1986. – С. 245; Возняк М.С. З життя і творчості Івана Франка. – К., 1955. – С. 17.
- ¹⁰⁰ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 87.
- ¹⁰¹ Дей О.І. Іван Франко. Життя і діяльність. – К., 1981. – С. 43; Калинович В.І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів, 1967. – С. 24-26.
- ¹⁰² Новинки // Слово. – 1877. – 8 (20) січня.
- ¹⁰³ Калинович В.І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів, 1967. – С. 27-28.
- ¹⁰⁴ Трусевич С.М. Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50 – 70-х рр. ХІХ ст. – К., 1978. – С. 140.
- ¹⁰⁵ Калинович В.І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів, 1967. – С. 29.
- ¹⁰⁶ Новинки, замітки і дописи // Правда. – 1877. – 31 (19) січня.
- ¹⁰⁷ Новинки, замітки і дописи // Правда. – 1877. – 30 (18) березня; Калинович В.І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів, 1967. – С. 31.
- ¹⁰⁸ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 65.
- ¹⁰⁹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 7. – Спр. 4101. – Арк. 116.
- ¹¹⁰ Там само. – Арк. 156.
- ¹¹¹ Там само. – Арк. 115.
- ¹¹² Там само. – Арк. 153.
- ¹¹³ Новинки // Слово. – 1877. – 18 (30) червня.
- ¹¹⁴ Калинович В.І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів, 1967. – С. 34-35.
- ¹¹⁵ Д(октор) Остап Терлецький. Спомини і матеріали // Франко І. Збірник творів у 50-ти томах. – Т. 33. Літературно-критичні праці (1900 – 1902). – К., 1982. – С. 343.
- ¹¹⁶ Калинович В.І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів, 1967. – С. 36, 38, 43, 45.
- ¹¹⁷ Д(октор) Остап Терлецький. Спомини і матеріали // Франко І. Збірник творів у 50-ти томах. – Т. 33. Літературно-критичні праці (1900 – 1902). – К., 1982. – С. 343; Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 89.
- ¹¹⁸ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2018. – Арк. 14.
- ¹¹⁹ Калинович В.І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів, 1967. – С. 43-45.

- ¹²⁰ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 89.
- ¹²¹ Калинович В.І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів, 1967. – С. 65, 69.
- ¹²² Обвинувачувальний акт державної прокуратури у Львові у справі І.Франка, М.Павлика, М. Котурницького та інших, обвинувачених у приналежності до таємних організацій // Франко Іван. Документи і матеріали 1856 – 1965. – К., 1966. – С. 60-67.
- ¹²³ Калинович В.І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів, 1967. – С. 84-85.
- ¹²⁴ Там само. – С. 73.
- ¹²⁵ Hornowa E. Ukraiński obóz postępowy i jego współpraca z polską lewicą społeczną w Galicji 1876 – 1855. – Wrocław – Warszawa – Kraków, 1988. – S. 26.
- ¹²⁶ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 89.
- ¹²⁷ Там само. – С. 91.
- ¹²⁸ Там само. – С. 90-91.
- ¹²⁹ Трусевич С.М. Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50 – 70 -х рр. ХІХ ст. – К., 1978. – С. 140.
- ¹³⁰ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 91-92.
- ¹³¹ Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ – 1939 рр.). – Івано-Франківськ, 1993. – С. 66.
- ¹³² До товариства "Просвіта" у Львові (близько 25 березня 1892 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 49. Листи (1886 – 1894). – К., 1986. – С. 325; Чайковський А. Мої спомини про Івана Франка // Чайковський А. Спогади. Листи. Дослідження: У 3 т. – Т. 1. – Львів, 2002. – С. 184.
- ¹³³ Лукич В. Воспоминания об Иване Франко // Иван Франко в воспоминаниях современников. – М., 1966. – С. 45.
- ¹³⁴ Ганкевич М. З перед двадцяти літ // Календар "Вперед". – Львів, 1920. – С. 71.
- ¹³⁵ Калинович В.І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів, 1967. – С. 90.
- ¹³⁶ Там само. – С. 88.
- ¹³⁷ Животко А. Історія української преси. – Мюнхен, 1898 – 90. – С. 127.
- ¹³⁸ Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 1. 1848 – 1900 рр. – Львів, 2001. – С. 77.
- ¹³⁹ Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 41. Літературно-критичні праці. – К., 1984. – С. 377.
- ¹⁴⁰ Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 41. Літературно-критичні праці. – К., 1984. – С. 377; Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 1. 1848 – 1900 рр. – Львів, 2001. – С. 77.
- ¹⁴¹ Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 1. 1848 – 1900 рр. – Львів, 2001. – С. 77-78; Трусевич С.М. Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50 – 70-х рр. ХІХ ст. – К., 1978. – С. 146.

- ¹⁴² Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 1. 1848 – 1900 рр. – Львів, 2001. – С. 78, 338, 340.
- ¹⁴³ Там само. – С. 76.
- ¹⁴⁴ Величко Г. Спомини про І.Франка // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1965. – С. 206.
- ¹⁴⁵ Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т.1. 1848 – 1900 рр. – Львів, 2001 – С. 78, 79.
- ¹⁴⁶ Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 41. Літературно-критичні праці. – К., 1984. – С. 458.
- ¹⁴⁷ Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 1. 1848 – 1900 рр. – Львів, 2001 – С. 78.
- ¹⁴⁸ До М.І.Павлика (30 липня 1879 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 48. Листи (1874 – 1885). – К., 1986. – С. 199.
- ¹⁴⁹ Животко А. Історія української преси. – Мюнхен, 1898 – 90. – С. 129.
- ¹⁵⁰ Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 1. 1848 – 1900 рр. – Львів, 2001 – С. 79.
- ¹⁵¹ Животко А. Історія української преси. – Мюнхен, 1898 – 90. – С. 129.
- ¹⁵² Олесницький Е. З перед четвертини століття (Картка з історії молодіжи університетської) // Літературно-науковий вісник. – 1904. – Т. 5. – С. 131.
- ¹⁵³ Нарис з історії суспільних рухів і політичних партій в Україні (XIX – XX ст.) / За заг. ред. Я.Й. Малика. Навчальний посібник. – Львів, 2001. – С.22.
- ¹⁵⁴ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 14; Стахів М. Проти хвиль. Історичний розвиток українського соціалістичного руху на західних українських землях. – Львів, 1934. – С. 31-32.
- ¹⁵⁵ Білецький О.І., Басс І.І., Кисельов О.І. Іван Франко життя і творчість. – К, 1956. – С. 46.
- ¹⁵⁶ Калинович В.І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів, 1967. – С. 98; Hornowa E. Ukraiński obóz postępowy i jego współpraca z polską lewicą społeczną w Galicji 1876 – 1855. – Wrocław – Warszawa – Kraków, 1988. – S. 28.
- ¹⁵⁷ Білецький О.І., Басс І.І., Кисельов О.І. Іван Франко життя і творчість. – К., 1956. – С. 47.
- ¹⁵⁸ Кравець М.М. Початок робітничого руху в Східній Галичині // З історії західноукраїнських земель. Вип. 3. – К., 1957. – С. 37-38.
- ¹⁵⁹ Трусович С.М. Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50 – 70-х рр. XIX ст. – К., 1978. – С. 152-153.
- ¹⁶⁰ Калинович В.І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів, 1967. – С. 99.
- ¹⁶¹ Кравець М.М. Початок робітничого руху в Східній Галичині // З історії західноукраїнських земель. Вип. 3. – К., 1957. – С. 38.
- ¹⁶² Кугутяк М.В. З історії політичних партій на Україні // Український історичний журнал. – 1990. – № 10. – С. 56.
- ¹⁶³ Грицак Я.Й. Трусович С.М. Іван Франко і робітничий рух у Східній Галичині у 70 – 80-х роках XIX ст. // Іван Франко і світова культура. Матеріали міжнародного симпозіуму Юнеско (Львів, 11 – 15 вересня 1986 р.). – Кн. 1. – К., 1990. – С. 343-344;

Трусевич С.М. Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50 – 70-х рр. XIX ст. – К., 1978. – С. 154.

¹⁶⁴ Лозинський М. Життя і діяльність Івана Франка (Продовжене) // Вісник Союзу визволення України. – 1917. – Ч. 153. – 3 червня. – С. 354; Трусевич С.М. Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50 – 70 -х рр. XIX ст. – К., 1978. – С. 153-154.

¹⁶⁵ Кравець М.М. Початок робітничого руху в Східній Галичині // З історії західноукраїнських земель. Вип. 3. – К., 1957. – С. 38.

¹⁶⁶ Франко І. І з'їзд галицьких соціал-демократів // Народ. – 1890. – Ч. 5 і 6. – С. 72.

¹⁶⁷ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 86.

¹⁶⁸ Лист до М.Драгоманова (16 березня 1877 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 48. Листи (1874 – 1885). – К, 1986. – С. 63.

¹⁶⁹ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 86.

¹⁷⁰ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 20.

¹⁷¹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 7. – Спр. 4101. – Арк. 153; Лукич В. Спомини про Івана Франка // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 113.

¹⁷² Історичний очерк розвою Товариства "Дружний Лихвар", опісля "Академічне Братство", 1871 – 1885, з передмовою дра І.Франка // Записки НТШ. – Т. LV. – 1903. – Кн. V. – С. 20; Олесницький Е. З перед четвертини століття (Картка з історії молодіжної університетської) // Літературно-науковий вісник. – 1904. – Т. 27. – С. 130.

¹⁷³ Свідцтво про відхід І.Франка з Львівського університету (19 листопада 1890 р.) / Іван Франко. Документи і матеріали 1856 – 1865. – К., 1966. – С. 150.

¹⁷⁴ Олесницький Е. Сторінки з мого життя ч.1 (1860 – 1890). – Львів, 1935. – С. 165.

¹⁷⁵ Історичний очерк розвою Товариства "Дружний Лихвар", опісля "Академічне Братство", 1871 – 1885, з передмовою дра І.Франка // Записки НТШ. – Т. LV. – 1903. – Кн. V. – С. 20.

¹⁷⁶ Там само. – С. 21.

¹⁷⁷ Олесницький Е. Сторінки з мого життя ч.1 (1860 – 1890). – Львів, 1935. – С. 166.

¹⁷⁸ Історичний очерк розвою Товариства "Дружний Лихвар", опісля "Академічне Братство", 1871 – 1885, з передмовою дра І.Франка // Записки НТШ. – Т. LV. – 1903. – Кн. V. – С. 21.

¹⁷⁹ Олесницький Е. Сторінки з мого життя ч.1 (1860 – 1890). – Львів, 1935. – С. 166.

¹⁸⁰ Там само. – С. 166-167.

¹⁸¹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 22-23.

¹⁸² Чайковський А. Мої спомини про Івана Франка // Чайковський А. Спогади. Листи. Дослідження: У 3 т. – Т. 1. – Львів, 2002. – С. 185.

¹⁸³ Калинович В.І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів, 1967. – С. 106-108.

¹⁸⁴ Олесницький Е. З перед четвертини століття (Картка з історії молодіжної університетської) // Літературно-науковий існик. – 1904. – Т. 27. – С. 129-130.

¹⁸⁵ Там само. – С. 130.

¹⁸⁶ Там само. – С. 130-131.

¹⁸⁷ Данилович С. Франко – духовний отець радикальної партії в Галициї // Іван Франко в воспоминаннях сучасників. – М., 1966. – С. 49.

- ¹⁸⁸ До О.М.Рошкевич (20 вересня 1878 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 48. Листи (1874 – 1885). – К., 1986. – С. 113.
- ¹⁸⁹ Данилович С. Франко – духовний отець радикальної партії в Галиції // Іван Франко в воспоминаниях современников. – М., 1966. – С. 49.
- ¹⁹⁰ Білецький О.І., Басс І.І., Кисельов О.І. Іван Франко: життя і творчість. – К., 1956. – С. 49.
- ¹⁹¹ Трусевич С.М. Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50 – 70-х рр. ХІХ ст. – К., 1978. – С. 153.
- ¹⁹² Білецький О.І., Басс І.І., Кисельов О.І. Іван Франко: життя і творчість. – К., 1956. – С. 47; Грицак Я.Й. Трусевич С.М. Іван Франко і робітничий рух у Східній Галичині у 70 – 80-х роках ХІХ ст. // Іван Франко і світова культура. Матеріали міжнародного симпозиуму Юнеско (Львів, 11 – 15 вересня 1986 р.). – Кн. 1. – К., 1990. – С. 347; Кравець М.М. Початок робітничого руху в Східній Галичині // З історії західноукраїнських земель. Вип. 3. – К, 1957. – С. 38.
- ¹⁹³ Трусевич С.М. Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50 – 70-х рр. ХІХ ст. – К., 1978. – С. 154.
- ¹⁹⁴ До О.М.Рошкевич (20 вересня 1878 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 48. Листи (1874 – 1885). – К., 1986. – С. 112.
- ¹⁹⁵ Данилович С. Франко – духовний отець радикальної партії в Галиції // Іван Франко в воспоминаниях современников. – М., 1966. – С. 50.
- ¹⁹⁶ До О.М.Рошкевич (20 вересня 1878 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 48. Листи (1874 – 1885). – К., 1986. – С. 111.
- ¹⁹⁷ Данилович С. Франко – духовний отець радикальної партії в Галиції // Іван Франко в воспоминаниях современников. – М., 1966. – С. 53.
- ¹⁹⁸ Олесницький Е. З перед четвертини століття (Картка з історії молодіжної університетської) // Літературно-науковий вісник. – 1904. – Т. 27. – С. 129-130.
- ¹⁹⁹ Олесницький Е. Сторінки з мого життя ч.1 (1860 – 1890). – Львів, 1935. – С. 168.
- ²⁰⁰ Історичний очерк розвою Товариства “Дружний Лихвар”, опісля “Академічне Братство”, 1871 – 1885, з передмовою дра І.Франка // Записки НТШ. – Т. LV. – 1903. – Кн. V. – С. 22.
- ²⁰¹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 14-15; Кугутяк М.В. Історія української націонал-демократії (1918 – 1929). – Т. 1. – Київ – Івано-Франківськ, 2002. – С. 9.
- ²⁰² Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993. – С. 60.
- ²⁰³ Янишин Б.М. Народовський рух у Галичині як суспільно-політична течія (70 – 80-ті рр. ХІХ ст.). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук / 07.00.01 – Історія України. – К., 2003. – С. 15-16.
- ²⁰⁴ Олесницький Е. З перед четвертини століття (Картка з історії молодіжної університетської) // Літературно-науковий вісник. – 1904. – Т. 27. – С. 126-127.
- ²⁰⁵ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 15.
- ²⁰⁶ Там само. – Арк. 14.
- ²⁰⁷ Калинович В.І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів, 1967. – С. 89.
- ²⁰⁸ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 15.

- ²⁰⁹ Кугутяк М.В. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993. – С. 66.
- ²¹⁰ Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 1. 1848 – 1900 рр. – Львів, 2001. – С. 78.
- ²¹¹ Франко І. Молода Україна. Провідні ідеї і епізоди. – Львів, 1910. – С. 24, 25-26.
- ²¹² Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993. – С. 67.
- ²¹³ Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993. – С. 71.
- ²¹⁴ ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. В. р. – Ф. 160. – Спр. 1. – Арк. 19.
- ²¹⁵ Білецький О.І., Басс І.І., Кисельов О.І. Іван Франко: життя і творчість. – К, 1956. – С. 48; Калинович В.І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів, 1967. – С. 98-99; Кравець М.М. Початок робітничого руху в Східній Галичині // З історії західноукраїнських земель. Вип. 3. – К., 1957. – С. 36.
- ²¹⁶ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 13.
- ²¹⁷ Олесницький Е. Сторінки з мого життя ч.1 (1860 – 1890). – Львів, 1935. С. – 168.
- ²¹⁸ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848 – 1914 на підставі споминів. – Львів, 1926. – С. 182; Черепанин М. Національно-культурний розвиток Галичини у контексті історичних подій // Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21 – 22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ, 1997. – С. 136.
- ²¹⁹ Історичний очерк розвою Товариства "Дружний Лихвар", опісля "Академічне Братство", 1871 – 1885, з передмовою дра І.Франка // Записки НТШ. – Т. LV. – 1903. – Кн. V. – С.21-22.
- ²²⁰ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848 – 1914 на підставі споминів. – Львів, 1926. – С. 182; Олесницький Е. Сторінки з мого життя ч.1 (1860 – 1890). – Львів, 1935. – С. 169; Сучасна літопись // Правда. – 1879. – Вип. V.
- ²²¹ Новинки // Діло. – 1880. – 15 (27) жовтня.
- ²²² Новинки // Діло. – 1881. – 10 (22) січня.
- ²²³ Олесницький Е. Сторінки з мого життя ч.1 (1860 – 1890). – Львів, 1935. – С. 169-170.
- ²²⁴ Андрухів І., Арсени П. Українські правники у національному відродженні Галичини: 1848 – 1939 рр. – Івано-Франківськ, 1996. – С. 9.
- ²²⁵ ДАЛО. – Ф. 297. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 36.
- ²²⁶ Янів В. Студентство // Енциклопедія українознавства. Загальна частина. – К., 1995. – С. 961.
- ²²⁷ ДАЛО. – Ф. 297. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 21, 22, 75.
- ²²⁸ ДАЛО. – Ф. 27. – Оп. 2. – Спр. 423. – Арк. 4.
- ²²⁹ ДАЛО. – Ф. 297. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 14.
- ²³⁰ Hornowa E. Ukraiński obóz postępowy i jego współpraca z polską lewicą społeczną w Galicji 1876 – 1855. – Wrocław – Warszawa – Kraków, 1988. – S. 90-91.
- ²³¹ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848 – 1914 на підставі споминів. – Львів, 1926. – С. 182, 225.
- ²³² ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 7. – Спр. 4217. – Арк. 26; Спр. 4233, Арк. 137.
- ²³³ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 40.
- ²³⁴ Історичний очерк розвою Товариства "Дружний Лихвар", опісля "Академічне Братство", 1871 – 1885, з передмовою дра І.Франка // Записки НТШ. – Т. LV. – 1903. – Кн. V. – С. 22.

- ²³⁵ ДАЛО. – Ф. 297. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 25; Історичний очерк розвою Товариства “Дружний Лихвар”, опісля “Академічне Братство”, 1871 – 1885, з передмовою дра І.Франка // Записки НТШ. – Т. LV. – 1903. – Кн. V. – С. 26.
- ²³⁶ Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях. XIX – XX ст. – Львів, 2001. – С. 80.
- ²³⁷ ДАЛО. – Ф. 297. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 1-1 зв.
- ²³⁸ Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях. XIX – XX ст. – Львів, 2001. – С. 81
- ²³⁹ Українсько-руська студентська мандрівка літом 1884 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 3. Поезії. – К., 1976. – С. 251.
- ²⁴⁰ Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях. XIX – XX ст. – Львів, 2001. – С. 82.
- ²⁴¹ Донесення дирекції поліції у Львові президії Намісництва про мандрівку студентської молоді та участь у ній І.Франка // Іван Франко. Документи і матеріали 1856 – 1965. – К., 1966. – С. 113.
- ²⁴² Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях. XIX – XX ст. – Львів, 2001. – С. 82.
- ²⁴³ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 2. – Спр. 84. – Арк. 19 зв; Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях. XIX – XX ст. – Львів, 2001. – С. 86.
- ²⁴⁴ Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях. XIX – XX ст. – Львів, 2001. – С. 86-87.
- ²⁴⁵ Ілля Кокорудз про своє життя (Докінчення) // Рідна школа. – 1938. – Ч. 15-16. – С. 245.
- ²⁴⁶ Олесницький Е. Сторінки з мого життя ч.1 (1860 – 1890). – Львів, 1935. – С. 155.
- ²⁴⁷ Левицький К. Д-р. Андрій Чайківський. Посмертний спомин // Чайківський А. Спогади. Листи. Дослідження: У 3 томах. – Т. 3. – Львів, 2002. – С. 133-134.
- ²⁴⁸ Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях. XIX – XX ст. – Львів, 2001. – С. 73.
- ²⁴⁹ ЛНБ ім. В.Стефаника НАН Укр. В. р. – ф.160. – Спр.12. – Арк. 8; Левицький К. Істрія політичної думки галицьких українців 1848 – 1914 на підставі споминів. – Львів, 1926. – С. 229.
- ²⁵⁰ ЛНБ ім. В.Стефаника НАН України. В. р. – Ф.160. – Спр.12. – Арк. 10.
- ²⁵¹ ЛНБ ім. В.Стефаника НАН України. В. р. – Ф.160. – Спр.170. – Арк. 4.
- ²⁵² Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848 – 1914 на підставі споминів. – Львів, 1926. – С. 229.
- ²⁵³ ЛНБ ім. В.Стефаника НАН України. В. р. – Ф.160. – Спр.12. – Арк. 10-12; Спр.170. – Арк. 4.
- ²⁵⁴ Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Франко І. Зібрання творів. – Т. 41. Літературно-критичні праці. – К., 1984. – С. 458; Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848 – 1914 на підставі споминів. – Львів, 1926. – С. 229.
- ²⁵⁵ Новинки // Діло. – 1881. – 17 (29) жовтня; Новинки // Діло. – 1882. – 24 лютого (8 березня); Історичний очерк розвою Товариства “Дружний Лихвар”, опісля “Академічне Братство”, 1871 – 1885, з передмовою дра І.Франка // Записки НТШ. – Т. LV. – 1903. – Кн. V. – С. 24.
- ²⁵⁶ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 2. – Спр. 84. – Арк. 13 зв-14.

- ²⁵⁷ Янів В. Студентство // Енциклопедія українознавства. Загальна частина. – К, 1995. – С. 961.
- ²⁵⁸ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 7. – Спр. 4217. – Арк. 82, 87.
- ²⁵⁹ ДАЛО. – Ф. 297. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 67, 84-84 зв.
- ²⁶⁰ Маковей О. Історія одної студентської громади. – Львів, 1912. – С. 25.
- ²⁶¹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 2. – Спр. 84. – Арк. 13-13 зв.
- ²⁶² До М.П.Драгоманова (близько 24 травня 1887 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 49. Листи (1886 – 1894). – К, 1986. – С. 113.
- ²⁶³ До М.П.Драгоманова (19 жовтня 1887 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 49. Листи (1886 – 1894). – К, 1986. – С. 126.
- ²⁶⁴ Новинки // Діло. – 1888. – 13 (1) листопада.
- ²⁶⁵ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 36; Донесення дирекції поліції у Львові президії Намісництва про мандрівку студентської молоді та участь у ній І.Франка // Іван Франко. Документи і матеріали 1856 – 1965. – К., 1966. – С. 113; Українсько-руська студентська мандрівка літом 1884 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 3. Поезії. – К, 1976. – С. 251.
- ²⁶⁶ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 2. – Спр. 84. – Арк. 12.
- ²⁶⁷ До М.П.Драгоманова (близько 24 травня 1887 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 49. Листи (1886 – 1894). – К., 1986. – С. 111-113.
- ²⁶⁸ До М.П.Драгоманова (16 квітня 1888 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 49. Листи (1886 – 1894). – К., 1986. – С. 124.
- ²⁶⁹ Будзиновський В. Як чоловік зійшов на пана. Автобіографія автора. – Львів, 1937. – С. 12.
- ²⁷⁰ Ковалюк Р. Національний рух студентів Львівської політехніки (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.). – Львів, 2002. – С. 16.
- ²⁷¹ Животко А. Історія української преси. – Мюнхен, 1898 – 90. – С. 134.
- ²⁷² Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 199-200.
- ²⁷³ Ковалюк Р. Національний рух студентів Львівської політехніки (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.). – Львів, 2002. – С. 17-18.
- ²⁷⁴ Будзиновський В. Як чоловік зійшов на пана. Автобіографія автора. – Львів, 1937. – С. 13.
- ²⁷⁵ Товариш. – 1888. – Ч. 1.
- ²⁷⁶ Животко А. Історія української преси. – Мюнхен, 1898 – 90. – С. 135-136.
- ²⁷⁷ Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 1. 1848 – 1900 рр. – Львів, 2001. – С. 106.
- ²⁷⁸ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 176-177.
- ²⁷⁹ Там само. – С. 196-197.
- ²⁸⁰ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 2. – Спр. 84. – Арк. 22.
- ²⁸¹ Снятинчук. Письмо вѣдь Снятина // Батьківщина. – 1887. – 18 (6) марця.
- ²⁸² ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 2. – Спр. 84. – Арк. 54.
- ²⁸³ Охримович В. Причинки до біографії і характеристики Івана Франка // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 234.
- ²⁸⁴ Новинки // Діло. – 1888. – 28 жовтня (9 листопада).
- ²⁸⁵ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 200-201.

- ²⁸⁶ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 2. – Спр. 84. – Арк. 19.
- ²⁸⁷ Калинович В.І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів, 1967. – С. 125-126.
- ²⁸⁸ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 201.
- ²⁸⁹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 386. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 5.
- ²⁹⁰ Калинович В.І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів, 1967. – С. 128.
- ²⁹¹ Там само. – С. 130-131.
- ²⁹² Hornowa E. Ukraiński obóz postępowy i jego współpraca z polską lewicą społeczną w Galicji 1876 – 1855. – Wrocław – Warszawa – Kraków, – 1988. – S. 86
- ²⁹³ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 201.
- ²⁹⁴ Ковалюк Р. Національний рух студентів Львівської політехніки (друга половина XIX – перша половина XX ст.). – Львів, 2002. – С. 20.
- ²⁹⁵ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 12. – Спр. 830. – Арк. 4
- ²⁹⁶ Новинки // Діло. – 1889. – 27 лютого (11 березня).
- ²⁹⁷ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 194-195.
- ²⁹⁸ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848 – 1914 на підставі споминів. – Львів, 1926. – С. 220-221.
- ²⁹⁹ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 195.
- ³⁰⁰ ДАЛО. – Ф. 27. – Оп. 2. – Спр. 423. – Арк. 4.
- ³⁰¹ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848 – 1914 на підставі споминів. – Львів, 1926. – С. 221.
- ³⁰² ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 12. – Спр. 830. – Арк. 4.
- ³⁰³ ДАЛО. – Ф. 27. – Оп. 2. – Спр. 423. – Арк. 4.
- ³⁰⁴ Хроника // Червоня Русь. – 1889. – 29 февраля (13 марта).
- ³⁰⁵ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 12. – Спр. 830. – Арк. 4.
- ³⁰⁶ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 195.
- ³⁰⁷ ДАЛО. – Ф. 27. – Оп. 2. – Спр. 423. – Арк. 4.
- ³⁰⁸ Новинки // Діло. – 1889. – 27 лютого (11 березня).
- ³⁰⁹ ДАЛО. – Ф. 27. – Оп. 2. – Спр. 423. – Арк. 4 зв.
- ³¹⁰ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 12. – Спр. 830. – Арк. 66-67, 68-69.
- ³¹¹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 42.
- ³¹² Послѣдствия студенческаго вѣча // Червоня Русь. – 1889. – 14 (26) марта; Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 195-196.
- ³¹³ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 195-196.
- ³¹⁴ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 7. – Спр. 4477. – Арк. 216-217.
- ³¹⁵ Там само. – Арк. 215.
- ³¹⁶ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 2. – Спр. 84. – Арк. 11.
- ³¹⁷ Новинки // Діло. – 1882. – 27 січня (8 лютого).

³¹⁸ Отчетъ Управляющаго комитета Общества русских студентовъ "Академический кружокъ" во Львовѣ о дѣятельности Общества въ 1881/82 году. – Львовъ, 1882. – С. 14.

³¹⁹ Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993. – С. 70.

³²⁰ Отчетъ Управляющаго комитета Общества русских студентовъ "Академический кружокъ" во Львовѣ о дѣятельности Общества въ 1881/82 году. – Львовъ, 1882. – С. 15, 18.

³²¹ Райківський І. Українське національне відродження кінця XVIII – початку XX ст. // Галичина: науково-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2000. – № 4. – С. 30.

³²² Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993. – С. 70.

³²³ Райківський І. Українське національне відродження кінця XVIII – початку XX ст. // Галичина: науково-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2000. – № 4. – С. 30.

³²⁴ Общій отчётъ из деятельности Общества русских студентов "Академический Кружокъ" во Львове за 1883/4 годъ. // Слово – 1884. – 24 листопада (6 грудня).

³²⁵ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 7. – Спр. 4217. – Арк. 90.

³²⁶ Історичний очерк розвою Товариства "Дружний Лихвар", опісля "Академічне Братство", 1871 – 1885, з передмовою дра І. Франка // Записки НТШ. – Т. LV. – 1903. – Кн. V. – С. 25; Отчетъ Управляющаго комитета Общества русских студентовъ "Академический кружокъ" во Львовѣ о дѣятельности Общества въ 1881/82 году. – Львов, 1882. – С. 9.

³²⁷ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 7. – Спр. 4477. – Арк. 151.

³²⁸ Там само. – Арк. 218-219.

³²⁹ Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях. XIX – XX ст. – Львів, 2001. – С. 77.

³³⁰ Українцы" ругаются нехорошими словами // Новая жизнь. – 1908. – № 2. – С. 3.

³³¹ В защитѣ нашей молодёжи // Червоная Русь. – 1889. – 10 (22) марта.

Розділ IV

СТУДЕНТСЬКА МОЛОДЬ ТА ПОЧАТКИ КРИСТАЛІЗАЦІЇ ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ГАЛИЦЬКИХ УКРАЇНЦІВ У 90-х рр. ХІХ ст.

У кінці 1880-х рр. значно загострилися стосунки між різними європейськими державами, у тому числі між Австро-Угорщиною та Російською імперією. У зв'язку з цим австрійське керівництво зацікавилася національним рухом наддніпрянських українців, за допомогою якого сподівалося відірвати українські території від Російської держави і таким чином послабити останню. Паралельно була зроблена спроба знизити рівень напруги у національному протиборстві між українцями і поляками у Галичині. З цієї метою міністр закордонних справ Австрії звернувся до намісника Галичини графа К.Бадені, пропонуючи йому укласти угоду з українцями. Така пропозиція була сприйнята позитивно, оскільки польські політичні сили були схильні вбачати в українцях противагу російській агресії. У свою чергу, галицькі народовці прагнули шляхом порозуміння з поляками домогтися поступок у царині політики, культури та завдати удару по проросійських настроях у Галичині. Ідею українсько-польської угоди активно підтримували представники Київської громади, які, з огляду на переслідування українського руху у Російській імперії, прагнули перетворити Галичину на український "П'ємонт". У кінцевому підсумку такого роду обставини призвели до проголошення "нової ери"¹.

У значній мірі, такий крок політиків-народовців спровокував зростання політичної активності галицьких українців. Особливо яскраво це проявилось на прикладі радикалів, які не тільки значно посилюлися в організаційному плані, але і змогли створити власну партію.

Таким чином, у 90-х рр. XIX ст. розпочався третій – політичний етап національного відродження галицьких українців, який характеризувався помітним зростанням політичної активності серед різних верств суспільства та загостренням протиріч між прихильниками різних ідейних течій. У цей же час відбувалося формування партійно-політичної системи, було висунуто та науково обґрунтовано постулат політичної самостійності українських земель².

Зростання політичної активності серед галицьких українців яскраво проявилось на прикладі студентської молоді. У житті студентів 1890-ті рр. були періодом найвищої політичної активності впродовж всього XIX ст. Його представники, в тій чи іншій мірі, були задіяні практично у всіх політичних акціях галицьких українців.

У першу чергу ці слова відносяться до “Академічного братства”, яке об’єднувало в той час основну масу українських студентів Східної Галичини. Ще від кінця 1880-х рр. керівництво цим товариством здійснювали прихильники радикальних ідей. Ця ситуація з однієї сторони зумовлювала суперечки між “Академічним братством” та представниками народовського табору, а з іншої – викликала надмірну політизацію процесів у середині товариства. Такого роду тенденції яскраво проявилися на вечорі, присвяченому смерті Т.Шевченка, який проводила львівська інтелігенція 24 березня 1890 р. На цьому заході від імені народовців виступив А.Вахнянин. У своїй промові він, посилаючись на цитати із поезій Т.Шевченка, головний наголос зробив на національному аспекті, тоді як соціальні моменти проігнорував. До того ж у виступі прозвучали критичні зауваження, спрямовані проти українських соціалістів, які, на його думку, звертаючись до сучасної європейської науки, хотіли зрадити свою народність, чи повністю її змішати з іншими народностями.

У частини присутньої молоді на чолі із головою “Академічного братства” Є.Левицьким цей виступ, а особливо критика, яку вони сприйняли на свою адресу, викликали невдоволення. На вечері після виступів Є.Левицький від імені “молодого покоління” фактично відповів А.Вахнянину. Основу цієї відповіді склав реферат “Суспільні, політичні і культурні ідеали руської молоді академічної”, котрий Є.Левицький підготував ще на вечір, присвячений Ю.Федьковичу (вечір був проведений 4 березня, щоправда, через заборону намісництва

Є.Левицький з рефератом не виступав). Він, зокрема зазначив, що не погоджується із тим, щоб у творчості Т.Шевченка бачити тільки націоналізм і ставити його на перше місце. Є.Левицький пропонував національні справи поставити на друге місце, що, на його думку, мало сприяти налагодженню нормальних відносин між представниками різних галицьких політичних течій та створити підґрунтя для їхнього об'єднання задля спільної роботи. Є.Левицький також підкреслив, що на першому місці в української інтелігенції має бути діяльність, спрямована на зростання добробуту простих людей³. Загалом, зміст виступу був цілком аналогічний із програмою Русько-української радикальної партії, що була опублікована у часописі “Народ” від 15 жовтня 1890 р.⁴

Слова Є.Левицького викликали у більшості старших діячів негативну реакцію. У повторному виступі А.Вахнянин піддав критиці ідеї студентства, зауважуючи, що прогресивна молодь піклується не про духовні цінності, а про те, “...щоби народ мав чим живіт заповнити, що у неї остаточна ціль – шлунок...”⁵. Надалі одні виступаючі підтримували позицію старших народовців на чолі з А.Вахнянином, інші – їхніх опонентів, ще одні прагнули помирити їх. В той же час прохання Є.Левицького про те, щоб йому дали слово для виправдання, так і не було вислухане⁶.

Наступного року виділ “Академічного братства” взагалі відмовився брати участь у святкуванні тридцятої річниці смерті Т.Шевченка, яке організовували народовці⁷.

Бурхливу реакцію студентської молоді викликала ініційована народовцями “нова ера”. Основна маса українського студентства не тільки Львова, але й Відня та Кракова дали цьому процесові однозначно негативну оцінку⁸. Особливо критично віднеслися до неї представники “Академічної бесіди”. Свою позицію відносно “нової ери” члени цього товариства продемонстрували у статті “Протест русько-української радикальної молодіжної університетської львівської проти програми посла Романчука і Товаришів”, яка була надрукована на початку 1891 р. у часописі “Народ”. У “Протесті” зазначалося, що Ю.Романчук та інші послы, які його підтримали, не мали права під час укладання угоди виступати від імені всіх галицьких українців. Далі говорилося, що “нова ера” “...за малозначні і поки-що не певні, бо лише обіцяні

поступки на користь руської мови, відрікається всякої опозиції перед урядом, а тим самим жертвує інтереси руського мужицтва і руського пролетаріату фальшиво і вузько понятому націоналізмові... В такий спосіб програма Романчука і Товаришів допомагатиме класам пануючим проти руських хлопів і руського пролетаріату на полі політичним, економічним і культурним”⁹. Академіки засуджували організаторів “нової ери”, вказуючи, що їхня програма пов’язує релігійні справи з політикою, а це, на думку молоді, мало привести до зростання антагонізмів серед русинів. Крім того, студенти зазначали, що домовленість політиків про кількість посольських мандатів для українців є зневагою конституційних норм. На завершення у “Протесті” студенти закликали послів не прислуговуванням, а політичною боротьбою домагатися визнання національних прав русинів¹⁰.

Помітною подією у житті не тільки українського студентства, але і всієї молоді Австро-Угорської імперії став студентський з’їзд, що проходив впродовж 17–19 травня 1891 р. у Празі¹¹. Сюди прибуло приблизно 400 делегатів, які представляли молодь всієї імперії. Щоправда, поліцейська заборона на проведення цього зібрання і, як наслідок його приватний характер, зумовлюють значні труднощі у процесі ідентифікації його учасників¹². Однак відомо, що серед 16 осіб, які представляли українське студентство Львова, Відня, Кракова, Праги, були І. Франко, в якості почесного члена віденської “Січі”¹³ та Р. Яросевич¹⁴ (на той час він вже отримав ступінь доктора філософії, однак залишив вчительський фах і навчався на медичному відділенні Краківського університету¹⁵). Також до Праги прибули О. Партицький та Г. Тишовський, які представляли віденську “Січ”¹⁶. Що ж стосується представників українського студентства Львова, то точних відомостей відносно того, хто їх представляв немає. Поряд з тим, виступ у “Академічному братстві” Є. Левицького під назвою “Справоздане з подорожі русинів на з’їзд студентів славянських у Празі”¹⁷ свідчить, що він входив до числа студентів, які репрезентували це товариство на з’їзді.

На празькому з’їзді студенти зверталися до найрізноманітніших проблем. Серед культурних справ було розглянуто становище освіти різних верств населення держави, проблема забезпечення всіх народів Австро-Угорщини вищими навчальними закладами. Обговорювався

також комплекс питань, які стосувалися власне студентства, тобто його участі у політичному житті держави, зрівняння цієї групи у правах з іншими верствами суспільства, налагодження більш тісної взаємодії між студентською молоддю всієї імперії тощо. Помітне місце у роботі зборів було відведено проблемам суспільно-політичного та економічного плану. Зокрема, студенти висловлювалися за необхідність виборчої, військової та судової реформ, запровадження у Австро-Угорщині демократичних прав і свобод. Також розглядали проблеми відсутності загального прогресивного прибуткового податку. Особливий акцент молоддю був зроблений на потребі вдосконалення законодавства у напрямку поглиблення соціального захисту працюючого населення¹⁸.

Українські студенти на з'їзді проводили свої засідання у окремій “руській” секції¹⁹. Серед питань, які вони розглядали, поряд із загальними, котрі стосувалися всіх народів імперії, делегати торкнулися таких, що мали відношення виключно до Галичини. Відповідні рішення секції знайшли свою підтримку серед всього студентства, що відобразилося у затверджених з'їздом резолюціях. Так, студенти схвалили прагнення галицьких українців до підтримання якнайтісніших зв'язків із представниками українського народу, що проживає в Російській імперії. До того ж серед додаткових ухвал з'їзду прозвучав протест проти поліцейських переслідувань українських і польських студентів та гімназистів. Також за ініціативи польських студентів було прийнято резолюцію, в якій засуджувалося “свідомо ворожу і несправедливу політику пануючих верств польської суспільності супроти русинів в Галичині...”²⁰. Зауважимо, що така позиція польських делегатів не була чимось незвичним. Перевага серед галицької молоді соціалістичних ідей виявлялася і в інших площинах. Зокрема, частина представників “Академічного братства” одночасно належала до польської організації “Czytelnia naukowa”, яка в той час вважалася головним осередком соціалістичного руху у Львові та гуртувала поляків, українців та євреїв²¹.

Одночасно навіть діяльність всередині “Академічного братства” носила яскраво виражений політичний характер. Для прикладу, у літературно-науковому кружку, очоленому прихильником соціалістичних ідей, а в майбутньому керівником УСДП М.Ганкевичем, серед

восьми наукових рефератів, виступи з якими відбулися на протязі жовтня 1890–березня 1891 рр., більшість носили суспільно-політичне спрямування. Серед них: “Найновіші події в життю політичним галицької руської суспільності”, “Суспільно-політичні задачі галицької руської молоді”, підготовлені В.Охримовичем, “Про питання жіноче в історичному розвою” М.Ганкевича та інші²². Характер останнього реферату був таким, що коли “Академічне братство” надрукувало його окремих виданням, то він був конфіскований²³.

Таке спрямування і відповідна діяльність “Академічного братства” були неприйнятними як для представників старшої народовської течії, так і для студентів, що її підтримували. Невипадково ще у кінці 1880-х рр., так само як у період навчання у Львівському університеті І.Франка, старші народовці намагалися перетягнути на свій бік якомога більшу кількість українських студентів. Вони закликали останніх вступати до товариства “Руська бесіда”, в якому, щоб заохотити молодь вписуватися у її члени, внески для студентів були зменшено вдвічі²⁴. Крім того, старші народовці намагалися будь-які заходи, які вони проводили спільно із студентами, використовувати для популяризації своїх поглядів та тиску на радикально налаштовану молодь. Яскравим прикладом такого стану речей був вже згадуваний вечір на честь Т.Шевченка. Зауважимо, що після даного вечора редакція “Діла” тривалий період у досить непривітному світлі змальовувала будь-які починання студентів-радикалів²⁵. Загалом, після цього інциденту представники радикально налаштованої молоді практично втратили можливість розміщувати свої повідомлення на сторінках даного часопису і тому матеріали про життя “Академічної бесіди” друкували в польській газеті “Kurjer lwowski”²⁶.

Напружені відносини були і в середині товариства. Ще в кінці 80-х рр. XIX ст. студенти-народовці робили спроби відновити провідні позиції в товаристві, однак вони не мали успіху²⁷. Навпаки, після проголошення народовцями “нової ери” вплив радикалів ще більше зріс. Відповідна розстановка сил викликала невдоволення у студентів-народовців та їх старших наставників, які після проголошення “нової ери” майже цілком втратили вплив і в “Академічному братстві”²⁸.

Ситуація, яка склалася, зумовила наростання протиріч у товаристві, що вилилося у конфлікті, котрий мав місце у березні

1890 р. Після вже згаданого виступу Є.Левицького на вечорі, присвяченому Т.Шевченку, 26 березня 1890 р. зібралася група “братчиків”, щоб обговорити перебіг подій на святкуванні. Частина студентів після повторної промови Є.Левицького погодилася із слушністю його думок, однак засудила тон, з яким доповідач говорив на заході. Решта, що цілковито не сприйняла висунуті положення, виступила із критикою Є.Левицького на сторінках “Діла”. Після цього статті із критичними зауваженнями на адресу доповідача та його прихильників у “Академічному братстві” з’явилися у часописах “Правда”, “Червона Русь”, “Страхопуд” та “Зеркало”²⁹.

Дещо пізніше студенти-народовці при підтримці своїх ідеологічних наставників зробили спробу захопити владу в “Академічному братстві” у свої руки. На початку 1891 – 1892 навчального року старші українські політики – прибічники “нової ери”, підштовхнули до вступу в “Академічне братство” значне число своїх прихильників, які до того часу не брали участі у товариському житті. У такий спосіб вони прагнули забезпечити студентам-народовцям перевагу під час виборів нового керівництва товариства³⁰. Однак на загальних зборах, що відбулися 19 листопада 1891 р.³¹, радикальне керівництво, попередньо проаналізувавши ситуацію, відмовилося прийняти у товариство 7 нових членів, а ще 12 зарахувало вже після обрання нового виділу, у якому знову ж таки перевагу здобули радикали. Такі дії викликали обурення у студентів-народовців і більшість з них вийшла із “Академічного братства” та зайнялася заснуванням нового товариства під назвою “Ватра”³². Як свідчить “Кореспонденційна книга” “Ватри”, вже на початку грудня 1891 р. розпочалася робота над організацією товариства³³. 25 січня 1892 р.³⁴ (за даними “Хроніки руху української академічної молоді у Львові від 1861 р. до 1908” 24 січня)³⁵ за присутності відомих представників народовського руху: О.Барвінського, К.Левицького, О.Огоновського та інших відбулися перші збори цієї організації*³⁶.

Таким чином, станом на 1892 р. українське студентство Східної Галичини було представлено товариствами “Ватра”, “Академічне

---

* Оскільки “Хроніка” містить значну кількість матеріалів, опублікованих на основі спогадів, ми вважаємо більш вірогідною першу дату, яка підтверджується як тогочасною пресою, так і “Книгою протоколів засідань правління товариства “Ватра”.

братство” і “Академічний кружок”, у яких відповідно об’єднувалися студенти народовської, радикальної та русофільської орієнтацій.

При активній підтримці народовської течії, яка на той час утвердилася як найбільш впливова галицька українська політична сила³⁷, найдинамічніше серед цих студентських організацій розвивалася “Ватра”. Вже на перших зборах у січні 1892 р. у товариство вступило більше 30 студентів. Багато молодих людей зі страху перед переслідуваннями з боку університетських властей та поліції залишили активне в суспільному відношенні “Академічне братство”, яке сприймалося офіційною крайовою владою як неблагонадійне у політичному плані³⁸ та записувалися до “Ватри”. Як наслідок, впродовж перших восьми місяців існування “Ватри” його членами стало приблизно 60 студентів³⁹.

При систематичній фінансовій допомозі зі сторони Крайового виділу (виконавчого органу Галицького сейму), який щороку виділяв “Ватрі” 100 злр.⁴⁰ та при підтримці народовських інституцій і в першу чергу “Просвіти”⁴¹, “Ватра” розгорнула широку діяльність, беручи участь практично у всіх заходах, що організовували народовці. Члени товариства зазвичай були активними учасниками вечорів, які проходилися під егідою товариства “Просвіта”⁴², брали участь у похоронах таких відомих галицьких народовців як Ю.Целевича, Омеляна та Олександра Огоновських⁴³, у перепохованні М.Шашкевича⁴⁴. Представники “Ватри” також були задіяні у роботі торгового кооперативу “Народна торгівля”⁴⁵, фінансового товариства “Дністер”⁴⁶, мали тісні контакти із ремісничим товариством “Зоря”⁴⁷, допомагали В.Нагірному в організації спортивного товариства “Сокіл”⁴⁸.

У випадку потреби студенти-народовці приходили на допомогу своїм наставникам. Так, готуючись до загальних зборів “Просвіти”, які мали відбутися у лютому 1892 р., для того, щоб не допустити переваги у товаристві радикалів, виділ “Ватри” закликав своїх членів масово вступати до “Просвіти”⁴⁹.

Однак “ватряни” не у всьому наслідували старших народовців. Зокрема, як зазначає В.Левицький, що був одним із засновників товариства, члени “Ватри” перебували у дружніх стосунках із провідними діячами РУРП І.Франком та М.Павликом. Крім того, багато членів товариства, підтримуючи народовців, не схвалювали

політику “нової ери”⁵⁰ і особливо її продовження – “новий курс”, проголошений О.Барвінським. Невипадково члени “Ватри” радо вітали відхід від угоди з поляками Ю.Романчука та засуджували дії Н.Вахнянина, який підтримував позицію О.Барвінського⁵¹.

Тим часом представники “Академічного братства” більше уваги приділяли діяльності, яка виходила за рамки статуту товариства. Так, його найавторитетніші діячі В.Охримович, Ю.Бачинський та М.Ганкевич, відіграючи помітну роль у житті РУРП, багато часу віддавали виключно політичній діяльності⁵². Найбільш активні діячі “Академічного братства” були одночасно і членами вже згадуваної “Czytelni naukowej”, а М.Ганкевич у 1893 р. навіть був обраний заступником голови товариства⁵³. Члени “Академічного братства” одночасно брали активну участь у суспільному житті краю. Так, Ю.Бачинський та С.Голубович входили до складу селянської делегації, яка їздила до цесаря з протестом проти зловживань, яких допустилася польська влада під час виборів до сейму 1895 р⁵⁴.

Також члени “Академічного братства” були активними учасниками міжнародного соціалістичного руху⁵⁵. Зокрема, вони відіграли важливу роль на Другому з’їзді слов’янських студентів Австро-Угорщини, що відбувся 5–6 червня 1892 р. у Відні. Українська делегація на з’їзді була представлена 5 особами на чолі з Є.Левецьким та М.Ганкевичем. Першого з них було обрано головою з’їзду⁵⁶. Крім українців на з’їзд прибули представники польського, чеського та словацького студентства. За кількісними показниками він був скромнішим від празького. До того ж робота з’їзду тривала неповні два дні, оскільки під тиском поліції студенти змушені були його припинити. Однак в той же день студенти скликали так звані “довірочні” (таємні) збори, які тривали впродовж 6–7 червня і фактично продовжили роботу з’їзду. На зборах були розглянуті питання аналогічні із попереднім празьким зібранням і тут остаточно була укладена “Програма поступової слов’янської молоді”. У “Програмі” молодь висловила за рівноправність кожного із народів, що населяють Австро-Угорщину, за перетворення останньої на федерацію з повною автономією окремих частин, за демократичні свободи, які мали стосуватися не тільки чоловіків але і жінок. Особливо важливе місце у “Програмі” відводилося соціально-економічним справам.

Студенти виступали за впровадження 8-годинного робочого дня, визначення мінімуму денної платні для чоловіків і жінок, заборону використання праці дітей, запровадження прогресивного податку. Для реалізації даних положень студенти повинні були проводити активну агітацію серед різних верств населення і особливо в середовищі молоді; намагалися брати участь у роботі законодавчих органів та для кращої координації діяльності – щороку проводити з'їзди⁵⁷.

Попри все це становище “Академічного братства” було дуже складним. В той час, коли “Ватрі” допомагав Крайовий виділ, “Академічне братство”, що отримувало кошти від цієї установи протягом 80-х рр. і навіть в 1891 р.⁵⁸, у наступному навчальному році її втратило⁵⁹. Очевидно, це було зумовлено тим, що галицькі владні структури розглядали дане товариство як небезпечний для держави осередок соціалістичних ідей⁶⁰. Надання допомоги було відновлено тільки через два роки⁶¹. Певною мірою, до стагнації спричинився також перехід значного числа студентів до “Ватри” та переведення із Львівського до Віденського університету одного із провідних діячів “Академічного братства” Є.Левицького. Товариство поступово опинялося у щораз гіршому матеріальному становищі: доходів товариства не вистачало навіть для того, щоб сплатити орендну плату за кімнату, яку займало “Академічне братство”⁶². У зв'язку з цим із початку 1893 р. “Академічне братство” наймало спільну кімнату із товариством “Czytelnia naukowa”⁶³. Це зумовило занепад і наукового життя в товаристві. Так, на початку 1894 р. фактично припинив роботу найбільш дієвий впродовж 1880-х рр. “Кружок правників”⁶⁴.

Так само на середину 1890-х рр. стали помітними деякі прояви стагнації і у житті “Ватри”⁶⁵. Це підштовхнуло представників обох товариств до більш активнішої роботи у напрямку консолідації. Аналогічні цілі, які ставили перед собою “Ватра” і “Академічне братство”⁶⁶, зменшення напруження між представниками радикальної та народницької течій, потреба єдиного координаційного центру для всього українського студентства Східної Галичини створювали реальне підґрунтя для об'єднання.

Таким чином, якщо протягом 1892 – 1894 рр. різного роду ініціативні пропозиції щодо утворення єдиного товариства з тих чи інших причин (інколи не без втручання представників старшого

покоління)⁶⁷ не вдавалося реалізувати, то ситуація кардинально помінялася у 1895 р. Із середини цього року між товариствами розпочався конструктивний діалог щодо об'єднання. Як свідчить “Книга протоколів засідань правління товариства “Ватра”, члени обох організацій відмовилися від прагнень залишити за собою якісь кращі умови при цьому процесі, як і відкинули вимоги про те, що члени одного товариства мають вступити у інше. Було прийнято рішення розпочати роботу над об'єднанням обох товариств на засадах рівності. Для цього створено спеціальну комісію, яка складалася із однакової кількості членів “Ватри” та “Академічного братства”⁶⁸. Спільна робота досить швидко дала позитивні результати. Станом на 20 листопада 1895 р. група студентів, до якої належали О.Веселовський, Г.Гарматій, М.Кордуба, І.Раковський та інші подали на розгляд академічного Сенату Львівського університету статут нового товариства під назвою “Академічна громада”⁶⁹, а 23 грудня 1895 р. він був схвалений намісництвом⁷⁰.

Процес організаційного становлення товариства завершився 26 січня 1896 р., коли в присутності 35 студентів та представників старшої інтелігенції відбулися перші загальні збори та був обраний перший виділ товариства⁷¹. Деякий час вже після затвердження статуту “Академічної громади” і навіть загальних зборів ще продовжувала існувати “Ватра”⁷². Тільки після її останніх зборів 21 лютого 1896 р.⁷³ українські студенти, які брали участь у організованому студентському житті, знову об'єдналися в одне товариство. Виключення становила незначна група, представники якої гуртувалися у товаристві “Друг” і дотримувалися проросійської орієнтації⁷⁴.

Ідейно-політичне обличчя “Академічної громади” не носило чітко окресленого спрямування. Якщо в товариствах-попередниках – “Ватрі” та “Академічній громаді” пануючими були відповідно народовські та радикальні ідеї, то в “Академічну громаду” входили студенти, які надавали перевагу як соціалістичним, так і національним ідеалам. На перших порах після заснування “Академічної громади” дана обставина ще зумовила ряд незначних непорозумінь⁷⁵, однак надалі, як видно із документації товариства, подібних ексцесів не траплялося⁷⁶. Ймовірно, це було зумовлено посиленням акценту на науковій діяльності у товаристві⁷⁷, яскравим підтвердженням чого

служить той факт, що на початку 1899 р. тільки у науковому кружку було 4 секції: історико-правнична, природничо-філософська, літературна та соціологічно-економічна, які проводили активну діяльність⁷⁸. Отож не випадково, один із лідерів українського студентства Є. Косевич, характеризуючи у статті “Молодіж і політика” той період, зауважував, що “останніх п’ять років – час, коли закінчила університетське навчання друга генерація молодого покоління і інтерес до публічного життя серед молоді втрачено. Інтерес її звернувся до “стислої науки” до появ літературних”⁷⁹.

Члени “Академічної громади”, які сповідували як радикальну, так і народовську ідеології, підтримували однаково тісні стосунки з представниками обох політичних течій та їхніми організаціями. Зокрема, у червні 1897 р. товариство на прохання В. Будзиновського допомагало скликати збори керівництва радикальної партії⁸⁰, а у вересні 1897 р. члени “Академічної громади” брали участь у організації з’їзду цієї ж партії⁸¹. Крім того, у другій половині 90-х рр. члени “Академічної громади” підтримували контакти з М. Павликом та О. Терлецьким⁸². Особливо близькі відносини їх зв’язували з І. Франком. Так, в період, коли поет зазнавав тиску від урядових кіл, значної частини галицької інтелігенції, представники товариства на свої кошти видали у кінці 1897 р. збірку його поезій під назвою “Мій ізмарagd”⁸³. Наступного року студенти організували та провели 31 жовтня⁸⁴ ювілейний вечір з приводу 25-ліття творчої діяльності І. Франка і вручили як подарунок 2 тисячі злр., більшість з яких зібрали вони самі⁸⁵. Описано про помітний вплив у “Академічній громаді” прихильників соціалістичних ідей свідчить той факт, що у приміщенні товариства поряд із портретом Т. Шевченка, висіли портрети Ф. Лассаля та К. Маркса⁸⁶. Теж саме підтверджує існування ще від початку 1896 р. у товаристві соціологічно-економічної секції⁸⁷, яка, як видно із документації “Академічної громади”, у кінці десятиліття була чи не найбільш активною серед інших організаційних підструктур⁸⁸. Крім того, про популярність у організації соціалістичної ідеології свідчать активні відносини з польськими студентськими товариствами⁸⁹.

Одночасно члени “Академічної громади” тісно співпрацювали з народовськими організаціями “Просвітою”, “Руською бесідою”, Науковим товариством ім. Т. Шевченка⁹⁰. Особливо активні відносини

були з першим товариством, яке не тільки досить часто залучало членів “Академічної громади” до різного роду заходів, але й підтримувало організацію у матеріальному плані⁹¹.

Серед галицьких політичних діячів народовського табору найтісніші контакти студенти підтримували із Ю.Романчуком⁹². Між університетськими викладачами найбільшим авторитетом серед членів “Академічної громади” користувався М.Грушевський. Він був одним із меценатів товариства⁹³ та частим гостем на заходах, які організовували студенти⁹⁴. Члени “Академічної громади”, в свою чергу, відвідували заходи, на яких виступав М.Грушевський⁹⁵, а перед виходом “Літературно-наукового вісника”, ініціатором і головним редактором котрого він був⁹⁶, займалися агітацією, спрямованою на залучення якнайбільшого числа передплатників для цього видання⁹⁷.

Єдиною групою серед українських політиків національносвідомого гатунку, ідеали яких однозначно не сприймали члени “Академічної громади”, були діячі, що дотримувалися угодовської позиції стосовно поляків. Яскравим прикладом цього було негативне відношення до посла віденського парламенту Н.Вахнянина⁹⁸ – одного з прихильників “нового курсу”⁹⁹.

Поступово, однак, між членами “Академічної громади” та народовським табором стосунки погіршилися. Це було викликано конфліктом під час святкування у травні 1898 р. 50-літнього ювілею скасування панщини і національного відродження галицьких українців. Студенти відмовилися від участі у цьому заході, так як народовці організовували його спільно з русофілами. Тоді організатори запросили голову товариства “Друг” Ю.Сьокала, щоб він виступив на заході як представник від молоді. Не бажаючи, щоб від імені українських студентів говорив прихильник русофільського табору, який був противником самостійності українського народу, члени “Академічної громади” прийшли на святкування та виступили з протестом. Такий крок молоді викликав обурення у вічевиків, а окремі з них навіть кинулися на студентів та намагалися побити¹⁰⁰.

Ця подія не тільки погіршила відносини членів “Академічної громади” з народовським табором, але й з студентами-русофілами, які і в попередні роки були достатньо напружені та обмежувалися

відвідуванням членами товариства вечорів, які проводилися у “Друзі”¹⁰¹.

Вплив серед українських студентів соціалістичних ідей зумовив ситуацію, коли приязні стосунки склалися із представниками польської студентської молоді. Зокрема, члени “Академічної громади” брали участь у організації та діяльності товариства “Zjednoczenie postupowej młodzieży” (“Об’єднання поступової молоді”), що було засноване у кінці 1897 р.¹⁰². Це польське товариство соціалістичного спрямування¹⁰³ об’єднувало молодь з досить прогресивними ідеями. Члени товариства влаштували святкування на честь Т.Шевченка¹⁰⁴, організували зустрічі з відомими суспільно-політичними діячами, серед яких були й українці¹⁰⁵. Досить приязні стосунки у той час склалися у представників “Академічної громади” з польськими товариствами “Czytelnia akademicka”, “Bratnia pomoc” слухачів львівської політехнічної школи¹⁰⁶. Однак українська молодь добрі стосунки підтримувала не з усіма польськими товариствами. Зокрема, у середині 1896 р. члени “Академічної громади” розірвали стосунки з товариством “Bratnia pomoc” Львівського університету, куди входили й українські студенти. Причиною цього послужила постанова виділу, яка забороняла членам товариства писати подання українською мовою¹⁰⁷.

Дуже напруженим періодом були 90-ті рр. ХІХ ст. і особливо їх перша половина для студентів-русофілів. Молоді русофіли по аналогії з академіками радикальної орієнтації творили “молоде” крило русофільської течії¹⁰⁸. Так само, як і старші діячі русофільського напрямку¹⁰⁹ та “молоді” радикали, вони знаходилися у опозиції до проголошеної народовцями “новоїєри”. Особливо активну діяльність у плані боротьби з нею проводили студенти, що навчалися у Віденському університеті та зосереджувалися у товаристві “Буковина”. Ця обставина, а також посилення акценту на соціальних питаннях¹¹⁰ спричинилися до того, що представники “Буковини” у листопаді 1890 р., нав’язали контакти з представниками радикального студентства, які об’єднувалися у товаристві “Січ”¹¹¹ та являли собою віденський осередок радикальної партії¹¹². Співпраця між товариствами, що час від часу змінювалася суперечками, тривала до середини 1893 р.¹¹³. Проте значні ідеологічні розбіжності між представниками

обох напрямків робили співпрацю неконструктивною та безперспективною. Опозиція “новій ері”, яка служила головним об’єднавчим фактором, була зумовлена різними причинами. Студенти-русофіли виступали проти неї через те, що за своєю суттю вона носила антиросійський характер. Більшість же радикалів критикували цю політику у зв’язку з тим, що лідери народовського політичного табору, на їхню думку, уклавши угоду з польськими поміщиками та австрійською буржуазною бюрократією, зрадили цим самим інтереси українського селянства і пролетаріату. Віденський осередок радикальної партії осуджував її, виходячи насамперед, з націоналістичної точки зору¹¹⁴. До того ж контакти представників радикальної течії з русофілами викликали невдоволення в окремих представників радикальної партії, наддніпрянських українців і навіть М. Драгоманова, який застерігав М.Павлика перед “авансами” на їхню адресу¹¹⁵.

Подібні контакти хоча і менш інтенсивні мали місце серед львівських студентів. Так, у 1891 р. були налагоджені зв’язки між “Академічним кружком” та представниками радикальної партії, в тому числі й членами “Академічного братства”¹¹⁶. На святкування 20-літнього ювілею товариства поряд із М.Павликом як представник РУРП був запрошений (на той час ще студент Львівського університету) В.Охримович¹¹⁷.

Такі кроки та одночасно прагнення більш чітко у плані національного самовизначення маніфестувати свою “руськість”¹¹⁸ зумовили загострення стосунків з їхніми старшими наставниками. Серед студентів-русофілів навіть виношувалися плани щодо розірвання всякого роду стосунків із старшими русофілами. Однак через матеріальну залежність “Академічного кружка” від русофільських інституцій і перш за все Народного дому, до цього справа не дійшла. В приміщенні цієї установи товариство безплатно займало кімнату, до того ж з його фондів багато студентів-русофілів отримували стипендію¹¹⁹. Як наслідок, суперечки, які час від часу виникали між студентами та старшою генерацією русофілів¹²⁰, не тривали довго¹²¹. Тому практично впродовж цілого десятиліття члени “Академічного кружка” (а після його розпуску представники товариства “Друг”) підтримували тісні та приязні стосунки із старшими русофілами¹²². Єдиним виключенням стало короткотривале позбавлення “Академіч-

ного кружка” кімнати у Народному домі на початку 1893 р. Причиною цього був виступ русофільської молоді проти митрополита С.Сембратовича, що мав місце 19 лютого під час святкування 50-річчя перебування на єпископському престолі папи Лева XIII. А оскільки митрополит в той час очолював Народний дім, то в “Академічного кружка” було забрано приміщення, які він тут займав¹²³. До того ж саме через інцидент, зв’язаний із персоною митрополита*, якого молоді русофіли підозрювали у прагненні наблизити східний обряд до римо-католицького¹²⁴, літом 1893 р. був розпущений віденський осередок студентів-русофілів – товариство “Буковина”¹²⁵.

Перша половина 1890-х рр. для русофільської молоді була періодом досить важких випробувань, що було викликано їхньою активізацією. Як зазначалося вище, ще восени 1886 р. загальні збори “Академічного кружка” ухвалили, щоб вся кореспонденція, яка виходить з товариства писалася російською мовою. Деякий час це рішення не мало якихось серйозних наслідків для товариства, тим більше, що і раніше керівництво “Академічного кружка” намагалось користуватися цією мовою¹²⁶. Однак після того як 23 травня 1893 р. ректорат Львівського університету розглянув діяльність “Академічного кружка”, він звернувся до львівських владних структур, закликаючи їх розпустити товариство. Прохання мотивувалося тим, що вживання українським товариством російської мови, може спричинитися до порушення спокою і порядку між студентами.

Це звернення підштовхнуло дирекцію поліції до детального аналізу діяльності “Академічного кружка”, починаючи від часу його заснування. В кінцевому підсумку у поліції дійшли висновку, що “Академічний кружок”, “є гніздом і розсадником москвофільства, вогнищем російського панславізму найрадикальнішого відтінку”¹²⁷ і

---

*У травні 1893 р. делегація русинів на чолі з митрополитом С.Сембратовичем відправилася до Риму на зустріч з папою Левом XIII. Він привітав русинів промовою, в якій наголосив на необхідності реформування Греко-католицької церкви. Присутні на аудієнції українці зрозуміли його слова таким чином, що в недалекому майбутньому східний обряд буде реорганізований на зразок римського. Саме так була прокоментована промова папи у часописі “Галичанин”. З огляду на це, у Відні молоді русофіли на чолі з Р.Алексевичем пробралися в купе вагона, яким їхав митрополит та обкидали його тухлими яйцями.

“діє в душі ворожим безпеці держави”¹²⁸. Тому, використавши прецедент під час святкування папського ювілею, факт, що на загальних зборах “Академічного кружка” 12 листопада 1893 р. присутні були одягнені у шарфи, кольори якого відповідають російському прапорю, а також проведення на тих же зборах голосування над внесенням стосовно організації всеслов’янського з’їзду у Львові (а це виходило за межі статуту “Кружка”)¹²⁹, намісництво своїм розпорядженням від 11 березня 1894 р. розпустило товариство.

Спроби членів “Академічного кружка” шляхом звернення до міністерства внутрішніх справ скасувати рішення намісництва успіху не мали¹³⁰. Тоді студенти-русофіли зайнялися організацією нового товариства під назвою “Друг”. Після двох відмов 30 листопада 1894 р. у намісництві врешті-решт було підписано статут та даний був дозвіл на утворення “Друга”¹³¹.

Члени “Друга” продовжували розвивати панруські ідеї, які особливо активно пропагувалися “Академічним кружком” у останні роки його існування. Найяскравіше тенденції такого роду проявилися у літературно-науковому та політичному журналі “Живое слово”, що з січня 1899 р. почав виходити під редакцією Ю.Яворського. Хоча часопис не був офіційним органом “Друга”, однак він виражав погляди студентів русофільської орієнтації, до того ж вони становили більше половини його співробітників¹³². У редакційній статті журналу, “прикарпатская Русь” (Галичина) називалася автором “тіснішою батьківщиною” і вказувалося, що “Живое слово” бажає зблизити і об’єднати розрізнені частини прикарпатської Русі з однієї, і всім слов’янським світом з другої сторони¹³³. З сторінок журналу видно, що проросійська молодь в той час займала чітко виражену негативну позицію стосовно народолюбів (“сепаратистів”), соціал-демократів (“космополітів”) та радикалів¹³⁴. Яскраво проявилися погляди видавців “Живого слова” у статті, присвяченій ініціативі Наукового товариства ім. Т.Шевченка, стосовно будівництва у Львові пам’ятника Т.Шевченку. У часописі з цього приводу говорилося: “...незбагненно, чому першим руським пам’ятником в Галичині повинен бути саме пам’ятник Шевченка?.. Якщо вже Руський народ в Галичині хоче і може будувати пам’ятники, то починати він повинен безумовно... з двох великих руських людей: Пушкіна і Наумовича. Перший – всеруський геній,

найбільший руський поет... Наумович – просвітител ь і вчитель галицького руського народу, єдиний його популярний письменник, його борець і мученик...”¹³⁵. Відповідні висловлювання дають підстави стверджувати, що серед дописувачів часопису простежувалися вже не русофільські, а власне москвофільські ідеали.

Окрему і до того ж дуже вагому сторінку у житті українських студентів Східної Галичини становить їхня участь у організації та діяльності українських політичних партій. На нашу думку, 1890-ті рр. були періодом, коли студенти відіграли у цьому плані найбільшу роль за весь період існування українських політичних організацій від їх появи і до наших днів.

Переговори між представниками народовської течії та намісником Галичини К.Бадені напередодні “ нової ери ” викликали з одного боку невдоволення, а з іншого – помітну активізацію у середовищі радикалів. У той час радикальний рух являв собою поєднання трьох груп: початківців соціалістичного руху І.Франка та М.Павлика, представників “ Коломийського гуртка ” (до 1889 р. він носив назву “ Станіславський гурток ”)¹³⁶ Т.Окуневського, С.Даниловича та І.Герасимовича, а також радикально налаштованих студентів¹³⁷. Ще у 1886 р. у листі до М.Драгоманова від 9 липня К.Трильовський наголошував на тому, що для консолідації “ партії поступової ” потрібно заснувати друкований орган¹³⁸. У 1888 р. студенти на чолі із В.Будзиновським зробили спробу об’єднати представників радикального напрямку навколо часопису “ Товариш ”. Однак через непорозуміння між старшими його співробітниками (І.Франком та М.Павликом) та студентами вийшов тільки один номер видання¹³⁹. У 1889 р. представник “ Коломийської групи ” С.Данилович вів листування з І.Франком та М.Павликом, закликаючи їх зайнятися видавництвом спільного часопису¹⁴⁰. Як наслідок, з січня 1890 р. І.Франко та М.Павлик почали видавати журнал під назвою “ Народ ”¹⁴¹. До співпраці з виданням були запрошені представники студентської молоді: В.Охримович, Є.Левицький, М.Ганкевич. Таким чином, “ Народ ” став загальним органом трьох складових українського радикального руху¹⁴².

У редакційній статті “ Народу ” зазначалося: “ Бажаємо, по змозі і совісті, спричинитися до вироблення між русинами міцних основ солідарності, нитки котрої останнім часом широко розснвані в Галичині

і в верхах – серед руської інтелігенції – і в споду – серед освіченої верстви нашого народу. Ми хочемо... зв'язати русинів в одну-однісіньку демократично-поступову партію чи краще громаду... Наша перша і остання ціль була здавна – помочи двигнути матеріально та справді просвітити наш народ, і задля того ми і тепер будемо пильно та безпосередньо додивлятися, через що наш народ бідний та темний, що в нім самім є доброго, а що злого, що доброго чи злого хто для нього робить і якби йому, по-нашому з того лиха добутиися”¹⁴³. Таке загальне окреслення напрямку діяльності та завдань, які ставили перед собою засновники, дозволяло об'єднувати прихильників радикальної ідеології з досить різними поглядами. Однак вже під час перших зборів радикалів на початку жовтня 1890 р., на яких була утворена РУРП, виявилися різкі відмінності у поглядах “старих” радикалів І.Франка, М.Павлика та “молодих”, представлених студентською молоддю.

На початковому етапі своєї політичної діяльності М.Павлик та І.Франко знаходилися під значним впливом ідей К.Маркса та Ф.Енгельса. Проте ще у 70-ті рр. ХІХ ст. вони висували ідеї, які йшли врозріз з марксовою теорією. З часом вони стали ще більш критично відноситися до марксизму, вважаючи його таким, що підходить “державним” націям, в яких високого рівня досягли промисловість та в організаційному плані міцний робітничий рух. Аграрний край, яким була Галичина із переважаючим сільським населенням, змушував їх шукати інше розв'язання питання про соціальну базу соціалістичного руху. Так, у першому програмному документі галицького соціалістичного руху – “Програмі польських і руських соціалістів Галичини” у примітці до слів “Прагнемо до створення робітничої партії” вони зауважували, що беручи до уваги галицькі умови, партії більше би підійшла назва “народна”. При цьому І.Франко з М.Павликом посилалися на ту обставину, що коли в західних, промислово розвинених країнах творцями соціалістичного ладу будуть фабричні робітники, то в аграрній Галичині їх місце займуть селяни¹⁴⁴. На провідній ролі селянства у соціалістичному русі особливо наголошував М.Павлик. Він вважав, що в майбутньому саме селяни, а не робітники будуть керівною силою у державі¹⁴⁵. Відповідно українські соціалісти Галичини прагнули змодифікувати теорію соціалізму таким чином, щоб він краще підходив до галицьких обставин ніж “фабричний соціалізм” К.Маркса.

На цьому ґрунті між польськими і українськими соціалістами виникли серйозні розбіжності, через які І.Франко та М.Павлик у середині 80-х рр. XIX ст. відійшли від активної участі у робітничому русі та зосередили зусилля на створенні окремої партії, котра б відстоювала інтереси українського селянства Галичини¹⁴⁶.

Дещо на інших ідейних позиціях знаходилися так звані “молоді” або “марксисты” – група, до якої входили студенти. Найбільш відомими представниками “молодих”, з якими традиційно пов’язується ця назва, були В.Будзиновський, В.Охримович, Є.Левицький, Ю.Бачинський, М.Ганкевич та Р.Яросевич¹⁴⁷. До “молодих” належали також менш відомі представники студентської молоді – О.Колесса, І.Гринецький, Є.Вацик, В.Лаврівський, Д.Лукіянович, Л.Лопатинський, О.Партицький, Л.Турбацький, Б.Бачинський¹⁴⁸ та інші.

Більшість “молодих” радикалів вийшла з українських учнівських організацій. Значна частина їх була знайома між собою і налагодила перші організаційні зв’язки ще під час навчання у Львівській, Стрийській, Станіславській, Золочівській та Перемишльській гімназіях. Однак під час навчання у гімназіях вони сповідували соціалізм народницький¹⁴⁹, який значною мірою під впливом І.Франка у 1880-ті рр. набув широкої популярності серед студентів*¹⁵⁰. Тільки після приїзду на навчання в університетські міста – Львів, Відень, Краків, які водночас були великими промисловими центрами та осередками організованого робітничого руху, вони потрапили під вплив марксизму. З цього приводу М.Ганкевич згадував: “Українська молодіж мала... нагоду познайомитися в дійсності з модерним робітничим рухом. У Львові цей рух став тоді явним, масовим рухом; робітничі, фахові, політичні і культурні організації, робітничі страйки (перший великий страйк пекарів в 1887 році), демонстрації і збори; перше маєве свято в 1890 р., що затривожило увесь світ – все те бачила українська молодіж в столиці нашого краю; бачила й сама входила в цей новочасний соціалістичний рух”¹⁵¹.

На формування світогляду “молодих” радикалів великий вплив мало розгортання соціалістичного і робітничого рухів у європейських

---

* У середині 1886 р. К.Трильовський у листі до М.Драгоманова вказував, що І.Франко “утворив” тогочасну молодь та був для неї провідником.

країнах: піднесення німецької соціал-демократії в роки дії “виняткового закону” Бісмарка проти соціалістів (1878 – 1890 рр.), відродження австрійської соціал-демократії під керівництвом В.Адлера (1889 р.) та заснування II Інтернаціоналу (1889 р.). Відомості про ці події радикали отримували з соціалістичних, насамперед польських та німецьких періодичних видань, праць Ф.Лассалья, К.Каутського, Г.Плеханова, наукових робіт Г.Спенсера, Ч.Дарвіна, І.Тена та інших європейських вчених. Поглибленню їхніх знань такого характеру сприяло знайомство і товариські контакти з польськими та російськими студентами-соціалістами, які приїжджали на навчання до Львова з Російської імперії¹⁵².

Поряд з тим, марксистські погляди “молодих” поєднувалися з акцентом на національному аспекті¹⁵³, чого дотримувалися навіть такі ортодоксальні марксистки, як М.Ганкевич¹⁵⁴. З однієї сторони, це було викликано тим, що “молоді” помилково вважали К.Маркса та Ф.Енгельса прихильниками відновлення України в етнографічних кордонах¹⁵⁵ (стверджували, що “повний інтернаціоналізм пролетаріату можливий тоді, коли кожний народ буде в себе паном”¹⁵⁶). З іншої – давався взнаки вплив національних рухів інших пригноблених народів Австро-Угорщини та контакти студентів із представниками слов'янських держав¹⁵⁷.

Відповідні погляди марксистів призвели до того, що від появи РУРП, у ній велася боротьба за введення до програми партії постулату політичної самостійності українців. У світлі цієї боротьби студенти називали себе національними радикалами. В найбільшій мірі націоналістичні тенденції проявлялися серед членів віденської “Січі”, що було викликано безпосередніми контактами із представниками сербського, болгарського, румунського та грецького народів, які мали свої держави¹⁵⁸. Як не парадоксально, але саме В.Будзиновський, який був активним учасником польських соціалістичних, робітничих гуртків¹⁵⁹, а у 1888 р. на чолі львівських академіків критикував І.Франка за надмірний націоналізм у часописі “Товариш”¹⁶⁰, після переходу із Львівського у Віденський університет став одним з найактивніших борців за національну ідею¹⁶¹.

Проміжне становище між “молодими” та “старшими” займали представники “Коломийської групи” С.Данилович та К.Трильовський.

Обидва вони були знайомі із положеннями наукового соціалізму, однак, працюючи в основному серед селян, відійшли від засад ортодоксального марксизму¹⁶². До того ж К.Трильовський, який ще від середини 80-х рр. ХІХ ст. підтримував тісні відносини з М.Драгомановим¹⁶³, знаходився, до певної міри, під його впливом¹⁶⁴.

Єдине в чому марксисти сходилися у поглядах із “старшими” і навіть М.Драгомановим – це було відношення до суперечок навколо вживання української мови та правопису. І ті і інші вважали їх другорядними. “Молоді” ж використовували українську мову та фонетичний правопис виключно з раціональних мотивів¹⁶⁵.

Всі ці відмінності яскраво проявилися під час Першого з’їзду радикалів 4 – 6 жовтня 1890 р. На ньому були присутні приблизно 30 осіб, серед яких І.Франко, М.Павлик, О.Терлецький, К.Трильовський, С.Данилович, Т.Окуневський, І.Герасимович, студенти Є.Левицький, В.Охримович, Ю.Бачинський, М.Ганкевич та інші. Зауважимо, що цьому з’їздові передували збори студентів у липні 1890 р. і саме на них В.Будзиновський висунув ідею утворення радикальної партії, яку підтримали як самі студенти, так і І.Франко (на квартирі якого відбувалися збори)¹⁶⁶. Розбіжності у поглядах між “молодими”, яких було більше і “старшими”, які мали більший авторитет та були міцнішими організаційному плані, вдалося тимчасово подолати шляхом прийняття програми, що поділялася на максимальну та мінімальну частини. Перша відображала погляди “молодих”, друга – “старших”¹⁶⁷.

Хоча “Програма Русько-української радикальної партії” була підписана одним з провідників “молодих” Є.Левицьким, вона не була тим компромісом, що міг тривалий час задовольняти всіх радикалів. По-перше, максимальна частина, яка була стратегічною метою партії, могла бути реалізована тільки у далекому майбутньому. З іншого боку, максимальна і мінімальна частини “Програми Русько-української радикальної партії”, як видно з її змісту, не співвідносилися між собою як основні та першочергові завдання, не впливали одна на іншої. Вони практично являли собою окремі самодостатні складові, які в окремих частинах повторювалися, а інколи і суперечили одна одній. Зокрема, у 2 пункті “програми максимальної” говорилося: “В справах політичних хочемо повної волі особистості, слова, сходин і товариств, печаті і сумління, забезпечення кожній одиниці, без різниці пола, як

найповнішого впливу на вирішення всіх питань політичного життя...”¹⁶⁸. В той же час у пункті б) “програми мінімальної”, в котрому йшлося про політичні справи та політичні реформи, яких будуть домагатися члени партії, зазначалося: “Введення загального, безпосереднього, таємного голосування... Під правом голосування розуміємо активне і пасивне право вибору. Право те повинно бути признане як чоловікам так і жінкам...”¹⁶⁹ *. Крім того, у пункті б) “програми мінімальної” у зміненому вигляді, повторюючи першу частину, виписаної нами цитати із “програми максимальної”, робився наголос на необхідності рішучої боротьби “...з усякими обмеженнями свободи одиниці, корпорації...”¹⁷⁰. До того ж у мінімальній частині програми містилися положення, які суперечили цілям марксистів. В той час як для марксистів головним рушієм прогресу завжди був пролетаріат, у пункті а) “програми мінімальної”, що піднімав економічні питання, пропонувалося боротися за впровадження реформ, які мали на меті “стримування швидкого творення пролетаріату”¹⁷¹.

Крім того, “молодих” не влаштовувало відношення “старших” до національного чинника. Так, В.Будзиновський при підтримці Ю.Бачинського¹⁷² запропонував, щоб у максимальній частині програми задекларувати прагнення до власної державності, а у мінімальній зазначити, що РУРП буде домагатися поділу Галичини на східну (українську) та західну (польську) частини¹⁷³. Користуючись марксистською термінологією, В.Будзиновський доводив, що тільки найширша політична автономія Східної Галичини, дасть можливість подолати відсталість українського сільського господарства та промисловості. Однак проти такої ідеї різко виступили “старші” та представник “Коломийської групи” С.Данилович. Так, останній, виходячи з марксистських позицій, зазначив, що радикальна партія повинна виступати за солідарність пролетаріату всіх країн, а поділ Галичини може зашкодити цій солідарності. М.Павлик доводив недоцільність ідей В.Будзиновського цілком у дусі драгоманівських ідей: він стверджував, що правильним завданням є не утворення

---

* Практично це більш поширено викладене положення “...забезпечення кожній одиниці, без різниці пола, якнайповнішого впливу на вирішення всіх питань політичного життя...”, вміщене у максимальній частині програми.

української держави, а встановлення федерації вільних громад. І.Франко, який мав найбільший вплив у новій партії, беручи до уваги основоположні засади народницького соціалізму підкреслював, що польські селяни повинні об'єднатися з українськими для боротьби з галицькою шляхтою, а поділ Галичини може призвести до втрати цінного союзника¹⁷⁴.

У кінцевому підсумку студенти змогли домогтися тільки внесення до максимальної частини програми положення, що члени партії “хочуть” “...надання кожному народові можливості як найповнішого розвитку культурного”¹⁷⁵. В той же час у пункті б) мінімальної частини говорилося, що РУРП буде “йти солідарно з усякою партією чи групою”, котра виступатиме за “найширший розвиток автономії крайової так, щоб всі життєво важливі справи краю були налагоджувані в самім краю...”¹⁷⁶.

Єдиною серйозною поступкою “молодим”-“марксистам”, яка на практиці ніяким чином не була реалізованою, стало внесення до максимальної частини програми наступних слів: “В справах суспільно-економічних прагнемо до переміни способу продукції згідно із здобутками наукового соціалізму”¹⁷⁷. Таким чином, перша програма радикальної партії фактично не враховувала поглядів “молодих”. Незначні поступки “молодим” у максимальній програмі, в принципі, ні до чого партійне керівництво не зобов'язували. Загалом, якщо взяти до уваги вищенаведений аналіз “Програми Русько-української радикальної партії”, напрошується висновок, що її було поділено “старшими” на максимальну і мінімальну частини, щоб не загострювати стосунків з “марксистами” і дати їм можливість хоча б частково задекларувати свої прагнення. В той же час у мінімальній частині були відображені погляди фундаторів соціалістичного руху у Галичині і саме над їхньою реалізацією повинні були працювати члени партії.

На перших порах, однак, протистояння всередині радикальної партії не набуло значної гостроти. Це було зумовлено спрямуванням і “старших” і “молодих” проти спроб порозуміння народівців із К.Бадені та особливо “нової ери”, проголошеної Ю.Романчуком у сеймі 25 листопада 1890 р.¹⁷⁸.

Опозиція “новій ері” практично була першою великою політичною акцією радикальної партії. Хоча і тут між різними групами радикалів існували розбіжності. Зокрема, більшість засуджувала “нову еру” з точки зору угоди з польськими поміщиками та австрійською буржуазією, характеризуючи як зраду інтересів українського селянства і пролетаріату. В той же час віденський осередок радикальної партії критикував угоду, виходячи насамперед, з національної точки зору¹⁷⁹.

На ґрунті боротьби з “ною ерою” радикальна партія (особливо її “молоде” крило) пішла на зближення з молодшою генерацією русофілів. Зауважимо при цьому, що одразу після створення РУРП, проросійськи налаштовані діячі негативно оцінили сам факт появи нової партії. З цього приводу в одній із заміток часопису “Червоная Русь” говорилося: “Що стосується нас, то не можемо не виразити глибокої скорботи з приводу розбиття наших і так нечисельних освічених людей на новий атом...”¹⁸⁰. Однак, побачивши, що радикали негативно оцінюють співпрацю народовців із поляками, представники русофільської течії почали співпрацювати з ними.

Як вище зазначалося, найбільш тісні контакти такого роду мали місце серед українців, які проживали у Відні. Так, від початку листопада 1890 р. представники віденської “Січі”, провідними діячами якої були “молоді” В.Будзиновський та І.Гриневецький, налагодили відносини із членами русофільського студентського товариства “Буковина”. Впродовж листопада-грудня 1890 р. обидва товариства провели кілька спільних зборів, на яких велося обговорення політики народовців¹⁸¹. 19 грудня 1890 р. віденські радикали скликали віче галицьких українців всіх політичних орієнтацій з метою обговорення “нової ери”¹⁸². На віче прибуло приблизно 100 чоловік: посли до парламенту, радники, адвокати, лікарі та студентська молодь. Очолив віче І.Гриневецький. Після тривалого обговорення, в ході якого виступали представники не тільки радикальної і русофільської течій, але й прихильник народовців, присутні підтримали ухвалу, “...що з”їзд виражає невдоволення послом Романчуком і Товаришами по причині їх поведінки в сеймі”¹⁸³.

Подібні контакти мали місце і серед львівських українців. Зокрема, на святкування 20-ліття “Академічного кружка”, яке проходило 19 травня 1891 р., були запрошені представники радикальної

партії М.Павлик та В.Охримович. Обом їм було надано слово для привітання. В.Охримович у своєму виступі закликав русофільську молодь відкинути дрібні суперечки навколо мови і правопису та “спільно трудитися над економічною підтримкою нашого народу”. Слова, сказані В.Охримовичем, як і розповідь М.Павлика про ідейну еволюцію “Академічного кружка” в середині 70-х рр. ХІХ ст., отримали схвальну оцінку серед присутніх. Як висловився сам М.Павлик: “навіть старші москвофіли радо привітали мене, свого ворога про котрого, ще перед новою ерою не могли думати без скреготу зубів”¹⁸⁴.

Проте зв'язки між радикалами та русофілами невдовзі були розірвані. Це трапилося у липні 1891 р. після того, як представники “Січі” не запросили членів “Буковини” на концерт львівського товариства “Боян”. Голова “Буковини” Р.Алексевич та один із провідників русофільської партії В.Дудикевич з цього приводу висловили на концерті російською мовою своє невдоволення, чим спровокували скандал. Як наслідок, голова “Січі” І.Гриневецький заявив про розрив будь-яких стосунків із русофілами¹⁸⁵.

Нове зближення наступило на початку 1892 р. 2 лютого у Львові відбулося організоване русофілами та спрямоване проти “нової ери” віче. Від радикальної партії на нього були запрошені І.Франко та В.Будзиновський¹⁸⁶. На цьому заході знову проявилися протиріччя між “молодими” та “старими” русофілами. Бачачи це, радикали зробили ще одну спробу порозумітися із молодшим крилом русофілів. Вони запросили на Шевченківський вечір у Відні представників “Буковини”, а В.Будзиновський виголосив промову про необхідність “злучення” обох груп молоді. Проте, коли ця промова була надрукована у “Народі”, член “Академічного кружка” Ю.Яворський від імені “молодих” русофілів заявив, що вони “руські”, а Будзиновський і такі як він – “сепаратисти”. Ще Ю.Яворський зазначив, що “молоді” русофіли не мають нічого спільного ні з українським радикалізмом, ні з старорусинством¹⁸⁷. У відповідь на цю статтю В.Будзиновський зі сторінок “Народу” піддав різкій критиці русофілів, зауважуючи, що конфлікт, який спалахнув 2 лютого між старшими і молодими русофілами, “вивітрився” на другий день разом із алкоголем¹⁸⁸.

Після цього інциденту представники обох течій час від часу ще контактували між собою. Так, “молоді” радикали запрошували проросійськи налаштованих студентів на віче, організоване з приводу рескрипту К.Бадені стосовно еміграції (25 грудня 1892 р.)¹⁸⁹, а у червні 1893 р. члени “Буковини” спільно із представниками “Січі” готувалися до маніфестації проти греко-католицького митрополита С.Сембратовича (однак у останній момент студенти, що об’єднувалися навколо “Січі”, відмовилися від участі у ній)¹⁹⁰. Проте ці контакти носили епізодичний характер і не мали принципового значення.

Безперечно, такий перебіг подій був закономірним явищем. Хоча радикалів і русофілів об’єднувала спільна боротьба проти “нової ери”, однак, як ми вже зазначали, обидві сторони мали з цього приводу свої міркування.

Міжпартійні суперечки і в першу чергу боротьба із “ною ерою” тільки частково стримували протиріччя в середині радикальної партії. Значні ідеологічні розбіжності між “старшими” і “молодими”, намагання останніх задекларувати свої прагнення підштовхували їх до ініціювання перегляду програмних положень партії.

Найбільш активно ці тенденції проявлялися серед студентів, що навчалися у Віденському університеті та об’єднувалися у товаристві “Січ”. Серед його представників, за якими закріпилася назва “національні радикали”, була популярна так звана теорія “державного права руського народу”, автором якої був В.Будзиновський¹⁹¹. Він проводив серед своїх товаришів агітацію за перегляд програми радикальної партії в тому напрямку, щоб у основі її політичної частини, окреслити як мету її діяльності утворення власної держави і як перший крок на шляху до досягнення цієї мети – поділ Галичини. На початку грудня 1890 р. збори віденських радикалів після виступу В.Будзиновського підтримали його ідеї та ухвалили опублікувати¹⁹² “Одвертий лист до суспільности рускої”*, в якому пропонувалося домагатися якнайширшого політичного самовизначення українського народу у складі Австро-Угорщини¹⁹³.

---

* В.Будзиновський у своїх спогадах подає назву “Відкрите письмо до української суспільности”, однак ми вважаємо більш правдоподібною назву, яка зустрічається в тогочасній пресі.

Також питання політичної самостійності розглядалося на зборах галицьких українців, організованих академічною молоддю у Відні 19 грудня 1890 р.¹⁹⁴. З доповіддю “Одвертий лист до суспільности рускої” виступав В.Будзиновський і, як засвідчила дискусія після нього, майже всі присутні схвалили висловлені у “Листі” ідеї¹⁹⁵.

Основні положення “Листа” були вміщені редакцією “Народа” у статті “Руське державне право і народна справа”. У ній, зокрема, говорилося, що віденські “січовики” виступають за утворення “ліги австрійських народів”, яка повинна була боротися за зміну конституції. “Ліга” мала домагатися адміністративного поділу Австрії на окремі території за національним принципом, між якими відносини повинні були нагадувати стосунки між Австрією та Угорщиною¹⁹⁶.

Така позиція віденських студентів, як і під час установчих зборів РУРП, не знайшла підтримки серед “старших”. Ще у тому ж номері “Народу” з різкою критикою “Листа” виступив І.Франко, вказуючи на глибокі принципи “розбіжності” між документом та “Програмою Русько-української радикальної партії”. І.Франко зазначав, що “січовики” у своїх теоретичних міркуваннях, зовсім не беруть до уваги реальні можливості українського народу. Крім того, він підкреслював, що якби і вдалося українцям здобути самостійність, то нею в першу чергу скористались би багаті, в той час коли становище простих людей не покращилося б, а можливо навіть погіршилось. На завершення І.Франко зауважував, що здобуття політичної самостійності вимагає “такої маси сил і капіталів, що ними любісінько, в рамках існуючих держав, можна влаштувати людові робочому далеко корисніше життя”¹⁹⁷.

Остаточне обговорення проблеми ревізії програми радикальної партії віденські радикали на чолі із В.Будзиновським та І.Гринецьким завершили у лютому 1891 р. У зв’язку з цим до керівництва РУРП вони надіслали вимогу, щоб на найближчому партійному з’їзді було розглянуте питання щодо перегляду програмних засад партії. Також “січовики” прислали М.Павликові та І.Франкові свій проект програми, підписаний 1 березня 1891 р. від імені “радикальної колонії у Відні” В.Будзиновським та І.Гринецьким¹⁹⁸. В документі, що носив назву “Матеріали до ревізії програми Русько-української радикальної партії”, автори, поряд із традиційними вимогами судової та військової реформ

у імперії¹⁹⁹, домагалися внесення до програми положення про політико-адміністративне реформування Австро-Угорщини. Зокрема, у “Матеріалах” вказувалося, що “В досить високому ступені одноцільна та централістична організація держави австрійської, що складається з кількох націй, не відповідає потребам свого населення. Ті потреби вимагають, щоб кожна народність під загрозою загибелі, була зорганізована в самостійний політичний організм: сучасну централістичну державу... Як руська партія політична мусимо йти до самостійності політичної руської нації, до її державної організації, в сучасному розумінні, оскільки се дасться досягнути на дорозі правній, без порушення цілісності Австрії...”²⁰⁰. Далі “січовики” виступали за внесення до програми наступних вимог: поділу Австрії на національні території; надання цим територіям якнайповнішої політичної автономії, тобто вилучення з під юрисдикції австрійського парламенту та центрального уряду; нормалізації відносин між “Руссю” та іншими частинами Австрії на рівні існуючих відносин між Австрією і Угорщиною. Поряд з тим, автори “Матеріалів” зазначали, що на даному етапі розвитку, коли в українському суспільстві існує багато представників, що захоплюються польською національною ідеєю, потрібен перехідний етап. Під час цього етапу мав би існувати спільний Русько-польський сейм та дві ради. Перша – Червоно-руська для східної Галичини та українських частин Буковини з місцеперебуванням у Львові і друга – Рада польська для західної Галичини та польської Сілезії, що мала б знаходитися у Кракові. Саме між цими радами та Русько-польським сеймом мали бути розділені повноваження Державної ради та Галицького сейму²⁰¹.

Така програма, безумовно, була неприйнятна для “старших”. М.Павлик та І.Франко відкинули її, назвавши “нісенітницею”. Негативне відношення до неї висловили М. Драгоманов з О. Терлецьким²⁰². Як наслідок, М.Павлик відмовився надрукувати “Матеріали до ревізії програми Русько-української радикальної партії” у “Народі”²⁰³. За такої ситуації В.Будзиновський опублікував її у русофільському органі “Галицька Русь”²⁰⁴.

Цей крок викликав неоднозначну реакцію серед членів радикальної партії. Зокрема, частина “молодих” на чолі з М.Ганкевичем підтримали В.Будзиновського. І.Франко, вказуючи, що

Будзиновський зробив погано, опублікувавши “Матеріали” у “Галицькій Русі”, в той же час зазначив, що його на це штовхнули обставини. Негативну позицію стосовно вчинку В.Будзиновського зайняв М.Павлик, а під його впливом ще й Є.Левицький та В.Охримович²⁰⁵. Однак Є.Левицький і В.Охримович критично віднесли тільки до публікації документу у русофільському часописі, але аж ніяк не до ідей, що містилися у ньому. Більше того, після організації при “Народі” для контролю над М.Павликом спеціального комітету у складі І.Франка, Є.Левицького, М.Ганкевича, Ю.Бачинського та В.Охримовича²⁰⁶, останній 15 серпня 1891р. опублікував “Квестіонар” у справі ревізії програми радикальної партії, в якому підтримав положення, висунуті “січовиками”²⁰⁷.

З відповіддю на статтю В.Охримовича у “Народі” 15 вересня виступив М.Драгоманов²⁰⁸. Він піддав критиці державницькі домагання “молодих”, зазначаючи при тому, що Австро-Угорщина поряд із Швейцарією є державою, в якій чи не найбільше відстоюються права народів, котрі до неї входять²⁰⁹. Приблизно в той же час М.Драгоманов також звернувся до “старших” з пропозицією, щоб вони не приймали до партії студентів, мотивуючи це тим, що вони знаходяться у залежному становищі. Щоправда, у листі до нього І.Франко зазначив, що “коли б ми стали на сій думці, то, очевидно, прийшлося би в тій же хвилі сказати, що партії нема, а утворення її відкладається на неозначений час”²¹⁰.

“Молоді” сподівалися реалізувати свої прагнення на другому з’їзді партії. Однак “старші”, які також готувалися до нього, змогли не допустити цього. Ще в кінці серпня І.Франко, у вже згаданому листі до М.Драгоманова, зазначав, що він буде намагатися переставити питання ревізії програми з першого пункту порядку денного на сьомий²¹¹. Під час зібрання, що відбулося 3 – 5 жовтня 1891 р.²¹², після загальної дискусії вирішено взагалі не розглядати питання зміни програми партії, а вибрати комісію, що мала б попрацювати над цим питанням та запропонувати на наступному з’їзді готовий проект. Щоб не було зауважень до складу комісії, до неї увійшло по чотири представники “старших” та “молодих”. Відповідно перші були представлені С.Даниловичем, М.Павликом, Т.Окуневським та О.Терлецьким, “марксистами” – В.Охримовичем, Є.Левицьким,

Р.Яросевичем та В.Будзиновським²¹³. Щоправда, такий проект протягом кількох наступних років так і не був підготовлений. З одного боку, це було викликано позицією “старших”, які свідомо зволікали з його підготовкою²¹⁴, з іншого – зміною акцентів у протистоянні між “старшими” і “молодими”.

У плані внутрішньопартійного протистояння 1892 р. був періодом відносно спокійним. Впродовж 1892 р. між “старшими” та “молодими” не було якихось конфліктів. До того ж останні досить активно публікували свої твори на шпальтах “Народа”²¹⁵. Однак наприкінці 1892 – на початку 1893 рр. боротьба всередині партії знову загострилася. Це було зумовлено тим, що на початку 1893 р. частково стабілізувалися відносини між українськими “партіями”. Опоненти “нової ери”, звикнувши до нової розстановки сил, поступово зосередилися на внутріпартійних відносинах²¹⁶. З іншої сторони, поштовхом до суперечок послужив лист галицького намісника К.Бадені, розісланий 20 листопада 1892 р. до греко-католицьких деканатів, які знаходилися на територіях, порубіжних з Росією повітів. У ньому йшлося про еміграцію галицьких селян до Росії, що було викликано, на думку намісника, недбальством і байдужістю греко-католицьких священників до морального і релігійного виховання селян.

З появою цього листа у Галичині почала обговорюватися можливість реформування греко-католицької церкви в напрямку наближення її обрядів до Римо-католицької церкви, зокрема запровадження целібату для уніатських священників. Участь у суперечках навколо даної проблеми взяли також радикали. Так, М.Павлик, у об’єднаних 22 і 23 числах “Народу” за 1892 р., від імені редакції журналу визнав слушність критики греко-католицького духовенства та вітав запровадження целібату. На його думку, це мало прискорити розвиток української світської інтелігенції та емансипацію суспільно-політичного життя галицьких українців²¹⁷.

З різкою критикою такої позиції виступили “молоді”. Зокрема, під час зборів галицьких українців, які з ініціативи радикалів відбулися у Відні 25 грудня 1892 р., на пропозицію Є.Левицького було підтримано вимогу надання українцям автономії у релігійних справах. У постанові говорилося: “...ми стоїмо за автономію Русинів в справах церковних, за повну церковну незалежність від уряду (австрійського. – Г.І.)...”²¹⁸.

Проти реформи греко-католицької церкви висловився також і І.Франко. Введення celibату, на його думку, мало принести галицьким українцям більше шкоди ніж користі. Виступаючи з “селянофільської” позиції, І.Франко вважав, що уніатське духовенство, будучи тісно пов’язане з народом, відіграє важливу роль у його освіті.

Загалом, на початку 1893 р. на сторінках журналу “Народ” розгорнулася гостра дискусія стосовно ставлення радикальної партії до греко-католицького духовенства. Участь у ній взяли І.Франко, М.Павлик, М.Драгоманов, а від імені “молодих” радикалів – Є.Левицький. М.Павлик розцінював цю суперечку як факт розколу партії²¹⁹.

Центральне місце дана проблема займала і на з’їзді делегатів радикальної партії, що відбувся у січні 1893 р. у Станіславі. На ньому були присутні: М.Павлик, К.Трильовський, С.Данилович, І.Герасимович, котрі представляли Коломийський осередок партії (М.Павлик восени 1892 р. переїхав до Коломиї)²²⁰; І.Творовський, який виступав від імені радикалів Станіслава; М.Ганкевич, що був делегований львів’янами та Є.Левицький з В.Будзиновським, яких прислали віденські радикали. Делегати від перших двох міст виступали на підтримку листа К.Бадені та схвалювали реформування греко-католицької церкви. Представники Львова та Відня, які одночасно представляли “молодих”, висловлювалися за те, щоб піти на зустріч священикам та привернути їх до радикалів. Заступаючись за уніатське духовенство, можна було на їхню думку “вбити клин” між русофілами та народовцями. У кінцевому підсумку цілковитої згоди щодо відношення радикальної партії до реформи греко-католицької церкви так і не було досягнуто²²¹. Натомість був прийнятий компроміс: партія і надалі мала вести боротьбу проти клерикалізму, залишаючи при цьому членам право вільного вибору у питаннях тактики²²².

Після з’їзду стосунки в середині радикальної партії ще більше загострилися. Особливо різким було протистояння між “молодими” та М.Павликом. У третьому номері “Народа” М.Павлик помістив два відкритих листи, один з яких був спрямований проти Є.Левицького²²³. Також М.Павлик відмовлявся друкувати в “Народі” матеріали В.Будзиновського, які суперечили його політичним поглядам, через що останній взагалі відмовився від співпраці з журналом²²⁴. Подібну позицію зайняли Є.Левицький, В.Охримович, М.Ганкевич²²⁵. В той

час, коли протягом січня-лютого 1893 р. у “Народі” публікувалися статті “молодих”²²⁶, починаючи з березня, свої матеріали в журналі продовжував друкувати тільки Ю.Бачинський²²⁷. Зокрема, у статті під назвою “По поводу еміграції” Ю.Бачинський опублікував вступ до праці “Україна irredenta”. Однак після ознайомлення М.Павлика зі всім змістом роботи, він, залучившись підтримкою зі сторони І.Франка, відмовив у друці основної її частини²²⁸. Таким чином, “молоді” цілком відійшли від співробітництва з “Народом”.

Ще одним каменем спотиканням між “молодими” та “старшими” стали відносини між радикальною партією та народовською течією. Спочатку незначні контакти із пресовими органами народовців мали В.Будзиновський та Є.Левицький. За це вони були піддані гострій критиці з сторони “старших” в особі М.Павлика²²⁹. Однак куди більш стійкіші контакти із представниками народовської політичної течії почали налагоджувати “старші” радикали з кінця 1892 р., коли серед лідерів народовського табору поширилося невдоволення тим, що уряд не дотримується своїх зобов’язань стосовно українців. За цих обставин вони зробили крок назустріч радикалам. На зборах Народного дому за присутності Ю.Романчука, К.Левицького до відділу установи було обрано радикала Щ.Сельського²³⁰, який на Другому з’їзді радикальної партії поряд з І.Франком, М.Шухевичем, М.Ганкевичем та О.Терлецьким внесено до “комітету ексективного” (керівного органу партії)²³¹. Крім того, коли восени у сеймовому клубі відбувся розкол і народовці утворили свій окремий клуб, то саме до нього приєднався єдиний представник радикальної партії Т.Окуневський²³². За таких умов “старші” радикали вірили, що цілком реальним є об’єднання із народовцями та русофілами задля захисту національно-політичних прав місцевого населення перед зловживаннями польської адміністрації краю. Особливо активно відстоював ідею об’єднання І.Франко. Серед “молодих” велике обурення викликала заява І.Франка, в якій йшлося, що заради об’єднання партій, він готовий пожертвувати своїми переконаннями²³³. Піком відповідної політики “старших” радикалів став з’їзд довірених осіб від радикальної, народовської та москвофільської течій, який відбувся 2 лютого 1894 р.^{234 * 235}.

* За іншими даними з’їзд відбувся 19 березня 1894 р. На ньому після тривалої дискусії було обрано представників погоджувальної комісії, які мали підготувати угоду руських

Окрім того, додаткове протистояння викликала справа із греко-католицькими священиками, суть якої з часом дещо видозмінилася. Після згаданого інциденту “старші” зробили акцент на боротьбі з священиками, намагаючись мінімізувати їх вплив на селянство. Більше того, вони намагалися налаштувати останніх проти духовенства. В той же час “молоді”, виступаючи з марксистських позицій, прагнули спрямувати селянство насамперед проти багатіїв. При цьому вони наголошували, що священики можуть отримувати від селян гроші раз на 2 – 3 роки, під час весілля чи похорону, в той час, коли пани визискують їх кожного дня.

Всі ці суперечливі положення обговорювалися під час з’їзду радикальної партії, що відбувся 15 липня 1894 р. у Львові. Передбачалося, що на ньому мали вестися переговори про примирення між “молодими” і “старшими”. Однак через погану організацію з’їзду, “молоді”, які в той час знаходилися за межами Львова, не були повідомлені про нього. На зібранні “молодих” представляли тільки Ю.Бачинський, що потрапив на з’їзд завдяки збігу обставин²³⁶ та В.Охримович, який пробув на ньому менше години²³⁷. У зв’язку з цим компромісу між групами досягти не вдалося. По-перше, “молоді” не були представлені належним чином. До того ж під час виступу Ю.Бачинський від імені своїх колег-студентів зазначив, що різниця між “молодими” і “старшими” занадто значна, щоб досягти порозуміння. Зокрема він зауважив, що “молоді” прагнуть, щоб партія організовувала селянські маси проти панів, в той час коли “старші” налаштовують їх проти “попів”. Ю.Бачинський також наголосив, що необхідно організовувати селянські страйки, вести з селянами роботу, “вказувати мужикам, що пани в сеймі (за яких вони голосували. – Г.І.) відстоюють свої інтереси”. Далі він піддав критиці редакцію “Народу” на чолі з М.Павликом за відсутність у “молодих” можливості вільно висловлювати в журналі свої думки, як це робить сам М.Павлик чи І.Франко. Наприкінці свого виступу Ю.Бачинський наголосив, що

“партій” для створення “надпартійного” органу. Однак подібного документу так і не було створено, як і не був скликаний запланований на 15 травня другий консолідуючий з’їзд.

акцією політичного “примирення партій руських” “старші”, “осмішили” радикалів перед всіма галицьким суспільством²³⁸.

Невдалою у плані порозуміння між “старшими” і “молодими” виявилася і наступна спроба. В кінці 1894 р. студенти звернулися до М.Павлика, щоб він переїжджав назад у Львів, обіцяючи допомогти у видавництві “Народу”²³⁹. М.Павлик погодився переїхати до Львова та друкувати матеріали “молодих” без жодних втручань. На таке рішення вплинули конфлікт між представниками “Коломийського гуртка”, певний тиск на М.Павлика зі сторони українців, що фінансово допомагали видавати “Народ” та приїзд до Львова з Наддніпрянської України М.Грушевського. “Старші” радикали, підозрюючи його у прихильності до “нової ери”, прагнули обмежити його вплив на молодь²⁴⁰. Такі обставини створили сприятливе підґрунтя для налагодження відносин, однак на з’їзді, що відбувся 15 грудня 1894 р., конфлікт тільки поглибився²⁴¹.

Переломним у відносинах між “старшими” та “молодими” став 1895 р. Саме цього року значно посилюлися позиції “молодих”. У березні під тиском наддніпрянських українців, що фінансово підтримували радикальну пресу, до складу редакції “Народу” увійшов В.Охримович. Крім того, у березні 1895 р. М.Павлик відмовився від редагування новоствореної газети “Громадський голос” на користь В.Будзиновського²⁴².

Однак найбільшим досягненням “молодих” стало внесення у програму радикальної партії положення, що радикали прагнуть до політичної незалежності українських земель.

Зазначимо, що для реалізації цієї ідеї “молоді” приклали чимало зусиль. Зокрема, ще від появи радикальної партії вони наполегливо наголошували на необхідності введення у програму партії постулату “державного права”²⁴³. В той же час “молодими” у “Народі” було опубліковано ряд праць економічного характеру, які змальовували становище аграрної, малорозвиненої у промисловому плані Східної Галичини²⁴⁴. Логічним завершенням цих двох напрямків стало обґрунтування з економічної точки зору необхідності якнайширшої самостійності українських земель.

Цей постулат вперше чітко був сформульований та науково обґрунтований у праці “Україна ігредента”, що була написана у 1893 р.

студентом Львівського університету, представником “молодих” Ю.Бачинським²⁴⁵. Зокрема, автор, аналізуючи складну економічну ситуацію у Галичині, і як наслідок масову еміграцію селян за кордон, вказував, що її причиною є “... нинішній устрій політичний Австрії, нинішній політичний централізм Австрії...”²⁴⁶. Ю.Бачинський, розглядаючи економічне становище українців у складі Російської імперії та коронного краю, наголошував, що оскільки на польських, російських та українських територіях розвиваються одні і ті самі галузі господарства, то найменш розвинений “промисел український” приречений на занепад. Підсумовуючи такий стан, він стверджував: “А вже годі думати, щоби найслабше розвинена економічно Україна, могла оставатися при Польщі і Великоросії, могла становити дальше з ними один організм політичний і терпеливо дождити остаточної своєї руїни. Україна мусить від них відірватися...”²⁴⁷.

Праця, щоправда, у рік її написання не була опублікована. Як вище зазначалося, у “Народі” був надрукований тільки її вступ, після чого М.Павлик, залучившись згодою І.Франка, відмовився друкувати продовження. Що стосується особисто І.Франка, то він піддав критиці працю, вказуючи, що “... автор оперує загальними, абстрактними формулами і натягує до них факти нашого життя”. Тоді Ю.Бачинський звернувся до М.Драгоманова, сподіваючись отримати від нього схвальний відгук на роботу та підтримку²⁴⁸. Проте М.Драгоманов, будучи переконаним федералістом, не сприйняв викладену у праці Ю.Бачинського ідею самостійності, до того ж він не погоджувався з тим, що автор тлумачив історичні і політичні процеси з економічних позицій і вказував на хибність марксистського наукового методу, яким Ю.Бачинський користувався²⁴⁹.

Отримавши в середині 1894 р. таку оцінку на свою роботу, Ю.Бачинський, однак, залишився на своїх позиціях та виношував плани видати працю. Поряд з тим, проходячи в той час однорічну військову службу та усвідомлюючи, що публікація такого роду може йому зашкодити, Ю.Бачинський вирішив у той час її не друкувати²⁵⁰. Тільки після повернення до навчання²⁵¹ він знову почав шукати шляхів для видання “України ігредент-и”. Восени 1895 р. Ю.Бачинський зустрівся із видавцем і письменником Д.Лукіяновичем і домовився з ним про

публікацію праці. Вже до кінця року вона була надрукована у Львові накладом “Універсальної бібліотеки” у повному обсязі²⁵².

Публікація “України ітgedent-и” викликала широкий резонанс у галицькому суспільстві. Як згадував Ю.Бачинський, з усіх сторін до нього приходили різного роду поздоровлення, в тому числі і від невідомих людей. Навіть І.Франко, який свого часу радив М.Павликові не друкувати її у “Народі”, перед В.Будзиновським визнав, що хоча в дечому не погоджується з автором, однак мусить визнати, що книга написана з великим талантом²⁵³.

Чітко свою позицію стосовно праці Ю.Бачинського І.Франко виклав у статті “Ukraina ітgedenta”, що була вміщена у 4 томі журналу “Життє і слово” за 1895 р. Критикуючи Ю.Бачинського за поверхневий аналіз економічного становища українців як у Галичині, так і в Російській імперії, вказуючи на некритичне відношення до марксистської термінології, І.Франко одночасно дав високу оцінку роботи. Зокрема, він зазначив, що автор дуже добре справився з частиною завдання, яке перед собою ставив, а саме з тією, “що відкриває майбутнє України й дороги, якими піде її розвиток”²⁵⁴. На завершення, характеризуючи працю Ю.Бачинського, він підкреслив: “Для мене вона важлива, як факт нашого політичного життя, як прояв національного почуття і національної свідомості, хоч прояв цей і прибраний на разі в доктринерську тогу. Будь що будь, є це перша на галицько-руським ґрунті спроба синтезу певних поглядів і наукового обґрунтування того, що автор відчув як потребу свого розуму і своєї душі... А раз відчута буде – у кого з національних, у кого з економічних причин – потреба політичної самостійності України, то справа ця ввійде на порядок дня політичного життя Європи і не зійде з нього, поки не здійсниться...”²⁵⁵.

Слідом за І.Франком і М.Павлик визнав, що Ю.Бачинському належить серед українців “піонерська заслуга відвертого і рішучого піднесення справи про українську державу”²⁵⁶.

Поява праці Ю.Бачинського, а також певною мірою смерть М.Драгоманова у червні 1895 р.²⁵⁷, спричинилися до того, що “молоді” змогли²⁵⁸ на IV з’їзді РУРП (відбувся 29 грудня 1895 р.) домогтися одноголосного схвалення і відповідно внесення до програми партії постулату політичної незалежності галицьких та буковинських українців

(наскільки це було можливим у рамках законодавства Австро-Угорщини)²⁵⁹. У вступі до програми, зокрема, говорилося: “Стоячи на ґрунті наукового соціалізму і погоджуючись на всі наслідки, які з нього випливають, як на політичній, економічній і культурній [полі], заявляє русько-українська партія радикальна, що здійснення всіх її ідеалів соціалістичних можливо є лише при повній самостійності політичній русько-українського народу...”²⁶⁰. Однак з огляду на можливість партії діяти лише в межах Австро-Угорщини, у програмі вказувалося: “... беручи до уваги, що на разі головне поле політичної діяльності нашої партії лежить в Австрії, ми домагаємося: 1) Утворення окремої руської політичної території з руських частин Галичини і Буковини з як найширшою автономією”²⁶¹.

Таким чином, 1895 р. став поворотним пунктом у розвитку суспільно-політичної думки, ознаменував становлення ідеології новітнього українського національного руху²⁶². Особливо помітний вплив справила праця Ю.Бачинського на представників студентської молоді, які поповнювали лави галицьких політичних партій. Зауважимо, що це стосується не тільки другої половини 90-х рр., але й наступного періоду. Так, вітаючи друге видання “України ігредент-и” у 1900 р., у львівському академічному часописі “Молода Україна” говорилося, що попри певні недоліки характерні для неї, не підлягає сумніву ідеологічна цінність її основоположних засад. Тогочасні лідери українського студентства, а згодом активні громадсько-політичні діячі В.Старосольський, Є.Косевич, В.Темницький зазначали, що теоретичне підґрунтя для свого суспільно-політичного світогляду, вони знаходили у праці Ю.Бачинського²⁶³.

Одночасно 1895 р. став доленосним для радикальної партії і з іншого боку. Як вже зазначалося, цього року не стало М.Драгоманова. Хоч він не був членом РУРП²⁶⁴, однак своїм авторитетом стримував партію від розколу²⁶⁵. Крім того, остаточний крах політики “новіери”, яка до того часу була вагомим консолідуючим чинником, зумовили посилення в партії відцентрових тенденцій. Як наслідок, після IV з’їзду загострилися суперечки між “старшими” та В.Будзиновським (що на той час вже не був студентом)²⁶⁶, через що останній відмовився від редагування партійного органу “Громадський голос”²⁶⁷. Подібний крок ознаменував початок процесу, в ході якого із РУРП вийшла значна

кількість її чільних діячів та розпочала роботу над організацією нових політичних партій.

Впродовж нетривалого періоду частина як “старших”, так і “молодих” об’єдналися навколо ідеї створення УСДП. У вересні 1896 р. на зборах українських робітників Львова, скликаних радикалами, було вирішено заснувати таку партію. Серед організаторів поряд із робітниками були І.Франко, М.Павлик, М.Ганкевич²⁶⁸ та Є.Левицький (обидва в той час ще були студентами: М.Ганкевич – Львівського, Є.Левицький – Віденського університетів)²⁶⁹. На цих зборах було створено організаційний комітет, до складу якого увійшли як “молоді”, так і “старші” радикали²⁷⁰. Цей комітет вже 17 вересня 1896 р.²⁷¹ видав, підготовлене Є.Левицьким та І.Франком²⁷² звернення “*Rockyk do robotnykiw Rusiniw*” (“Звернення до робітників Русинів”), у якому аргументовано доводилася необхідність окремої української соціал-демократичної партії, яка б захищала, насамперед, інтереси робітників української національності²⁷³.

Ще одним кроком представників оргкомітету стало заснування української робітничої газети під назвою “*Robotnyk*”. Перший номер “*Robotnyk-a*”, редактором якого був М.Ганкевич²⁷⁴, вийшов уже у січні 1897 р.

Проте ця спроба утворити українську робітничу партію була невдалою. Між засновниками дуже швидко виявилися розбіжності у розумінні мети її утворення: “старші” радикали бачили основне призначення нової партії у недопущенні полонізації українських робітників, “молоді” основний акцент ставили на піднятті їх національної свідомості, що в свою чергу мало стати засобом проти полонізації. Тому вже у ході роботи над проектом програми УСДП (цією роботою займалися М.Ганкевич та Є.Левицький) І.Франко та М.Павлик, незгодні із рядом його положень, відійшли від творення нової партії. На початку 1897 р., під час передвиборчої кампанії до австрійського парламенту, українські соціал-демократи солідаризувалися із програмою польських однопартійців в той час, коли останні виступали проти радикальних кандидатів і, зокрема, І.Франка. Як наслідок, “старші” радикали, а за ними і Є.Левицький, вийшли з оргкомітету партії і вона припинила своє існування. Через брак передплатників після 6 числа перестав виходити “*Robotnyk*”²⁷⁵.

Через різного роду причини і в першу чергу фінансові труднощі, багато студентів не мали змоги під час навчання перебувати у містах та бути задіяними у товариському житті студентства. Проте це дозволяло їм брати участь у роботі, спрямованій на економічну та національно-політичну просвіту українського селянства. Зокрема, студенти засновували читальні²⁷⁶, кооперативно-просвітні товариства “Народна спілка”, які були осередками радикального руху та гуртували навколо себе селянство²⁷⁷. Одночасно радикально налаштовані студенти організовували та брали дієву участь у селянських вічах, святкуваннях 1 травня²⁷⁸.

Важливим аспектом політичного життя Галичини були вибори до Галицького сейму та Райхсрату. Так як студенти через майновий та віковий ценз були позбавлені права голосу²⁷⁹, їх участь у виборчій діяльності могла зводитися тільки до передвиборчої агітації. І хоча у 1890-ті рр. діяльність такого роду не була масштабною та дуже часто основна роль у агітації відводилася самим кандидатам²⁸⁰, однак окремі представники студентської молоді не стояли осторонь цього прояву політичного життя. Студенти здійснювали агітаційну діяльність, спрямовану на підтримку кандидатів від радикальної партії²⁸¹. Зокрема, під час виборів до Галицького сейму 1895 р. В. Стефаник (у той час студент Краківського університету) проводив агітацію у Обертинському повіті і навіть був затриманий за цю діяльність²⁸². Поряд із селянами, вчителями та робітниками студенти також були задіяні у передвиборчому віче у Перемишлі²⁸³.

Так само відомо, що під час виборів до парламенту у 1897 р., вже згадуваний нами В. Стефаник та студенти Чернівецького університету Л. Мартович, Л. Бачинський агітували на підтримку кандидатури І. Франка²⁸⁴, а Л. Бачинський за промову у селі Щитівцях у околицях Заліщиків був арештований і засуджений тернопільським судом до 14 днів ув’язнення²⁸⁵. Також за агітаційну діяльність на Тернопільщині розпочато судове розслідування проти Л. Мартовича, щоправда через брак доказів воно було припинене²⁸⁶.

Згадуваний вище Л. Мартович також відігравав поважну роль у виданні радикальної партії. Зокрема, на початку 1893 р. він допомагав М. Павлику редагувати часопис “Хлібороб”. Ф. Погребеник, який досліджував його життєвий шлях та творчість, наголошував, що ця

допомога була відчутною, оскільки М.Павлик у листі до М.Драгоманова від 19 червня 1893 р. бідкався через від'їзд Л.Мартовича в село, оскільки через це йому стало дуже тяжко справлятися з усіма редакційними обов'язками. Поряд з тим, Л.Мартович одночасно був активним учасником радикального вічевого руху на Снятинщині та Городенківщині (Станіславський повіт) та друкував у "Хліборобі" статті про відповідні заходи, зв'язані з ним. Впродовж 1894 – 1895 рр. він друкував свої матеріали у часописі "Народ", а у кінці 90-х рр. XIX ст. допомагав у редагуванні "Громадського голосу". Деякий час з 15 листопада 1897 р., коли захворів І.Франко, а М.Павлик виїхав зі Львова, Л.Мартович практично самостійно редагував цей часопис²⁸⁷.

Зауважимо, що поряд із науковою діяльністю, організацією вечорів з приводу тих чи інших визначних подій, представники "Академічної громади" займалися цілеспрямованою національно-патріотичною роботою. Зокрема, беручи до уваги низький рівень національної свідомості закарпатських українців, члени "Академічної громади" на початку 1897 – 1898 навчального року вирішили організувати товариство, члени якого мали вести "національну агітацію на Угорській Русі"²⁸⁸. Ще раніше в товаристві існував комітет, який займався "угорськими" справами та організовував етнографічні експедиції в Закарпаття²⁸⁹.

Однак оскільки ніде у літературі, а також серед документів не зустрічається підтвердження існування такого товариства, то очевидно, що воно так і не було створено. Проте є відомості, що під час літніх канікул у 1898 р. члени "Громади" В.Гнатюк, С.Томашівський, Л.Цегельський, М.Левицький, О.Коцеловський та інші студенти здійснили мандрівку на Закарпаття. Та обставина, що після прибуття вони склали про неї звіт перед товариством²⁹⁰, свідчить про її цілеспрямований характер, а попередня практика подорожей дає підстави стверджувати, що діяльність, яку вони проводили, носила, тою чи іншою мірою, патріотичне спрямування.

Крім того, саме із середовища українського радикального студентства восени 1890 р. вийшла ідея перетворення "Просвіти" із виключно просвітнього на просвітньо-економічне товариство, що було остаточно схвалено на загальних зборах 25 березня 1891 р.²⁹¹.

Студенти також відіграли помітну роль у організації та діяльності товариства “Поступ”, котре було засноване для просвіти українського народу на початку 1895 р. Про це красномовно свідчить той факт, що до першого виділу товариства поряд із такими відомими галицькими діячами як М.Павлик, І.Франко, були обрані три студенти: С.Голубович, Д.Лукиjanович та К.Бірецький²⁹².

Для галицьких українців 90-ті рр. ХІХ ст. були періодом, коли в суспільстві помітно зростає політична активність, у ідеологічному та організаційному плані завершилося формування основних політичних течій.

Значну роль у цих процесах відіграла українська студентська молодь. До того ж відповідні тенденції мали місце і в її середовищі. В першу чергу це стосується студентів, які на початку 90-х рр. об'єднувалися у товаристві “Академічне братство”. Наявність у товаристві прихильників радикальної та народовської течій, водночас гостре протистояння між радикальною партією та старшими народовцями зумовили вихід у 1891 р. з “Академічного братства” студентів-народовців. Переважаючи радикалів чисельно, вони не хотіли миритися із роллю опозиції, тож на початку 1892 р. заснували окреме товариство під назвою “Ватра”. За досить короткий час ця організація при моральній та матеріальній підтримці народовців зайняла провідні позиції серед українських студентських товариств. Однак з середини 90-х рр. у її житті стає помітним спад. Ще гірша ситуація складалася навколо “Академічного братства”. Втративши значне число своїх членів, товариство опинилося у дуже скрутному становищі, що було зумовлено насамперед фінансовими труднощами. До того ж провідні члени “Академічного братства”, будучи одночасно активними діячами радикальної партії, досить багато часу віддавали політичній роботі, що виходила за межі діяльності студентського товариства. Ці обставини, а також зниження напруги у стосунках між народовцями та радикалами зумовили об'єднання “Ватри” та “Академічного братства” і утворення ними спільного товариства під назвою “Академічна громада”.

Тільки незначна частина української студентської молоді, що брала участь у товариському та суспільному житті, не входила до “Академічної громади”. Ними були прихильники русофільських ідей,

які гуртувалися у “Академічному кружку”. Члени “Кружка” поряд із студентами, що входили до віденської “Буковини”, творили “молоде” крило русофільської партії, для якого було характерне прагнення до більш радикального вирішення національного питання. Розбіжності у поглядах між ними та “старшими” русофілами впродовж 90-х рр. XIX ст., поряд із рядом суперечок не привели, однак, до серйозного конфлікту. Це було зумовлено значною фінансовою залежністю студентів від своїх старших наставників. До того ж за умов, коли русофільські ідеї втрачали популярність серед галичан і “молодим” русофілам, їх старшим наставникам потрібна була взаємна підтримка.

Активна політична позиція, відкрита демонстрація своєї прихильності до Росії дали підстави галицькій владі на початку 1894 р. розпустити товариство. Тільки в кінці цього року студентам вдалося утворити нову організацію під назвою “Друг”, яка у ідейному плані була наступницею “Академічного кружка”.

З середовища українського студентства вийшла ініціатива до заснування РУРП. Крім того, протягом кількох перших років її існування саме студенти становили абсолютну більшість членів партії. Одразу ж після заснування партії у ній виявилися дві групи – “старші”, що стояли на позиціях народницького соціалізму, а у національному питанні відстоювали федералістичну концепцію та “молоді”, які марксистський світогляд у соціальній сфері поєднували із вимогою створення політично самостійної української держави. Друга група була представлена студентами. Зазначені відмінності були причиною частих суперечок між “старшими” та “молодими”, однак на перших порах завдяки спільній діяльності, спрямованій проти “нової ери”, партія зберігала внутрішню єдність. Проте на початку 1893 р. відносини між групами значно погіршилися. Поряд із відмінностями у поглядах далось взнаки небажання “молодих”, що за кількісними показниками переважали, працювати для реалізації ідей, встановлених для партії “старшими”. Особливо конфліктні стосунки були між “молодими” та М.Павликом.

Кілька з'їздів, які скликалися для примирення обох напрямків, не дали потрібних результатів. Тільки у 1895 р. на короткий час між “молодими” і “старшими” встановилися приязні стосунки. До того ж після смерті М. Драгоманова та публікації праці Ю.Бачинського

“Україна irredenta” до програми радикальної партії було внесено постулат незалежності українських земель, чого “молоді” домагалися ще від 1890 р. Практично це була перемога “молодих”. Навіть І.Франко та М.Павлик, які у 1893 р. не допустили до друку у “Народі” праці Ю.Бачинського, підтримали ідею незалежності.

Одночасно із розбіжностями, які існували між “старшими” та “молодими”, відмінності у поглядах спостерігалися і в середовищі самих “молодих”. Зокрема, представники віденської “Січі” більший наголос робили на національному моменті, в той час як радикали із “Академічного братства” – на соціальному. Поряд з тим, саме член “Братства” Ю.Бачинський вперше науково обґрунтував необхідність створення української незалежної держави.

Представники академічної молоді також стояли біля витоків української соціал-демократії. Зокрема, студенти М.Ганкевич та Є.Левицький відіграли провідну роль у першій, хоч і невдалій спробі утворити УСДП.

Різного роду впливи, особисті суперечки стали причиною того, що політичне життя українського народу у 1890-ті рр. багате на парадокси. Мали вони відношення і до студентів. Зокрема, В.Будзиновський, який у гімназійні роки та під час навчання у Львівському університеті мав надзвичайно тісні стосунки із польськими студентами та робітниками, на Першому з’їзді радикальної партії виявився найактивнішим поборником внесення до програмних засад РУРП постулату незалежності. Крім того, вперше обґрунтував ідею політичн незалежності українських земель Ю.Бачинський – творець УСДП²⁹³, яка робила основний наголос на соціальному аспекті і тільки у 1907 р. вийшла із складу ППСД²⁹⁴. Також “молоді”, які за національними вимогами були близькі до народовців, критикували “старших” за їх спроби порозумітися із діячами народовської течії.

---

¹ Райківський І. Українське національне відродження кінця XVIII – початку XX ст. // Галичина: науково-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2000. – № 4. – С. 31; Чорновол І.П. Польсько-українська угода 1890 – 1894 рр.: генеза, перебіг подій, наслідки. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук / 07.00.01 – Історія України. – Львів, 1995. – 9-10.

² Райківський І. Українське національне відродження кінця XVIII – початку XX ст. //

Галичина: науково-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2000. – № 4. – С. 32.

³ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 7. – Спр. 4452. – Арк. 2; На чий млин вода? // Павлик М. Твори. – К., 1985. – С. 303-305.

⁴ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 7. – Спр. 4452. – Арк. 3.

⁵ На чий млин вода? // Павлик М. Твори. – К., 1985. – С. 306.

⁶ Там само. – С. 307.

⁷ Львівська радикальна молодь перед Шевченком // Народ. – 1891. – Ч. 9. – С. 151.

⁸ Голос русько-української радикальної краківської молоді в справі програми Романчука і Товаришів, виголошений в соймі галицьким д. 25 падолиста 1890 р. // Народ. – 1891. – Ч. 4. – С. 22; Лаврівський В. Народовці проти народовців // Народ. – 1891. – Ч. 4. – С. 27.

⁹ Протест русько-української радикальної молодіжі університетської против програми посла Романчука і Товаришів // Народ. – 1891. – Ч. 4. – С. 20.

¹⁰ Там само. – С. 21.

¹¹ Резолюції студентського з'їзду в Празі // Народ. – 1891. – Ч. 13-14. – С. 204.

¹² ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 1.

¹³ Повідомлення "Січі" з Відня, що воно обрало І.Франка почесним членом (28 листопада 1889) // Іван Франко. Документи і матеріали 1856 – 1865. – К., 1966. – 140.

¹⁴ Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях. ХІХ – ХХ ст. – Львів, 2001. – С. 92.

¹⁵ Стефанік В. Про ясне минуле // Альманах українського студентського життя в Кракові. – Краків, 1931. – С. 9.

¹⁶ Партицький О. З'їзд слов'янської молоді в Празі і екскурсія віденських слов'ян-академіків на виставу чеську // Народ. – 1891. – Ч. 7. – С. 114.

¹⁷ Вацик С. Нове академічне товариство // Народ. – 1892. – Ч. 3. – С. 43.

¹⁸ Резолюції студентського з'їзду у Празі // Народ. – 1891. – Ч. 13-14. – С. 205-206.

¹⁹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 1

²⁰ Резолюції студентського з'їзду у Празі // Народ. – 1891. – Ч. 13-14. – С. 205-206.

²¹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 7. – Спр. 4452. – Арк. 4; Охримович В. Причинки до біографії і характеристики Івана Франка // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 234.

²² Рух у товаристві "Академічне братство" // Народ. – 1891. – Ч. 7. – С. 103-104.

²³ Лист до А.Ю.Кримського (29 листопада 1891 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 49. Листи (1886 – 1894). – К., 1986. – С. 312.

²⁴ До М.П.Драгоманова (19 жовтня 1887 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 49. Листи (1886 – 1894). – К., 1986. – С. 126.

²⁵ На чий млин вода? // Павлик М. Твори. – К., 1985. – С. 307-309.

²⁶ Левицький Е. "Дньло" в обороні "достойнства національного і чемности" // Народ. – 1890. – Ч. 14. – С. 216;

²⁷ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 2. – Спр. 84. – Арк. 44; До М.П.Драгоманова (6 листопада 1887 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 49. Листи (1886 – 1894). – К., 1986. – С. 128.

²⁸ Партицький О. Надзвичайні загальні збори товариства "Січ" // Народ. – 1891. – Ч. 7. – С. 117.

²⁹ На чий млин вода? // Павлик М. Твори. – К.: Дніпро, 1985. – С. 308 – 309.

- ³⁰ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 48.
- ³¹ Вацик Є. Нове академічне товариство // Народ. – 1892. – Ч. 3. – С. 43.
- ³² ЦДІАУ у Львові. – Ф. 771. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 81.
- ³³ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 349. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 2.
- ³⁴ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 349. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 3; Вацик Є. Нове академічне товариство // Народ. – 1892. – Ч. 3. – С. 42.
- ³⁵ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 49.
- ³⁶ Вацик Є. Нове академічне товариство // Народ. – 1892. – Ч. 3. – С. 42.
- ³⁷ Західно-Українська Народна Республіка. 1918 – 1923: історія / Кер. авт. кол. О.Карпенко. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 48.
- ³⁸ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 7. – Спр. 4452. – Арк. 3-4.
- ³⁹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 49.
- ⁴⁰ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 349. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 6 зв, 21, 51.
- ⁴¹ Там само. – Арк. 3, 4, 16, 52; – Спр. 6. – Арк. 142.
- ⁴² ЦДІАУ у Львові. – Ф. 349. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 21, 40.
- ⁴³ Там само. – Арк. 19, 44 зв-45; Ф. 771. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 82.
- ⁴⁴ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 349. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 239, 245 зв.
- ⁴⁵ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 349. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 26 зв.
- ⁴⁶ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 771. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 82.
- ⁴⁷ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 349. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 7; Ф. 771. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 81.
- ⁴⁸ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 349. – Оп. 1 – Спр. 6. – Арк. 66 зв; Спр. 7. – Арк. 29 зв, 357.
- ⁴⁹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 349. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 4 зв.
- ⁵⁰ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 771. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 82-83.
- ⁵¹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 349. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 384 зв.
- ⁵² ЦДІАУ у Львові. – Ф. 683. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 6-6 зв.
- ⁵³ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 372. – Оп. 1. – Спр. 38. – Арк. 15.
- ⁵⁴ Бегей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. – К., 2001. – С. 17; Гуцал П. Сидір Голубович: штрихи до політичного портрета // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Серія: Історія. Вип. VIII. – Тернопіль, 1999. – С. 53.
- ⁵⁵ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 12. – Спр. 830. – Арк.47-48.
- ⁵⁶ Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях. XIX – XX ст. – Львів, 2001. – С. 93.
- ⁵⁷ Програма поступової славянської молодіж // Народ. – 1892. – Ч. 13-14. – С. 182-183; Другий зїзд поступової слов'янської молоді // Народ. – 1892. – Ч. 13-14. – С. 181-182.
- ⁵⁸ ДАЛО. – Ф. 297. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 25, 44, 46, 94, 117.
- ⁵⁹ ДАЛО. – Ф. 297. – Оп. 1. – Спр. 26. – Арк. 2.
- ⁶⁰ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 7. – Спр. 4452. – Арк. 3-4.
- ⁶¹ ДАЛО. – Ф. 297. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 138.
- ⁶² ЦДІАУ у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 49-51.
- ⁶³ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 372. – Оп. 1. – Спр. 38. – Арк. 15.
- ⁶⁴ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 50.
- ⁶⁵ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 52.
- ⁶⁶ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 349. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1-1 зв.

- ⁶⁷ Там само. – Арк. 13-15, 35-37, 42-42 зв, 47, 48 зв; ДАЛО. – Ф. 297. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 144.
- ⁶⁸ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 349. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 52 зв.
- ⁶⁹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 70. – Спр. 977. – Арк. 47 зв; ДАЛО. – Ф. 296. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 1.
- ⁷⁰ Устав товариства "Академічна Громада" у Львові. – Львів, 1898. – С. 14.
- ⁷¹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 54.
- ⁷² ЛНБ ім. В.Стефаніка НАН України. В. р. – Ф. 119. – Спр. 1. – Арк. 8 зв, 17, 29.
- ⁷³ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 349. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 67 зв.
- ⁷⁴ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 130. – Оп. 1. – Спр. 948. – Арк. 43.
- ⁷⁵ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 56.
- ⁷⁶ ЛНБ ім. В.Стефаніка НАН України. В. р. – Ф.119. – Спр. 1, 2, 3, 3 а.
- ⁷⁷ ЛНБ ім. В.Стефаніка НАН України. В. р. – Ф.119. – Спр. 1. – Арк. 71 зв, 248; Спр. 2. – Арк. 2 зв, 59, 113 зв, 267 зв.
- ⁷⁸ ЛНБ ім. В.Стефаніка НАН України. В. р. – Ф.119. – Спр. 3 а. – Арк. 44 зв, 60, 68 зв, 69, 70, 81.
- ⁷⁹ Косевич Є. Молодіж і наука // Молода Україна. – 1900. – Ч. 2. – С. 51.
- ⁸⁰ ЛНБ ім. В.Стефаніка НАН України. В. р. – Ф.119. – Спр. 2. – Арк. 231 зв.
- ⁸¹ Там само. – Арк. 296 зв.
- ⁸² Там само. – Арк. 296 зв; Мочульський М. Из последних десятилетий жизни Ивана Франко // Иван Франко в воспоминаниях современников. – М., 1966. – С. 198.
- ⁸³ З протоколу загальних зборів Товариства "Академічна громада" у Львові про відмову В.Гнатюка бути головою Товариства // Володимир Гнатюк. Документи і матеріали 1871 – 1989. – Львів, 1998. – С. 42; Мочульський М. Из последних десятилетий жизни Ивана Франко // Иван Франко в воспоминаниях современников. – М., 1966. – С. 195-196.
- ⁸⁴ ЛНБ ім. В.Стефаніка НАН України. В. р. – Ф.119. – Спр. 2. – Арк. 216, 317 зв; Спр. 3. – Арк. 243; Мочульський М. Из последних десятилетий жизни Ивана Франко // Иван Франко в воспоминаниях современников. – М, 1966. – С. 196-197.
- ⁸⁵ Мочульський М. Из последних десятилетий жизни Ивана Франко // Иван Франко в воспоминаниях современников. – М., 1966. – С. 197.
- ⁸⁶ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 56.
- ⁸⁷ ЛНБ ім. В.Стефаніка НАН України. В. р. – Ф. 119. – Спр. 1. – Арк. 187 зв.
- ⁸⁸ ЛНБ ім. В.Стефаніка НАН України. В. р. – Ф. 119. – Спр. 3 а, Арк. 31, 46 зв, 69, 81.
- ⁸⁹ ДАЛО. – Ф. 296. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 7, 34; Спр. 6. – Арк. 22, 25.
- ⁹⁰ ДАЛО. – Ф. 296. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 15; ЛНБ ім. В.Стефаніка НАН України. В. р. – Ф.119. – Спр. 1. – Арк. 373, 411; Спр. 3. – Арк. 120 зв; Спр. 3 а. – Арк. 8 зв.
- ⁹¹ ДАЛО. – Ф. 296. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 12; ЛНБ ім. В.Стефаніка НАН України. В. р. – Ф.119. – Спр. 2. – Арк. 46 зв, 52 зв, 446 зв; Спр. 3. – Арк. 51; Спр. 3 а. – Арк. 83.
- ⁹² ЛНБ ім. В.Стефаніка НАН України. В. р. – Ф. 119. – Спр. 1. – Арк. 17; Мочульський М. Из последних десятилетий жизни Ивана Франко // Иван Франко в воспоминаниях современников. – М., 1966. – С. 200.
- ⁹³ ЦДІАУ у Києві. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 53. – Арк. 2.
- ⁹⁴ ЛНБ ім. В.Стефаніка НАН України. В. р. – Ф. 119. – Спр. 3. – Арк. 34; Мочульський М. Из последних десятилетий жизни Ивана Франко // Иван Франко в воспоминаниях современников. – М., 1966. – С. 198, 200.

- ⁹⁵ ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. В. р. – Ф. 119. – Спр. 1. – Арк. 373 зв.
- ⁹⁶ Мочульський М. Из последних десятилетий жизни Ивана Франко // Иван Франко в воспоминаниях современников. – М., 1966. – С. 201.
- ⁹⁷ ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. В. р. – Ф. 119. – Спр. 2. – Арк. 346, 415.
- ⁹⁸ ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. В. р. – Ф. 119. – Спр. 1. – Арк. 345 зв.
- ⁹⁹ Історія України / Відп. ред. Ю. Сливка; керівник авт. кол. Ю. Зайцев. – Львів, 2003. – С. 215.
- ¹⁰⁰ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 201. – Арк. 1, 2, 4 зв, 5.
- ¹⁰¹ ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. В. р. – Ф. 119. – Спр. 1. – Арк. 29; Спр. 2. – Арк. 66; Спр. 3. – Арк. 8; Спр. 8. – Арк. 171 зв
- ¹⁰² ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. В. р. – Ф. 119. – Спр. 2. – Арк. 380, 439.
- ¹⁰³ ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. В. р. – Ф. 119. – Спр. 3. – Арк. 306.
- ¹⁰⁴ ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. В. р. – Ф. 119. – Спр. 3. – Арк. 61.
- ¹⁰⁵ ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. В. р. – Ф. 119. – Спр. 3. – Арк. 306.
- ¹⁰⁶ ДАЛО. – Ф. 296. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 30; Спр. 6. – Арк. 25, 27.
- ¹⁰⁷ ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. В. р. – Ф. 119. – Спр. 1. – Арк. 217 зв, 236 зв.
- ¹⁰⁸ Чорновол І. Польсько-українська угода 1890 – 1894 рр. – Львів, 2000. – С. 186.
- ¹⁰⁹ Галицко-русская политика. Записка посла д-ра Ник. Антоневича. – Львовъ, 1891. – С. 73.
- ¹¹⁰ Павлик М. Нова еволюція серед москофілів // Народ. – 1891. – Ч. 10-12. – С. 184.
- ¹¹¹ Будзиновський В. Ішли діди на муки. – Льві, 1995. – С. 31.
- ¹¹² Там само. – С. 29-30.
- ¹¹³ Чорновол І. Польсько-українська угода 1890 – 1894 рр. – Львів, 2000. – С. 186-187, 191, 197.
- ¹¹⁴ Там само. – С. 184-185.
- ¹¹⁵ Там само. – С. 186-188.
- ¹¹⁶ Hornowa E. Ukraiński obóz postępowy i jego współpraca z polską lewicą społeczną w Galicji 1876 – 1895. – Wrocław – Warszawa – Kraków, 1968. – S. 118.
- ¹¹⁷ Павлик М. Нова еволюція серед москофілів // Народ. – 1891. – Ч. 10-12. – С. 183.
- ¹¹⁸ Там само. – С. 191.
- ¹¹⁹ Павлик М. Нова еволюція серед москофілів // Народ. – 1891. – Ч. 10-12. – С. 187.
- ¹²⁰ Збори общества ім. Качковського і пару слів на увагу молодим москвофілам // Народ. – 1894. – № 19. – С. 287; Чорновол І. Польсько-українська угода 1890 – 1894 рр. – Львів, 2000. – С. 191.
- ¹²¹ Будзиновський В. Плосколобе “молодих” старорутенців // Народ. – 1892. – Ч. 11-12. – С. 148.
- ¹²² ЦДІАУ у Львові. – Ф. 130. – Оп. 1. – Спр. 948. – Арк. 14-15, 17, 21, 34, 43, 45, 57, 60 – 60 зв; Ф. 506. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1, 3, 4 зв, 9.
- ¹²³ Чорновол І. Польсько-українська угода 1890 – 1894 рр. – Львів, 2000. – С. 195.
- ¹²⁴ Там само. – С. 196.
- ¹²⁵ Франко І. З поводу розв'язання тов. “Січи” і “Буковини” у Відні // Народ. – 1893. – № 15. – С. 132.
- ¹²⁶ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 7. – Спр. 4477. – Арк. 218
- ¹²⁷ Там само. – Арк. 209, 211-212.
- ¹²⁸ Там само. – Арк. 219.
- ¹²⁹ Там само. – Арк. 220-221.

- ¹³⁰ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 506. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 11.
- ¹³¹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 130. – Оп. 1. – Спр. 948. – Арк. 43; Збори общества ім. Качковського і пару слів на увагу молодим москвофілам // Народ. – 1894. – № 19. – С. 288.
- ¹³² Благий В.Б. Преса москвофільського студентства Галичини початку ХХ ст. // Українська періодика: історія і сучасність / Доп. та повід. п'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. 27 – 28 листопада 1998 р.; За ред. М.Романюка. – Львів, 1999. – С. 55-56.
- ¹³³ Оть редакції // Живое слово. – 1899. – Вып. 1. – С. 1.
- ¹³⁴ Мончаловський О. Письма къ другу // Живое слово. – 1899. Вып. 1. – С. 50, 53.
- ¹³⁵ Пам'ятник Шевченка во Львові // Живое слово. – 1899. – Вып. 2. – С. 130-131.
- ¹³⁶ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 184.
- ¹³⁷ Там само. – С. 202.
- ¹³⁸ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 2. – Спр. 84. – Арк. 12.
- ¹³⁹ Животко А. Історія української преси. – Мюнхен, 1898 – 90. – С. 135-136.
- ¹⁴⁰ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К, 2002. – С. 202.
- ¹⁴¹ Кравець М.М. До питання про Русько-українську радикальну партію у Східній Галичині в 90-х роках ХІХ ст. // З історії західноукраїнських земель. Вип. ІІ. – К, 1957. – С. 130.
- ¹⁴² Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К, 2002. – С. 202.
- ¹⁴³ Кравець М.М. До питання про Русько-українську радикальну партію у Східній Галичині в 90-х роках ХІХ ст. // З історії західноукраїнських земель. Вип. ІІ. – К, 1957. – С. 130.
- ¹⁴⁴ Грицак Я. "Молоді" радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки НТШ. – Т. ССХХІІ. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – С. 73-74.
- ¹⁴⁵ Кравець М.М. До питання про Русько-українську радикальну партію у Східній Галичині в 90-х роках ХІХ ст. // Історія західноукраїнських земель. Вип. ІІ. – К, 1957. – С. 129.
- ¹⁴⁶ Грицак Я. "Молоді" радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки НТШ. – Т. ССХХІІ. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – С. 74.
- ¹⁴⁷ Західно-Українська Народна Республіка. 1918 – 1923: історія / Кер. авт. кол. О.Карпенко. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 49 – 50.
- ¹⁴⁸ Грицак Я. "Молоді" радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки НТШ. – Т. ССХХІІ. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – С. 74; Новинки / Народ. – 1892. – Ч. 3. – С. 48.
- ¹⁴⁹ Грицак Я. "Молоді" радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки НТШ. – Т. ССХХІІ. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – С. 75.
- ¹⁵⁰ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 84. – Арк. 11.
- ¹⁵¹ Ганкевич М. З перед двадцяти літ. // Календар "Вперед". – Львів, 1920. – С. 75.
- ¹⁵² Грицак Я. "Молоді" радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки НТШ. – Т. ССХХІІ. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – С. 75, 77.
- ¹⁵³ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 372. – Оп. 1. – Спр. 38. – Арк. 34.
- ¹⁵⁴ Темницький В. Микола Ганкевич // Головацький І. Володимир Темницький і його рід. – Львів, 2002. – С. 169.
- ¹⁵⁵ Сухий О. Галичина між Сходом і Заходом. Нариси історії ХІХ – початку ХХ ст. – Львів, 1999. – С. 190.
- ¹⁵⁶ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 372. – Оп. 1. – Спр. 38. – Арк. 30.

- ¹⁵⁷ Будзиновський В. Ексгумація і нові похорони // Діло. – 1912. – 13 н. ст. квітня (31 ст. ст. березня); Будзиновський В. Ішли діди на муки. – Львів, 1995. – С. 28-29.
- ¹⁵⁸ Будзиновський В. Ішли діди на муки. – Львів, 1995. – С. 28-29.
- ¹⁵⁹ Ганкевич М. З перед двадцяти літ // Календар "Вперед". – Львів, 1920. – С. 76.
- ¹⁶⁰ Животко А. Історія української преси. – Мюнхен, 1898 – 90. – С. 136.
- ¹⁶¹ Будзиновський В. Ішли діди на муки. – Львів, 1995. – С. 29.
- ¹⁶² Ганкевич М. З перед двадцяти літ // Календар "Вперед". – Львів, 1920. – С. 73-74.
- ¹⁶³ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 2. – Спр. 64. – Арк. 4, 7, 14.
- ¹⁶⁴ Там само. – Арк. 14-15.
- ¹⁶⁵ Грицак Я. "Молоді" радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки НТШ. – Т. ССХІІ. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – С. 79.
- ¹⁶⁶ Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 – 1890). – К., 2002. – С. 203.
- ¹⁶⁷ Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899 – 1918). – К., 2000. – С. 33.
- ¹⁶⁸ Програма Русько-української радикальної партії // Українська суспільно-політична думка в ХХ ст. Документи і матеріали. – Т. 1., 1983. – С. 9.
- ¹⁶⁹ Там само. – С. 11.
- ¹⁷⁰ Там само. – С. 12.
- ¹⁷¹ Там само. – С. 10.
- ¹⁷² Будзиновський В. Ексгумація і нові похорони // Діло. – 1912. – 13 н. ст. квітня (31 ст. ст. березня).
- ¹⁷³ Будзиновський В. Смішне у поважнім // Нові шляхи. – 1930. – № 10. – С. 64.
- ¹⁷⁴ Будзиновський В. Ексгумація і нові похорони // Діло. – 1912. – 13 н. ст. квітня (31 ст. ст. березня).
- ¹⁷⁵ Програма Русько-української радикальної партії // Українська суспільно-політична думка в ХХ ст. Документи і матеріали. – Т. 1., 1983. – С. 9.
- ¹⁷⁶ Там само. – С. 12.
- ¹⁷⁷ Там само. – С. 9.
- ¹⁷⁸ Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX – 1939 рр.). – Івано-Франківськ, 1993. – С. 81.
- ¹⁷⁹ Чорновол І. Польсько-українська угода 1890 – 1894 рр. – Львів, 2000. – С. 184-185.
- ¹⁸⁰ Хроника // Червоная Русь. – 1890. – 3 (15) октябрю.
- ¹⁸¹ Лаврівський В. Народовці проти народовців // Народ. – 1891. – Ч. 4. – С. 26-27.
- ¹⁸² Будзиновський В. Ішли діди на муки. – Львів, 1995. – С. 31.
- ¹⁸³ Лаврівський В. Народовці проти народовців // Народ. – 1891. – Ч. 4. – С. 26-27.
- ¹⁸⁴ Павлик М. Нова еволюція серед москофілів // Народ. – 1891. – Ч. 10-12. – С. 183-186.
- ¹⁸⁵ Чорновол І. Польсько-українська угода 1890 – 1894 рр. – Львів, 2000. – С. 189.
- ¹⁸⁶ Всенародное вѣче во Львовѣ фтбывшоеся дня 21 января (3 февраля) 1892 г. – Львов, 1892. – С. 29.
- ¹⁸⁷ Чорновол І. Польсько-українська угода 1890 – 1894 рр. – Львів, 2000. – С. 191-192, 195.
- ¹⁸⁸ Будзиновський В. Плосколобе "молодих" старорутенців // Народ. – 1892. – Ч. 11-12. – С. 148.
- ¹⁸⁹ Левицький Е. Віче віденських русинів (Допис) // Народ. – 1893. – № 1. – С. 5.
- ¹⁹⁰ Чорновол І. Польсько-українська угода 1890 – 1894 рр. – Львів, 2000. – С. 197.

- ¹⁹¹ В справі відносин "Січі" й москвофільської "Буковини" (допис з Відня) // Народ. – 1892. – Ч. 7-8. – С. 98; Чорновіл І. Польсько-українська угода 1890 – 1894 рр. – Львів, 2000. – С. 195.
- ¹⁹² Будзиновський В. Ішли діди на муки. – Львів, 1995. – С. 29.
- ¹⁹³ Чорновіл І. Польсько-українська угода 1890 – 1894 рр. – Львів, 2000. – С. 185.
- ¹⁹⁴ Будзиновський В. Ішли діди на муки. – Львів, 1995. – С. 31.
- ¹⁹⁵ Лаврівський В. Народовці проти народовців // Народ. – 1891. – Ч. 4. – С. 26-27.
- ¹⁹⁶ Руське державне право і народна справа // Народ. – 1891. – Ч. 1. – С. 8-10.
- ¹⁹⁷ Будзиновський В. Ішли діди на муки. – Львів, 1995. – С. 30.
- ¹⁹⁸ Там само.
- ¹⁹⁹ Матеріали до ревізії програми Руско-української радикальної партії // Українська суспільно-політична думка в ХХ ст. Документи і матеріали. – Т. 1., 1983. – С. 15-16.
- ²⁰⁰ Там само. – С. 14.
- ²⁰¹ Там само. – С.14-15.
- ²⁰² Західно-Українська Народна Республіка. 1918 – 1923: історія / Кер. авт. кол. О.Карпенко. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 50.
- ²⁰³ М.Павлик до М.Драгоманова (5 березня 1891) // Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876 – 1895). – Т. 6 (1890 – 1891). Залагодив М.Павлик. Видав Др. Лев Когут. – Чернівці, 1910. – С. 130.
- ²⁰⁴ Будзиновський В. Як чоловік зійшов на пана. Автобіографія автора. – Львів, 1937. – С. 13
- ²⁰⁵ М.Павлик до М.Драгоманова (22 червня 1891) // Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876 – 1895). – Т. 6 (1890 – 1891). Залагодив М.Павлик. Видав Др. Лев Когут. – Чернівці, 1910. – С. 205.
- ²⁰⁶ М.Павлик до М.Драгоманова (29 червня 1891) // Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876 – 1895). – Т. 6 (1890 – 1891). Залагодив М.Павлик. Видав Др. Лев Когут. – Чернівці, 1910. – С. 213.
- ²⁰⁷ Будзиновський В. Ішли діди на муки. – Львів, 1995. – С. 31.
- ²⁰⁸ Будзиновський В. Смішне в поважнім // Нові шляхи. – 1930. – № 10. – С. 68.
- ²⁰⁹ Будзиновський В. Ішли діди на муки. – Львів, 1995. – С. 31-32.
- ²¹⁰ До М.П.Драгоманова (29 – 31 серпня 1891 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 49. Листи (1886 – 1894). – К., 1986. – С. 292.
- ²¹¹ Там само. – С. 292.
- ²¹² Кравець М.М. До питання про Русько-українську радикальну партію у Східній Галичині в 90-х роках ХІХ ст. // З історії західноукраїнських земель. Вип. ІІ. – К, 1957. – С. 132.
- ²¹³ Ухвали ІІ зізду руско-українських радикалів (3 – 5 лют. жовтня) // Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876 – 1895). – Т. 6 (1890 – 1891). Залагодив М.Павлик. Видав Др. Лев Когут. – Чернівці, 1910. – С. 271.
- ²¹⁴ Грицак Я. "Молоді" радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки НТШ. – Т. ССХІІ. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – С. 85.
- ²¹⁵ Левицький Е. Ситуація парламентарна і коло польське // Народ. – 1892. – Ч. 1. – С. 1-4; Ганкевич М. Політика пануючих клас і робітницький рух // Народ. – 1892. – Ч. 5-6. – С. 76-78; Левицький Е. Договори торговельні // Народ. – 1892. – Ч. 5-6. – С. 78-79; Ганкевич М. Колонізація. Безробітє і філантропія. Страйки в Англії. Амїс // Народ. – 1892. – Ч. 7-8. – С. 91-94; Охримович В. Жолудкові ідеї // Народ. – 1892. – Ч. 9. – С. 119 – 121; Охримович В. Жолудкові ідеї // Народ. – 1892. – Ч. 10. – С. 134-135; Левицький

- Е. Політика краєва і загранична // Народ. – 1892. – Ч. 11-12. – С. 139-141; Будзиновський В. Плосколобе “молодих” старорутенців // Народ. – 1892. – Ч. 11-12. – С. 145-150; Лвицький Е. З останніх подій // Народ. – 1892. – Ч. 15-18. – С. 187-189; Будзиновський В. Народні заступники // Народ. – 1892. – Ч. 22-23. – С. 237-238.
- ²¹⁶ Чорновол І. Польсько-українська угода 1890 – 1894 рр. – Львів, 2000. – С. 194.
- ²¹⁷ Грицак Я. “Молоді” радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки НТШ. – Т. ССХХІІ. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – С. 87-88.
- ²¹⁸ Лвицький Е. Віче віденських русинів (Допись) // Народ. – 1893. – № 1. – С. 6.
- ²¹⁹ Грицак Я. “Молоді” радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки НТШ. – Т. ССХХІІ. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – С. 88.
- ²²⁰ Від редакції // Народ. – 1892. – Ч. 15-18. – С. 206.
- ²²¹ М.Павлик до М.Драгоманова (21 січня 1893) // Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876 – 1895). – Т. 7 (1892 – 1893). Залагодив М.Павлик. Видав Др. Лев Когут. – Чернівці, 1911. – С. 134.
- ²²² Грицак Я. “Молоді” радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки НТШ. – Т. ССХХІІ. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – С. 88.
- ²²³ М.Павлик до М.Драгоманова (2/14 лютого 1893) // Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876 – 1895). – Т. 7 (1892 – 1893). Залагодив М.Павлик. Видав Др. Лев Когут. – Чернівці, 1911. – С. 167: До М.П.Драгоманова (19 лютого 1893 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 49. Листи (1886 – 1894). – К., 1986. – С. 385.
- ²²⁴ До М.П.Драгоманова (19 лютого 1893 р.) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 49. Листи (1886 – 1894). – К., 1986. – С. 385.
- ²²⁵ Грицак Я. “Молоді” радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки НТШ. – Т. ССХХІІ. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – С. 89.
- ²²⁶ Лвицький Е. Віче віденських русинів (Допись) // Народ. – 1893. – № 1. – С. 5-6; Будзиновський В. Похорони “нової ери” // Народ. – 1893. – № 1. – С. 8-9; Охримович В. Про смертність в Галичині і її причини або чому русини так чисельно на тамтой світ емігрують // Народ. – 1893. – № 3. – С. 29-31; Бачинський Ю. По поводу еміграції // Народ. – 1893. – № 3. – С. 36-37.
- ²²⁷ Бачинський Ю. По поводу еміграції // Народ. – 1893. – № 5. – С. 47-48; Бачинський Ю. По поводу еміграції // Народ. – 1893. – № 6. – С. 55-56; Бачинський Ю. По поводу еміграції // Народ. – 1893. – № 7. – С. 63-64; Бачинський Ю. По поводу еміграції // Народ. – 1893. – № 14. – С. 122-124.
- ²²⁸ Бегей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. – К., 2001. – С. 19, 22.
- ²²⁹ М.Павлик до М.Драгоманова (25 серпня 1891) // Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876 – 1895). – Т. 6 (1890 – 1891). Залагодив М.Павлик. Видав Др. Лев Когут. – Чернівці, 1910. – С. 259-260.
- ²³⁰ Будзиновський В. Похорони “нової ери” // Народ. – 1893. – № 1. – С. 8-9
- ²³¹ Ухвали ІІ зїзду руско-українських радикалів (3 – 5 лат. жовтня) // Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876 – 1895). – Т. 6 (1890 – 1891). Залагодив М.Павлик. Видав Др. Лев Когут. – Чернівці, 1910. – С. 268.
- ²³² Чорновол І. Польсько-українська угода 1890 – 1894 рр. – Львів, 2000. – С. 193.
- ²³³ Грицак Я. “Молоді” радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки НТШ. – Т. ССХХІІ. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – С. 88.
- ²³⁴ Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 49. Листи (1886 – 1894). – К., 1986. – С. 739.

- 235 Чорновол І.П. О.Барвінський та І.Франко в контексті політики "нової ери" // Проблеми історії України XIX – XX ст. Випуск VI. – К., 2003. – С. 187.
- 236 ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 2. – Спр. 72. – Арк. 111-111 зв.
- 237 ЦДІАУ у Львові. – Ф. 683. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 6.
- 238 ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 2. – Спр. 72. – Арк. 111зв-113 зв.
- 239 Лукіянович Д. В обороні "молодих" // Народ. – 1895. – № 9. – С. 140.
- 240 Грицак Я. "Молоді" радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки НТШ. – Т. ССХХІІ. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – С. 89-90.
- 241 Лукіянович Д. В обороні "молодих" // Народ. – 1895. – № 9. – С. 140.
- 242 Грицак Я. "Молоді" радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки НТШ. – Т. ССХХІІ. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – С.91.
- 243 Будзиновський В. Ішли діди на муки. – Льві, 1995. – С. 28.
- 244 Левицький Е. Політика краєва і загранична // Народ. – 1892. – Ч. 11-12. – С. 139-141; Охримович В. Жолудкові ідеї // Народ. – 1892. – Ч. 9. – С. 119-121; Охримович В. Жолудкові ідеї // Народ. – 1892. – Ч. 10. – С. 134-135; Охримович В. Жолудкові ідеї // Народ. – 1892. – Ч. 11-12. – С. 152-153; Охримович В. Про смертність в Галичині і її причини або чому русини так чисельно на тамтой світ емігрують // Народ. – 1893. – № 3. – С. 29-31.
- 245 Бачинський Ю. Україна ingredienta // Українська суспільно-політична думка в ХХ ст. Документи і матеріали. – Т. 1, 1983. – С. 26-33; Гошуляк І. Речник самостійної України // Київська старовина. – 1996. – № 1-2. – С. 84; Жерноклеєв О., Райківський І. Лідери західноукраїнської соціал-демократії. Політичні біографії. – К., 2004. – С. 17.
- 246 Бачинський Юліан. Україна ingredienta // Політологія. Кінець XIX – перша половина ХХ ст.: Хрестоматія / За ред. О.І. Семківа. – Львів, 1996. – С. 112.
- 247 Там само. – С. 117-118.
- 248 ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 2. – Спр. 72. – Арк. 95 зв-96.
- 249 Гошуляк І. Речник самостійної України // Київська старовина. – 1996. – № 1-2. – С. 84; Бегей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. – К., 2001. – С. 19-20.
- 250 ЦДІАУ у Львові. – ф. 663. – Оп. 2. – Спр. 72. – Арк. 98.
- 251 ЦДІАУ у Львові. – Ф. 683. – Оп. 2. – Спр. 17. – Арк. 7-7 зв.
- 252 Бегей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. – К., 2001. – С. 20-21.
- 253 Там само. – С. 22.
- 254 Франко І. Україна ingredienta // Вивід прав України. – Львів, 1991. – С. 68-69.
- 255 Там само. – С. 70.
- 256 Бегей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. – К., 2001. – С. 23.
- 257 Драгоманов М. // Історія України в особах XIX – XX ст. / І.Войцехівська (Кер. авт. кол.), В.Абліцов, О.Божко та ін. – К., 1995. – С. 107.
- 258 Будзиновський В. Ішли діди на муки. – Львів, 1995. – С. 35.
- 259 Бегей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. – К., 2001. – С. 25.
- 260 Програма русько-української радикальної партії прийнята на краєвм з'їзді партійнім у Львові 29 грудня 1895 р. // Отаман. Календар для народа на рік звичайний 1905. – Коломия, 1904. – С. 130-131.
- 261 Там само. С. 131.
- 262 Західно-Українська Народна Республіка. 1918 – 1923: історія / Кер. авт. кол. О.Карпенко. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 51.
- 263 Жерноклеєв О., Райківський І. Лідери західноукраїнської соціал-демократії. Політичні біографії. – К., 2004. – С. 19, 23.

- ²⁶⁴ Будзиновський В. Смішне в поважнім // Нові шляхи. – 1930. – № 10. – С. 68.
- ²⁶⁵ Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX – початку XX ст. – Львів, 1999. – С. 57.
- ²⁶⁶ Лукіянович Д. В обороні “молодих” // Народ. – 1895. – № 9. – С. 141.
- ²⁶⁷ Грицак Я. “Молоді” радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки НТШ. – Т. ССXXII. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – С. 93.
- ²⁶⁸ ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. В. р. – Ф. 119. – Спр. 1. – Арк. 311, 368.
- ²⁶⁹ Кузеля З. “Січ” Альманах в пам’ять 40-х роковин основи товариства “Січ” у Відні. Зібрали і видали З. Кузеля і М. Чайківський. – Львів, 1908. – С. 472.
- ²⁷⁰ Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899 – 1918). – К, 2000. – С. 37.
- ²⁷¹ Темницький В. Микола Ганкевич // Головацький І. Володимир Темницький і його рід. – Львів, 2002. – С. 171.
- ²⁷² Грицак Я. “Молоді” радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки НТШ. – Т. ССXXII. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – С. 96.
- ²⁷³ Темницький В. Микола Ганкевич // Головацький І. Володимир Темницький і його рід. – Львів, 2002. – С. 171-172.
- ²⁷⁴ Грицак Я. “Молоді” радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки НТШ. – Т. ССXXII. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – С. 97.
- ²⁷⁵ Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899 – 1918). – К, 2000. – С. 37-38.
- ²⁷⁶ Бандандура О. Василь Стефаник. – Львів, 1956. – С. 16.
- ²⁷⁷ Погребеник Ф. Левко Бачинський. – Коломия, 1994. – С. 10.
- ²⁷⁸ Погребеник Ф. Лесь Мартович. Життя і творчість. – К., 1971. – С. 36, 38.
- ²⁷⁹ Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму. 1861 – 1901 (нарис з історії українського парламентаризму). – Львів, 2002. – С. 24-25.
- ²⁸⁰ Мочульський М. Из последних десятилетий жизни Ивана Франко // Иван Франко в воспоминаниях современников. – М., 1966. – С. 193; Федорчук С. Спомини про Івана Франка // Иван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 276.
- ²⁸¹ Погребеник Ф. Левко Бачинський. – Коломия, 1994. – С. 9.
- ²⁸² Бандандура О. Василь Стефаник. – Львів, 1956. – С. 19-20.
- ²⁸³ Історія українського селянства. Нарис в 2-х томах. – Т. 1. – К., 2006. – С. 449.
- ²⁸⁴ Погребеник Ф. Левко Бачинський. – Коломия, 1994. – С. 9; Погребеник Ф. Лесь Мартович. Життя і творчість. – К., 1971. – С. 40; Стефаник В. Моє слово. Новели, оповідання, автобіографічні та критичні матеріали, витяги з листів. – К., 2000. – С. 11.
- ²⁸⁵ Товариша не стало – Товариш Лев Бачинський відійшов // Громадський голос. – 1930. – 19 квітня; Д-р Лев Бачинський // Городенщина. Історично-мемуарний збірник. Український архів. – Т. XXXIII. Зредагував М. Марунчак. – Нью-Йорк – Торонто – Вінніпег, 1978. – С. 595.
- ²⁸⁶ Погребеник Ф. Лесь Мартович. Життя і творчість. – К., 1971. – С. 40.
- ²⁸⁷ Там само. – С. 35-36, 39-40.
- ²⁸⁸ ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. В. р. – Ф. 119. – Спр. 2. – Арк. 328.
- ²⁸⁹ Лист В. Гнатюка з Бач-Керестура до М. Павлика у Львові про етнографічну експедицію до Бачки та встановлення зв’язків з етнографом М. Врабелем // Володимир Гнатюк. Документи і матеріали 1871 – 1989. – Львів, 1998. – С. 27.

²⁹⁰ ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. В. р. – Ф. 119. – Спр. 3. – Арк. 223 зв.

²⁹¹ Народ. – 1891. – Ч. 10-12. – С. 177.

²⁹² Перші збори Руско-українського просвітного товариства "Поступ" // Народ. – 1895. – № 1-2. – С. 6.

²⁹³ Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899 – 1918). – К., 2000. – С. 44.

²⁹⁴ Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX – 1939 р.) – Івано-Франківськ, 1993. – С. 94, 118.

ПОЛІТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА ТА ЙОГО УЧАСТЬ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ ГАЛИЧИНИ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

На початку ХХ ст. галицькі українці зробили чималий поступ у суспільно-політичній, економічній і культурно-освітній галузях життя. Долаючи перешкоди австрійської влади, польської адміністрації, розвивався український сокільсько-стрілецький і кооперативний рухи. Розгортали активну діяльність такі об'єднання як Крайовий кредитний союз, Сільський союз, Союз молочарських спілок, Ревізійний союз українських кооперативів тощо¹. У цей час завершився процес формування партійно-політичної системи українського суспільства у Галичині. Її характерною рисою була наявність впливової центристської (НДП), двох лівих (УРП і УСДП) та однієї правої (КРНС) партії. Окреме місце в українському політичному спектрі займала РНП. Таким чином, партійно-політична система набула таких контурів, які зберігалися до закінчення Першої світової війни.

Діяльність галицьких українців на початку ХХ ст. набула всеукраїнського значення. Галичина стала центром, з якого український національний рух поширювався на всі інші українські території².

Важливе місце у суспільно-політичному житті Східної Галичини на початку ХХ ст. займала академічна молодь. Зауважимо, що від кінця 90-х рр. ХІХ ст. – до початку Першої світової війни, у студентському середовищі як у кількісному, так і в якісному плані відбулися значні зміни. За цей період помітно зросла організованість та чисельність студентства. Для прикладу, якщо у кінці ХІХ ст.

українська молодь у Львові об'єднувалася у трьох студентських товариствах (“Академічна громада”, “Основа” та “Друг”)³, то перед війною тут існувало вже 9 студентських організацій, а у повітових містах діяло понад 30 секцій Українського студентського союзу⁴. Що стосується кількісних показників, то якщо напередодні сецесії (масового переведення з Львівського у інші університети Австро-Угорщини 1901 р.) у Львівському університеті навчалося приблизно 600 студентів⁵, то у 1914 р. їх було вже більше тисячі⁶. Відповідний період був також часом найбільш активної участі студентства у політичних процесах, що мали місце у Східній Галичині.

Українське студентство з кінця 90-х рр. XIX ст. у плані політичної диференціації являло собою досить складний конгломерат, в якому були представлені всі існуючі на той час українські політичні течії. Такий стан речей на практиці був матеріалізований у керівному органі “Молодої України” – “Комітеті десяти”. На чолі “Молодої України” – таємної організації, яка об'єднувала в своїх рядах близько тисячі студентів та учнів середніх шкіл (деякі дослідники вказують, що до “Молодої України” належало приблизно три тисячі членів)⁷, знаходилися десять представників студентської молоді, які репрезентували п'ять політичних напрямків. Зокрема, Є.Косевич, В.Старосольський, В.Темницький представляли соціал-демократичну течію, О.Грабовський, А.Крушельницький – радикальну, М.Галушинський, Л.Цегельський – національно-демократичну, С.Горук – християнсько-суспільну, Т.Мелень – “теоретично-монархістську” (хто був десятим членом “Комітету” – невідомо)⁸. Безперечно, основна маса студентства знаходилася під впливом трьох перших політичних напрямків, у той час коли вплив двох останніх, з початком XX ст. був дуже незначний і не мав конкретних проявів. Більше того, Т.Мелень, якого Ю.Старосольський відносив до теоретично-монархістського напрямку, на початку XX ст. став одним із провідних членів УСДП⁹. Що стосується співвідношення між націонал-демократичним, соціал-демократичним та радикальним напрямком, то за період від кінця 1890-х рр. – до початку Першої світової війни воно зазнавало досить динамічних змін.

На рубежі XIX – XX ст. найбільшим впливом серед українського студентства користувалася УСДП. Така ситуація була зумовлена

зростанням серед студентства, як і серед галицького суспільства вцілому, популярності соціалістичних поглядів. Член УРП М.Лозинський на початку 1901 р. зауважував, що всі навколо називають себе соціалістами і “навіть панни на вечорницях в “Руській бесіді” люблять слухати поступових фраз”¹⁰.

Росту популярності соціалістичних ідей серед студентів сприяла підтримка УСДП різних починань молоді¹¹ і та обставина, що саме студенти становили значний відсоток її членів¹². Про популярність соціалістичної ідеології промовисто свідчить той факт, що, як правило, ідеали самостійності та соціальної рівності, розглядалися студентами як такі, що були нерозривно пов’язані між собою і реалізація яких мала відбуватися паралельно. Так, у вступній статті студентського часопису “Молода Україна” говорилося: “Наша національна ідея, це не саме питання мови, не саме питання етнографічної відрубності... Політична воля, економічна рівність та соціальна справедливість – це прикмета нашої національної ідеї”¹³. Навіть чільний представник націонал-демократичної течії серед студентів Л.Цегельський у одній своїй статті, вміщеній у цьому ж часописі, зазначав, що “Українська національна справа знайде свою розв’язку тільки і виключно тільки, через розв’язку соціального питання – питання визволення українських робітничих мас з під економічної експлуатації чужих і своїх експлуататорів”¹⁴. Відповідні настрої також проявилися на Другому віче українських студентів Австро-Угорщини, що відбулося 14 березня 1900 р. Зокрема, представник віденської “Січі” П.Демцьо зауважив, що “...питання самостійності української нації з’єднано нерозривно із питанням визволення наших робочих мас зі соціального ярма”¹⁵. Також у привітальній телеграмі чернівецьких студентів, присланій учасникам з’їзду, говорилося: “Єдина, неподільна, самостійна Україна від Сяну й Тиси по Кавказ, без хлопа і без пана, є і ніколи не перестане бути нашим ідеалом”¹⁶.

Менш тісні відносини склалися в цей період між студентами і керівництвом НДП та УРП. Народовці, які утворили НДП, ще в середині 90-х рр. ХІХ ст. користувалися найбільшим впливом серед студентів. І хоча багато молодих людей тісно співпрацювали із членами партії у “Просвіті”¹⁷, помітний вплив на студентів і, особливо видавців “Молодої України”, мав І.Франко¹⁸ (на той час належав до

націонал-демократів), вплив партії в середовищі студентства знижувався. З одного боку, така ситуація була пов'язана із зростанням серед молоді авторитету соціалістичної ідеології, з іншого – викликана окремими кроками партійних лідерів, які йшли врозріз з переконаннями більшості студентів. Це вилилося у кілька конфліктів, які мали місце між останніми та керівництвом НДП. Найсерйознішим процесом, котрий спричинився до погіршення стосунків, стало зближення народовців із проросійськи налаштованими діячами у кінці 90-х рр. XIX ст.¹⁹ та інцидент, що трапився у 1898 р. під час святкування 50-ти літнього ювілею скасування панщини та національного відродження у Галичині. У наступному 1899 р. під час вечорниць, присвячених Т.Шевченку, що відбулися 10 березня, старші інтелігенти не дали можливості виступити представникам студентської молоді. Однак голова “Академічної громади” Л.Цегельський виступив на “комерсі” (вечері після святкування), піддавши різкій критиці своїх старших колег, що викликало чергове загострення відносин²⁰. Ще один конфлікт розгорівся між студентами та представниками НДП під час виборів керівництва “Просвіти” на початку 1900 р.²¹

Також незначний вплив серед студентства наприкінці 90-х рр. XIX ст. – на початку XX ст. мали радикали. Ослаблені після переходу ряду провідних членів у 1899 р. до УНДП, вони переживали далеко не найкращі часи²². Крім того, якщо у 1890-х рр. до УРП відносили себе студенти, що тяжіли як до соціал-демократії, так і до поглядів М. Драгоманова, то наприкінці 90-х рр. перші пішли за керівництвом УСДП. У цей період студентська молодь досить критично оцінювала діяльність УРП, що спровокувало обмін різкими випадками між “Молодою Україною” та органом радикалів “Громадянським голосом”²³. Радикали, у свою чергу, звинувачували студентів у “безідейності”, вказуючи, що вони називають себе соціалістами, ідучи за тогочасною “модою”²⁴. Загалом, провідні діячі УРП у той час давали невисоку оцінку діяльності студентства. Зокрема, М.Павлик ще в 1901 р. назвав сецесію помилковою, яка, на його думку, мала бути більш вигідною полякам, ніж українцям²⁵. Інший лідер радикалів – К.Грильовський закидав студентам, що своїми “соціалістичними вибриками” на сторінках “Молодої України”, вони погано впливають на свідомість молоді²⁶. Серед проявів радикального духу в середовищі

студентства, можна хіба що назвати святкування всередині липня 1901 р. “Академічною громадою” дня пам’яті М. Драгоманова, що викликало значний резонанс серед української молоді у різних кутках Австро-Угорщини²⁷. Таким чином, на початку ХХ ст. більшість лідерів українського студентства, а за ними й основна маса студентської молоді твердили про свою прихильність до програмових засад соціал-демократів.

Однак поступово в середовищі студентства у плані політичної диференціації намітилися зміни. Закінчила навчання у вищих навчальних закладах генерація студентів, на чолі якої знаходилися такі прихильники соціал-демократії як В. Старосольський, Є. Косевич, В. Темницький, а на її місце прийшло нове покоління. У березні 1903 р. припинилося видавництво²⁸ редакційної у соціал-демократичному дусі “Молодої України”²⁹. У той же час серед молоді, особливо гімназистів, набув популярності часопис “Гайдамаки”, який редагувався М. Петрицьким у руслі ідей націонал-демократів³⁰. До того ж під впливом загострення українсько-польських взаємин у східній частині Галичини основний акцент у політичній боротьбі поступово із соціальних моментів змістився на національні³¹. За таких умов молодь дещо насторожено дивилася на УСДП, яка у 1903 – 1904 рр. переживала кризовий період³² та знаходилася під досить значним впливом польської соціал-демократії³³. Отже, починаючи від 1903 р., ідеологія соціал-демократів поступово втратила провідні позиції в середовищі студентства. Досить впливовою силою серед студентства стали радикали, а дещо пізніше і націонал-демократи.

Як наслідок, у наступні роки риси політичного обличчя українського студентства в Галичині не відзначалися особливою чіткістю. Такий стан був зумовлений сукупністю найрізноманітніших чинників, починаючи від взаємовідносин українських політичних партій між собою й поляками та віденським урядом і завершуючи суспільно-політичними процесами, що мали місце за кордоном (насамперед в Російській імперії). Досить часто на тлі певних подій серед студентства, в якому були представлені члени трьох головних українських галицьких партій, переважав той чи інший напрямок.

Як вже вище зазначалося, на початку ХХ ст. у Східній Галичині відбулося загострення відносин між українцями та поляками, що

зумовило зростання серед студентства національних ідей, тоді як проблеми соціального характеру відійшли на другий план. Відповідні тенденції знайшли своє відображення на сторінках часопису студентів “Гайдамаки”³⁴, який, отримуючи від націонал-демократів³⁵ матеріальну підтримку, виходив протягом 1902 – 1907 рр.³⁶. На противагу “Молодій Україні”, в якій поважне місце займали соціальні моменти, редакція “Гайдамаків” визначила своєю метою зміцнення християнської віри, а на практиці основу тематики публікацій становила проблема протистояння з поляками³⁷.

Таким чином, ряд факторів сприяв зростанню серед студентів націонал-демократичних ідей. Однак вони не стали пануючими. Це було зумовлено тим, що до введення загального голосування у парламент, представники галицьких українців практично не мали ніякого впливу на політичні процеси в державі, а будь-які спроби через угодовські дії домогтися якихось поступок не давали серйозних результатів. Тільки нові національні та соціальні гасла, радикальні акції серед народу в той час могли, якщо не призвести до покращення умов життя галицьких українців, то принаймні дати на це надію³⁸. З іншого боку, пріоритету серед студентства націонал-демократичних ідеалів заважало те, що ряди студентства систематично поповнювали молоді люди, які виховувалися у “Січах”, що в свою чергу знаходилися під впливом діячів радикальної партії³⁹.

Саме з УРП студентство, а зокрема “Академічну громаду” (товариство об’єднувало станом на кінець 1900 р. 228 студентів Львівського університету, або 66 % всіх українських слухачів світських факультетів)⁴⁰, зв’язували досить тісні стосунки. Так, керівництво “Академічної громади” дозволило членам радикальної партії провести 3 – 4 грудня 1905 р. у залі товариства таємні збори. Тут же 22 та 23 грудня 1906 р. УРП провела свої віче⁴¹. Красномовним свідченням прихильників членів товариства до радикальних ідей є той факт, що дозвіл на його проведення на власний розсуд надав його голова. Пізніше в дирекції поліції, обґрунтовуючи свій крок, він зазначив, що знав як виділ “Академічної громади” відреагує на прохання УРП⁴². У свою чергу керівники УРП виступали перед студентами-радикалами із доповідями⁴³, брали участь у їхніх зборах⁴⁴.

Співпрацюючи з радикалами, студенти час від часу конфліктували із націонал-демократами, до яких зверталися як до провідної сили національного руху в Галичині. Зокрема, під час віча, що відбулося у Народному домі 2 грудня 1906 р., представник студентства О. Назарук піддав критиці діяльність “руського” парламентського клубу (більшість якого становили націонал-демократи), вказуючи на бездарність і лінь більшої його членів. Він наголосив, що на противагу їм, польські послы систематично відвідують засідання та беруть у них активну участь⁴⁵.

На початку червня 1907 р. академічна молодь не була допущена на нараду НДП, на котрій велося обговорення назви посольського клубу⁴⁶ (на виборах у травні 1907 р. з 27 мандатів, які здобули українці у Галичині, націонал-демократи отримали 17)⁴⁷, хоча студенти вели передвиборчу агітацію на підтримку її кандидатів⁴⁸. Цей факт викликав чергове загострення стосунків між студентством та націонал-демократами. З цього приводу 9 червня 1907 р. студенти Львівського університету та Вищої політехнічної школи провели збори, на яких були прийняті такі ухвали: “1) Довірочні збори... констатують, що так званий “Народний Комітет”... не має права ані причини уважати себе якимось керівним органом української нації в Галичині, тим більше, що виказав недостачу політичного змісту, нездібність у переводженню політичної організації й опортунізм... 2) Що до недопущення українських академіків в характері гостей до участі в нараді, на котрій вирішувалася справа назви посольського клубу, а тим самим прийняття москвофільських послів, які не визнають української нації, – уважають збори одногосно і без різниці партій “аргументи націонал-демократичного збору обурюючими...”⁴⁹. На завершення Народному Комітетові “в його теперішнім складі” висловлено вотум недовіри⁵⁰.

Відповідну позицію львівських студентів підтримали на своїх зборах члени чернівецької та віденської студентських “Січей”, тоді як підтримку “Народному Комітетові”, висловили в “Ділі” тільки 11 студентів із Станіслава⁵¹. Показовим є той факт, що в журналі “Молода Україна”, який у 1910 р. видавав як свій орган Український студентський союз⁵², через призму статей простежується тяжіння до радикальних ідей⁵³. Вплив радикальної ідеології був настільки

значним, що деякі сучасні дослідники трактують Український студентський союз, як організацію радикального спрямування⁵⁴.

Невдовзі, однак, склалися обставини, які зумовили повторне зростання авторитету соціал-демократичних ідей серед студентів. Серед них важлива роль належала революційному рухові за кордоном⁵⁵, а особливо подіям, що мали місце в Російській імперії у 1905 – 1907 рр. Ще на рубежі XIX – XX ст. галицькі студенти налагодили контакт із молоддю Наддніпрянської України (саме у Львові вперше було надруковано реферат М. Міхновським “Самостійна Україна”)⁵⁶.

Починаючи від 1905 р., наддніпрянська молодь досить масово прибувала в Галичину⁵⁷ та продовжувала навчання у вищих навчальних закладах Львова. Її представники надавали значну ідейну підтримку прихильникам соціал-демократичної ідеології серед галицького студентства. Більше того, окремі молоді люди з Наддніпрянської України інколи навіть очолювали галицький студентський рух. Зокрема, підданий Російської імперії П. Крат був одним із організаторів студентської акції у Львівському університеті у січні 1907 р. Поряд з ним участь у цій акції взяв інший політичний емігрант з Росії О. Назаріїв, який очолював науковий гурток при “Академічній громаді” та був одним з ініціаторів проведення нелегальних зборів у стінах Львівського університету⁵⁸. Так само виходець із Криму М. Залізняк⁵⁹ деякий час очолював Український студентський союз, він же головував на студентському віче в університеті 1 липня 1910 р., коли було вбито А. Коцка⁶⁰. Очевидно, певним чином зростанню популярності серед студентів соціал-демократичної ідеології посприяла й та обставина, що у 1907 р. УСДП остаточно звільнилася від опіки польських соціал-демократів і стала цілковито самостійною⁶¹.

Відповідні чинники відобразилися на національно-політичній орієнтації студентства. Зокрема, у відновленому у вересні 1905 р. часописі “Молода Україна”⁶², досить чітко проявилися соціал-демократичні тенденції. Так, у редакційній статті журналу зазначалося: “...плекання і розвиток фізичного добробуту народної маси є першим завданням національних змагань...”⁶³. Далі вказувалося, що “...понести й нашому темному й кривдженому робітникові й мужикові кличі соціальної боротьби, за соціальний ідеал хліба й волі для всіх”, –

у цьому видавці бачать своє національне завдання, а у соціалізмі лежить їх патріотизм⁶⁴.

Популярність соціал-демократичних гасел яскраво засвідчив Перший всеукраїнський студентський з'їзд у липні 1909 р., на якому молодь цього суспільно-політичного відтинку створила чи не найвпливовішу фракцію⁶⁵. Вона була досить добре організована і навіть під час з'їзду збирала окремі наради⁶⁶, а всі запропоновані студентами-соціал-демократами резолюції були прийняті значною більшістю голосів⁶⁷.

З кінцем першого десятиліття ХХ ст. у зв'язку із зростанням у Галичині впливу НДП та із набуттям українцями дещо більшої економічної і політичної ваги помітніші позиції в середовищі студентства почали займати націонал-демократи⁶⁸. Кілька років перед Першою світовою війною серед молоді відсоток націонал-демократів був таким значним, що навіть окремі студенти-радикали зазначали, що при своїй перевазі в організаційному відношенні й активності, вони за кількісними показниками поступаються націонал-демократам⁶⁹.

Загалом, у плані ідейної орієнтації студентство напередодні Першої світової війни ділилося на три групи. Першу групу склали студенти, які не ідентифікували себе ні з яким політичним напрямком (для прикладу, представники товариства "Основа" під час зборів Українського студентського союзу виступали з безпартійних позицій)⁷⁰. Серед цих молодих людей більша частина вважала, що студенти не повинні втручатися до політики, а займатися виключно навчанням. До цієї категорії також відносилися студенти, які зовсім не цікавилися політичним життям і обмежувалися участю у культурному житті студентства. Ця частина молоді знаходилася під значним впливом церкви.

Другу групу становили студенти націонал-демократичного спрямування, які відрізнялися від перших політичною активністю та порівняно меншим рівнем клерикалізації. Однак саме відношення до церкви служило чинником, який підштовхував до тісніших відносин студентів-націонал-демократів із представниками першої групи. У зв'язку з цим складалося враження, що націонал-демократи у цей період переважали серед студентської молоді.

Третю, так звану “поступову” групу серед студентства, становили прихильники радикальної та соціал-демократичної орієнтації. Соціал-демократи, які в останні роки перед світовою війною не були достатньо чисельними для того, щоб створити окрему політичну течію в середовищі студентства, гуртувалися із близькими до них за поглядами радикалами⁷¹.

Саме представники останньої групи в організаційному плані переважали. Про це свідчить ситуація, коли у загальностудентському часописі “Шляхи”, попри наявність у ньому статей, які належали народовцям⁷² і при тому, що деякий час його відповідальним редактором був представник цього ж політичного напрямку⁷³, серед публікованих дописів переважали матеріали, у котрих давалася позитивна оцінка радикальних ідей та критикувався консерватизм НДП⁷⁴. Цю гіпотезу також підтверджують критичні зауваження на сторінках часопису “Діло”, в яких наголошувалося, що журнал “Шляхи” обслуговує тільки радикально-соціал-демократичну течію серед студентів⁷⁵.

Про перевагу радикально-соціалістичної групи також свідчить і той факт, що під час Другого всеукраїнського студентського з'їзду у липні 1913 р., незважаючи на опір націонал-демократичної течії⁷⁶, більшість висловила підтримку резолюції В.Даниловича, в якій говорилося про негативний вплив церкви на школу. В ухвалі зазначалося: “З огляду на те, що найбільшим лихом сучасної школи є клерикалізм і брак справжньої педагогіки... конгрес жадає перебудови теперішньої школи на школу вільну від всякого клерикалізму...”⁷⁷.

Організаційну перевагу студентів-радикалів засвідчив також Перший з'їзд українського радикального студентства 3 – 5 жовтня 1913 р., який був першим партійним з'їздом студентської молоді. На ньому вирішено організувати виключно радикальну студентську організацію під назвою “Драгоманівська громада”⁷⁸, а 22 грудня 1913 р. вже відбулися її перші збори⁷⁹.

Однак така значна політична диференціація серед студентства не стала значним дезорганізуючим чинником у діяльності молоді. На початку ХХ ст. у студентських товариствах не тільки співіснували, але й тісно співпрацювали молоді люди, які брали активну участь як у діяльності “Просвіти”, що була під впливом націонал-демократів, так

і соціал-демократичному, робітничому товаристві “Воля”⁸⁰. Паралельно із поглибленням політизації студентської молоді відбувалося зростання його організованості. Зокрема, в умовах, коли серед національно-орієнтованого студентства у політичному плані виділялося п’ять груп, а шосту складали проросійськи налаштовані студенти, що об’єднувалися у товаристві “Друг”, студенти провели найбільш масову та в організаційній площині найбільш одностайну акцію, якою була сецесія⁸¹.

Крім того, у 1909 р. студенти утворили організацію – Український студентський союз, до складу якої перед Першою світовою війною входило 13 українських студентських товариств Львова, Чернівців, Відня, Лубен, Градця та більше 35 секцій, що розташовувались у повітових містах Східної Галичини⁸².

Представники найрізноманітніших політичних переконань активно співпрацювали у цій організації. Для прикладу, на загальних зборах Українського студентського союзу у 1913 р. до складу керівництва товариством було обрано представників всіх існуючих політичних течій. Так, головою став радикал О.Когут, заступником – соціал-демократ П.Дідушко, до виділу вибрано: О.Навроцького, що належав до УРП, Є.Коновальця, який був членом НДП. Були представлені в ньому і безпартійні⁸³.

Відповідний політичний поділ існував і на рівні секцій. Зокрема, із чотирьох львівських секцій Українського студентського союзу II-а об’єднувала молодь радикального спрямування, IV-а – націонал-демократичного⁸⁴ (діаспорні дослідники С.Шах та О.Грицай взагалі вказували, що чотири львівські секції, гуртували представників трьох політичних спектрів: соціал-демократичного, радикального, націонал-демократичного, а також безпартійних)⁸⁵.

Поряд з тим, що ідеологія різноманітних українських партій мала в Галичині значний вплив серед студентства, окремі його представники, в свою чергу, відігравали помітну роль у партійному житті. Поступово ця роль ставала меншою, однак на початку – в середині першого десятиліття ХХ ст. діяльність студентської молоді була вагомим чинником, який справляв помітний вплив на процеси в середині окремих партій.

У першу чергу це стосується УСДП. На початку ХХ ст. у організаційному відношенні український соціал-демократичний рух був слабким⁸⁶. Як наслідок, у цей час важливу роль у діяльності УСДП відігравали саме студенти⁸⁷. Зокрема, під час рільничого страйку в агітаційній діяльності поряд із С.Вітиком, Я.Остапчуком, В.Старосольським (останній на той час вже не був студентом) українську соціал-демократію представляли студенти Є.Косевич та Т.Мелень⁸⁸. Загалом, Т.Мелень, який навчався у Вищій політехнічній школі, Львівському, а згодом Віденському університетах⁸⁹ (був студентом щонайменше до 1906 р.⁹⁰) і проявив себе як активний учасник студентського товариського життя та постійний дописувач часопису “Молода Україна”⁹¹, поряд із С.Вітиком і М.Ганкевичем на початку ХХ ст. був одним із найактивніших діячів УСДП. Крім участі в аграрному страйку, він спричинився до утворення у березні 1903 р. соціал-демократами товариства “Воля” у Львові. Також під час Першого конгресу УСДП у 1903 р., поряд із М.Ганкевичем, Я.Остапчуком та С.Вітиком, він був одним із головних доповідачів⁹². Як представник української соціал-демократії Т.Мелень активно діяв серед робітників⁹³, а у 1906 р. у межах з’їзду з Росією повітах проводив агітацію, спрямовану на поширення соціал-демократичних ідей⁹⁴. Як представник “старших” виступав на Другому з’їзді УСДП у січні 1906 р. із рефератом про аграрну політику партії⁹⁵, а також закликав присутніх зайнятися організацією окремого союзу українських робітників⁹⁶.

Значну роль у формуванні української соціал-демократії у Галичині відіграв В.Левинський. Навчаючись спочатку на правничому, а згодом на філософському факультетах Львівського університету⁹⁷, він поступово став чільним діячем УСДП. Будучи на першому році навчання (вчився в університеті з 1902 до 1910 р.)⁹⁸ і проживаючи ще на той час у Дрогобичі, він спільно із Ю.Корчаком організував у місті третє (після львівського та станіславського) робітниче товариство “Воля”⁹⁹. Як делегат цієї організації брав участь у Першому з’їзді УСДП. У кінці 1904 р. В.Левинський переїхав до Львова і з цього часу став одним із найактивніших членів партії. Він був редактором партійних газет “Воля”, “Земля і воля”, “Вперед”¹⁰⁰, стояв на чолі “молодих” – опозиційної течії в УСДП¹⁰¹.

Помітною постаттю в українському соціал-демократичному русі був Л.Ганкевич. Будучи слухачем Празького університету¹⁰², він не тільки мав тісні контакти із молоддю, що навчалася у Львові¹⁰³, але в той же час був активним членом УСДП. Зокрема, Л.Ганкевич належав до засновників І товариства “Воля” у Львові¹⁰⁴, поряд із В.Левинським входив до лідерів “молодих”¹⁰⁵. Також досить активним та впливовим діячем УСДП був А.Коцко¹⁰⁶, прізвище якого стало загальновідомим після студентського віче 1 липня 1910 р.

“Старші” українські соціал-демократи такі як С.Вітик, М.Ганкевич одночасно були активними діячами та належали до числа лідерів ППСД. Як наслідок, УСДП фактично знаходилася у залежності від польської соціал-демократії. Така ситуація викликала незадоволення у “молодих”. Вони небезпідставно вважали, що українські робітники становлять якщо не більшість, то принаймні значну частину галицького пролетаріату. За таких умов домінування ППСД у робітничих організаціях, панування там польської мови вело, на їх думку, до полонізації українців, перешкоджало становленню українського соціал-демократичного руху, залученню до нього національно свідомих представників робітництва, селян, інтелігенції. Нова течія виступала за реальну, а не лише формальну незалежність УСДП від ППСД¹⁰⁷.

Восени 1905 р. В.Левинський, який на той час був редактором партійного органу “Воля”, виступив із критикою керівництва партії, дорікаючи йому залежністю від польської соціал-демократії та відсутністю в УСДП політичних, культурних та профспілкових організацій¹⁰⁸. Особливо загострилися суперечки на Другому з’їзді партії¹⁰⁹, що знайшло своє відображення на сторінках “Воли”¹¹⁰. У ході короткотривалої боротьби “молоді” зазнали поразки, а В.Левинський був усунутий з редакції партійного часопису.

Щоправда, у липні 1906 р. на запрошення буковинських соціал-демократів він переїхав до Чернівців, де почав редагувати їхню газету “Земля і воля”. Тим часом Л.Ганкевич встановив контакти з одним із керівників Чехо-слов’янської соціал-демократичної робітничої партії А.Немацем, залучився його розумінням та підтримкою у суперечці між течіями в УСДП. У цей же період він вів постійну рубрику у друкованому органі чеських соціал-демократів “Pravo Lidu” (“Право народу”), через яку регулярно інформував читачів про суспільно-

політичне життя в Галичині і, зокрема, розвиток соціал-демократичного робітничого руху. Того ж 1906 р. Л.Ганкевича було кооптовано до складу Закордонного комітету УСДРП, котра діяла на Наддніпрянській Україні. Поступово “Земля і воля”, що стала практично неофіційним органом опозиції, почала витісняти “Волю”, а при підтримці чеських соціал-демократів та УСДРП, “молоді” почали переважати у партії¹¹¹.

У кінцевому підсумку “старші” змушені були поступитися. У 1907 р. видавництво часопису “Земля і воля” було перенесено до Львова і він став головним органом УСДП, яка до того ж оголосила про свою самостійність. Крім того, на конференції УСДП, що відбувалася 12–13 червня 1907 р., було вирішено засновувати комітети партії на місцях (щоправда, ще в першій половині 1907 р. перший такий комітет було засновано у Львові. І поряд із М.Ростковичем, П.Буняком до його появи спричинилися В.Левинський та Л.Ганкевич¹¹²).

Представники академічної молоді також були задіяні у формуванні громадських організацій, які перебували під контролем соціал-демократів. Крім вже згаданого робітничого товариства “Воля”, до появи та функціонування котрого у різних містах спричинилися Т.Мелень, Л.Ганкевич, В.Левинський і з яким у наступні роки студентів зв’язували досить тісні стосунки¹¹³, у 1906 р. представники соціал-демократичної молоді організували громадсько-політичне товариство “Вільна громада”. 22 березня 1907 р. у Львові відбулися перші загальні збори цієї організації і хоча головою “Вільної громади” було обрано В.Старосольського, активну участь у роботі організації брали студенти А.Коцко, М.Залізник, М.Січинський, М.Чайківський та інші¹¹⁴.

Міцні позиції представники студентства традиційно займали в УРП. Так, О.Назарук, який впродовж 1902–1907 рр. навчався у Віденському та Львівському університетах, у 1904 р. став членом УРП¹¹⁵, а з 1905 р. – увійшов до її керівництва¹¹⁶. Будучи достатньо молодою людиною (народився у 1883 р.)¹¹⁷, О.Назарук як представник УРП брав участь у різного роду зборах, де відстоював свою позицію поряд з такими авторитетними діячами як Ю.Романчук, В.Охримович, Л.Бачинський, Є.Олесницький. Одночасно він був активним дописувачем радикальних часописів і в першу чергу “Громадського голосу”¹¹⁸. Так само до керівництва УРП дещо пізніше належав

Д. Вітовський¹¹⁹. Крім того, ще з студентських років працювали у редакції “Громадського голосу” М. Лозинський та Р. Заклинський¹²⁰.

Красномовним свідченням високого авторитету студентства в УРП є той факт, що на Першому з’їзді українського радикального студентства, поряд із студентськими та загальногалицькими справами розглядалися питання діяльності УРП, її подальшої тактики і стратегії¹²¹. До того ж на ньому поряд із студентами виступали та брали участь у дискусіях провідні діячі партії: С. Данилович, М. Лагодинський, В. Стефаник, Л. Бачинський і навіть М. Павлик¹²².

Представники студентської молоді також досить часто брали участь у акціях найвпливовішої української партії – НДП¹²³, проводили агітації на підтримку її кандидатів у депутати¹²⁴. Однак вони не відігравали якоїсь поважної ролі у житті партії чи творенні ідеологічних засад. Такий стан, очевидно, був наслідком утворення НДП, насамперед народовцями – представниками течії, що мала кількадесятилітню традицію існування, визнаних авторитетних лідерів та встановлені ідейні засади. Також певну роль відіграло і те, що для націонал-демократів характерним був вищий рівень консерватизму у порівнянні з радикалами чи соціал-демократами¹²⁵ та їхні тісні стосунки із церквою¹²⁶. Проте із цього правила були винятки. Зокрема, ще в студентські часи до керівництва НДП належав Є. Коновалець і досить часто від її імені виступав на різного роду зборах¹²⁷.

У 1902 р. більшість повітів Східної Галичини охопив страйк сільськогосподарських робітників¹²⁸. Серед українських політичних сил найактивнішу участь у цій акції взяли УСДП та УРП. Дещо пізніше до них приєдналися і націонал-демократи¹²⁹. Поважна роль у роботі серед страйкуючих належала представникам української молоді, а перш за все студентам¹³⁰ (гімназістам було заборонено займатися агітаційною діяльністю.)¹³¹.

Аграрний страйк підштовхнув студентів, які в той час навчалися в університетах Відня, Кракова, Праги, до відмови від продовження сецесії та повернення до Львова¹³². На проведеному 25 – 27 липня 1902 р. у Львові віче, в якому взяли участь приблизно 600 студентів, було вирішено припинити сецесію. Тут же ухвалено резолюцію, відповідно до якої основою своєї праці присутні називали “організацію українських робітничих класів для здобуття соціальної рівності і

справедливості...”¹³³. В іншому пункті ухвали вказувалося, що “закликає українська молодь товаришів ширити ідею аграрних страйків та докласти всіх сил до якнайуспішнішого їх переведення”¹³⁴. Поряд з тим, студенти, в міру можливостей, намагалися допомогти страйкуючим сільськогосподарським робітникам і в фінансовому плані. Так, зібрані галичанами кошти для студентів, які здійснили сесесію, вони пропонували використати для утворення страйкового фонду¹³⁵.

Для реалізації прийнятих ухвал на зборах було обрано спеціальний центральний комітет на чолі з Т.Меленем, а згодом почали творитися і його провінційні осередки¹³⁶. На практиці реалізація рішень була організована на належному рівні та носила масовий характер. Відомо, що студентська молодь Сокальського, Тереховлянського¹³⁷, Бережанського¹³⁸ та інших повітів, утворювала страйкові комітети для підтримки страйкуючих селян, скликала молодіжні віча, на котрих велося обговорення агітаційної роботи. Так, у руслі відповідної діяльності 15 серпня 1902 р. у Сокалі відбулася нарада молоді, на якій було обрано місцевий комітет (до нього увійшли три студенти та народний вчитель) та вирішено “розгорнути якнайширшу агітацію за страйки”¹³⁹.

У руслі виконання відповідних рішень студенти активно взяли до роботи на селі. Для прикладу, у донесенні поліції від 4 жовтня 1902 р. вказувалося, що М.Іванчук та В.Сімків – слухачі теології та права відповідно, 28 липня цього року прибули до робітників, які працювали у Руждвянах та закликали їх припинити роботу¹⁴⁰. На початку серпня 1902 р. золочівський староста повідомляв, що представники української молоді, які навчалися у Львові, на студентському віче поділили між собою територію, на якій вони мали вести агітацію таким чином, що на кожного студента припадало біля десятка гмін¹⁴¹.

Не дивлячись на масові арешти, під час яких було затримано більше 4 тисяч страйкуючих¹⁴², у тому числі значна кількість українських студентів¹⁴³, акція завершилася перемогою селян: поміщики змушені були підвищити заробітну плату та піти на інші поступки¹⁴⁴.

Такі кроки, спрямовані на задоволення вимог селян, призвели до того, що основна маса страйкуючих у наступному році взяла участь у збиранні хліба. Однак окремі діячі вважали запропоновані умови не

достатньо вигідними. Тому від початку 1903 р. розпочалася підготовка до нового страйку, який мав охопити Збаразький, Тернопільський, Бучацький, Золочівський, Тлумацький та інші повіти. Як свідчить листування органів місцевої влади у Галичині, не стояли осторонь від цих процесів і представники студентства. В. Левинський, Т. Мелень та інші українські студенти не тільки були задіяні у агітаційній діяльності¹⁴⁵, але й активно займалися збором коштів для допомоги страйкуючим¹⁴⁶.

Ще однією широкомасштабною акцією, в якій було задіяне галицьке студентство, стала боротьба, орієнтована на реформування імперської виборчої системи. На початку ХХ ст. в Галичині у виборах фактично брало участь приблизно 7% населення¹⁴⁷. Починаючи з весни 1905 р., ця справа зайняла ключове місце у діяльності галицьких політичних партій¹⁴⁸. Українські слухачі Львівського університету та Вищої політехнічної школи, польські студенти – представники соціал-демократичної та людової партій і студенти-євреї 27 листопада того ж року провели спільне віче, присвячене справі виборчої реформи. Всі виступаючі, у тому числі й українець В. Панейко, висловлювалися за те, що молодь повинна стати до боротьби з привілеями “олігархічної клики” і не припиняти її до тих пір, поки народ не отримає загального, рівного, безпосереднього і таємного права голосу. Зібрані на віче студенти, вирішили також взяти участь у страйку, який був призначений на 28 листопада. Після цього присутні відправилися до політехнічної школи, де паралельно частина польських студентів за присутності ректорів Львівського університету та “політехніки” проводила віче, спрямоване проти страйку. Прибулі змусили зібраних тут студентів розійтися без прийняття будь-яких резолюцій¹⁴⁹.

Особливо принципову позицію стосовно виборчої реформи зайняли члени “Академічної громади”. Про це промовисто свідчать ряд постанов керівництва товариства, що були прийняті у кінці 1905 – першій половині 1906 рр. Зокрема, 6 грудня 1905 р. виділ “Академічної громади” ухвалив наступне рішення: “Виділ засуджує нікчемну поведінку товаришів, які дня 28 падолиста в часі генерального страйку за загальним правом голосування пішли на університетські виклади всупереч противній ухвалі загально-академічного віча поступової молоді і застерігає на майбутнє перед чимось подібним під загрозою

виключення з товариства...”¹⁵⁰. На засіданні виділу, що відбулося 17 грудня 1905 р., було вирішено збирати кошти на боротьбу за загальне виборче право. Крім того, 20 березня та 28 квітня 1906 р. керівництвом “Академічної громади” було ухвалено постанову, щоб частину з фондів, зібраних з добровільних внесків серед членів товариства та частину фондів самої “Академічної громади” надати особам, які були притягнені до кримінальної відповідальності за участь у політичних акціях, що мали місце в Тлумацькому повіті¹⁵¹.

Українські політичні сили, які вели в парламенті діяльність, спрямовану на реформування виборчої системи, намагалися організувати на свою підтримку масові акції громадської непокори¹⁵². Поважна роль у цьому плані відводилася селянському рухові, який у кінці 1905 – першій половині 1906 рр. досягнув свого апогею. У ході виступів поряд із гаслами економічного характеру¹⁵³ на перше місце селяни висували питання виборчої реформи¹⁵⁴.

В агітаційній діяльності, орієнтованій на залучення до страйку якнайбільшого числа селянства, як і в 1902 р., значну роль відіграли українські студенти. Так, під час селянського віче в Копичинцях, що відбулося 29 грудня 1905 р. і було присвячене виборчій реформі, студент М. Січинський закликав селян не чекати ласки ні від австрійського уряду, ні від панів, а боротися за свої права¹⁵⁵. На початку січня 1906 р. студенти правничого факультету Львівського університету І. Сіяк та Й. Охримович проводили на Богородчанщині активну агітаційну роботу на підтримку виборчої реформи, у ході якої організували аграрні страйки¹⁵⁶. Бібрський староста 19 лютого 1906 р. повідомляв Сенат Львівського університету, що у підзвітній йому місцевості, агітацію на підтримку реформи виборчого права проводив студент П. Жолтанецький¹⁵⁷. Як свідчать донесення старост та поліції, у середині червня 1906 р.¹⁵⁸ студенти А. Коцко та В. Льков займалися вивченням робітничих відносин у Долинському і Калуському повітах та закликали місцевих селян не йти найматися на роботу в інші повіти і таким чином підтримати селянський страйк. За свідченням самих студентів, у той час на території Галичини працювало 60 таких агітаторів¹⁵⁹.

Агітаційна робота А. Коцка та В. Льківа припинилася тільки в результаті їхнього арешту у селі Перегінське Долинського повіту¹⁶⁰.

20 червня 1906 р. у Сокалі був заарештований також студент М.Західний. Під час обшуку у його помешканні були знайдені брошура С.Вітика “Як поступати під час страйку”, збірка брошур видавництва Української революційної партії. Попереднє розслідування показало, що М.Західний не тільки мав відношення до агітації за виборчу реформу та поширення вищезгаданих брошур, а був одним із керівників страйкового руху у Сокальському повіті¹⁶¹.

Представники студентської молоді намагалися залучити до страйкової боротьби за виборчу реформу і робітничі маси. Так, коли проходили збори залізничників Львова 27 червня 1906 р., із зверненням до робітників виступив слухач правничого факультету Львівського університету Т.Мелень. Під час виступу він підкреслив, що справа виборчої реформи викликала серед галицького населення велике зацікавлення і народ, щоб “відвоювати” загальне право голосування, готовий на будь-які жертви. Т.Мелень повідомляв, що на випадок зволікань у парламентській комісії, яка займається виборчою реформою, селяни Східної Галичини думають влаштувати у період жнив 1906 р. великий аграрний страйк та закликав підтримати його, припинивши роботу. На завершення зборів була прийнята резолюція, в якій говорилося: “Збори постановляють ради захисту виборчої реформи вести найенергійнішу боротьбу і заявляють, що, якщо, би виборча реформа була під загрозою її ворогів, то тоді – разом з організованим трудящим класом цілої держави – візьмуть участь у масовому страйку і поламають залізничні сполучення...”^{162 * 163}.

Організаційна та практична діяльність українського студентства була одним із чинників, який призвів до того, що у грудні 1906 р. парламент затвердив проект нового виборчого закону, а 28 січня 1907 р. після підписання імператором він набув чинності. Однак реформа виборчого закону стосувалася тільки виборів до парламенту

---

* Зазначимо, що студенти мали контакти з робітниками у зв'язку і з іншими справами. Відомо, що з 26 травня по 5 червня 1902 р. у Львові тривав страйк будівельників, в якому взяло участь більше 4 тисяч осіб. Точної інформації стосовно участі студентів у їхніх акціях немає. Однак, коли в результаті сутички між робітниками та поліцією 2 червня було вбито 5 страйкарів, то, як свідчать матеріали газети “Narzędz”, студенти Львівського університету та Вищої політехнічної школи йшли з вінками на чолі траурного походу.

і не торкнулася виборів до Галицького сейму, посли до якого, як і раніше, обиралися за куріальною системою. Внаслідок цього боротьба навколо питання виборів не припинялася до 1914 р.¹⁶⁴.

Традиційно у такого роду діяльності були задіяні і представники української студентської молоді¹⁶⁵. Особливо інтенсивно робота велася ними безпосередньо перед виборами¹⁶⁶. Так, члени самбірської секції Українського студентського союзу під час виборчої кампанії 1913 р. провели на підтримку українського кандидата та виборчої реформи 40 віче¹⁶⁷.

Поряд з агітацією за виборчу реформу студентство на початку ХХ ст. брало дієву участь у передвиборчих кампаніях¹⁶⁸. Зауважимо, що діяльність такого плану, знаходилася на достатньо високому організаційному рівні. Зокрема, 6 лютого 1906 р. виділ “Академічної громади” прийняв рішення, щоб замість вінка на могилу студенту А.Бойку здати по 10 кр. на так званий “бойовий фонд” (фонд, кошти якого використовувалися для виборчої агітації)¹⁶⁹. При цьому молодь не була бездумним знаряддям у руках керівництва тієї чи іншої партії, а дотримувалася наперед визначеної стратегії. Так, коли у 1907 р. “Народний комітет” пішов на зближення із представниками РНП, студенти на своїх зборах у червні цього ж року прийняли рішення, щоб під час наступних виборів “підтримувати лише тих кандидатів націонал-демократичного об’єднання, що ставитимуть проти поляків і москвофілів, а у всіх інших випадках агітувати за кандидатами партій радикальної і соціал-демократичної...”¹⁷⁰.

Виборча кампанія до Галицького сейму у 1908 р. у плані відносин між українськими партіями виявилася більш напруженою. Це позначилося і на діяльності студентської молоді. Зокрема, кандидат від соціал-демократів А.Чайківський у листі до В.Левинського зауважував, що змушений був одного разу припинити виступ, оскільки студенти-радикали, не бажаючи, щоб він “затъмарив” кандидата, якого вони підтримували, зчинили такий галас, що із його виступу нічого не можна було почути¹⁷¹.

Власне УРП, маючи в той час досить сильний вплив серед студентства, отримувала від молоді під час виборів досить значну підтримку¹⁷².

Студенти також надавали опосередковану допомогу різноманітним політичним силам у процесі передвиборчої діяльності. Зокрема, у приміщеннях, що належали українським студентським товариствам, неодноразово проводилися збори як окремих партій, так і виборців окремих виборчих округів¹⁷³.

У випадку виявлення якихось зловживань зі сторони тих чи інших осіб у ході виборчої кампанії, представники студентства виступали з різким осудом подібних дій, хоча інколи це могло мати для них негативні наслідки. Так, коли слухачі Львівської політехніки дізналися про підкуп працівником цього вузу професором Тулієм виборців під час виборів до Галицького сейму, то вже наступного дня вони зчинили заворушення та не дозволили йому провести заняття. В результаті інциденту ректор політехніки на деякий час припинив навчання у вузі¹⁷⁴.

Без перебільшення найрезонанснішою справою, пов'язаною із виборчим процесом на початку ХХ ст., стало вбивство студентом Львівського університету М.Січинським галицького намісника А.Потоцького¹⁷⁵. Наприкінці 1907 р. Галицький краєвий сейм припинив свої повноваження. Нові вибори мали відбутися на початку 1908 р. і проходити на основі старого виборчого закону, за яким голосування відбувалося за куріальною системою у два етапи. Спершу особи, які мали право голосу вибирали виборців, а згодом, останні голосували за кандидатів до сейму. Уже на першому етапі мали місце масові порушення виборчого законодавства, про що свідчили телеграми, скарги та донесення в президію намісництва. А 6 лютого 1908 р. на Бучаччині жандармами був убитий агітатор кандидата від УРП С.Даниловича, представник Народного комітету М.Каганець¹⁷⁶.

Член УСДП, товариства соціалістичної молоді "Вільна Громада" (деякий час займав у ньому посаду заступника голови) М.Січинський¹⁷⁷ брав безпосередню участь у передвиборчій агітації¹⁷⁸, тож на власні очі бачив чисельні зловживання представників польських владних структур¹⁷⁹. Головним винуватцем зловживань влади Січинський вважав галицького намісника¹⁸⁰. Під приводом прохання про працевлаштування М.Січинський потрапив на прийом до А.Потоцького і, залишившись з ним наодинці, чотирма пострілами із пістолета смертельно його поранив¹⁸¹.

Інформація про цю подію швидко поширилася по цілій Європі. Вбивство А.Потоцького, а поряд з ним і становище українців у Австро-Угорщині стало предметом обговорення німецьких, румунських, французьких, бельгійських, англійських та італійських часописів¹⁸². Що стосується українських політичних діячів та української преси, то вони, піддаючи критиці вчинок М.Січинського, зауважували, що він є наслідком тяжкого економічного і політичного становища українського народу у Галичині. Однозначно негативно оцінив вбивство греко-католицький митрополит А.Шептицький¹⁸³, різко засудили його представники РНП. Що стосується студентів – прихильників проросійської ідеології, то вони, стверджуючи, що таким способом як вчинив М.Січинський “не треба творити історію”, фактично виправдовували його. Зокрема, вони зазначали, що Січинський ніякий не вбивця, як про нього пишеться у польській пресі, а “...самий звичайний хлопець, на душу котрого нахлинули прокляті питання, в яких він не зміг розібратися... Хлопець, очевидно дуже талановитий, вразливий, сильно реагуючий і з хорошими задатками...”¹⁸⁴.

Вбивство намісника спровокувало хвилю антиукраїнських погромів, які почалися вже ввечері 12 квітня. Дії такого роду тривали кілька днів, оскільки поліцією не було вжито достатньо запобіжних заходів для їх припинення¹⁸⁵.

У червні 1908 та у квітні 1909 рр. у ході двох судових процесів М.Січинського двічі засуджували до смертної кари, однак у липні 1909 р. цісар прийняв рішення про помилування. Повішання було замінене 20 роками ув'язнення¹⁸⁶. Через деякий час ажіотаж навколо особи М.Січинського припинився. Знову про нього заговорили через півтора року, коли у ніч на 10 листопада 1911 р.¹⁸⁷, він при допомозі студентів Д.Вітовського та М.Цеглинського утік із станіславської в'язниці “Діброва”¹⁸⁸. Після цього ще кілька місяців прізвище М.Січинського не сходило із шпальт європейських газет¹⁸⁹.

Одним із головних напрямків діяльності українського студентства Галичини від кінця 90-х рр. ХІХ ст. була боротьба за відкриття у Львові українського університету. Одразу після виникнення ця проблема вийшла за рамки культурно-освітньої сфери¹⁹⁰. Один із найавторитетніших тогочасних політиків К.Левицький зауважував, що у Галичині боротьба за університет стала “альфою і омегою наших національних

змагань¹⁹¹. Інший активний діяч НДП, а на рубежі ХІХ – ХХ ст. один із провідників студентства Л.Цегельський у 1902 р. вказував, що проблема університету стала головним питанням національного життя, захопила кращі сили українського суспільства та заповонила всі газети¹⁹².

Згідно з імператорським рескриптом від 7 липня 1871 р. у Львівському університеті була відмінена німецька мова викладання та зняті обмеження на використання польської та української мов. Таким чином, навчальний заклад став утравквістичним (двомовним: з українською та польською мовами викладання). Однак поляки змогли домогтися того, що у 1879 р. за іншим розпорядженням, мовою викладання в університеті було встановлено польську мову¹⁹³. Невдоволені таким станом речей, українські студенти вже на своїх перших зборах у 1880 та 1884 рр. висловлювалися за відкриття в університеті нових кафедр з українською мовою викладання¹⁹⁴. Активність українських парламентарів, частково заходи студентів призвели до того, що у 1894 р. за дозволом австрійського імператора при Львівському університеті відкрито так звану “другу кафедру світової історії з особливим прийняттям до уваги історії Східної Європи”, керівником якої був призначений М.Грушевський¹⁹⁵.

На якісно новому рівні університетське питання стало розглядатися у кінці 90-х рр. ХІХ ст. Протягом 1898 р. НТШ, “Просвіта”, Народна рада направили урядові кілька меморандумів, у яких висловлювалися за відкриття у Львові українського університету. З подібною пропозицією 20 грудня 1898 р. (за іншими даними весною 1899 р.)¹⁹⁶ у австрійському парламенті виступив Д.Танячкевич¹⁹⁷.

Найбільшими прихильниками цієї ідеї стали студенти, до того ж саме з включенням їх в боротьбу за університет ця справа набула загальнонаціонального характеру¹⁹⁸. У Львові 13 липня 1899 р. відбулося Перше академічне віче, на якому розглядалося університетське питання. У процесі виступів доповідачі дали оцінку становища, яке займали українці у Львівському університеті та із культурологічної, політичної й економічної точок зору обґрунтували необхідність відкриття у Львові окремого українського вищого навчального закладу¹⁹⁹. В результаті більше як 500 учасників зборів, що представляли студентську молодь Львова, Відня, Кракова, Лубен,

Пшібрам²⁰⁰, одноголосно висловилися на підтримку відповідної пропозиції²⁰¹.

Від цього часу “університетське питання” впродовж наступного десятиліття було однією з найголовніших справ, якою займалися студенти. Практично на всіх студентських зборах воно посідало важливе, а іноді і ключове місце в обговоренні. Проблема відкриття українського університету стояла на порядку денному Другого віче українських студентів Австро-Угорщини (1900 р.), котре було присвячене питанню самостійності України. Зокрема, після виступу М.Галушинського ухвалено резолюцію про те, що українська молодь “жадає від державного уряду заснування українського університету у Львові в якнайближчому часі”²⁰².

Під час з'їзду українських студентів у Львові 25 – 27 липня 1902 р. одноголосно були підтримані ухвали, в яких зазначалося: “Українська молодь академічна зібрана на вічу дня 25. VII. 1902 у Львові; I. уважає недостачу власного університету впливом ворожої українському елементові політики польської шляхти і її прислужників... III. Взиває усіх товаришів до посвяти своїх сил для організації верств українського народу до боротьби, так за здобуття самостійного українського університету, як і за корінну зміну теперішнього ладу без огляду на наслідки для їхніх університетських студій – і особистої кар'єри...”²⁰³.

На зборах студентів-русинів Австрійської імперії, які проходили у Львові 15 червня 1906 р., прийнято резолюцію, що містила наступне положення: “Українська молодь... зібрана на вічу дня 15 червня 1906 р. виказує українським студентам Львівського університету свою шану за їх боротьбу за реалізацію постулату самостійного університету у Львові...”²⁰⁴.

Так само питання відкриття вищого навчального закладу для галицьких українців було предметом обговорення на пражському з'їзді слов'янської студентської молоді, що проходив 25 – 30 червня 1908 р. У кінцевому підсумку на з'їзді ухвалено постанову, в якій засуджувалися кроки галицького крайового уряду, спрямовані на ще більше нівелювання прав русинів у сфері шкільництва та була заманіфестовна підтримка ідеї відкриття окремого українського університету у Львові²⁰⁵.

Справа українського університету була предметом обговорення Першого²⁰⁶ та Другого всеукраїнських студентських з'їздів. На Другому з'їзді у липні 1913 р. обговорення цієї теми тривало цілий день. З цього питання одностайно було ухвалено п'ять резолюцій, серед яких – звернення до уряду, українських послів та заява, що молодь до здобуття самостійного українського університету у Львові, не зрікається ніяких методів боротьби²⁰⁷.

З метою обговорення “університетського питання”, 18 травня 1912 р. було організоване спеціальне віче українськими слухачами вищих навчальних закладів Відня. Приблизно 400 присутніх, у тому числі і парламентарі С.Барн, С.Дністрянський, Є.Левицький, С.Смаль-Стоцький після гострої дискусії прийняли ухвалу, в якій йшлося про збереження утравістичного характеру Львівського університету аж доки українці не матимуть власного вузу²⁰⁸.

Поступово до боротьби за університет почали долучатися й українські політичні партії. Під тиском Народного комітету, який висловив невдоволення нерішучим ставленням українських депутатів Державної ради щодо вирішення українського питання, на 19 листопада 1901 р. була запланована парламентська інтерпеляція (офіційне звернення парламентського посла до уряду, по якому проводиться обговорення та приймається певне рішення) Ю.Романчука у цій справі. Більшої ваги інтерпеляції мало надати студентське віче, яке за погодженням із керівництвом НДП мало відбутися того ж дня²⁰⁹.

Цьому віче передувало попереднє, яке відбулося 9 жовтня 1901 р. Хоча студенти на ньому не вимагали відкриття окремого університету, проте висловлювалися за “систематизування” кафедр з українською мовою викладання на правничому, медичному і філософському факультетах; за скасування всяких перешкод, які заважали студентам-українцям здавати державні екзамени на рідній мові²¹⁰.

Активізація студентської молоді викликала, однак, різку протидію керівництва Львівського університету. Студентам було відмовлено у дозволі на проведення віче 19 листопада. Академічний Сенат вимагав від організаторів змінити його порядок денний, час та місце проведення. Враховуючи таку позицію керівництва університету, організатори віче вирішили провести його нелегально²¹¹. Зібрані у кількості 600 осіб,

студенти ухвалили домагатися заснування окремого українського університету, а до його появи вести боротьбу за реальну “утраквізацію” існуючого²¹². Прибулі на віче ректор університету та кілька професорів закликали присутніх розійтися, проте студенти криками та свистом змусили їх залишити зібрання²¹³. У відповідь на це Сенат розпочав дисциплінарне слідство²¹⁴, внаслідок якого, з університету як головних організаторів було відраховано В.Темницького, Є.Косевича, Є.Бурачинського, М.Щуровського та В.Пачовського²¹⁵.

Виступаючи на захист своїх товаришів, 24 листопада студенти надіслали до Сенату заяву із 420 підписами, в якій вказували, що всі хто підписався брали участь у віче та домагалися, щоб слідство було проведено і протиних²¹⁶. Не дочекавшись, однак, позитивної відповіді, 1 грудня студенти ухвалили вдатися до сецесії. Станом на кінець 1901 р. з Львівського університету виписалося 583 студенти²¹⁷.

Така масштабна акція викликала широкий резонанс як в Австро-Угорщині, так і за кордоном. Українська громадськість проводила чисельні віча та буквально засипала українських послів листами з вимогами більш рішучих кроків в університетському питанні. Приблизно 800 петицій у справі відкриття українського університету у Львові було надіслано русинами австрійському урядові. Для потреб “сеціоністів” був створений спеціальний фонд, у який протягом кількох місяців надійшло приблизно 30 тисяч кр.²¹⁸. Зауважимо при цьому, що єдиною групою української інтелігенції, яка не підтримала сецесію, а також засуджувала боротьбу за відкриття у Львові українського університету, були члени РНП. Вони вважали, що поява такого закладу принесе шкоду “руській” справі у Галичині²¹⁹. Як наслідок, проросійськи налаштовані діячі наглядали за такого роду діяльністю з позиції стороннього спостерігача і тільки після подій 1 липня 1910 р. у контексті матеріалів, розміщених у їхніх часописах, простежується підтримка українських студентів, які брали участь у віче та фігурували у так званому “Процесі 101”²²⁰.

Не було єдності в оцінках дій українців і серед польських студентів. Так, на віче, організованому представниками “Czytelni akademickiej”, приблизно 500 присутніх студентів схвалили рішення, що університети, які мають поляки (малися на увазі Краківський і Львівський), ледве забезпечують потреби польського народу. І тому,

як зазначала молодь, необхідно зберегти, а по можливості і посилити позиції поляків у львівському закладі²²¹. Однак вже через п'ять днів інша група польських студентів, що нараховувала приблизно 800 осіб, на своїх зборах заявила про підтримку прагнень української молоді. Вони наголосили, що кількість студентів-русинів є достатньою, щоб претендувати на власний вищий навчальний заклад²²².

Однозначно позитивним було ставлення до боротьби українського народу за власний вищий навчальний заклад польських слухачів Краківського університету. Зібрані на віче 27 листопада 1901 р.²²³, вони прийняли наступну резолюцію: “Зваживши, що кожен народ має право на розвиток своєї окремої культури народної, зваживши, що як сини народу пригнобленого не можемо поводитися стосовно прагнень народу руського байдуже, молодь університету Ягеллонського визнає прагнення утворення окремого руського університету за слушні і обов'язкові. Зокрема, в справі університету руського у Львові висловлює молодь краківська молоді руській як найгарячіше побажання здійснення їх прагнень...”²²⁴.

Про підтримку боротьби українців за свій університет у Львові та засудження відозви “Czytelni akademickiej” на зборах від 5 грудня 1901 р. заявили також польські студенти, що навчалися у вищих навчальних закладах Німеччини²²⁵.

Подібного роду прагнення русинів були з розумінням сприйняті і відповідно схвалені на загальному віче слухачів Львівської політехніки (кількість студентів-русинів у цьому вузі була незначною, зокрема у 1906 – 1907 навчальному році із 1188 слухачів українців було тільки 69 (греко-католиків – 74)), яке відбулося на початку березня 1907 р.²²⁶.

Так само 17 грудня 1908 р. на таємних зборах польських студентських товариств “Czytelnia akademicka”, “Przedświt” (“Досвіток”), “Życie” (“Життя”), “Związek akademicki” (“Союз академічний”) у Кракові, розглянувши ситуацію у Львові, схвалили наступне рішення: “Представники товариств академічних краківських визнають потребу відкриття окремого університету руського і виступають проти двомовності університету Львівського”²²⁷.

Студенти, які залишили Львівський університет, 11 – 12 січня 1902 р. відправилися на навчання до Відня, Кракова та Праги²²⁸ (керівництво Чернівецького університету відмовилося прийняти

“сеціоністів”)²²⁹. Тут основна маса студентів навчалася до липня 1902 р. (тільки студенти-русофіли припинили сецесію у квітні 1902 р.²³⁰), коли на з’їзді 25 – 27 числа, після короткотривалої дискусії було прийнято рішення про поновлення їхнього навчання у Львівському університеті²³¹.

У наступні кілька років події, пов’язані з аграрним страйком, боротьбою за виборчу реформу, відтіснили університетське питання на другий план. До 1906 р. студентські акції, які мали до нього відношення, були поодинокими і за масштабністю значно поступалися подіям 1901 р. Серед акцій, що мали місце в той період, найбільш резонансним був виступ студентів 16 жовтня 1903 р. проти обрання ректором університету одного із винуватців сецесії – професора Я.Фіялка (студенти на знак протесту обкидали його яйцями)²³². Після цього інциденту вісім студентів-демонстрантів було відраховано з університету, а представники польської молоді декілька днів не допускали українців в університетський будинок²³³. Крім того, на початку грудня 1904 р. українські студенти направили до Відня свою делегацію. На зустрічі із міністром віросповідання та освіти В.Гартелем делегати домагалися утворення при Львівському університеті правничого факультету з українською мовою викладання. Міністр визнав слушність їхніх домагань, однак відмовив у допомозі, посилаючись на брак коштів²³⁴. Вимоги утворення українського правничого відділу та української комісії для “правничо-історичного” іспиту висловлювалися на віче українських студентів 14 травня 1905 р. При цьому студенти заявляли, що вони не зрікаються боротьби за утворення окремого університету²³⁵.

З новою силою боротьба за університет розгорнулася у 1906 р. У лютому цього року до ректора університету А.Глюзінського звернулася делегація українських студентів з проханням зрівняти українську мову в університеті у правах з польською. Ректор проігнорував це звернення. Більше того, кілька разів відмовляв у дозволі на проведення студентами віче, присвячених університетському питанню. Така поведінка ректора підштовхнула останніх до проведення 1 березня віче у самовільно зайнятій аудиторії. Наступного дня між українськими та польськими студентами, що засудили

нерішучість ректора, відбулися “барикадні бої”, у ході яких з обох сторін було поранено більше 20 осіб²³⁶.

До нової сутички дійшло у січні 1907 р. Саме у кінці цього місяця повинна була відбутися повторна імматрикуляція (офіційна посвята в студенти), оскільки у першій, через проведення її польською мовою, українські студенти участі не взяли. Однак, коли представники студентської молоді дізналися, що Сенат планує і її провести польською мовою, 23 січня вони розпочали акцію протесту. Студенти побили секретаря університету А. Віняжа, звели кілька барикад та знищили декілька портретів попередніх ректорів. Поліція, що прибула в університет, заарештувала приблизно 100 осіб. Після складання протоколу всі вони були звільнені і тільки 1 лютого за наполяганням університетського Сенату арештовані²³⁷. Однак невдовзі їх повторно звільнено з під варті. 24 лютого після 4-денного голодування в’язницю залишили останні п’ять затриманих²³⁸.

Продовженням січневих подій 1907 р. став інцидент 4 березня, який “*Słowo Polskie*” охарактеризувало як “чищення” університету. Після проведених поляками напередодні двох віче, на яких йшлося про Львівський університет та необхідність більш рішучого відстоювання його польського характеру, цього дня студенти-поляки вигнали з приміщень закладу всіх українців. У кінцевому підсумку це призвело до сутички між студентами та тимчасового припинення навчання²³⁹.

Студентські акції, що мали місце у стінах університету, підштовхували українських парламентарів до активніших дій. Зазвичай, після кожної сутички спостерігалось пожвавлення в обговоренні студентського питання²⁴⁰. Так само було і після останньої акції. Впродовж 1907 – 1909 рр. українські парламентарі вели переговори з урядом стосовно відкриття українського університету, а у 1910 р. з цього приводу у Державній раді виступив митрополит А. Шептицький. Проте ця діяльність виявилася безуспішною²⁴¹. Така ситуація викликала активізацію у протистоянні як у парламенті, так і в університеті. У травні 1910 р. польські студенти, у черговий раз спровоковані часописом “*Słowo polske*”, упродовж майже десяти днів не допускали українців в аудиторії університету. Тільки завдяки втручання українських послів при посередництві прем’єр-міністра

вдалося припинити блокаду приміщення вузу та запобігти конфлікту між українською і польською молоддю.

На переговорах, пов'язаних із травневими подіями, українцям було обіцяно, що питання університету “буде взято під серйозний контроль”²⁴². Невиконання цієї обіцянки стало причиною наступного конфлікту, який трапився 1 липня 1910 р. та мав трагічні наслідки. У цей день в одному із університетських залів між українськими академіками, що зібралися на нелегальне віче та польською молоддю відбулася збройна сутичка, під час якої був смертельно поранений слухач правничого факультету, член УСДП А.Коцко²⁴³.

Ця подія викликала широкий відгук у цілій Європі. Навіть у англійській пресі, в якій традиційно більш лояльні звернення були адресовані полякам (на противагу французьким часописам), висловлювалося обурення поведінкою останніх²⁴⁴. Що стосується Галичини, то тут у наступні роки 1 липня стало днем жалоби, під час якого відбувалися богослужіння в пам'ять А.Коцка, проходили віче та демонстрації на підтримку відкриття українського університету²⁴⁵.

Слідом за українськими парламентарями та представниками політичних партій до цієї справи поступово підключилися найрізноманітніші прошарки галицького суспільства. Відповідна тематика розглядалася на різного роду зборах, які не завжди мали відношення до освітянської сфери. Для прикладу, були випадки, коли зібрані для обговорення реформи виборчого законодавства, у одній із ухвал засвідчували свою підтримку прагнення якнайшвидшого заснування українського вузу у Львові²⁴⁶.

Продовжували боротьбу за власний вищий навчальний заклад українські студенти і у наступні роки, щоправда вже дещо іншими методами. Якщо в попередній період основні події, пов'язані з університетом, відбувалися майже виключно у Львові, то у кілька передвоєнних років значна кількість акцій організовувалася по цілій Східній Галичині. Повітові секції Українського студентського союзу проводили по селах віча на підтримку університету, брали участь у заходах такого роду, організованих іншими товариствами чи окремими людьми²⁴⁷. Про масштаби такої діяльності може свідчити той факт, що лише члени Перемишльської секції, починаючи від 1 листопада

1911 р., впродовж дванадцяти місяців виступили у повіті із 26 рефератами щодо університетської справи²⁴⁸.

У червні 1912 р. студенти спільно із представниками НДП, УРП, УСДП утворили комітет, який займався організацією масових демонстрацій, що переслідували ту ж мету²⁴⁹. 17 червня його представники помістили у часописі “Діло” звернення, в якому зазначалося: “Справа українського університету у Львові – се не тільки справа австрійської України, се справа цілої України. . . цілий український народ чекає нетерпеливо цієї хвилини, коли український університет стане у Львові! Приходьте всі на демонстраційні маніфестації! На віча! На збори”. Від імені студентської молоді цей документ підписали К.Заклинський та О.Навроцький²⁵⁰.

Спільні зусилля української громадськості, послів та студентів привели до того, що у січні 1914 р. було досягнуто українсько-польського компромісу, один з пунктів якого передбачав відкриття у Львові українського університету²⁵¹.

Поряд з участю у передвиборчих кампаніях, боротьбою за український університет та реформування виборчої системи студентство цікавили й інші політичні справи. На початку ХХ ст. у середовищі українського студентства спостерігалось зацікавлення ідейними, теоретичними засадами національного руху галицьких українців. Зокрема, студенти, в середовищі яких у середині 1890-х рр. була обґрунтована ідея самостійності, на початку ХХ ст. стали її активними популяризаторами. При цьому в полі їх зору перебували території, що знаходилися як у складі Австро-Угорщини, так і Російської імперії²⁵².

Хоча представники радикальної, націонал-демократичної та соціал-демократичної партій на початку ХХ ст. одноставно підтримували цей постулат²⁵³, існували політичні сили, які дотримувалися іншої точки зору. Так, один із співробітників чернівецького часопису “Буковина”, висловлюючись про ідею самостійної української держави, назвав його “примхою”, яку придумали молоді русини²⁵⁴. Відповідні висловлювання були підтримані редакцією “Галичанина”. З різкою критикою такої позиції зі сторінок “Молодої України” висловилися студенти, а за ними у часописі “Діло” і представники НДП. З метою заманіфестувати чітку

позицію у національному питанні, студенти 14 листопада 1900 р. провели у Львові віче²⁵⁵, на якому була представлена українська молодь, що навчалася у вищих навчальних закладах Львова, Відня, Чернівців, Лубен, Пшшбрам²⁵⁶. Участь у віче взяло приблизно 500 осіб, у тому числі лідери українських партій – Ю.Романчук, В.Охримович, М.Павлик, М.Ганкевич та інші²⁵⁷. Студенти одностайно підтримали ідеал самостійності²⁵⁸, а член “Комітету десяти” Л.Цегельський, виступаючи перед вічевиками, зазначив: “Національна держава є синтезою всіх дрібоньких інтересів одиниць і груп, з яких складається нація”²⁵⁹. На віче було прийнято резолюції, в яких вказувалося: “1. що створення самостійної української держави в етнографічних границях є необхідним і конечним, 2. що – за тим – всі змагання і всі сили української нації належить справити в напрямі творення власного українського державного організму”²⁶⁰.

Надалі, однак, молодь не обмежувалася констатацією своєї прихильності до ідеї самостійності українських земель, а задумувалася над шляхами якнайшвидшої її реалізації. У другому десятилітті ХХ ст. зовнішньополітична ситуація складалася таким чином, що здобуття самостійності українських земель у недалекому майбутньому видавалося студентам цілком реальним. Загострення стосунків між Австро-Угорщиною та Російською імперією давало підстави припускати, що у найближчому часі між ними відбудеться збройний конфлікт²⁶¹. Тож перед українськими суспільством, у тому числі і представниками студентської молоді обох держав, постало питання – яку із сторін підтримати на випадок війни?

Відповідна проблема була предметом обговорення Другого всеукраїнського з'їзду студентської молоді, що проходив у липні 1913 р. Тут студенти зійшлися на думці, що у майбутній боротьбі за самостійність потрібно опиратися на Австро-Угорську імперію, а це в свою чергу мало створити умови для отримання українцями самостійності²⁶² (у той час русини під “самостійністю” розуміли перебування українських земель у складі Австро-Угорщини на правах федеративної складової). Після виступу з цього питання Д.Донцова, який представляв українську молодь Російської імперії, було ухвалено: “З огляду на те, що ні українська політика російського уряду, а ні українська політика російського лібералізму, зараженого імперіалістич-

ними ідеями “великої Росії”... ні загарбницькі плани царату що до Галичини, не лишають жодної надії на можливість нормального і спокійного розвитку для нашої нації в межах Російської імперії, ба навіть у Галичині... з огляду на те, що розвиток Австрії, де живе значна частина нашого народу, в напрямі федерації вільних націй створює з неї природний центр політичної гравітації нашої нації... з огляду на те, що теперішня міжнародна ситуація... як найліпше сприяє поєднанню українського питання з питанням міжнародної політики, вважаємо конечним боротися за програму політичного сепаратизму від Росії...”²⁶³. Далі підкреслювалося, що засобами, котрі мали б служити наміченій меті, студентство вважає боротьбу із проросійськими впливами у Галичині, якнайширшу агітацію за відокремлення українських територій від Росії, а також військове виховання молоді. Зауважимо, що окрім положення про військове виховання всі інші резолюції були схвалені одноголосно²⁶⁴.

Перші два пункти були традиційними для основної маси студентів (крім тих її представників, що гуртувалися у товаристві “Друг”), які в той час особливо різко виступали проти будь-якої співпраці з русофілами. У той же час не таким однозначним було відношення молоді, як і зрештою всього галицького українського суспільства, до проблеми військового виховання. В українських політиків було досить упереджене ставлення до всього, що пов’язувалося з армією та війною²⁶⁵. Навіть, коли в результаті конфліктів на Балканах вималювалася цілком реальна загроза війни між Росією та Австро-Угорщиною, а 7 грудня 1912 р. представники українських політичних партій висловилися за те, щоб на випадок такого конфлікту стати на бік останньої держави, у наступний період тільки одиниці намагалися якимось чином підготуватися до нього²⁶⁶.

В. Темницький у праці “Українські Січові Стрільці”, написаній у 1915 р., аналізуючи ситуацію, зауважував, що вона є закономірною. Порівнюючи український та польський визвольні рухи, він вказував: “Майже немає польських родин, в яких би не було борців 31 і 63 років. Боротьба за самостійність Польщі це не спомин, не традиції записані на поживклих від старості документах, але щось близьке. Скільки з нинішніх польських легіонерів бавилося в дитинстві зброєю вищербленою на кістках російських жовнірів, скільки разом з молоком

матері ссало її гіркі сльози, якими оплакувала втрату мужа, батька чи брата... А українська кров за волю України проливалася так давно, що нинішнє покоління знає про це лише з книжок... Сама ідея державної самостійності України – це у нас українців плід політично-економічних роздумів, логічних висновків цілого ряду економічних, суспільних і політичних тез”²⁶⁷.

Серед галицької інтелігенції практично тільки студенти здійснювали реальні кроки, спрямовані на підготовку до можливого протистояння²⁶⁸. Однак і в середовищі цієї частини молоді не було єдиного погляду на проблему військового виховання. З цього приводу у кінці 1912 – на початку 1913 рр. на різного роду зборах відбувалися жваві дискусії. Так, ця тема обговорювалася на вечорі, влаштованому ІІ секцією Українського студентського союзу 20 жовтня 1912 р. Безпосередня учасниця подій, а пізніше активна представниця стрілецького руху О.Степанів (у окремих працях її прізвище подається як Степаненко) згадувала: “На дискусійному вечорі “Під нинішню хвилю”, влаштованому ІІ.С.С.С.ЛІ Секція Студентського Союзу/ дня 23 жовтня зійшлися між собою дві протилежні течії: одна бачила в балканських подіях можливість збройного австро-російського конфлікту і вірила, що українська молодь зможе утворити окрему мілітарну одиницю в ім'я боротьби за самостійну українську державу; друга, якої представниками були старші студенти, висловлювалася, що про справу української державності дається гарно говорити в кав'ярні при чорній каві”²⁶⁹.

Об'єктом суперечок вона була на зборах Українського студентського союзу 15 грудня 1912 р. та 3 квітня 1913 р., а також на вже згаданому Другому всеукраїнському студентському з'їзді. У ході дискусій відбувся поділ на прихильників та противників військового навчання серед молоді²⁷⁰. В.Геник, О.Кучерішка, І.Жила, І.Чмола, Б.Гнатевич, В.Дзіковський, Р.Дашкевич, Степан та Ярослав Індишевські, Ю.Охримович та інші студенти, що в основному належали або були симпатиками ІІ секції Українського студентського союзу, вважали військове виховання молоді своєчасним і навіть необхідним²⁷¹. Їхні противники стверджували, що утворення самостійної української держави – це справа далекого майбутнього і щоб її реалізувати, потрібно в першу чергу вчитися та творити

“культурні цінності”²⁷² (у той час студент Львівського університету, а пізніше командир окремого корпусу січових стрільців та один із найвідоміших дослідників історії галицького стрілецтва О.Думін вказував, що таку позицію відстоювала частина студентства, котра належала до національно-демократичної течії²⁷³). На загальних зборах Українського студентського союзу 3 квітня 1913 р. представники цієї групи навіть висловлювали думку, що “мілітарно-революційна організація” між галицькими українцями є передчасною, а можливо навіть шкідливою²⁷⁴. О.Степанів зазначала, що існувала ще одна група студентів націонал-демократичного табору, згуртованих у IV секції Українського студентського союзу, які займали вичікувальне становище. Вони “...цікавилися більше політичними подіями дня у краї, деякі працювали пильно у повіті, як у читальнях, так і партійних організаціях...”. До цих осіб Степанів відносила В.Пезанського, І.Бабія, Ю.Пеленського, Д.Поповича, Ю.Чайківського, І.Савицького, С.Біляка і що дивно – Є.Коновальця²⁷⁵. Однак попри всі протиріччя та протистояння між молоддю поступово агітація у “Відгуках”, реферати І.Чмоли, а також складна міжнародна ситуація*²⁷⁶ підштовхнули молодь активізувати свою діяльність у цьому напрямку.

Ще одним подразником у цій справі служили польські військові організації, які за почином Ю.Пілсудського поширилися по всій Галичині і являли собою потенційну загрозу для майбутнього українців. Так військово-спортивна стрілецька організація “Związek strzelcyw” (“Союз стрільців”), заснована 1910 р. у Львові, стала головною базою для підготовки кадрових офіцерів для майбутніх польських збройних сил. Поляки мали також кілька своїх військових шкіл та проводили регулярні маневри на полігонах Львова та Кракова²⁷⁷. Отож не випадково О.Степанів у статті “На тему військового образования” зазначала: “Можливість австрійсько-російської війни, гроза того, що війна вестиметься на нашій терені, безнастанні приготування зі

---

* Насамперед це стосується Балканської війни, в ході якої болгари, серби, греки та чорногорці намагалися збройним шляхом визволитися від турецького поневолення. Балканська війна похитнула політичну рівновагу в Європі, стала своєрідним детонатором, який призвів до різкого загострення відносин між провідними європейськими державами.

сторони Поляків... все то казало призадуматись і нам над собою і над своїм евентуальним становищем...”²⁷⁸. В результаті, як вже згадувалося, на Другому всеукраїнському студентському з’їзді більшість присутніх підтримала ідею військової підготовки молоді²⁷⁹.

Перші кроки на шляху військового навчання було здійснено у пластовому гуртку, організованому І.Чмолою, при підтримці інших слухачів Львівського університету Р.Сушка, О.Степанів, Г.Дмитренка та студента хімічного факультету Вищої політехнічної школи П.Франка²⁸⁰. Створений ще до початку громадської дискусії стосовно військового навчання восени 1911 р., гурток об’єднував студентів та учнів середніх шкіл. Як зауважує дослідник В.Окаринський, у гуртку І.Чмоли велася більше військова ніж пластова робота. Пластуни ознайомлювалися із будовою гвинтівки (“кріса”) системи Манліхера, вчилися стріляти з різних видів зброї, робили вправи з пластовими палицями, гвинтівками, займалися картографією, закладанням телефонів, копанням військових ровів, сигналізацією тощо²⁸¹.

Галицька молодь масово включилася у розбудову пластового руху. Знаковим є те, що до початку Першої світової війни, тобто менше як за три роки, у Галичині нараховувалося 34 пластових гуртки, що об’єднували 1700 осіб²⁸². При цьому варто відзначити, що діяльність таємних військових організацій стала одним із чинників, котрий підштовхнув українську громадськість Східної Галичини до дискусії щодо майбутнього національного руху²⁸³. Підсумовуючи значення діяльності пластового гуртка, дослідник стрілецького руху та старшина легіону Українських січових стрільців С.Ріпецький зазначав: “Проіснувавши один рік, до осені 1912 року – цей гурток виконав дуже трудну і важку піонерську працю в ділянці, якої змістом від довгих-довгих літ у нас ніхто не інтересувався. Він передав цінний досвід своєї недовгої праці комітетові академічної молоді та січовій організації, до рук яких перейшла ініціатива подальшої розбудови мілітарної організації”²⁸⁴.

У 1912 р. І.Чмола спільно із “пластунами” О.Кучерішкою, В.Кучабським, Ю.Охримовичем та О.Квасом організував “Стрілецький гурток”. В нього входили виключно студенти, серед яких найбільше проявили себе у наступний період П.Франко, Р.Сушко, В.Клим, М.Любінецький, Р.Дашкевич, Г.Ничка, І.Кулиняк. Вони потайки

вчилися військовій справі²⁸⁵, а для популяризації своїх ідей у 1913 р. почали видавати журнал “Відгуки”²⁸⁶. Влітку 1913 р. керівництво товариства організувало перший мандрівний двотижневий табір у Карпатах, у районі Черногори²⁸⁷.

З кінця 1912 р. у процес організаційного становлення військових товариств включилися старші представники української галицької інтелігенції. 15 грудня на засіданні так званої “Запорізької ради” “Сокола-Батька”, яку очолював відомий педагог І.Боберський, було вирішено зайнятися організацією стрілецьких товариств. У той же день на зборах українських студентів політехніки, які об’єднувалися у товаристві “Основа”, прийнято постанову про започаткування військового навчання серед молоді. А вже наступного дня було зібрано Міжпартійний комітет за участю представників старшого покоління (Л.Цегельського, С.Томашівського, І.Боберського та К.Малицького) та молоді (І.Чмоли, Р.Дашкевича, М.Балицького й С.Гайдукевич), учасники якого поставили собі за мету випрацювати статут для “Українського стрілецького товариства”. Проте незабаром представники радикалів відійшли від цього проекту, зосередивши діяльність в “Українському січовому союзі”, яким керував К.Трильовський. Таким чином, з цього часу творення українських стрілецьких організацій пішло двома шляхами, які відповідно репрезентували “Український січовий союз” та представники студентської молоді, яких підтримував Міжпартійний комітет.

Для планової військово-виховної й організаційної роботи студентство, не чекаючи урядового дозволу, заснувало у Львові студентську стрілецьку організацію, якою керував окремий комітет на чолі із вже згадуваним І.Чмолою. Сюди також входили: В.Геник, О.Кучерішка, О.Навроцький, Б.Гнатевич, В.Дзіковський, Р.Дашкевич, О.Квас, В.Кучабський та інші. Представники цього гуртка, який став центром стрілецького руху у Львові, влаштовували військові навчання, вивчали теорію військової справи, займалися розробкою військової термінології та підручників²⁸⁸.

Тим часом “Український січовий союз”, що був центром січових товариств, у січні 1913 р. вніс на затвердження властей розроблений статут стрілецьких гуртків. Однак через перешкоди місцевої адміністрації, представленої поляками, статут було двічі відхилено.

Тільки за третім разом, коли К.Трильовський дослівно переклав на українську мову статут польського “Strzelca” (“Стрільця”) і подав його на розгляд до галицького намісництва, був даний дозвіл на заснування товариства “Січові стрільці”. На основі затвердженого статуту 18 березня 1913 р. відбулися перші загальні збори цієї організації, які ознаменували появу першого легального українського стрілецького товариства²⁸⁹.

За таких умов організатори студентського стрілецького гуртка, після того як Міністерство внутрішніх справ двічі відхилило його статут, у травні 1913 р. об'єднали його із визнаною владою організацією – “Січові стрільці”. Таким чином було остаточно сформовано товариство, яке згодом стало називатися “Січові стрільці I”. Його головою став В.Старосольський, а заступником – І.Чмола²⁹⁰ (К.Трильовський у своїх спогадах вказував, що В.Старосольський був тільки формальним керівником, тоді як дійсно керував І.Чмола)²⁹¹. Біля витоків “Січових стрільців I” стояли такі відомі пізніше старшини, а в той час студенти як Р.Дашкевич, Є.Коновалець, В.Кучабський, Р.Сушко, П.Франко та інші^{292 * 293}.

Проте незабаром у товаристві почала зростати напруга, викликана насамперед небажанням студентів визнавати зверхність “Українського січового союзу” та діяти за його вказівками. Тоді за ініціативою К.Трильовського “Повітова січ” у Львові внесла на розгляд намісництва новий статут і 25 січня 1914 р. було створено ще одне товариство “Січові стрільці”, за яким закріпилася назва “Січові стрільці II”²⁹⁴. Очолив його студент правничого відділу Львівського університету, керівник “Повітової січі” у Львові Р.Дашкевич²⁹⁵ і в ньому на протигагу першому товариству, що об'єднувало студентів, були згуртовані в основному робітники та ремісники.

Характерно, що між товариствами були й інші відмінності. Зокрема, керівники організації “Січові стрільці II” ставили перед собою завдання готувати майбутніх підстаршин, тоді як “Січові стрільці I” були зорієнтовані на вишкіл старшин²⁹⁶. Ще однією особливістю першої організації було те, що її членами могли бути і жінки, чого в інших

---

* В.Геник, Б.Гнатович, В.Дзіковський, І.Жила, С.Індишевський, Я.Індишевський, О.Кучерішка, Ю.Охримович.

товариствах не дозволялося. Серед 10 чот, на які були розділені приблизно 300 представників “Січових стрільців II”, дві були сформовані з жінок. Причому одну з них очолювала вже згадувана О. Степанів²⁹⁷. Слід відзначити, що завданням цієї організації була підготовка не тільки доброго військового, а й справжнього громадянина з широким кругозором та високим рівнем національної свідомості. Для цього тут крім військового вишколу вивчали історію України, суспільні науки, історію європейських революцій. Організаційною та просвітньою роботою як всередині товариства, так і в сільських “Січах” займалися студенти, які гуртувалися у І-й четі. “Січові стрільці II” відкидали допомогу австрійської влади, яка позичала стрілецьким товариствам зброю та дозволяла користуватися військовими полігонами (представники товариства “Січові стрільці II” зазвичай вправлялися в стрільбі у підвальному приміщенні будинку номер 5 по вулиці Коперніка у Львові²⁹⁸). Подібні кроки аргументувалися думкою, що справжнього самостійного вояка не можна виховати з допомогою чужої держави²⁹⁹. За такої ситуації, щоб забезпечити належні умови для навчання, за фінансової допомоги батька та на власні кошти керівник “Січових стрільців II” Р. Дашкевич придбав 200 гвинтівок, кілька з яких були найновішої системи Манліхер-95, а також були розроблені і виготовлені стрілецькі однострої³⁰⁰.

Що стосується товариства “Січові стрільці I”, то його члени користувалися допомогою місцевих властей. Зокрема, вони позичали зброю для навчань, орендували тир тощо³⁰¹. Навчанням у ньому керували старшини запасу австрійської армії М. Волошин, С. Рудницький, а також студенти О. Квас, В. Кучабський та Б. Гнатевич. Ці діячі продовжили роботу, яка велася у таємному стрілецькому гуртку. Вони склали термінологічну комісію і займалися підготовкою підручників з військової справи³⁰².

Поділ “Січових стрільців”, щоправда, не був тривалим. Керівництво першого товариства, яке об’єднувало за різними даними від 60³⁰³ до 100³⁰⁴ осіб та обмежувало свою діяльність територією Львова, невдовзі все ж таки погодилося на об’єднання під егідою “Українського січового союзу”. Обидва товариства сформували так звану “Стрілецьку секцію” при “Союзі”, а до її керівництва увійшли по три представники від студентів і від січовиків. Очолив секцію

Д.Катамай. У результаті їх спільної роботи перед Першою світовою війною в Галичині діяло 96 українських стрілецьких товариств, що нараховували 8200 членів³⁰⁵.

Ще однією таємною військовою організацією став “Мазепинський курс мілітарний”. Заснований студентом правничого відділу В.Кучабським та слухачем політехніки О.Квасом восени 1913 р., цей гурток об’єднував приблизно 80 (за іншими даними 40) молодих людей³⁰⁶. Студент Львівського університету, а пізніше командир окремого корпусу Січових стрільців та видатний стрілецький історик О.Думін згадував, що учасники “Курсу” слухали лекції по військовій дисципліні, з ними проводилися практичні польові навчання у Стрийському парку, на стрільбищах у Замарстинові й Брюховичах³⁰⁷. Завдяки старанням організаторів “Курсу” до Першої світової війни з’явилася низка підручників, зокрема про гвинтівку системи Манліхера, теорію стрільби, військову картографію. Особливих успіхів у цій роботі досягнув В.Кучабський, який написав праці: “Кріс піхотного війська”, “Сигналізація”, “Теорія стріляння”, “Зберігання зброї”, “Розвідча служба” та “Шифри” (автор книг приховувався за псевдонімом “Вука”). Крім нього підручники “Поземельство (теренознавство)”, “Австрійські мапи, пляни і шкци”, “Підручники для техніки і укріплення”, “Взір на рапорти для командирів, що ведуть більші відділи” під псевдонімом Зінко Бурлака видав О.Квас. Також працю “Таборування” підготував В.Клим (опублікована під псевдонімом Іриний Дмитрак). Це були перші військові підручники українською мовою від 1848 р. і у воєнний час вони показали свою цінність у вишкільних структурах, зокрема у Вишколі та Коші легіону Українських січових стрільців³⁰⁸. Представниками цієї організації також було налагоджено видавництво газети, що носила назву “Вічний революціонер”. З ініціативи В.Кучабського “мазепинці” склали присягу, в якій зобов’язувалися зі зброєю в руках здобувати незалежність для українського народу. У травні 1914 р. 20 членів товариства перед його керівниками в складі В.Кучабського, О.Кваса та В.Клима склали іспити по програмі підстаршин³⁰⁹. Ще у лютому 1914 р. організатори товариства заснували так званий “Воєнний фонд”, кошти з якого передбачалося використати для закупівлі зброї. На час літніх канікул планувалося також проведення військових навчань в районі Чорногори

за участю інших військових організацій. Щоправда, початок Першої світової війни не дозволив реалізувати ці задуми³¹⁰.

Таким чином, студентська молодь, яка стояла на чолі руху за військове виховання галицьких українців, також відіграла важливу роль у появі військових товариств. Члени цих організацій проявили себе як під час Першої світової війни, так і в ході боротьби за українську державність, при чому не тільки на західноукраїнських землях, але й на Наддніпрянщині³¹¹.

Як вище зазначалося, представники наддніпрянської молоді, користуючись відносно ліберальними законами Австро-Угорщини, брали участь у чисельних заходах, організованих галицьким студентством. У той же час останні, не маючи змоги діяти подібним чином, у міру об'єктивних обставин, уважно стежили за процесами, що відбувалися на українських землях у складі Російської імперії. Наприклад, коли на початку 1901 р. було віддано в солдати 183 студенти Київського університету*, 24 лютого (дослідник Н.Ф.Врадій подає дату 24 березня) у кімнатах “Руської Бесіди” у Львові відбулися збори слухачів університету та політехніки, на яких обговорювалася ця подія. Після доповіді В.Старосольського було прийнято резолюції: “1) українсько-руська молодь в Галичині виказує руському студентству ширю симпатію в його тяжкій боротьбі і вирішує опублікувати відповідний лист...”. Далі йшлося про вибір спеціального комітету, який мав би організовувати відповідний рух в інших університетах та інформувати австрійську і по можливості закордонну пресу про події у Росії³¹². У відозві до молоді у Росії галицькі студенти зазначали: “Товариші! Останні події по російських університетах зачепили до глибини душі українську молодіж в Австрії... висказуємо Вам повну

---

* Збільшення наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. плати за навчання з 50 до 100 крб. на рік, заборона приймати до університетів випускників учительських семінарій та зростання політичної напруги у Російській імперії призвели до активізації студентської молоді. Одним із її проявів стали збори молоді у приміщенні Київського університету 7 грудня 1900 р. На них висловлювалися вимоги поновлення виключених із вузу студентів, які брали участь у попередніх “сходках” у листопаді цього ж року. Однак за наказом властей приміщення університету оточили солдати і переписали присутніх. 11 січня 1901 р. у газетах було опубліковано повідомлення про віддання 183-х студентів у солдати (детальніше див.: Історія Української РСР. У 8 т. – Т. 4. – К., 1978. – С. 57).

нашу симпатію та глибоку пошану Товаришам, що впали жертвою цієї боротьби. Ми, відділені від Вас кордоном, не можемо стати у Ваші ряди... Та ми віримо разом з Вами, що Ваша боротьба скоріше або пізніше мусить закінчитися перемогою...”³¹³.

Також після так званої “Кривавої неділі” 22 січня 1905 р., коли було вбито 96 осіб та 336 поранено³¹⁴, 3 лютого представники польського, українського та єврейського студентства у кількості приблизно 650 осіб (І.Довгаль у праці “Вплив російської революції 1905 року на розвиток революційного руху в Галичині” наводить дані, що студентів було приблизно 1500³¹⁵), а також 150 представників від робітників та інтелігенції провели збори, присвячені обговоренню подій у Російській імперії. Після проголошення резолюцій на українській та польській мовах студенти рушили до пам’ятника А.Міцкевичу. По дорозі демонстранти, незважаючи на зауваження комісара поліції, несли транспаранти з надписами “Precz z caratem” (“Гуть з царем”), “Niech żyje wolna polska rzeczpospolita” (“Хай живе вільна польська держава”) “Niech żyje wolna rzeczpospolita ukraińska” (“Хай живе вільна українська держава”)³¹⁶.

26 лютого 1913 р. у Львові відбулися збори представників студентської соціалістичної молоді, на яких обговорювався бойкот поляками єврейського населення на польських землях, що входили до складу Російської імперії. Участь у цьому заході взяли українські студенти, які гуртувалися у II секції Українського студентського союзу (секція носила назву імені М.Драгоманова). Більшість схвалила резолюцію, в якій йшлося, що поляки, постійно жаліючись на утиски від російського царизму, самі ж діють його методами. Свою підтримку подібній ухвалі також засвідчила українська молодь, яка гуртувалася навколо “Відгуків”³¹⁷.

Галицькі студенти також вміщали у своїх часописах описи студентських рухів у Російській імперії та аналіз становища молоді у цій державі³¹⁸.

Окрему групу українського студентства складали молоді люди, що дотримувалися русофільської, а напередодні Першої світової війни москвофільської*³¹⁹ ідеології та гуртувалися в товаристві “Друг”.

---

* На противагу русофілам студенти-москвофіли орієнтувалися не на “руські” землі (російські, українські та білоруські), а виключно на Росію. Про студентів-москвофілів

Представники цього товариства на рубежі ХІХ – ХХ ст. не проявляли особливої активності ні в культурно-освітній, ні в суспільно-політичній сфері. Основну свою увагу вони зосереджували на мовному питанні, а у плані політичної орієнтації цілковито підтримували ідеологію³²⁰ утвореної у січні 1900 р. РНП³²¹.

Поступово, однак, серед студентів-русофілів у ідейній площині відбулися значні зміни, що були зумовлені з одного боку, боротьбою українських студентів за національну вищу школу і зокрема сецесією, з іншого – зовнішньополітичними чинниками. Хоч до листопада 1901 р., коли було оголошено про сецесію, молоді русофіли не брали участі у діяльності, спрямованій на розширення прав української мови у Львівському університеті, вони все ж таки приєдналися до сеціоністів³²². Пізніше свій крок вони пояснювали тим, що вирішили підтримати боротьбу за права “руської” мови хоча б під виглядом місцевого “червоноруського” (галицького) діалекту, а також не хотіли розпорошувати сил українського студентства у цій боротьбі³²³. У свою чергу, їхні політичні опоненти – прихильники української національної ідеї зазначали, що основним чинником, який підштовхнув русофілів до сецесії, був страх перед осудом всього українського суспільства³²⁴. На нашу думку, свою роль відіграли обставини, висловлені як одними, так і іншими.

Сецесія для студентів-русофілів стала тяжким випробуванням, у ході якого вони зіткнулися із несприйняттям основною масою віденських, краківських, празьких студентів їхніх світоглядних ідеалів. Як визнали самі русофіли під час святкування 10-літнього ювілею існування товариства “Друг”, “...зі сторони слов'янського студентства не було до нас симпатії: так як обскурантизм, консерватизм і клерикалізм, а одночасно і незнання руських культури і мови не могли її принести нам”³²⁵. А.Хиляк у праці “Идеология и развитие общественно-национальной мысли галицко-русского студенчества” з цього приводу зазначав: “Розійшовшись по університетах Австрії під час “сецесії” члени “Друга” зауважили, що багато студентів чехів знаходяться ближче до руської мови і руської культури чим вони”³²⁶.

як stále явище політичного життя Галичини, на нашу думку, можна говорити тільки з кінця першого десятиліття ХХ ст. із появою “новокурсників”.

Крім того, у процесі популяризації своїх ідей у всіх освітніх центрах імперії (Відні, Кракові, Празі), русофіли зіткнулися з опором більш чисельнішої та краще організованої молоді національного спрямування³²⁷. Така ситуація та міністерський указ від 4 квітня 1902 р. підштовхнули їх до припинення сецесії у квітні 1902 р.³²⁸.

Ще однією причиною, яка спонукала їх повернутися до Львова, як зазначали самі русофіли, було те, що “студенти-сепаратисти” (так русофіли називали представників проукраїнськи налаштованої молоді), які спочатку домагалися тільки розширення в університеті прав “червононоруського діалекту”, почали вимагати заснування окремого українського університету. Проросійськи налаштовані студенти були противниками появи такого закладу, вважаючи, що він шкодив би історичній та культурній єдності “руського народу” (у розумінні русофілів спільність великоросів – росіян, малоросів – українців та білорусів)³²⁹ та служив би джерелом сепаратизму³³⁰. Очевидно, певну роль у припиненні сецесії студентами-русофілами відіграло те, що частина їхніх старших наставників негативно її оцінювала ще восени 1901 р.³³¹.

Приклади активної ідейної, громадської діяльності слов’янської молоді, студентські хвилювання в Росії і критика російських порядків на зборах слов’янських студентів викликали в окремих представників русофільської течії критичне ставлення до ідеалів РНП. Такій переміні світогляду сприяло також культурне життя Праги та Відня.

Як наслідок, у середовищі “Друга” згуртувалася група студентів, представники котрої називали себе “лібералами” і на противагу активним прихильникам РНП висловлювали погляди, які виходили за рамки програмних засад партії і навіть виступали з її критикою. На перших порах ця критика була дуже обережна. Зокрема, на Першому з’їзді “руської” молоді Австро-Угорщини, що відбувся 30 вересня 1902 р., студенти висловлювалися за оновлення та активізацію РНП³³². З цього приводу на з’їзді було ухвалено резолюцію, в якій говорилося: “...студенти русько-народної партії признають керівництво політичними справами за старшими, досвідченими та жвавими діячами... вимагають однак доцільної реорганізації русько-народної партії, відповідно до духу часу, з метою більш рішучої та енергійної діяльності

в напрямку, що сповідує русько-народна партія принципів історичної, культурної та етнографічної єдності всіх частин руського народу”³³³.

Однак поступово тон у відносинах між цією групою студентства і партійними діячами набув більшої гостроти. Відповідні тенденції знайшли своє вираження на сторінках журналу “Живая Мысль”, що відображав погляди “студентів-опозиціонерів”. Так, у листопадовому номері органу була вміщена стаття Р.Алексєвича, в якій він, називаючи старших членів ВВП “маститими патріотами”, звинувачував їх у тому, що вони “вбивають у молоді всякі вільні, живі почуття і наполегливо відсувають її від діяльної участі в народному житті та політиці”³³⁴. Також зі сторінок “Живой Мысли” піддавалися критиці погляди окремих представників РНП. Зокрема, молодь закидала окремим членам партії, що вони помилково “літературну руську” мову ототожнюють з “великоруською”^{335 * 336}. Проте такі виступи впродовж 1902–1903 рр. були поодинокими, що зумовлювалося досить сильними позиціями серед студентів прихильників старших діячів. Тільки починаючи з останніх місяців 1903 р., із приходом до “Друга” нових членів, що вже зазнали впливу “Живой Мысли”, опозиціонери отримали відчутну підтримку та здобули перевагу у товаристві³³⁷.

Молоді русофіли, яких у 1905 р. І.Франко назвав “поступовцями”³³⁸, у цей час не обмежувалися критикою окремих моментів діяльності РНП та недоліками, характерними для її певних діячів. Вони критикували їхні ідейні засади, сам дух, що панував серед членів партії. Так, останні звинувачувалися у “вузькому консерватизмі” та “візантійсько-єзуїтському клерикалізмі”³³⁹. Особливо з різким осудом старших діячів РНП виступили “ліберали” з початком революції в Росії, що було викликано зовсім різними підходами обох груп до принципів демократії та до політичного режиму Російської імперії. Зокрема, для молоді ідеалом була “повна свобода для всіх одиниць і груп, загальна рівність всіх людей і однакове право вирішувати спільні справи”. “Поступовці” вказували, що “людина має розвиватися,

---

* Самі “ліберали” вважали “руську літературну” мову спільною для українців, росіян, білорусів, яка, на їхню думку, мала свої відповіді діалекти. Вони розмежовували “руську літературну” та російську мови хоча і не вказували чітко, чим вони відрізняються одна від одної.

вчитися, думати, висловлювати свої думки, працювати, вдовольняти свої природні потреби, сповняти свої задуми – без всякого обмеження і насильства зі сторони інших...”³⁴⁰. У той же час вони констатували, що Росія у плані реалізації цих ідеалів знаходиться на останньому місці у Європі. Для “лібералів” Російська імперія була державою абсолютизму, в якій основна маса людей знаходилась у рабському становищі³⁴¹. Студенти вважали справедливими вимоги російських революціонерів та підтримували висунуті представниками земств на таємній нараді у листопаді 1904 р. принципи недоторканості особи та житла, свободи совісті, віросповідання, слова, друку, зборів і товариств; схвалювали прагнення скликати в Росії парламент³⁴².

У такій ситуації студенти, визнаючи за представниками РНП слушність їхніх вимог відносно реформування Австрії в напрямку введення загального права голосу, надання автономії всім національностям, у той же час різко негативно висловлювалися щодо їхньої позиції стосовно відносин у Росії (члени РНП вважали, що “Руської Держави спасіння полягає не в свободі, не в конституції, не в віросповідній свободі – а... в заходах уряду”). “Ліберали” критикували “старших” і за те, що РНП, “Захищаючи по суті цілком правильну ідею національної єдності руських племен... ототожнювала її з великоруським шовінізмом і російським чиновницьким режимом”³⁴³. Одночасно вони виступали проти висловлювань другої групи в “Друзі”, які стверджували, що загострення протиріч у Російській імперії в час, коли та веде тяжку війну з Японією, свідчать про нестачу у виступаючих патріотизму. На противагу їм “поступовці” твердили, що робітники вже давно домагаються покращення свого становища, а війна, яка ведеться за непотрібні росіянам Маньчжурію чи Порт-Артур, ще більше поглибила їхні злидні³⁴⁴.

Русофіли-опозиціонери були невдоволені з того, що РНП, маючи в своїй програмі положення про економічну організацію, самозахист та просвіту “руського” народу в Австро-Угорщині, на практиці нічого в цьому плані не робила³⁴⁵.

Обурення у молодих русофілів викликав також факт, що замість того, аби займатися поширенням у Галичині поряд з “рідною” (мали

на увазі мову, якою говорили прості галичани) “руської” літературної мови, “старші повстали” проти першої, а літературну мову замінили “язичієм”³⁴⁶.

Зауважимо, що процес еволюції торкнувся не тільки відносин цієї групи молоді з їх старшими колегами. Значною мірою, змінилися акценти у всій діяльності молоді. Одразу після сецесії у центрі їхньої уваги були мовні, культурологічні та освітні питання³⁴⁷. Головні свої зусилля вони спрямовували тоді на популяризацію “руської” літературної мови³⁴⁸, “руської” літератури, висловлювалися за відкриття у Львові окремого “руського” університету та перетворення Чернівецького університету у двомовний “румунсько-руський” заклад³⁴⁹. В одній із резолюцій Першого з’їзду русофільської молоді Австро-Угорщини зазначалося, що з’їзд, “стоячи непорушно на ґрунті народної і культурної єдності руського народу і, бачачи в могутній руській мові, створений столітніми культурними зусиллями всього руського народу і його геніїв думки і слова... признає освіту на руській літературній мові і приєднання до загальноруської культури невідкладною потребою для себе і умовою культурного підйому і розвитку руського народу в Австро-Угорщині”³⁵⁰.

Згодом для більшості студентів-русофілів культурологічні та мовні проблеми стали другорядними, одночасно головний наголос перенісся на соціальні питання. На вже згаданому з’їзді з-поміж завдань, які ставила перед собою молодь, пункт “просвіта червоноруського селянства шляхом повчальних лекцій...” був поставлений на третє місце³⁵¹. Поступово, очевидно не без впливу аграрного страйку, соціальна проблематика вийшла на перше місце. Студенти-ліберали, або представники “Молодої Русі”, як у 1905 р. вони себе називали³⁵², зауважували, що в той час, коли майже всі ліси та пасовиська знаходяться у руках невеличкої групи шляхти, коли галицькі наймити за дуже низьку оплату змушені були виконувати у 2,5 рази більший об’єм роботи, ніж працівники в інших провінціях, нечисельна сільська інтелігенція не думає про покращення соціального та економічного стану народу, а втягнена у дріб’язкову міжпартійну боротьбу³⁵³. Вони вказували, що в період страйків, коли народіві були найбільш потрібні розумні поради від

освічених провідників української нації, з усіх послів до Галицького сейму та Державної ради тільки троє зустрічалися з народом та намагалися йому допомогти³⁵⁴.

Щоб якимось чином зарадити тяжкому становищу народу, керівники опозиційної групи студентів-русофілів закликали молодь у період канікул намагатися пізнати простий народ, заохочувати його до “науки-просвіти”. Знання потреб простих людей, на думку “лібералів”, мало підштовхнути молодь до поширення в селах ремесла, раціонального землеробства, дрібного промислу, торгівлі, заснування дешевих “щадних” кас, крамниць, всякого роду господарських, промислових, торговельних і кредитних спілок³⁵⁵.

Для того, щоб робота в цій площині була більш організована та цілеспрямована, у 1903 р. у “Друзі” створено народопросвітній гурток, члени якого спочатку готували просвітні лекції, а потім виступали з ними у філіях Товариства імені М. Качковського та в сільських читальнях³⁵⁶. Очевидно, що саме праця для народу була одним з найважливіших чинників, що підштовхнув русофілів-опозиціонерів говорити мовою, котрою в Галичині спілкувався простий народ і котра для нього була “найбільш зрозумілою та доступною”³⁵⁷.

З відповідними еволюційними процесами серед русофільської молоді також тісно пов’язана зміна її відношення до українських партій національного спрямування та їх прихильників. Однозначно негативне воно було одразу після закінчення сецесії³⁵⁸. У той час молодь висловлювала своє невдоволення тим, що галицькі партії, поширивши свій вплив на українські галицькі гімназії у Галичині та Буковині, зробили їх осередками політичної агітації на користь “сепаратизму”. Невдовзі, однак, критику почали висловлювати тільки на адресу НДП, яку на протигагу “староруській” РНП, вони називали “українською”³⁵⁹. У кінці 1904 р. на сторінках “Живой Мысли” в ході обговорення політичних угруповань зустрічалося вже протиставлення консерватизму РНП лібералізму національних партій. При цьому зазначалося, що останні, так само як і студенти-опозиціонери, негативно відносилися до абсолютизму в Росії та висловлювалися за проведення реформ³⁶⁰.

“Ліберали”, які значно зміцнили свої позиції у товаристві “Друг”, з нагоди 30-літнього ювілею творчої діяльності М.Павлика, що святкувався у листопаді 1904 р., вітали його як “провідника ідей прогресу в Галицькій Русі”, який боровся з “могутнім” клерикалізмом, служив життєвим інтересам народу. Позитивно оцінювалася його праця у журналах “Громадський голос”, “Дзвін”, “Молот”, “Праца”³⁶¹.

Також через призму статей у часописі “Живая Мысль” – органу, що на той час висловлював думки більшості членів “Друга”, спостерігалось шанобливе ставлення до М. Драгоманова³⁶², І. Франка і це при тому, що останній у “Літературно-науковому віснику” помістив статтю, в якій була низка різких критичних зауважень щодо молодих русофілів³⁶³.

Найвищою точкою у напрямку лібералізму та проукраїнської орієнтації стало “Письмо к молодкжи”, написане одним із провідників русофілів-опозиціонерів, редактором “Живой Мысли” І.Святицьким. У своєму зверненні він зазначав: “Нам – прихильникам культурно-національної єдності руських племен слід єднатися з прихильниками національної самостійності малоруського племені і разом з ними трудитися на народній ниві”. Далі відзначаючи, що кожна із галицьких партій має на меті добро народу, тільки іншими дорогами І.Святицький наголосив, що представники “Молодої Русі” будуть “разом з соціалістами боронити права вільної праці... разом з радикалами будуть прагнути до одного для всіх правопорядку, забезпечуючи народу – міщанам – людству правильний культурний розвій”³⁶⁴.

Зрозуміло, що така позиція русофільської молоді ішла врозріз із політикою, якої дотримувалася РНП. Невипадково вже від початку 1903 р. у проросійських виданнях почали з’являтися матеріали, які закликали студентів більш толерантно висловлюватися на адресу їх старших та “поважних” товаришів³⁶⁵. У 1904 р. старші вже звинувачували орган “лібералів” “Живая Мысль” у тому, що він поширює серед молоді “радикалізм” та “атеїзм”³⁶⁶. Одночасно один із лідерів РНП А.Мончаловський у праці, що була опублікована у тому ж 1904 р., стверджував, що одним із головних завдань їхньої партії є захист галицьких українців і їх церкви від

соціалізму³⁶⁷. Найбільшого напруження, однак, відносини між “старшими” та членами “Друга” досягли на святкуванні 10-літнього ювілею існування “Друга”, що відбувалося у січні 1905 р. Тут, після ліберального та антидеспотичного виступу голови товариства Б. Глушкевича, присутній російський консул у Львові та значна частина старших членів РНП демонстративно залишили зібрання³⁶⁸.

У наступні кілька років члени товариства “Друг” стосовно РНП знаходилися на такій самій позиції³⁶⁹. Наявність досить тісних, в першу чергу фінансових відносин з установами, якими керували старші русофіли³⁷⁰, агітація на підтримку членів РНП під час виборів до сейму та парламенту³⁷¹ не заважала студентам виступати з нищівною критикою старших русофілів. Так, у вступній статті журналу “Новая жизнь”, який почав видаватися “прогресистами” у червні 1908 р. і який вони називали правонаступником “Живой Мысли”³⁷² (“Живая Мысль” перестала виходити у 1905 році на додатку до 25 випуску)³⁷³, говорилося, що для керівництва РНП характерна “чорносотенна” політична безграмотність, нездатність розібратися у найпростішій ситуації, “рутенське” прагнення прислужитися всім і кожному, крайній політичний опортунізм та відсутність будь-яких керівних політичних принципів³⁷⁴.

Як і в попередній час, молодь критикувала керівництво РНП за те, що партія, контролюючи Народний дім, Товариство імені М. Качковського, Ставропігійський інститут майже нічого не робить для народу. “Ліберали” зауважували, що керівництву РНП не відомий поступ, який відбувся у Росії за останні 60 років³⁷⁵. Звертаючись у кінці 1908 р. до “старших” зі сторінок “Новой жизни”, студент, який приховувався за криптонімом “Г”, вказував, що молодь втратила до них “всьяке добро” і ставить всюди “як приклад гнилі, падіння і деморалізації”³⁷⁶. Зауважимо, що така позиція відображала погляди більшості студентів-русофілів, так як відповідальним редактором “Новой жизни” був тогочасний голова “Друга” – М. Стасів³⁷⁷, а на з’їзді русофільського студентства Австро-Угорщини, що проходив у Львові 12 – 13 липня 1909 р., журнал було визнано офіційним органом студентів-русофілів³⁷⁸.

У той же час старші русофіли, потребуючи підтримки зі сторони молоді, намагалися діяти більш помірковано та не дозволяли собі висловлюватися з різкими критичними зауваженнями на її адресу. Зокрема, один із лідерів русофільського напрямку М.Антоневич, звертаючись до студентів, зазначає: "...ідіть в народ, але дійте точно по рецепту пок. Наумовича: просвічайте і облагороджуйте наш добрий народ, піднімайте його матеріально, але не торкайтеся його релігійних почуттів..."³⁷⁹.

Протистояння між студентами-русофілами та "старшими" припинилося тільки на початку 1909 р., коли у лютому³⁸⁰ до влади у РНП прийшли "новокурсники" на чолі з В.Дудикевичем та Д.Марковим³⁸¹. Оскільки значний відсоток "новокурсників" становили саме студенти³⁸², ідейні засади керівництва РНП стали співпадати з поглядами більшості членів "Друга".

У студентів-"новокурсників" після 1909 р., як і в їх попередників – "лібералів", на першому місці знаходилися соціальні проблеми. Вони ставили перед собою як завдання, насамперед просвіту народу, щоб він зрозумів свої економічні інтереси; організацію ощадних кас та різного роду кооперативів³⁸³. Більше того, студенти спричинилися до розробки проекту та організації "Галицько-руського селянського союзу", що мав допомагати селянству у боротьбі за його економічні, культурні та національні потреби³⁸⁴. Відмінність, щоправда, полягала у тому, що їхній соціалізм поступово набув марксистського забарвлення³⁸⁵, що черговий раз засвідчив, присвячений теорії К.Маркса виступ З.Мохнацького на з'їзді русофільського студентства у 1909 р.³⁸⁶.

Значні зміни у поглядах цієї частини молоді відбулися і в плані відношення до українського національного руху. Загалом, ці перетворення продемонстрували еволюцію студентів із позицій русофільства на позиції москвофільства, що яскраво проявилось у середовищі "новокурсників". В той час, коли від початку до середини першого десятиліття ХХ ст. відбувалося поступове зближення русофілів-соціалістів з українськими політичними партіями і, особливо УСДП та УРП, то у другій половині еволюція відбулася у зворотному напрямку. Свідченням цього служать матеріали, вміщені у 1 та 2 числах часопису "Новая жизнь".

Зокрема, у вступній статті журналу зазначалося: “...українців уважаємо тими самими відсталими консерваторами, які навіть такі як радикали і К.Трильовський вредні ще більше ніж наші “старші”³⁸⁷. Анонімний автор іншої статті вказував, що “Кожен “українець” (мається на увазі той, що прагнув самостійності для українських земель) не важливо, до якої б він партії не належав, – спочатку, і це перш за все, – вузький шовініст, розумовий дальтонік, а потім вже націонал-демократ, радикал чи соціал-демократ”³⁸⁸. Такі настрої стосовно “українців-сепаратистів” демонструвалися і на шпальтах інших часописів. Зокрема, подібні тенденції прослідковуються у статті “Русская студенческая молодежь по поводу закрытия русских обществ в Черновцах”, вміщеній у часописі “Прикарпатская Русь”³⁸⁹. У наступні роки позиція членів “Друга” стосовно українських партій не змінилася, що було викликано антиросійською позицією, яку українські національні партії заманіфестували на випадок австро-російської війни³⁹⁰.

Загалом кажучи, більшість членів “Друга” негативно відносилися до будь-яких проявів націоналізму. Так, схвалення, на вже згаданому студентському з’їзді, отримала доповідь А.Марковича, в якій зазначалося, що “Націоналізм не є і ніколи не буде кінцевою ціллю, директивною нашої суспільної діяльності... Керувати нами можуть і повинні тільки ті здобуті у нас насправді навіть самими “лівими” “свободолюбцями” загальнолюдські ідеали, котрі потрібно пересаджувати у наш народ...”³⁹¹.

Цілковите ігнорування національного питання не мало, однак, повної підтримки серед усіх членів “Друга”. Ще від початку революційних подій у Росії (1905 р.) серед студентів-русофілів існувала група, яка на перше місце ставила націоналістичні гасла³⁹². Невипадково, отже, у першому номері “Новой жизни” говорилося про існування в товаристві правого та лівого крила³⁹³. Як видно із характеру цього ж журналу, що був офіційним органом “Другу”, “націоналісти” не користувалися впливом у товаристві, однак поділ на “соціалістів” і прихильників націоналістичних ідей зберігався до Першої світової війни. До того ж останні, щоб консолідувати своїх прихильників, навіть планували видавати окремий журнал. З січня 1912 р. за редакцією М.Лисого почав виходити місячник

“Націоналіст”, програмні засади якого відображали погляди цієї групи. Редакція, зокрема, вказувала, що буде дотримуватися націоналістичного шляху, бо саме він веде до “блага руського народу”. Часопис повинен був стати виразником прагнень та культурних потреб “руського Прикарпаття”, виховувати любов до всього рідного та до “руських” святинь. Проте студенти, не бажаючи мати нічого спільного із редактором, який раніше був співробітником “Галичанина” (на початку ХХ ст. офіційний орган РНП, що був для студентів уособленням консерватизму), відмовилися від співпраці із “Націоналістом”³⁹⁴.

Напередодні війни відносини між “соціалістами” та “націоналістами” стали менш напруженими, що, очевидно, було зумовлено необхідністю консолідації у боротьбі із українськими, національно орієнтованими політичними силами, адже на випадок війни між Росією та Австро-Угорщиною останні мали стати на бік другої держави. Такий стан був засвідчений у редакційній статті відновленого “соціалістами” у січні 1913 р. місячника “Новая жизнь”³⁹⁵. Тут, зокрема, говорилося, що звертаючи головну увагу на соціально-економічні питання, редакція не буде ігнорувати національні приналежності руського народу та захищатиме його національні права³⁹⁶.

Таким чином, заснування у кінці 90-х рр. ХІХ ст. таємної організації “Молода Україна”, початок боротьби за відкриття у Львові українського університету ознаменували початок нового етапу у житті українського галицького студентства.

Для кінця 90-х рр. ХІХ – початку ХХ ст. характерною була помітна активізація політичних процесів у Галичині. На цьому фоні відбулося значне поживавлення суспільно-політичної діяльності студентства. У цей час, як і в попередні кілька десятиліть, студентська молодь стала активним учасником всіх більш-менш значних політичних акцій. Однак на початку ХХ століття у зв’язку із інтенсифікацією політичного життя таких акцій побільшало. При цьому деякі з них досягли загальнонаціональних масштабів.

У першу чергу це стосується боротьби за український університет. З висуненням студентами вимоги відкриття у Львові українського вищого навчального закладу, ця справа поступово

стала справою всіх галицьких українців. Заходи, пов'язані з нею, які проводили студенти, постійно підштовхували до активних дій українських парламентарів, служили значним консолідуєчим чинником для всіх верств галицького суспільства.

Значну роль студенти також відіграли у аграрних страйках. Досить часто вони організовували різного роду збори, мандруючи по селах, проводили розмови із селянами, спрямовані на підтримку страйкового руху.

Особливо впливовою силою ставало студентство напередодні виборів. У процесі виборчих кампаній до Райхсрату чи Галицького сейму молодь активно співпрацювала з українськими партіями та становила значний відсоток їхніх агітаторів. Крім того, починаючи від 1905 р. і завершуючи досягненням українсько-польського компромісу, студентство не припиняло діяльності, що мала на меті підтримку та популяризацію ідеї реформування виборчої системи імперії у напрямку запровадження загального, рівного, безпосереднього та таємного виборчого права.

На початку ХХ ст. українські студенти посідали важливе місце у діяльності галицьких політичних партій. Насамперед, це відноситься до УСДП. Партія, що виникла на рубежі ХІХ – ХХ ст., не маючи достатньої кількості старших, загальнознаних діячів, на перших порах, значною мірою, поповнювала свої ряди за рахунок студентства. Саме позиція цієї групи змусила керівництво УСДП у 1907 р. вийти з-під контролю польських соціал-демократів. Не менший авторитет мали студенти і в УРП. Молодь, яка підтримувала ідеї радикальної партії, на початку ХХ ст. завдяки своїй активності користувалися досить значним впливом як у середовищі студентів, так і серед членів радикальної партії.

Не такі міцні позиції займали студенти у РНП та НДП – партіях, що хоча і були створені на рубежі ХІХ – ХХ ст., однак в основному базувалися на засадах, висунутих кілька десятиліть років перед тим русофілами та народовцями. З одного боку, ці політичні сили мали своїх традиційних прихильників і визнаних лідерів, з іншого – студентів, у деякій мірі, відштовхував їхній консерватизм.

Ці обставини спричинилися до того, що ідеологія націонал-демократів, які на початку ХХ ст. стояли на чолі більшості

українських установ у Галичині, не стала панівною серед студентів. У перші кілька років ХХ ст. у молодіжному середовищі переважали студенти-соціал-демократи, а в наступні роки – під впливом активізації національних моментів, провідні позиції в середовищі студентської молоді зайняли прихильники УРП (напередодні Першої світової війни до них приєдналися соціал-демократи, які через свою нечисельність у той час не могли творити окрему течію серед студентства).

Поряд з тим найбільша, починаючи від 1860-х рр. політична диференціація, не супроводжувалася сильними відцентровими тенденціями. На противагу 90-м рр., коли розбіжності у політичних поглядах серед студентів зумовили появу товариства “Ватра”, на початку ХХ ст. студентами була проведена низка спільних, добре організованих акцій. До того ж саме на початку ХХ ст. (1909 р.) був утворений Український студентський союз – організація, яка перед Першою світовою війною об’єднувала майже всі українські студентські товариства в Австро-Угорщині, а також більшість студентів, що проживали у повітах.

Дещо осторонь від основної маси українського студентства стояла група молоді, що дотримувалася проросійської орієнтації та зосереджувалася навколо товариства “Друг”. Зауважимо, що ця частина студентства в ідейному плані також не була цілісною. Починаючи від 1902 р., у ній виділилася течія, представники якої виступали з різкою критикою діяльності керівництва РНП. Члени цієї групи, що у 1904 р. взяли верх у “Друзі”, виступали із досить прогресивними ідеями. Зокрема, вони відводили другорядну роль мовним та культурологічним проблемам, а головним своїм завданням визначали діяльність, спрямовану на покращення становища простого народу. Вони критикували дії російського уряду і висловлювалися за необхідність реформування Російської імперії у напрямку демократизації. Фактично, якщо відкинути положення про етнічну та культурну єдність українців, росіян і білорусів, представники цієї групи знаходилися на позиціях, близьких до ідей радикалів кінця 70-х рр. ХІХ ст.

У наступні роки серед студентів проросійської орієнтації провідні позиції зберігалися за послідовниками вищезазваної групи,

хоча їхні погляди зазнали відчутних змін, особливо що стосується національного питання. З одного боку, всю свою увагу вони зосередили виключно на соціальних питаннях, з іншого – стали в жорстку опозицію до всіх українських партій за виключенням РНП, чого не прослідковувалося в їхніх попередників у середині першого десятиліття ХХ ст. Зміни у національній орієнтації цієї частини інтелігенції дають підстави ідентифікувати її представників вже як москвофілів. На противагу цим студентам у “Друзі” була представлена менш чисельна група молоді, члени котрої головний акцент робили на національних моментах. Практично ці дві частини товариства паралельно із поділом на рівні РНП представляли студентів-“новокурсників” та студентів-“старокурсників”.

¹ Марчук В. “Люд – се наша сила.., его добро – се наша будучність” (початок доби митрополита Андрея Шептицького) // Галичина: науково-просвітній краєзнавчий часопис. – 2002. – № 8. – С. 47.

² Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ – 1939 рр.). – Івано-Франківськ, 1993. – С. 96-97.

³ Звіт з діяльності “Українського Студентського Союзу” у Львові за час від 1 листопада 1911 до 30 жовтня 1912. – Львів, 1912. – С. 36; Обзор развития студенческого общества “Друг”. (Доклад студ. фил. В.И.Навроцкаго) // Живая мысль. – 1905. – Вып. 25. – С. 137; Товариство українських студентів політехніки “Основа” у Львові // Шляхи. – 1914. – Ч. 12-13. – С. 202.

⁴ Статистика українського студентства в Австрії нарешті по 4 роках зроблена // Шляхи. – 1913. – Ч. 8-9. – С. 110.

⁵ Дутчак І.Г. Боротьба за український університет у Львові (1899 – 1902 рр.) // Питання історії України. Збірник наукових статей. Чернівецький Державний університет ім. Ю.Федьковича. Кафедра історії України. – Т. 2. – Чернівці, 1998. – С. 64.

⁶ Статистика українського студентства в Австрії нарешті по 4 роках зроблена // Шляхи. – 1913. – Ч. 8-9. – С. 110; Стинська В.В. Львівський університет на початку ХХ століття – осередок наукового та політичного життя студентства // Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2001. Вип. IV-V. – С. 200.

⁷ Кресіна І. Свідомість і воля – основа нації // Розбудова держави. – 1998. – № 1/2. – С. 86.

⁸ Старосольський Ю: Шляхами предків // Володимир Старосольський 1878 – 1942 / Записки НТШ. – Т. ССХ. – Історично-філософська секція. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – С. 46.

⁹ Ганкевич Л. З минулого нашої партії (Матеріали до історії У.С.Д.П.) // Календар “Вперед”. – Львів, 1920. – С. 17, 18.

- ¹⁰ Лозинський М. Битися чи миритися? // Молода Україна. – 1901. – Ч. 1. – С. 23.
- ¹¹ Імтатрикуляція // Воля. – 1903. – 1 лютого; Жерноклеєв О. Національна ідея "Молодої України" (1900 – 1903) // Галичина: науково-просвітній краєзнавчий часопис. – 1997. – № 1. – С. 34; Новинки // Воля. – 1902. – 15 січня.
- ¹² Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія у Галичині: нарис історії (1899 – 1918). – К., 2000. – С. 59.
- ¹³ Редакція // Молода Україна. – 1900. – Ч. 1. – С. 1, 2.
- ¹⁴ Цегельський Льонгін. Всесвітній соціальний рух а українська національна справа // Молода Україна. – 1900. – Ч. – С. 208.
- ¹⁵ Друге віче української академічної молодіжи // Молода Україна. – 1900. – Ч. 8. – С. 294, 317.
- ¹⁶ Там само. – С. 321.
- ¹⁷ ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. В. р. – Ф. 119. – Спр. 4. – Арк. 41, 62 зв.
- ¹⁸ Антін Крушельницький – письменник, публіцист, педагог. Матеріали до бібліографії та епістолярної спадщини. – Львів, 2002. – С. 3.
- ¹⁹ Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993. – С. 92.
- ²⁰ Галушинський М. Українська молодіж в р. 1898 (в розумінні студенти) // Молода Україна. – 1900. – Ч. 2. – С. 75.
- ²¹ Поступова молодіж? // Діло. – 1900. – 22 січня (3 лютого).
- ²² Trykowski C. Nasyonalny ruch Rusynuw a Sicze. – Krakuw, 1905. – S. 20.
- ²³ Жерноклеєв О. Національна ідея "Молодої України" (1900 – 1903) // Галичина: науково-просвітній краєзнавчий часопис. – 1997. – № 1. – С. 34.
- ²⁴ Лозинський М. Битися чи миритися? // Молода Україна. – 1901. – Ч. 1. – С. 23.
- ²⁵ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 2-2 а.
- ²⁶ Trykowski C. Nasyonalny ruch Rusynuw a Sicze. – Krakuw, 1905. – S. 20.
- ²⁷ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2795. – Арк. 3, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 15.
- ²⁸ Темницький В. Часопись "Молода Україна" // "Січ". Альманах в пам'ять 40-вих роковин основання товариства "Січ" у Відні. – Львів, 1908. – С. 443.
- ²⁹ Левинський В. Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині. – К., 1914. – С. 57.
- ³⁰ Темницький В. Часопись "Молода Україна" // "Січ". Альманах в пам'ять 40-вих роковин основання товариства "Січ" у Відні. – Львів, 1908. – С. 442-443; Імтатрикуляція // Воля. – 1903. – 1 лютого.
- ³¹ Жерноклеєв О. Національна ідея "Молодої України" (1900 – 1903) // Галичина: науково-просвітній краєзнавчий часопис. – 1997. – № 1. – С. 35.
- ³² Левинський В. Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині. – К., 1914. – С. 60.
- ³³ Жерноклеєв О. Національна ідея "Молодої України" (1900 – 1903) // Галичина: науково-просвітній краєзнавчий часопис. – 1997. – № 1. – С. 35.
- ³⁴ Благий В.Б. Українська студентська преса (60-ті рр. XIX ст. – 1914 р.): історико-бібліографічний огляд // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики / За ред. М. Романюка. – Львів, 1998. – Вип. 5. – С. 434.
- ³⁵ Імтатрикуляція // Воля. – 1903. – 1 лютого.
- ³⁶ Благий В.Б. Українська студентська преса (60-ті рр. XIX ст. – 1914 р.): історико-бібліографічний огляд // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики / За ред. М. Романюка. – Львів, 1998. – Вип. 5. – С. 434.

- ³⁷ Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 2. 1901 – 1919. – Львів, 2002. – С. 129.
- ³⁸ О. М. Суспільно-політичний світогляд сучасного українського студентства // Шляхи. – 1914. – Ч. 12-13. – С. 180.
- ³⁹ Гуйванюк М. Січовий рух у Галичині (1900 – 1914 рр.) // Краєзнавець Прикарпаття. – 2004. – № 3. – С. 17; його ж. Січовий рух у Галичині й на Буковині (1900 – 1914 рр.). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук / 07.00.01 – Історія України. – Чернівці, 2002. – С. 11; Доценко А. Українські громадсько-патріотичні об'єднання "Січ" і "Сокіл" // Українсько-польські відносини в Галичині в ХХ ст. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21 – 22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ, 1997. – С. 126; Трильовський К. Дещо про вагу січового руху // Календар Українського Народного Союзу на 1929 р. – С. 96.
- ⁴⁰ Загальні збори Товариства "Академічна Громада" // Молода Україна. – 1900. – Ч. 11. – С. 424.
- ⁴¹ ДАЛО. – Ф. 296. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 4; Ф. 350. – Оп. 1. – Спр. 2939. – Арк. 31; Sprawozdanie z'їзду Українсько-руської радикальної партії, який відбув ся 22 і 23 грудня 1906 р. // Громадський голос. – 1907. – 4 січня.
- ⁴² ДАЛО. – Ф. 350. – Оп. 1. – Спр. 2939. – Арк. 31.
- ⁴³ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 400. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 5.
- ⁴⁴ Заклинський Р. На шляху партійної диференціації українського студентства (І. радикальний студентський з'їзд) // Шляхи. – 1914. – Ч. 11. – С. 150.
- ⁴⁵ Руське віче у Львові // Громадський голос. – 1906. – 7 грудня.
- ⁴⁶ Збори академіків // Громадський голос. – 1907. – 11 червня.
- ⁴⁷ Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993. – С. 106.
- ⁴⁸ Відповідь молодіжи п. Цегельському // Громадський голос. – 1907. – 18 червня.
- ⁴⁹ Збори академіків // Громадський голос. – 1907. – 11 червня.
- ⁵⁰ Там само.
- ⁵¹ З життя молодіжи // Громадський голос. – 1907. – 25 червня.
- ⁵² Янів В. Українська студентська преса // Визвольний шлях. – 1978. – Кн. 12. – С. 1418.
- ⁵³ Кропоткін П. До молоді // Молода Україна. – 1910. – Ч. 4-5. – С. 129; Кропоткін П. Національне питання // Молода Україна. – 1910. – Ч. 2. – С. 53; Ткачовський А. Бібліографія. Роботник // Молода Україна. – 1910. – Ч. 4-5. – С. 175.
- ⁵⁴ Кармазіна М. Історик ідей Юліан Охримович // Віче. – 1996. – № 7. – С. 131.
- ⁵⁵ О. М. Суспільно-політичний світогляд сучасного українського студентства // Шляхи. – 1914. – Ч. 12-13. – С. 180.
- ⁵⁶ Ковалюк Р. Національно-патріотичний рух студентської молоді Галичини в 1900 – 1914 роках // Галичина: науково-просвітній краєзнавчий часопис. – 2002. – № 8. – С. 35; Кресіна І. Свідомість і воля – основа нації // Розбудова держави. – 1998. – № 1/2. – С. 87.
- ⁵⁷ Гнатюк В. Чим має займатися молодіж? // Молода Україна. – 1905. – Ч. 3 і 4. – С. 66.
- ⁵⁸ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 23; Качмар В. Деякі штрихи боротьби наддніпрянців – студентів Львівського університету за його український характер на початку ХХ ст. // Наукові записки історичного факультету Львівського

державного університету імені І.Франка. Збірник наукових праць. – Львів, 1999. – Вип. 2. – С. 115-116.

⁵⁹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 372. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 12 зв.

⁶⁰ ДАІФО. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 341. – Арк. 10; Масовий Процес українських студентів перед польським судом // Діло. – 1911. – 15 н. ст. (3 ст. ст.) лютого.

⁶¹ Ганкевич Л. З минулого нашої партії (Матеріали до історії У.С.Д.П.) // Календар "Вперед". – Львів, 1920. – С. 19.

⁶² Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: у 3 т. – Т. 2. 1901 – 1919. – Львів, 2002. – С. 228.

⁶³ В національній справі (редакційна стаття) // Молода Україна. – 1905. – Ч. 1. – С. 3.

⁶⁴ Там само. – С. 5.

⁶⁵ О.М. Суспільно-політичний світогляд сучасного українського студентства // Шляхи. – 1914. – Ч. 12-13. – С. 180.

⁶⁶ Дністрянський С. З нагоди другого всеукраїнського студентського з'їзду // Шляхи. – 1913. – Ч. 7. – С. 85.

⁶⁷ О.М. Суспільно-політичний світогляд сучасного українського студентства // Шляхи. – 1914. – Ч. 12-13. – С. 180.

⁶⁸ Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія у Галичині: нарис історії (1899 – 1918). – К., 2000. – С. 84; О.М. Суспільно-політичний світогляд сучасного українського студентства // Шляхи. – 1914. – Ч. 12-13. – С. 181.

⁶⁹ Ю.О. З ІІ Секції ім. М.Драгоманова у Львові // Шляхи. – 1913. – Ч. 8-9. – С. 114.

⁷⁰ ДАЛО. – Ф. 293. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 11.

⁷¹ О.М. Суспільно-політичний світогляд сучасного українського студентства // Шляхи. – 1914. – Ч. 12-13. – С. 181-182.

⁷² Дністрянський С. З нагоди другого всеукраїнського студентського з'їзду // Шляхи. – 1913. – Ч. 7. – С. 84-86.

⁷³ Наш з'їзд. Резолюції // Шляхи. – 1913. – Ч. 7. – С. 84.

⁷⁴ Заклинський Р. На ту саму тему // Шляхи. – 1913. – Ч. 3-5. – С. 56-57; Лозинський М. До дискусії на студентськiм з'їзді // Шляхи. – 1913. – Ч. 7. – С. 86-88; Заклинський Р. На шляху партійної диференціації українського студентства (І. радикальний студентський з'їзд) // Шляхи. – 1913. – Ч. 8-9. – С. 101-105; Ю.О. З ІІ Секції ім. М.Драгоманова у Львові // Шляхи. – 1913. – Ч. 8-9. – С. 114; Заклинський Р. На шляху партійної диференціації українського студентства (І. радикальний студентський з'їзд) // Шляхи. – 1913. – Ч. 10. – С. 128-130; З товариства української радикальної молодіжи "Драгоманівська Громада" у Львові // Шляхи. – 1914. – Ч. 11. – С. 165-166.

⁷⁵ Студентський конгрес // Діло. – 1913. – 8 н. ст. липня (25 ст. ст. червня).

⁷⁶ О.М. Суспільно-політичний світогляд сучасного українського студентства // Шляхи. – 1914. – Ч. 12-13. – С. 182.

⁷⁷ Наш з'їзд. Резолюції // Шляхи. – 1913. – Ч. 7. – С. 82.

⁷⁸ Заклинський Р. На шляху партійної диференціації українського студентства (І. радикальний студентський з'їзд) // Шляхи. – 1914. – Ч. 11. – С. 149.

⁷⁹ З товариства української радикальної молодіжи "Драгоманівська Громада" у Львові // Шляхи. – 1914. – Ч. 11. – С. 165.

⁸⁰ ЛНБ ім. В.Стефаніка НАН України. В. р. – Ф. 119. – Спр. 4. – Арк. 19, 41, 62 зв, 220 зв; Спр. 8. – Арк. 194 зв, 214, 222.

- ⁸¹ Мудрий В. Змагання за українські університети у Галичині. – Львів – Нью-Йорк, 1999. – С. 55.
- ⁸² Гурак І.Ф. Український студентський союз: заснування та діяльність до Першої світової війни // Питання історії України: Збірник наукових статей. – Чернівці, 2003. – Т. 6. – С. 117-118; Статистика українського студентства в Австрії нарешті по 4 роках зроблено // Шляхи. – 1913. – Ч. 8-9. – С. 110.
- ⁸³ Шах С. Молодість Є.Коновальця // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 68.
- ⁸⁴ Ю.О. З ІІ Секції ім. М.Драгоманова у Львові // Шляхи. – 1913. – Ч. 8-9. – С. 114.
- ⁸⁵ Грицай О. Життя і діяльність Є.Коновальця до революції 1917 р. // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 31; Шах С. Молодість Є.Коновальця // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 69.
- ⁸⁶ Павко А.І. Посилення впливу політичних партій Східної Галичини на громадське життя краю в 1900 – 1907 рр. // УІЖ. – 2002. – № 5. – С. 65.
- ⁸⁷ Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія у Галичині: нарис історії (1899 – 1918). – К., 2000. – С. 59.
- ⁸⁸ Ганкевич Л. З минулого нашої партії (Матеріали до історії У.С.Д.П.) // Календар "Вперед". – Львів, 1920. – С. 17.
- ⁸⁹ В.Т. Теофіл Мелень // Ілюстрований народний календар товариства "Просвіта" 1916. Річник XXXIX. – С. 161.
- ⁹⁰ Донесення дирекції поліції про збори залізничників Львова, присвячені обговоренню питання дорожнечі і реформи виборчого закону, надіслане дирекції державних залізниць (10 липня 1906 р.) // Історія Львова в документах і матеріалах. – К., 1986. – С. 165.
- ⁹¹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 8. – Спр. 150. – Арк. 23; З Відня // Молода Україна. – 1902. – Ч. 1-3. – С. 60; З "Научного Кружка Академічної Громади" // Молода Україна. – 1901. – Ч. 6. – С. 213; З "Научного Кружка" товариства "Академічної Громади" // Молода Україна. – 1902 – 1903. – Ч. 6 і 7. – С. 242; Мелень Теофіл. Григорій Савич Сковорода (життя, діяльність і погляди) // Молода Україна. – 1900. – Ч. 11. – С. 413; Т.М. Аграрний страйк // Молода Україна. – 1902. – Ч. 4. – С. 129-133; Т.М. "Дух незгоди" // Молода Україна. – 1902 – 1903. – Ч. 6 і 7. – С. 240-242.
- ⁹² Ганкевич Л. З минулого нашої партії // Календар "Вперед". – Львів, 1920. – С. 17-18.
- ⁹³ Донесення дирекції поліції про збори залізничників Львова, присвячені обговоренню питання дорожнечі і реформи виборчого закону, надіслане дирекції державних залізниць (10 липня 1906 р.) // Історія Львова в документах і матеріалах. – К., 1986. – С. 165; 1. Май // Воля. – 1903. – 15 мая.
- ⁹⁴ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 8. – Спр. 565. – Арк. 45.
- ⁹⁵ По конференції // Воля. – 1906. – 15 лютого.
- ⁹⁶ Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія у Галичині: нарис історії (1899 – 1918). – К., 2000. – С. 67-68.
- ⁹⁷ ЦДАГО України. – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 1.
- ⁹⁸ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 8.
- ⁹⁹ Ганкевич Л. З минулого нашої партії // Календар "Вперед". – Львів, 1920. – С. 18.
- ¹⁰⁰ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1; Спр. 57. – Арк. 3 зв; Кобута Л. Володимир Левинський: ще раз про ідейно-політичне обличчя забутого діяча // Галичина: науково-просвітній краєзнавчий часопис. – 2002. – № 8. – С. 206.

- ¹⁰¹ Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія у Галичині: нарис історії (1899 – 1918). – К., 2000. – С. 67-65.
- ¹⁰² Наукова бібліотека Львівського національного університету ім. І.Франка. Відділ стародруків. – ф. 3660/1. – Арк. 9.
- ¹⁰³ ЛНБ ім. В.Стефаніка НАН України. В. р. – Ф. 119. – Спр. 10. – Арк. 607.
- ¹⁰⁴ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2674. – Арк. 3.
- ¹⁰⁵ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 1415. – Арк. 17.
- ¹⁰⁶ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 26 зв.
- ¹⁰⁷ Жерноклеєв О., Райківський І. Лідери західноукраїнської соціал-демократії. Політичні біографії. – К., 2004. – С. 120, 152.
- ¹⁰⁸ Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія у Галичині: нарис історії (1899 – 1918). – К., 2000. – С. 67.
- ¹⁰⁹ Ганкевич Л. З минулого нашої партії (Матеріали до історії У.С.Д.П.) // Календар "Вперед". – Львів, 1920. – С. 18.
- ¹¹⁰ Товариші! Товаришки! // Воля. – 1906. – 15 лютого; Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія у Галичині: нарис історії (1899 – 1918). – К., 2000. – С. 67-68.
- ¹¹¹ Жерноклеєв О., Райківський І. Лідери західноукраїнської соціал-демократії. Політичні біографії. – К., 2004. – С. 120-121; Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія у Галичині: нарис історії (1899 – 1918). – К., 2000. – С. 68.
- ¹¹² Ганкевич Л. З минулого нашої партії (Матеріали до історії У.С.Д.П.) // Календар "Вперед". – Львів, 1920. – С. 19.
- ¹¹³ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2674. – Арк. 26; ЛНБ ім. В.Стефаніка НАН України. В. р. – Ф. 119. – Спр. 8. – Арк. 214, 222; Дмитрів Гриць. Самоосвітні кружки учнів української гімназії в Рогатині в рр. 1909 – 1914 // Рогатинська земля. Збірник історично-мемуарних, етнографічних і побутових матеріалів. – Т. 1. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1989. – С. 412.
- ¹¹⁴ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 18; Спр. 56. – Арк. 18; Мирослав Січинський // Діло. – 1908. – 13 н. ст. квітня (31 ст. ст. березня); Жерноклеєв О., Райківський І. Лідери західноукраїнської соціал-демократії. Політичні біографії. – К., 2004. – С. 201.
- ¹¹⁵ Бурачок Л.В. Осип Назарук: початок політичної діяльності (1904 – 1907 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2000. Вип. III. – С. 173, 175.
- ¹¹⁶ Літературно-науковий вісник. Показчик змісту. Т. 1 – 109 (1898 – 1932) / Укл. Б.Ясінський. – Київ – Нью-Йорк, 2000. – С. 184.
- ¹¹⁷ Бурачок Л.В. Осип Назарук: початок політичної діяльності (1904 – 1907 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2000. Вип. III. – С. 173.
- ¹¹⁸ Там само. – С. 175-176; О.Н. XV з'їзд Українсько-руської радикальної партії відбутий у Львові дня 20 і 21 падолиста 1904 // Новий Громадський голос. – 1904. – 1 грудня.
- ¹¹⁹ Заклинський М. Дмитро Вітовський і його діяльність // Альманах Станіславської Землі. Збірник матеріалів до історії Станіславова і Станіславщини. – Т. II. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1985. – С. 216.
- ¹²⁰ Лозинський М. Битися чи миритися? // Молода Україна. – 1901. – Ч. 1. – С. 23; Погребеник Ф. Кризь тюрми і табори // Визвольний шлях. – 1997. – Кн. 7. – С. 865.
- ¹²¹ Заклинський Р. На шляху партійної диференціації українського студентства (І. радикальний студентський з'їзд) // Шляхи. – 1913. – Ч. 8-9. – С. 103-104; Заклинський Р. На шляху партійної диференціації українського студентства (І. радикальний

- студентський з'їзд) // Шляхи. – 1913. – Ч. 10. – С. 128-130; Заклинський Р. На шляху партійної диференціації українського студентства (І. радикальний студентський з'їзд) // Шляхи. – 1914. – Ч. 11. – С. 149-150.
- ¹²² Заклинський Р. На шляху партійної диференціації українського студентства (І. радикальний студентський з'їзд) // Шляхи. – 1913. – Ч. 8-9. – С. 103; Заклинський Р. На шляху партійної диференціації українського студентства (І. радикальний студентський з'їзд) // Шляхи. – 1913. – Ч. 10. – С. 130; Заклинський Р. На шляху партійної диференціації українського студентства // Шляхи. – 1914. – Ч. 11. – С. 150.
- ¹²³ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 12. – Спр. 70. – Арк. 106.
- ¹²⁴ Відповідь молодіжці п. Цегельському // Громадський голос. – 1907. – 18 червня.
- ¹²⁵ Наш з'їзд. Резолюції // Шляхи. – 1913. – Ч. 7. – С. 84.
- ¹²⁶ О.М. Суспільно-політичний світогляд сучасного українського студентства // Шляхи. – 1914. – Ч. 12-13. – С. 182.
- ¹²⁷ Зінкевич О. Студентські роки Євгена Коновальця // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 103.
- ¹²⁸ Михальський Ю. Польські політичні партії та українське питання в Галичині на початку ХХ століття (1902 – 1914). – Львів, 2002. – С. 63-64.
- ¹²⁹ Субтельний О. Україна: історія – К., 1993. – С. 411.
- ¹³⁰ Аграрний страйк // Молода Україна. – 1902. – Ч. 2. – С. 129.
- ¹³¹ ДАФО. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 59. – Арк. 2; ДАТО. – Ф. 33. – Оп. 1. – Спр. 75. – Арк. 1.
- ¹³² Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія у Галичині: нарис історії (1899 – 1918). – К., 2000. – С. 60.
- ¹³³ З'їзд академічної молодіжці // Молода Україна. – 1902. – Ч. 4. – С. 134-135.
- ¹³⁴ Там само. – С. 135.
- ¹³⁵ Справа т. зв. "сецесійного фонду" // Молода Україна. – 1902. – Ч. 5. – С. 180; З'їзд академічної молодіжці // Молода Україна. – 1902. – Ч. 4. – С. 135.
- ¹³⁶ Жерноклеєв О. Національна ідея "Молодої України" (1900 – 1903) // Галичина: науково-просвітний краєзнавчий часопис. – 1997. – № 1. – С. 34.
- ¹³⁷ ДАЛО. – Ф. 350. – Оп. 1. – Спр. 2706. – Арк. 1.
- ¹³⁸ Михальський Ю. Польські політичні партії та українське питання в Галичині на початку ХХ століття (1902 – 1914). – Львів, 2002. – С. 66.
- ¹³⁹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 503. – Арк. 7-8.
- ¹⁴⁰ ДАЛО. – Ф. 350. – Оп. 1. – Спр. 2706. – Арк. 7-8 зв.
- ¹⁴¹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 4. – Спр. 3785. – Арк. 76.
- ¹⁴² Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993. – С. 103.
- ¹⁴³ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 4. – Спр. 3785. – Арк. 76; Спр. 3786. – Арк. 74 зв; Спр. 3787. – Арк. 81; Оп. 8. – Спр. 565. – Арк. 50.
- ¹⁴⁴ Субтельний О. Україна: історія. – К., 1993. – С. 411.
- ¹⁴⁵ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 4. – Спр. 3791. – Арк. 1.
- ¹⁴⁶ ДАЛО. – Ф. 350. – Оп. 1. – Спр. 2533. – Арк. 24.
- ¹⁴⁷ Історія Української РСР. У 8 т. – Т. 4. – К., 1978. – С. 303.
- ¹⁴⁸ Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія у Галичині: нарис історії (1899 – 1918). – К., 2000. – С. 62.
- ¹⁴⁹ Новинки // Діло. – 1905. – 16 (29) листопада.

- ¹⁵⁰ ДАЛО. – Ф. 350. – Оп. 1. – Спр. 2939. – Арк. 30 зв.
- ¹⁵¹ ДАЛО. – Ф. 296. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 2 зв.-3 зв; ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 8. – Спр. 727. – Арк. 2.
- ¹⁵² Михальський. Ю. Польські політичні партії та українське питання в Галичині на початку ХХ століття (1902 – 1914). – Львів, 2002. – С. 88.
- ¹⁵³ Іщенко В.Я. Селянський рух у Східній Галичині (1905 – 1907 рр.) // УІЖ. – 1977. – № 1. – С. 99-101.
- ¹⁵⁴ Довгаль І. Вплив російської революції 1905 року на розвиток революційного руху в Галичині. – К., 1952. – С. 54.
- ¹⁵⁵ Там само. – С. 55.
- ¹⁵⁶ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 6. – Спр. 630. – Арк. 6.
- ¹⁵⁷ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 12. – Спр. 171. – Арк. 91.
- ¹⁵⁸ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 13. – Спр. 198. – Арк. 3.
- ¹⁵⁹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 4. – Спр. 3797. – Арк. 63, 65, 72, 74, 75; Житє і смерть Адама Коцка. – Львів, 1910. – С. 8
- ¹⁶⁰ Іщенко В.Я. Селянський рух у Східній Галичині (1905 – 1907 рр.) // Український історичний журнал. – 1977. – № 1. – С. 100.
- ¹⁶¹ ДАЛО. – Ф. 350. – Оп. 1. – Спр. 2883. – Арк. 73.
- ¹⁶² Донесення дирекції поліції про збори залізничників Львова, присвячені обговоренню питання дорожнечі і реформи виборчого закону, надіслане дирекції державних залізниць (10 липня 1906 р.) // Історія Львова в документах і матеріалах. – К., 1986. – С. 165-166.
- ¹⁶³ Кравець М.М. Масові робітничі виступи у Східній Галичині на початку ХХ ст. (1901 – 1914 роки) // З історії західноукраїнських земель. – Кн. 5. – К., 1960. – С. 117-118.
- ¹⁶⁴ Західно-Українська Народна Республіка. 1918 – 1923: історія / Кер. авт. кол. О.Карпенко. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 57-58.
- ¹⁶⁵ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 6. – Спр. 630. – Арк. 1, 9; Оп. 13. – Спр. 259. – Арк. 13; ЦДІАУ у Львові. – Ф. 400. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 1 зв.
- ¹⁶⁶ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 400. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 1 зв.
- ¹⁶⁷ З життя Секції У.С.С. в Самборі // Шляхи. – 1913. – Ч. 8-9. – С. 111.
- ¹⁶⁸ ДАЛО. – Ф. 296. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 3; Наукова бібліотека Львівського національного університету ім. І.Франка. Відділ стародруків. – Ф. 3660/1. – Арк. 10; Залеський О. З мого життя // Альманах Станіславської землі. – Т. II. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1985. – С. 125.
- ¹⁶⁹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 8. – Спр. 727. – Арк. 5 зв; ДАЛО. – Ф. 296. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 3.
- ¹⁷⁰ Збори академіків // Громадський голос. – 1907. – 11 червня.
- ¹⁷¹ Наукова бібліотека Львівського національного університету ім. І.Франка. Відділ стародруків. – Ф. 3660/3. – Арк. 178.
- ¹⁷² ДАЛО. – Ф. 350. – Оп. 1. – Спр. 2933. – Арк. 17-17 зв; Ф. 26. – Оп. 13. – Спр. 203. – Арк. 1-2.
- ¹⁷³ ДАЛО. – Ф. 296. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 4; Ф. 350. – Оп. 1. – Спр. 2939. – Арк. 31; Новинки // Діло. – 1911. – 13 н. ст. червня (31 ст. ст. травня); Новинки // Діло. – 1911. – 14 н. ст. (1ст. ст.) червня.
- ¹⁷⁴ Події на Львівській політехніці // Молода Україна. – 1900. – Ч. 3. – С. 121-122.

- ¹⁷⁵ Михальський Ю. Польські політичні партії та українське питання в Галичині на початку ХХ століття (1902 – 1914). – Львів, 2002. – С. 106.
- ¹⁷⁶ Михальський Ю. Польська суспільність та українське питання у Галичині в період сеймових виборів 1908 р. – Львів, 1997. – С. 16.
- ¹⁷⁷ Лозинський М. Акт 12 квітня 1908 р. Збірка статей. – Львів, 1909. – С. 50; Макачук С.А. Отношение к развитию и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. – Львов, 1983. – С. 90; Мирослав Січинський // Діло. – 1908. – 13 н. ст. квітня (31 ст. ст. березня).
- ¹⁷⁸ Весь світ в українській справі. Події 12-го квітня 1908 року. – К., 1908. – С. 7.
- ¹⁷⁹ В десяти роковини діла Мирослава Січинського 1908 – 1918. – Нью-Йорк, 1918. – С. 5.
- ¹⁸⁰ Весь світ в українській справі. Події 12-го квітня 1908 року. – К., 1908. – С. 7; В десяти роковини діла Мирослава Січинського 1908 – 1918. – Нью-Йорк, 1918. – С. 5.
- ¹⁸¹ Весь світ в українській справі. Події 12-го квітня 1908 року. – К., 1908. – С. 5-6.
- ¹⁸² Там само. – С. 108, 129, 140, 150, 167, 174, 175, 185.
- ¹⁸³ Гр. Потоцький убитий // Діло. – 1908. – 13 н. ст. квітня (31 ст. ст. березня); Весь світ в українській справі. Події 12-го квітня 1908 року. – К., 1908. – С. 14, 15, 21; Лозинський М. Акт 12 квітня 1908 р. Збірка статей. – Львів, 1909. – С. 36, 50; Петрицький М. Три винуватки замаху Січинського. – Львів, 1908. – С. 28-29.
- ¹⁸⁴ Мирослав Січинський, або як не треба "творити історію" // Новая жизнь. – 1908. – № 1. – С. 15.
- ¹⁸⁵ Справа М.Січинського // Діло. – 1911. – 11 н. ст. листопада (29 ст. ст. жовтня); Лозинський М. Акт 12 квітня 1908 р. Збірка статей. – Львів, 1909. – С. 49; Михальський Ю. Польська суспільність та українське питання у Галичині у період сеймових виборів 1908 р. – Львів, 1997. – С. 20.
- ¹⁸⁶ Справа М.Січинського // Діло. – 1911. – 11 н. ст. листопада (29 ст. ст. жовтня); Подольняк Б. Фантастична втеча Мирослава Січинського // Перевал. – 1993. – № 2. – С. 26.
- ¹⁸⁷ Втеча Січинського з тюрми (нині рано) // Діло. – 1911. – 10 н. ст. листопада (28 ст. ст. жовтня); Замора М. Федір Замора і Мирослав Січинський // Дзвін. – 1995. – № 9. – С. 96.
- ¹⁸⁸ Великочій В. Гаврилів Б. Дмитро Вітовський (1887 – 1919). Документальний нарис. – Івано-Франківськ, 1996. – С. 9; Заклинський М. Дмитро Вітовський. – Нью-Йорк, 1967. – С. 14
- ¹⁸⁹ ДАІФО. – Ф. 225. – Оп. 1. – Спр. 118. – Арк. 6.
- ¹⁹⁰ Семчишин М. Тисяча років української культури. – К., 1993. – С. 369.
- ¹⁹¹ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848 – 1914 на підставі споминів. – Львів, 1926. – С. 366.
- ¹⁹² Качмар В. За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). – Львів, 1999. – С. 32.
- ¹⁹³ ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 191. – Арк. 8 зв; Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині. – Львів – Нью-Йорк, 1999. – С. 46-47; Якимович Б. Український таємний університет у Львові і Український Вільний Університет: до питання генези // Науковий збірник Українського Вільного Університету. Матеріали

конференції "Український Вільний Університет з минулого в майбутнє. До 70-річчя з часу заснування". – Львів, 13 – 14 лютого 1992 р. – Мюнхен – Львів, 1993. – С. 21.

¹⁹⁴ Українсько-руський університет. Пам'яткова книга першого віча. – Львів, 1899. – С. 10.

¹⁹⁵ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848 – 1914 на підставі споминів. – Львів, 1926. – С. 225; Львівський Державний Університет ім. І.Франка // Енциклопедія українознавства. – Т. 4. – Львів, 1994. – С. 1420; Чорновол І. Польсько-українська угода 1890 – 1894 рр. – Львів, 2000. – С. 135-136.

¹⁹⁶ Дутчак І.Г. Боротьба за український університет у Львові (1899 – 1902 рр.) // Питання історії України. Збірник наукових статей. Чернівецький Державний університет ім. Ю.Федьковича. кафедра історії України. – Т. 2. – Чернівці, 1998. – С. 61.

¹⁹⁷ Качмар В. За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). – Львів, 1999. – С. 32.

¹⁹⁸ Савчук Б.П. Студентство в боротьбі за український університет у Львові (1919 – 1925 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. 1999. Вип. ІІ. – С. 102.

¹⁹⁹ В.Г. Справа українсько-руського університету у Львові // Літературно-науковий вісник. – 1899. – Т. 7. – Ч. ІІ. – С. 112-113; Новинки // Галичанин. – 1899. – 3 (5) іюля.

²⁰⁰ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 361. – Оп. 1. – Спр. 162. – Арк. 65 зв-66, 80.

²⁰¹ Українсько-руський університет. Пам'яткова книга першого віча студентів українців-Русинів всіх вищих шкіл Австрії. – Львів, 1899. – С. 48.

²⁰² Друге віче української академічної молодіжї // Молода Україна. – 1900. – Ч. 8. – С. 294, 321.

²⁰³ З'їзд академічної молодіжї // Молода Україна. – 1902. – Ч. 4. – С. 133.

²⁰⁴ З'їзд руської молодіжї // Діло. – 1906. – 4 (17) липня.

²⁰⁵ Залізняка М. Всеслов'янський з'їзд поступової академічної молодіжї // Літературно-науковий вісник. – 1908. – Т. 43. – С. 168; З'їзд поступового слов'янського студентства // Діло. – 1908. – 26 н. ст. (13 ст. ст.) червня; З'їзд поступового слов'янського студентства // Діло. – 1908. – 29 н. ст. (16 ст. ст.) червня; З'їзд поступового слов'янського студентства // Діло. – 1908. – 4 н. ст. липня (21 ст. ст. червня).

²⁰⁶ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2760. – Арк. 8; Спр. 2784. – Арк. 4.

²⁰⁷ Наш з'їзд. Резолюції // Шляхи. – 1913. – Ч. 7. – С. 82; Діло. – 1913. – 4 н. ст. липня (21 ст. ст. червня).

²⁰⁸ Віче українських студентів у Відні // Діло. – 1912. – 18 н. ст. (5 ст. ст.).

²⁰⁹ Качмар В. За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). – Львів, 1999. – С. 40-41; Предложеніє о русскомъ университетѣ // Галичанин. – 1901. – 13 (26) ноября.

²¹⁰ Темницький В. Сецесія з львівського університету // "Січ". Альманах в пам'ять 40-вих роковин основання товариства "Січ" у Відні. – Львів, 1908. – С. 445; Новинки // Галичанин. – 1901. – 27 сентября (10 октября).

²¹¹ Качмар В. За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). –

- Львів, 1999. – С. 41; *Борьба за русский язык на львовском университете // Галичанинъ. – 1901. – 8 (21) ноября.*
- ²¹² Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців на підставі споминів. – Львів, 1926. – С. 355.
- ²¹³ Гнатюк В. Уваги на сучасні теми // Літературно-науковий вісник. – 1902. – Т. 17. – Ч. II. – С. 52.
- ²¹⁴ Качмар В. Суспільно-політичне відлуння сецесії українських студентів з Львівського університету в грудні 1901 р. // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1999. – Вип. 34. – С. 289.
- ²¹⁵ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп.13. – Спр. 45. – Арк. 9 зв; *Новинки // Галичанинъ. – 1901. – 18 ноября (1 декабря).*
- ²¹⁶ Заява української молодіжи до академічного Сенату в часі слідства // *Молода Україна. – 1901. – Ч. 11-12. – С. 448-449.*
- ²¹⁷ Качмар В. Суспільно-політичне відлуння сецесії українських студентів з Львівського університету в грудні 1901 р. // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1999. – Вип. 34. – С. 290.
- ²¹⁸ Качмар В. За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець XIX – початок XX ст.). – Львів, 1999. – С. 42-44; Najdus W. Szkice z historii Galicji. – Т. 1. Galicja w latach 1900 – 1904. – Warszawa, 1958. – S. 337-338.
- ²¹⁹ Мочаловский О.А. Главные основы русской народности. – Львовъ, 1904. – С. 13.
- ²²⁰ Хроніка // *Прикарпатская Русь. – 1910. – 6 (19) мая; Хроніка // Прикарпатская Русь. – 1910. – 11 (24) мая; Вчерашній день во Львові // Прикарпатская Русь. – 1910. – 19 июня (2 июля); Къ кровавымъ происшествиямъ на университетѣ // Прикарпатская Русь – 1910. – 21 июня (4 июля); Дїло українських студентовъ // Галичанинъ. – 1911. – 2 (15) февраля; Дїло українських студентовъ // Галичанинъ. – 1911. – 4 (17) февраля; Дїло українських студентовъ // Галичанинъ. – 1911. – 6 (19) февраля; Новинки // Галичанинъ. – 1911. – 5 (18) июня; Новинки // Галичанинъ. – 1911. – 8 (21) июня.*
- ²²¹ *За русский университет во Львовѣ // Галичанинъ. – 1901. – 11 (24) ноября.*
- ²²² *Второе вѣче польскихъ студентовъ // Галичанинъ. – 1901. – 16 (29) ноября.*
- ²²³ Dąbrowiecki Wojciech Stanisław. Z zagadnień sprawy polsko-ruskiej. – Kraków, 1913. – S. 15.
- ²²⁴ Віче польської молодіжи в Кракові // *Молода Україна. – 1901. – Ч. 11-12. – С. 493.*
- ²²⁵ Приватні письма для української молодіжи. Шальотенбург // *Молода Україна. – 1901. – Ч. 11-12. – С. 486.*
- ²²⁶ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 4. – Спр. 5108. – Арк. 104; *Макарчук С.А. Этносциальное развитие и национальное отношение на западноукраинских землях в период империализма. – Львов, 1983. – С. 88.*
- ²²⁷ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 4. – Спр. 5109. – Арк. 38.
- ²²⁸ Головацький І. Володимир Темницький та його рід. – Львів, 2002. – С. 14.
- ²²⁹ Г.Т. Сеціоністи у Празі // *Нова зоря. – 1938. – 26 травня.*
- ²³⁰ Л.Ц. Національна вага університету і консеквенції її для ренеґатів // *Молода Україна. – 1902. – Ч. 4. – С. 119.*
- ²³¹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 8. – Спр. 150. – Арк. 22.

- ²³² ДАЛО. – Ф. 350. – Оп. 1. – Спр. 2533. – Арк. 33; Спр. 2534. – Арк. 12 зв, 13, 14; Ще не загинула козацька мати // Гайдамаки. – 1903. – 7 (н. ст. 20) жовтня; Послідня подія в університеті // Воля. – 1903. – 15 жовтня.
- ²³³ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848 – 1914 на підставі споминів. – Львів, 1926. – С. 384; Послідня подія в університеті // Воля. – 1903. – 15 жовтня; Качмар В. За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). – Львів, 1999. – С. 57.
- ²³⁴ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848 – 1914 на підставі споминів. – Львів, 1926. – С. 400.
- ²³⁵ Там само. – С. 406.
- ²³⁶ Качмар В. За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). – Львів, 1999. – С. 58-59.
- ²³⁷ Ми є! Ми тут! // Гайдамаки. – 1907. – 26 січня; Качмар В. За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). – Львів, 1999. – С. 66-67.
- ²³⁸ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 182. – Оп. 1. – Спр. 101. – Арк. 4 зв; ДАЛО. – Ф. 350. – Оп. 1. – Спр. 2937. – Арк. 59.
- ²³⁹ Awantury na Uniwersytecie lwowskim // Kurjer Lwowski. – 1907. – 4 marca; Manifestacya stolicy kraju. // Słowo Polskie. – 1907. – 4 marca; Czyszczenie uniwersytetu // Słowo Polskie. – 1907. – 5 marca.
- ²⁴⁰ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 4. – Спр. 5108. – Арк. 142; Оп. 8. – Спр. 151. – Арк. 8; Na Sejmie // Kurjer Lwowski. – 1907. – 4 marca; Промова посла дра Олесницького в справі львівського університету виголошена в краєвім соймі дня 16 лютого 1907 р. // Гайдамаки – 1907. – 23 лютого; Качмар В. Питання про створення українського університету у Львові в австрійському парламенті на початку ХХ ст. // Львів: Місто – суспільство – культура: Збірник наукових праць / за ред. М.Мудрого. – Львів, 1999. – С. 424-427.
- ²⁴¹ Качмар В. За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). – Львів, 1999. – С. 75.
- ²⁴² Польський суд почав ся // Діло. – 1911. – 14 н. ст. (1 ст. ст.) лютого.
- ²⁴³ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 389. – Арк. 46; Спр. 415. – Арк. 42, 78-78 зв; Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 26 зв; Хто вбив Коцка? (Розвідка на підставі судових документів). – Львів, 1911. – С. 15-17.
- ²⁴⁴ Англійська преса у справі події у Львівському університеті // Діло. – 1910. – 14 н. ст. (1 ст. ст.).
- ²⁴⁵ ДАІФО. – Ф. 225. – Оп. 1. – Спр. 117. – Арк. 11.
- ²⁴⁶ З вічевого руху // Діло. – 1910. – 7 н. ст. листопада (25 ст. ст. жовтня).
- ²⁴⁷ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 8. – Спр. 1306. – Арк. 16, 33-34; Ф. 400. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 1 зв-2; Спр. 12. – Арк. 3; Спр. 15. – Арк. 4; Спр. 29. – Арк. 2.
- ²⁴⁸ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 400. – Оп. 1. – Спр. 22. – Арк. 9 зв.
- ²⁴⁹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2758. – Арк. 17.
- ²⁵⁰ За український університет! // Діло. – 1912. – 17 н. ст. (4 ст. ст.).

- ²⁵¹ Кугутяк М. Проблема українського університету в суспільно-політичному русі Східної Галичини (1848 – 1918) // Науковий збірник Українського Вільного університету. Матеріали конференції "Український Вільний Університет з минулого в майбутнє. До 70-річчя з часу заснування". – Львів, 13 – 14 лютого 1992 р. – Мюнхен – Львів, 1993. – С. 19.
- ²⁵² Друге віче української академічної молодіжи // Молода Україна. – 1900. – Ч. 8. – С. 299-304.
- ²⁵³ Історія України / Відп. ред. Б.Сливка; керівник авт. кол. Ю.Зайцев. – Львів, 2003. – С. 215.
- ²⁵⁴ Косевич Е. Ще раз самостійна Україна (Гльоси до статті "Буковини" п. з. Українська держава) // Молода Україна. – 1900. – Ч. 7. – С. 258.
- ²⁵⁵ Жерноклеєв О. Національна ідея "Молодої України" (1900 – 1903) // Галичина: науково-просвітній краєзнавчий часопис. – 1997. – № 1. – С. 32.
- ²⁵⁶ Друге віче української академічної молодіжи // Молода Україна. – 1900. – Ч. 8. – С. 295.
- ²⁵⁷ Жерноклеєв О. Національна ідея "Молодої України" (1900 – 1903) // Галичина: науково-просвітній краєзнавчий часопис. – 1997. – № 1. – С. 32.
- ²⁵⁸ Друге віче української академічної молодіжи // Молода Україна. – 1900. – Ч. 8. – С. 308-309, 315-316.
- ²⁵⁹ Там само. – С. 297.
- ²⁶⁰ Товариші! // Українська суспільно-політична думка у XX ст. Документи і матеріали. – Т. 1, 1983. – С. 78-79.
- ²⁶¹ Обіжник і заклик до громадянства // За волю України. Історичний збірник УСС. – Нью-Йорк, 1967. – С. 93; Темницький В. Українські Січові Стрільці. – Відень, 1915. – С. 3.
- ²⁶² Студентський конгрес // Діло. – 1913. – 4 н. ст. липня (21 ст. ст. червня).
- ²⁶³ Наш з'їзд. Резолюції // Шляхи. – 1913. – Ч. 7. – С. 81.
- ²⁶⁴ Там само.
- ²⁶⁵ ДАПО. – Ф. 350. – Оп. 1. – Спр. 2458. – Арк. 91.
- ²⁶⁶ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 309. – Оп 1. – Спр. 1415. – Арк. 30-31.
- ²⁶⁷ Темницький В. Українські Січові Стрільці. – Відень, 1915. – С. 8.
- ²⁶⁸ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 309. – Оп 1. – Спр. 1415. – Арк. 31.
- ²⁶⁹ Степанів О. Напередодні великих подій // Шишка О. Слідами листопадових боїв. – Львів, 1993. – С. 21.
- ²⁷⁰ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 309. – Оп 1. – Спр. 1415. – Арк. 31; Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво. Визвольна ідея і збройний чин. – Нью-Йорк, 1936. – С. 25; Студентський конгрес // Діло. – 1913. – 4 н. ст. липня (21 ст. ст. червня).
- ²⁷¹ Степанів О. Напередодні великих подій // Шишка О. Слідами листопадових боїв. – Львів, 1993. – С. 22.
- ²⁷² Степаненко О. (Дописи) // Відгуки. – 1913. – Ч. 1. – С. 14; Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво. Визвольна ідея і збройний чин. – Нью-Йорк, 1936. – С. 25.
- ²⁷³ Думін О. Історія легіону українських січових стрільців 1914 – 1918. – Львів, 1936. – С. 15.
- ²⁷⁴ Збори львівського українського студентства // Шляхи. – 1913. – Ч. 2. – С. 32.
- ²⁷⁵ Степанів Олена. Напередодні великих подій // Шишка О. Слідами листопадових боїв. – Львів, 1993. – С. 22.

- ²⁷⁶ Лазарович М.В. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. – Тернопіль, 2005. – С. 57.
- ²⁷⁷ Там само. – С. 58-59.
- ²⁷⁸ Степаненко О. На тему військового образования // Відгуки. – 1913. – Ч. 1. – С. 12.
- ²⁷⁹ Наш з'їзд. Резолюції // Шляхи. – 1913. – Ч. 7.
- ²⁸⁰ Литвин М.Р., Науменко К.Є. Військова еліта Галичини. – Львів, 2004. – С. 167, 209, 262.
- ²⁸¹ Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво. Визвольна ідея і збройний чин. – Нью-Йорк, 1936. – С. 17; Окаринський В. Вплив українського пласту на ґенезу стрілецького руху // Пам'ять століть. – 2000. – № 5. – С. 109.
- ²⁸² Лазарович М.В. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. – Тернопіль, 2005. – С. 56.
- ²⁸³ Там само. – С. 57.
- ²⁸⁴ Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво. Визвольна ідея і збройний чин. – Нью-Йорк, 1936. – С. 18.
- ²⁸⁵ Окаринський В. Вплив українського пласту на ґенезу стрілецького руху // Пам'ять століть. – 2000. – № 5. – С. 110.
- ²⁸⁶ Н.М. До історії січовострілецького руху // Визвольний шлях. – 1975. – Кн. 7-8. – С. 849; Ковалюк Р. "Ватра" академії. – Львів, 1999. – С. 13.
- ²⁸⁷ Окаринський В. Вплив українського пласту на ґенезу стрілецького руху // Пам'ять століть. – 2000. – № 5. – С. 110.
- ²⁸⁸ Лазарович М.В. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. – Тернопіль, 2005. – С. 59-60.
- ²⁸⁹ Там само. – С. 61-62; Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво. Визвольна ідея і збройний чин. – Нью-Йорк, 1936. – С. 36.
- ²⁹⁰ Думін О. Історія легіону українських січових стрільців 1914 – 1918. – Львів, 1936. – С. 16; Ковалюк Р. "Ватра" академії. – Львів, 1999. – С. 13; Лазарович М.В. Легіон українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. – Тернопіль, 2005. – С. 62.
- ²⁹¹ Трильовський К. З мого життя // Гей там на горі "Січ" іде! Пропам'ятна книга "Січей". – Едмонтон, 1965. – С. 53.
- ²⁹² Литвин М.Р., Науменко К.Є. Військова еліта Галичини. – Львів, 2004. – С. 93, 111, 237, 262.
- ²⁹³ Гелів С.Д., Кучабський Ю.В. Василь Кучабський. – Львів, 1998. – С. 439-440.
- ²⁹⁴ Дашкевич Р., Ничка Г. Товариство "Повітова Січ" у Львові // Гей там на горі "Січ" іде!.. Пропам'ятна книга "Січей". – Едмонтон, 1965. – С. 235; Лазарович М.В. Легіон українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. – Тернопіль, 2005. – С. 62.
- ²⁹⁵ Дашкевич Р., Ничка Г. Товариство "Повітова Січ" у Львові // Гей там на горі "Січ" іде! Пропам'ятна книга "Січей". – Едмонтон, 1965. – С. 235; Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях. ХІХ – ХХ ст. – Львів, 2001. – С. 161.
- ²⁹⁶ Литвин М.Р., Науменко К.Є. Військова еліта Галичини. – Львів, 2004. – С. 93; Мірчук П. Євген Коновалець (У 20-річчя смерті). – Торонто, 1958. – С. 19; Окаринський В. Вплив українського пласту на ґенезу стрілецького руху // Пам'ять століть. – 2000. – № 5. – С. 111.
- ²⁹⁷ Литвин М.Р., Науменко К.Є. Військова еліта Галичини. – Львів, 2004. – С. 93-94.

- ²⁹⁸ Думін О. Історія легіону українських січових стрільців 1914 – 1918. – Львів, 1936. – С. 18.
- ²⁹⁹ Лазарович М.В. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. – Тернопіль, 2005. – С. 64-65.
- ³⁰⁰ Литвин М.Р., Науменко К.Є. Військова еліта Галичини. – Львів, 2004. – С. 94.
- ³⁰¹ Андрухів І. Українські молодіжні товариства Галичини: 1861 – 1939 рр. (Короткий історичний нарис). – Івано-Франківськ, 1995. – 48.
- ³⁰² Литвин М.Р., Науменко К.Є. Військова еліта Галичини. – Львів, 2004. – С. 168.
- ³⁰³ Лазарович М.В. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. – Тернопіль, 2005. – С. 65.
- ³⁰⁴ Андрухів І. Українські молодіжні товариства Галичини: 1861 – 1939 рр. (Короткий історичний нарис). – Івано-Франківськ, 1995. – 48.
- ³⁰⁵ Там само; Лазарович М.В. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. – Тернопіль, 2005. – С. 65.
- ³⁰⁶ Василь Дмитро Кучабський. Автобіографія // Гелів С.Д. Василь Кучабський: від національної ідеї до державності (українська консервативна політична думка першої половини ХХ ст. та її вклад в історичну науку). – Львів, 1998. – С. 418, 425, 426; Лазарович М.В. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. – Тернопіль, 2005. – С. 69.
- ³⁰⁷ Литвин М.Р., Науменко К.Є. Військова еліта Галичини. – Львів, 2004. – С. 83, 167.
- ³⁰⁸ Василь Дмитро Кучабський. Автобіографія // Гелів С.Д. Василь Кучабський: від національної ідеї до державності (українська консервативна політична думка першої половини ХХ ст. та її вклад в історичну науку). – Львів, 1998. – С. 426; Литвин М.Р., Науменко К.Є. Військова еліта Галичини. – Львів, 2004. – С. 168.
- ³⁰⁹ Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях. ХІХ – ХХ ст. – Львів, 2001. – С. 161; Квас Осип, Клим Василь. З початків українського стрілецького руху в Галичині // Леник В. Українська організована молодь (молодечі організації від початків до 1914 р.). – Мюнхен – Львів, 1994. – С. 159.
- ³¹⁰ Квас Осип, Клим Василь. З початків українського стрілецького руху в Галичині / / Леник В. Українська організована молодь (молодечі організації від початків до 1914 р.). – Мюнхен – Львів, 1994. – С. 159.
- ³¹¹ Литвин М.Р., Науменко К.Є. Військова еліта Галичини. – Львів, 2004. – С. 86, 95-96, 114-119, 239-244, 265-271.
- ³¹² Врадій Н.Ф. Архівні документи про піднесення революційного руху в Галичині на початку ХХ ст. // Архіви України. – 1973. – № 5. – С. 59; Збори української молодіжки // Молода Україна. – 1901. – Ч. 2. – С. 73; Українсько-руська молодіж про студентськи розрухи вь Росіи // Діло. – 1901. – 12 (25) липня.
- ³¹³ Збори української молодіжки // Молода Україна. – 1901. – Ч. 2. – С. 73-74.
- ³¹⁴ Rozruchy w Rosyji // Gazeta Lwowska. – 1905. – 2 lutego.
- ³¹⁵ Довгаль І. Вплив російської революції 1905 року на розвиток революційного руху в Галичині. – К., 1952. – С. 36.
- ³¹⁶ Demonstracja we Lwowie // Gazeta Lwowska. – 1905. – 4 lutego.
- ³¹⁷ Хроніка // Відгуки. – 1913. – Ч. 2. – С. 22.
- ³¹⁸ Останні події в Харкові // Молода Україна. – 1901. – Ч. 4. – С. 154; Старосольський В. Студентські рухи в Росії // Молода Україна. – 1900. – Ч. 2. – С. 84-85.

- ³¹⁹ От редакции // Новая жизнь. – 1908. – № 1. – С. 2; “Украинцы” ругаются нехорошими словами // Новая жизнь. – 1908. – № 2. – С. 2; Сухий О. М. Російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців ХІХ – початку ХХ ст. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук / 07.00.01 – Історія України. – Львів, 2004 – С. 23.
- ³²⁰ Обзор развития студенческого общества “Друг” (Доклад студ. фил. В.И.Навроцкого) // Живая Мысль. – 1905. – Вып. 25. – С. 138-139.
- ³²¹ Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993. – С. 96.
- ³²² Обзор развития студенческого общества “Друг” // Живая Мысль. – 1905. – Вып. 25. – С. 139-140.
- ³²³ Первый съезд русской молодёжи изъ Австро-Угорщины во Львовѣ // Живая Мысль. – 1902. – Вып. 2. – С. 43.
- ³²⁴ Л.Ц. Національна вага університету і консеквенції її для ренеґатів // Молода Україна. – 1902. – Ч. 4. – С. 107.
- ³²⁵ Обзор развития студенческого общества “Друг” // Живая Мысль. – 1905. – Вып. 25. – С. 139.
- ³²⁶ Хиляк А.Е. Идеология и развитие общественно-национальной мысли галицко-русского студенчества // Вешня вода. Сборник статей посвящённых шестидесятилетию общества русских студентов “Другъ” (“Академический кружокъ”). 1871 – 1931. – Львовъ, 1932. – С. 42.
- ³²⁷ Святиський І. Наши культурныя задачи // Живая мысль. – 1902. – Вып. 4. – С. 82; Л.Ц. Національна вага університету і консеквенції її для ренеґатів // Молода Україна. – 1902. – Ч. 4. – С. 109-112, 114-115.
- ³²⁸ Первый съезд русской молодёжи изъ Австро-Угорщины во Львовѣ // Живая Мысль. – 1902. – Вып. 2. – С. 43; Л.Ц. Національна вага університету і консеквенції її для ренеґатів // Молода Україна. – 1902. – Ч. 4. – С. 119.
- ³²⁹ Святицький І. “Рутенство” // Живая Мысль. – 1905. – Вып.25. – С. 122.
- ³³⁰ Первый съезд русской молодёжи изъ Австро-Угорщины во Львовѣ // Живая Мысль. – 1902. – Вып. 2. – С. 43.
- ³³¹ Л.Ц. Національна вага університету і консеквенції її для ренеґатів // Молода Україна. – 1902. – Ч. 4. – С. 117; Въ дѣлѣ нашей университетской молодежи // Галичанинъ. – 1901. – 23 ноября (6 декабря).
- ³³² Первый съезд русской молодёжи изъ Австро-Угорщины во Львовѣ // Живая Мысль. – 1902. – Вып. 2. – С. 42, 44.
- ³³³ Рѣшенія І-го съезда русской молодёжи изъ Австро-Угорщины во Львовѣ // Живая Мысль. – 1902. – Вып. 3. – С. 74.
- ³³⁴ Алексевич Р.Ю. Рутенскіе самогды // Живая Мысль. – 1902. – Вып. 4. – С. 75.
- ³³⁵ Яворскій Ю. Русскій языкъ // Живая Мысль. – 1902. – Вып. 3. – С. 86.
- ³³⁶ Святиський І. Наши культурныя задачи // Живая мысль. – 1902. – Вып. 4. – С. 82; Яворскій Ю. Русскій языкъ // Живая Мысль. – 1902. – Вып. 3. – С. 86.
- ³³⁷ Обзор развития студенческого общества “Друг” (Доклад студ. фил. В.И.Навроцкого) // Живая Мысль. – 1905. – Вып. 25. – С. 141.
- ³³⁸ Франко І. Щирість тону і щирість переконань // Літературно-науковий вісник. – Т. 30. – Кн. 5. – С. 102.
- ³³⁹ Святицький І. Наша политика // Живая Мысль. – 1904. – Вып. 21. – С. 3.

- ³⁴⁰ Святицькій І. Письмо кь молодёжи // Свѣтъ мысли (Приложніе кь 22 выпуску "Живой Мысли"). – С. 65.
- ³⁴¹ Там само. – С. 66, 67.
- ³⁴² Там само. – С. 70.
- ³⁴³ Святицькій І. "Рутенство" // Живая Мысль. – 1905. – Вып. 25. – С. 123.
- ³⁴⁴ Святицькій І. Письмо кь молодёжи // Живая Мысль. – 1905. – Вып. 23-24. – С. 100-101.
- ³⁴⁵ Святицькій І. "Рутенство" // Живая Мысль. – 1905. – Вып. 25. – С. 122.
- ³⁴⁶ Там само. – С. 123-124.
- ³⁴⁷ Вергун Д. Нѣсколько азбучныхъ истинъ и одинъ проектъ // Живая Мысль. – 1902. – Вып. 1. – С. 4; Первый съѣздъ русской молодёжи изъ Австро-Угорщины во Львовѣ // Живая Мысль. – 1902. – Вып. 2. – С. 43-44; Святитський І. Наши культурныя задачи // Живая мысль. – 1902. – Вып. 4. – С. 82, 84; Яворскій Ю. Русскій языкъ // Живая Мысль. – 1902. – Вып. 3. – С. 85-86.
- ³⁴⁸ Вергун Д. Нѣсколько азбучныхъ истинъ и одинъ проектъ // Живая Мысль. – 1902. – Вып. 1. – С. 4.
- ³⁴⁹ Первый съѣздъ русской молодёжи изъ Австро-Угорщины во Львовѣ // Живая Мысль. – 1902. – Вып. 2. – С. 43-44.
- ³⁵⁰ Рѣшенія I-го съѣзда русской молодёжи изъ Австро-Угорщины во Львовѣ // Живая Мысль. – 1902. – Вып. 3. – С. 74.
- ³⁵¹ Там само. – С. 74.
- ³⁵² Рѣч редактора І.С.Святицькаго за товарищеской бесѣдой // Живая Мысль. – 1905. – Вып. 25. – С. 142; Святицькій І. Письмо кь молодёжи // Свѣтъ мысли (Приложніе кь 25 выпуску "Живой Мысли"). – С. 171.
- ³⁵³ Святитський І. Наши культурныя задачи // Живая мысль. – 1903. – Вып. 8. – С. 222-223, 224-225.
- ³⁵⁴ Янчакъ В. Замиѣтки изъ близка // Живая мысль. – 1903. – Вып. 5. – С. 146; Святитський І. Наши культурныя задачи // Живая мысль. – 1903. – Вып. 8. – С. 226.
- ³⁵⁵ Святицькій І. Письмо кь родичамъ и дѣтямъ кь молодымъ и старымъ // Свѣтъ мысли (Приложніе кь 20 выпуску "Живой Мысли"). – С. 410.
- ³⁵⁶ Обзор развитія студенческаго общества "Друг" (Доклад студ. фил. В.И.Навроцкаго) // Живая Мысль. – 1905. – Вып. 25. – С. 141.
- ³⁵⁷ Святицькій І. Письмо кь молодёжи // Свѣтъ мысли (Приложніе кь 25 выпуску "Живой Мысли"). – С. 169, 171.
- ³⁵⁸ Святитський І. Наши культурныя задачи // Живая мысль. – 1902. – Вып. 4. – С. 82.
- ³⁵⁹ Святицькій І. // Живая мысль. – 1904. – Вып. 18 и 19. – С. 301 – 302.
- ³⁶⁰ Святицькій І. Наша политика // Живая Мысль. – 1904. – Вып. 21. – С. 3.
- ³⁶¹ Павликъ Михайль // Живая Мысль. – 1905. – Вып. 22. – С. 57-58.
- ³⁶² Там само. – С. 58.
- ³⁶³ Франко І. Щирість тону і щирість переконань // Літературно-науковий вісник. – Т. 30. – Кн. 5. – С. 103-104.
- ³⁶⁴ Святицькій І. Письмо кь молодёжи // Свѣтъ мысли (Приложніе кь 25 выпуску "Живой Мысли"). – С. 169, 170, 172.
- ³⁶⁵ Янчакъ В. Замиѣтки изъ близка // Живая мысль. – 1903. – Вып. 5. – С. 146.

- ³⁶⁶ Святицькій І. Письмо къ молоджки // Свьѣтъ мысли (Приложніе къ 21 выпуску "Живой Мысли"). – С. 27-28.
- ³⁶⁷ Мончаловский О.А. Главныя основы русской народности. – С. 17.
- ³⁶⁸ Франко І. Щирість тону і щирість переконань // Літературно-науковий вісник. – Т. 30. – Кн. 5. – С. 102.
- ³⁶⁹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 506. – Оп. 1. – Спр. 133. – Арк. 2-3.
- ³⁷⁰ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 506. – Оп. 1. – Спр. 133. – Арк. 2-3; Ф. 130. – Оп. 1. – Спр. 948. – Арк. 99-99 зв.
- ³⁷¹ От редакции // Новая жизнь. – 1908. – № 1. – С. 5.
- ³⁷² Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: у 3 т. – Т. 2. 1901 – 1919. – Львів, 2002. – С. 331-332.
- ³⁷³ Святицькій І. Письмо къ молоджки // Свьѣтъ мысли (Приложніе къ 25 выпуску "Живой Мысли"). – С. 169.
- ³⁷⁴ От редакции // Новая жизнь. – 1908. – № 1. – С. 1.
- ³⁷⁵ Там само. – С. 3-4.
- ³⁷⁶ Г. Вниманіе стариковъ // Новая жизнь. – 1908. – № 1. – С. 2.
- ³⁷⁷ Надзвичайні загальні збори членів Галицько-руського студентського товариства "Друг" відбулося в університеті дня 23 травня // Новая жизнь. – 1909. – № 6 і 7. – С. 17.
- ³⁷⁸ М.С.С-ъ. Съѣздъ русскаго студенчества Прикарпатя // Новая жизнь. – 1909. – № 8. – С. 4-5.
- ³⁷⁹ Антоневиць Н.И. Наше нынѣшнее положение. – Львовъ, 1907. – С. 11.
- ³⁸⁰ 2-ое и 3-ье февраля // Новая жизнь. – 1909. – № 6 і 7. – С. 1.
- ³⁸¹ Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993. – С. 115; Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 2. 1901 – 1919. – Львів, 2002. – С. 333.
- ³⁸² Благий В.Б. Преса москвофільського студентства Галичини початку ХХ ст. // українська періодика: історія і сучасність / Доп. та повід. п'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. 27 – 28 листопада 1998 р.; За ред. М. Романюка. – Львів, 1999. – С. 57.
- ³⁸³ От редакции // Новая жизнь. – 1908. – № 1. – С. 6.
- ³⁸⁴ Друг селянства. Проект программы Галицко-русскаго крестьянскаго Союза // Новая жизнь. – 1909. – № 6 і 7. – С. 12.
- ³⁸⁵ От редакции // Новая жизнь. – 1908. – № 1. – С. 2.
- ³⁸⁶ М.С.С-ъ. Съѣздъ русскаго студенчества Прикарпатя // Новая жизнь. – 1909. – № 8. – С. 6.
- ³⁸⁷ От редакции // Новая жизнь. – 1908. – № 1. – С. 5.
- ³⁸⁸ "Украинцы" ругаются нехорошими словами // Новая жизнь. – 1908. – № 2. – С. 2.
- ³⁸⁹ Русская студенческая молодежь по поводу закрытия русскихъ обществъ в Черновцахъ // Прикарпатская Русь. – 1910. – 28-го апреля (11-го мая).
- ³⁹⁰ Луцик Р.Я. Журналы галицко-русскаго студенчества (историко-библиографический очерк) // Вешніа воды. Сборникъ статей посвященныхъ шестидесятилетию общества русскихъ студентовъ "Другъ" ("Академический кружокъ"). 1871 – 1931. – Львовъ, 1932. – С. 116-117.
- ³⁹¹ Национальное средо // Новая жизнь. – 1909. – № 8. – С. 3.

---

³⁹² Благий В.Б. Преса москвофільського студентства Галичини початку ХХ ст. // Українська періодика: історія і сучасність / Доп. та повід. п'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. 27 – 28 листопада 1998 р.; За ред. М. Романюка. – Львів, 1999. – С. 57.

³⁹³ ЦДАУ у Львові. – Ф. 506. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 27.

³⁹⁴ Луцик Р.Я. Журналы галицко-русского студенчества (историко-библиографический очерк) // Вешнія воды. Сборник статей посвящённых шестидесятилетию общества русских студентов "Другъ" ("Академический кружокъ"). 1871 – 1931. – Львовъ, 1932. – С. 110-112.

³⁹⁵ Благий В.Б. Українська студентська преса Галичини (60-ті рр. ХІХ ст. – 1914 р.): історико-бібліографічний огляд // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики / За ред. М. Романюка. – Львів, 1999. – Львів, 1998. – Вип. 5. – С. 449-450.

³⁹⁶ Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. – Т. 2. 1901 – 1919. – Львів, 2002. – С. 506.

Висновки

Прояви суспільно-політичної активності студентської молоді досліджуваного періоду неодноразово, у тій чи іншій мірі, висвітлювалися різними авторами, починаючи від сучасників і завершуючи вітчизняними істориками. Поряд з тим, науковий аналіз використаної у монографії літератури дає нам підстави стверджувати, що суспільно-політична діяльність українського студентства Східної Галичини у період від 1861 р. і до початку Першої світової війни раніше не була предметом спеціального дослідження.

Період “бахівської реакції” тимчасово законсервував розвиток національного руху галицьких українців, який у кінці 40-х рр. XIX ст. сягнув значного піднесення. Однак з початком конституційних реформ у 1860-ті рр. серед “русинів” знову було актуалізоване національне питання. Його носіями стали одразу дві групи галицької інтелігенції: старші діячі, котрі проявили себе ще у часи Головної руської ради і за якими закріпилася назва “старорусини” та молодь, котра називала себе “народовцями” і була представлена в основному студентами. На початку 60-х рр. XIX ст. ці дві течії на ґрунті антипольських настроїв та прихильності до правлячої династії тісно співпрацювали. Проте з часом серед старших діячів все більшої популярності набули проросійські ідеї. На противагу їм студенти, об’єднані у громаді “Молода Русь”, еволюціонували в іншому напрямку. Вони різко відмежовувалися від Росії і маніфестували свою культурну та етнічну єдність виключно із наддніпрянськими українцями. Не дивлячись на малочисельність та економічну слабкість, ранні народовці змогли вистояти у протистоянні зі старорусинами, котрі до кінця 1860-х рр. утримували у своїх руках всі українські установи у Галичині. Більше того, їм вдалося виховати генерацію діячів, багато з яких у наступні десятиліття стали на чолі українського національного руху.

У часи, коли українському народові як Галичини, так і Наддніпрянської України доводилося розвиватися у дуже складних політичних умовах, що загрожували втратою останніх орієнтирів у плані національної самоідентифікації, студентство практично було єдиною складовою галицького суспільства, представники якої на сторінках

народовських видань недвозначно заявляли про єдність українського народу, розділеного кордонами двох імперій та відкидали шовіністичні заяви росіян, поляків і старорусинів-русофілів.

У деякій мірі, погляди ранніх народовців сформувалися під впливом ідей, висунутих галицькими українцями у часи “весни народів”. Певний вплив на їхні переконання мали і суспільно-політичні процеси, які відбувалися у Галичині за умов пануючого в імперії конституційного ладу. Поряд з тим, дуже важливу роль у становленні ідейних основ народовської течії відіграли зовнішні фактори і, зокрема ідеї, висунуті представниками Кирило-Мефодіївського братства. Через літературні твори та особисті контакти із наддніпрянськими діячами студенти-народовці сприйняли світоглядні ідеали, створені на “великій Україні” та надали їм у Галичині нового імпульсу до існування.

У наступні десятиліття поряд з умовами, в яких доводилося жити галицьким українцям, особисті контакти та листування із закордонними діячами, твори відомих мислителів, політичні процеси у різних європейських державах були вагомими чинниками, які впливали на розвиток суспільно-політичної думки русинів взагалі та студентської молоді зокрема.

На рубежі 60 – 70-х рр. XIX ст. студенти перестали бути уособленням народовської громади. З одного боку, значний відсоток прихильників народовської течії та її керівництво складали особи, які на той час вже не були студентами, з іншого – серед студентства почала досить активно проявлятися політична диференціація. Тоді у середовищі студентів в ідеологічному плані були представлені три групи: народовці, русофіли та рутенці, які об’єднувалися у товариствах “Дружній лихвар” і “Академічний кружок”. “Дружній лихвар” на перших порах був надпартійною організацією, однак поступово він перетворився на пронародовськи налаштоване товариство. Русофіли та рутенці у свою чергу гуртувалися навколо “Академічного кружка”. На початку 1870-х рр. повноправними господарями цього товариства були русофіли. Проте у середині десятиліття, після вступу в “Кружок” значного числа студентів, які не поділяли поглядів керівництва товариства, на короткий час у ньому запанували рутенці, а згодом їхні союзники у боротьбі із русофілами – народовці. Паралельно із вищеописаними процесами серед членів “Академічного кружка” все

більше зростало зацікавлення соціальними проблемами, що знайшло своє відображення на сторінках органу товариства під назвою “Друг” і у діяльності групи студентів, до якої входили М.Павлик, І.Франко, І.Белей та інші. Ці тенденції викликали обурення у старших русофілів і значної частини народовців. Особливо різкі випадки були зі сторони перших. До певної міри, через їхні доноси у 1877 та 1878 рр. відбулися судові процеси над українськими студентами. Їхнім наслідком стали короткотривалі тюремні терміни, визначені для обвинувачених, хоча так і не було доведено основної провини, інкримінованої арештованим – участі у міжнародному соціалістичному таємному товаристві. З іншого боку, суд над студентами викликав зацікавлення широкою громадськістю їхніми поглядами. Попри публічний остракізм, через який довелося пройти І.Франкові та його товаришам, їхні ідеї дуже швидко почали реалізовувати у своїй діяльності як народовці, так і русофіли.

Судові процеси 1877 – 1878 рр. також спровокували формування навколо засуджених студентів, які ще на початку 1877 р. відносили себе до народовського табору, нового – соціалістичного напрямку. На перших порах він, як у попереднє десятиліття народовська течія, складався виключно зі студентів, які входили до “Дружнього лихваря”. Спочатку студенти-радикали становили у товаристві меншість та в організаційному відношенні поступалися представникам народовської молоді. Однак наприкінці 80-х рр. XIX ст. їм вдалося взяти верх у “Академічному братстві” (так після 1882 р. стало називатися товариство). В останній третині 1880-х рр. серед студентів-соціалістів виділилося дві групи: “драгоманівці” і “марксистки”.

На початку 90-х рр., після невдалої спроби студентів-народовців перехопити керівництво “Академічним братством” у свої руки, вони вийшли з товариства та заснували окрему організацію під назвою “Ватра”. Вона проіснувала кілька років і уособлювала собою єдиний прецедент, коли через політичні переконання, між студентами національного спрямування дійшло до такого серйозного розколу. У 1896 р. члени “Ватри” й “Академічного братства” об’єдналися у товаристві “Академічна громада”, яке до утворення Українського студентського союзу було центром українського студентства Австро-Угорщини.

Більша частина 1880-х рр. для українського студентства, як і для всього галицького суспільства, у плані політичної діяльності була відносно пасивним періодом. Помітна активізація наступила тільки у кінці десятиліття. У цей час студенти включилися у зростаючі робітничий та селянський рухи, проводили масові акції, спрямовані проти утисків зі сторони влади їхніх академічних свобод.

Така діяльність стала свого роду підготовчим етапом до процесів, які мали місце у 90-х рр. XIX ст. Зокрема, у 1890 р. представники студентської молоді виступили з ініціативою до заснування першої української політичної партії, якою стала РУРП. Поряд із такими визнаними лідерами радикального руху як І.Франко, М.Павлик, К.Трильовський, С.Данилович студенти взяли участь у формуванні основних ідеологічних засад партії, а в перші роки існування РУРП становили основну масу її членів. Студентство проявило себе і в тому плані, що з його середовища спочатку вийшов, а згодом був науково обґрунтований постулат “самостійності” українських земель. До того ж завдяки зусиллям студентської молоді у 1895 р. ідея самостійності була включена до програми радикальної партії і невдовзі набула загальнонаціонального визнання.

Зауважимо, що студентство брало участь у процесі творення й інших партій. Зокрема, студенти М.Ганкевич і Є.Левицький спільно із І.Франком та М.Павликом у 1896 р. здійснили спробу заснувати УСДП.

На рубежі XIX – XX ст. завершилося формування партійної системи галицьких українців, значно зросла політизація галицького суспільства. Відповідні зміни яскраво проявилися в середовищі студентства. На початку XX ст. у ньому були представлені всі існуючі в Галичині політичні сили. Особливо міцні позиції серед студентів займала молодь, яка орієнтувалася на ідейні засади УСДП. Однак поступово у ході загострення українсько-польського протистояння посилювався акцент на національні моменти і це призвело до втрати соціал-демократами провідних позицій серед студентства. Натомість серед молоді значно зріс авторитет студентів-радикалів та прихильників націонал-демократичних ідей, так що напередодні Першої світової війни саме ці напрямки користувалися найбільшим впливом серед студентства.

Значна політична активність студентської молоді на початку ХХ ст. накладала свій відбиток на відносини з політичними партіями. У той час, коли студенти не відігравали значної ролі у НДП і РНП, менш впливові УРП та УСДП активно користувалися їхніми послугами. Так, молодь була надійною підтримкою УРП і її керівництво, як показав Перший з'їзд українського радикального студентства, рахувалося з пропозиціями, висунутими представниками молоді. Студенти на початку ХХ ст. склали значний відсоток членів УСДП, а такі діячі як В. Левинський, Л. Ганкевич, які стояли на чолі “молодого” крила партії, змусили партійне керівництво у 1907 р. вийти з-під контролю ППСД.

Значну підтримку надавала студентська молодь українським партіям у ході виборчих кампаній. Якщо у 90-ті рр. ХІХ ст. студенти тільки починали включатися у передвиборчу діяльність українських кандидатів, то на початку ХХ ст. вони уже становили вагомий відсоток партійних агітаторів.

Не обходилися без студентів й інші суспільнозначущі акції та події. Зокрема, студентство брало участь у аграрному страйку 1902 р. У цій частині інтелігенції галицької українці знайшли палких прихильників і поборників ідеї введення безпосереднього, загального, таємного виборчого права, яке б поширювалося на вибори як до сейму, так і парламенту.

Процесом, який тривалий період тримав у напрузі все галицьке суспільство, була боротьба за відкриття у Львові українського університету. Саме із включенням у цю боротьбу студентської молоді вона набула загальнонаціонального характеру. До того ж різного роду заходи, котрі організовували студенти для популяризації ідеї українського університету, сприяли мобілізації зусиль всіх верств русинів для реалізації “університетського питання” та були для них вагомим консолідуючим чинником.

Окрему групу українських студентів становила молодь, яка дотримувалася проросійської орієнтації і гуртувалася довкола “Академічного кружка”, а після його розпуску – навколо “Друга”. У середині 70-х рр. ХІХ ст. “Академічний кружок” став центром студентського життя, однак, як ми зауважували, тоді керівництво організацією здійснювали рутенці, а згодом народовці. Тільки у

середині 1877 р. русофілам вдалося відновити свої позиції у товаристві. Проте з точки зору впливу на студентські маси у наступний період “Кружок” не зміг досягти свого попереднього рівня. Значною мірою, це було викликано тим, що надалі членами “Академічного кружка” ставали тільки ті студенти, які довели свою прихильність до русофільських ідей. Окрім того, зменшенню зацікавленості “Академічним кружком” сприяло ослаблення русофільського руху, яке намітилося після “процесу О.Грабар”.

Тривалий час діяльність студентів-русофілів носила культурницький характер і не виходила за межі літературно-мовних суперечок. Студенти так само як і старші русофіли твердили про культурну єдність галицьких українців з росіянами, однак у своїх поглядах були більш послідовними ніж їхні старші колеги. На противагу старшим інтелігентам у 80-х рр. ХІХ ст. вони відмовилися від “язичія” та намагалися користуватися російською мовою.

Починаючи з 1890-х рр., студенти все частіше виступали із критикою старших діячів за їхній консерватизм та більш відкрито демонстрували свою прихильність до Російської імперії. Така позиція викликала переслідування “Академічного кружка” та, відповідно, його розпуск. З іншого боку, вона спровокувала загострення стосунків із старшими русофілами.

Особливо напружені відносини склалися між молодим крилом русофілів, які об’єднувалися навколо товариства “Друг” та старшими, що гуртувалися у РНП, на початку ХХ ст. У цей час більша частина русофільської молоді основну свою увагу зосереджувала на соціальних питаннях, а критерієм поступовості для неї було відношення тих чи інших політичних сил до принципів демократії. У руслі цих поглядів студенти в окремі роки більш прихильно відносилися до УРП та УСДП, ніж до РНП. Вони закидали старшим русофілам, що ті нічого не роблять для простого народу, критикували їх за безапеляційне схвалення всіх заходів царської Росії, яка на їхню думку, у плані дотримання демократичних свобод була найвідсталішою державою в Європі. Очевидно, що до остаточного розриву між молоддю та старшими діячами не дійшло тільки через значну фінансову залежність студентської молоді від русофільських інституцій. Тільки із приходом до влади у РНП так званих “новокурсників”, більшу частину яких

складала молодь, основна маса студентів виступила на підтримку заходів та ідей партії. Зауважимо, що появою студентів-“новокурсників”, можна говорити про утвердження серед членів “Друга” свідомого москвофільства.

Початок ХХ ст. також став часом, коли в середовищі студентів проросійської орієнтації максимально простежується політична диференціація. Спочатку серед студентів існував поділ на “консерваторів”, які схвалювали всі кроки керівництва РНП та “лібералів”, котрі їх критикували. Згодом із поділом русофільської течії на “новокурсників” та “старокурсників” відповідне розмежування відбулося і серед студентів.

Таким чином, українське студентство впродовж охопленого у праці періоду вело активну діяльність, що справила помітний вплив на суспільно-політичне життя Східної Галичини. Що стосується національно-політичної орієнтації студентської молоді, то у її середовищі, зазвичай були представлені всі політичні течії, які існували у галицькому суспільстві.

SUMMARY

Gurak Igor. "Moloda Ukraina": students in socio-political life of Halychyna (60-years of XIX – beginning XX centuries). – Ivano-Frankivsk, 2007.

The manifestation of student's activity in research period had been repeatedly lighted, to a certain degree, by different authors – both their contemporaries and native historians. However, the scientific analysis of used literature had given the grounds to confirm that social-political activity of Ukrainian students of Eastern Halychyna during mentioned period have not been earlier the subject of special research.

In the 1860-es educated Galician youth in spite of older intelligents who were gradually passing to pro-russian positions formed the new populists cultural-political direction. Most of the founders of early-populists community which was called "Moloda Rus" were students. During the 60-es the students were the majority of the community and in separate periods they headed it.

In the middle of the 70-es of the XIX th century the representatives of student's society "The Academic circle" the intensification of accent on socially orientated activity became appreciable. But later unperception of their ideal principles by the majority of representatives both russophile and populists camp and persecution by authority were reasons that the group of student's youth headed by I.Franko, M.Pavlyk, L.Zaklynskyj and others formed the radical current.

The period of the 80-es of the XIX th century in regard to political activity was relatively passive both for Ukrainian students and Galician society. Only in the end of the decade the appreciable activation was appeared. In the time students began to lake part in working and peasant movements, organized mass action against persecutions of their academic freedoms and rights by authority.

The increase of student's activity in the end of the 80-es of the XIX th c. became the preparatory stage for events of the next decade. Thus, in 1890 representatives of student's youth took the initiative for founding of RURP. They took place in forming of main ideological principles of the

party with such famous leaders of the radical movement as I. Franko, M. Pavlyk, K. Trylovskyj and in the first years of the existence of RURP the majority of its members were students. The scientific-substantiated postulate of political independence of the Ukrainian lands was also existed among students, and in 1895 by means of their efforts the idea of independence was included to the program of the radical party.

The student's youth was very active in social-political life especially in the beginning of the XX th century. The students took an active part in the agrarian strike in 1902, in election campaigns, in the struggle for the opening of Ukrainian university in Lviv and putting into action the right of general and secret ballot. At the same time very many students were drawn into work of Galician political parties, first of all URP and UCDP.

During all research period among students were representated all nation-political currents which existed in the whole Galician Ukrainian society (except the 1860-es when student's youth was personification only of populists movement). But truly say, the advantages of one of those currents did not always mean that most of students are supporters of it. Sometimes competitors of some nation-political orientations became leaders because of regular instability of student's staff and other reasons in their surroundings.

So, Ukrainian students of Eastern Halychyna during all research period were active participants almost of all important social-political processes.

Перелік умовних скорочень

злр. – золоті ринські.

кр. – корони.

КРНС – Католицький русько-народний союз.

НДП – Націонал-демократична партія.

ПШСД – Польська партія соціал-демократична Галичини і Сілезії.

РНП – Русько-народна партія.

РУРП – Русько-українська радикальна партія.

УРП – Українська радикальна партія.

УСДП – Українська соціал-демократична партія.

УСДРП – Українська соціал-демократична робітничка партія.

ЗМІСТ

«Молода Україна» і політичний рух у Галичині (замість передмови)	3
Вступ	6
Розділ I. Історіографія проблеми та джерельна основа дослідження	11
Розділ II. Студентство у структурі українського національного руху Галичини у 60-ті – першій половині 70-х рр. XIX ст.	37
Розділ III. Покоління Івана Франка: соціалістичні тенденції в українському студентському русі другої половини 70-х – 80-х рр. XIX ст.	79
Розділ IV. Студентська молодь та початки кристалізації партійно-політичної системи галицьких українців у 90-ті рр. XIX ст.	140
Розділ V. Політична диференціація українського студентства та його участь у суспільно-політичному житті Галичини на початку XX ст.	195
Висновки	269
Summary	276
Перелік умовних скорочень	278